

બાર કે પોબાર ?

“ હયરત
ચેસ્તનશ ફિરોઝશાહ કાપડીયા.

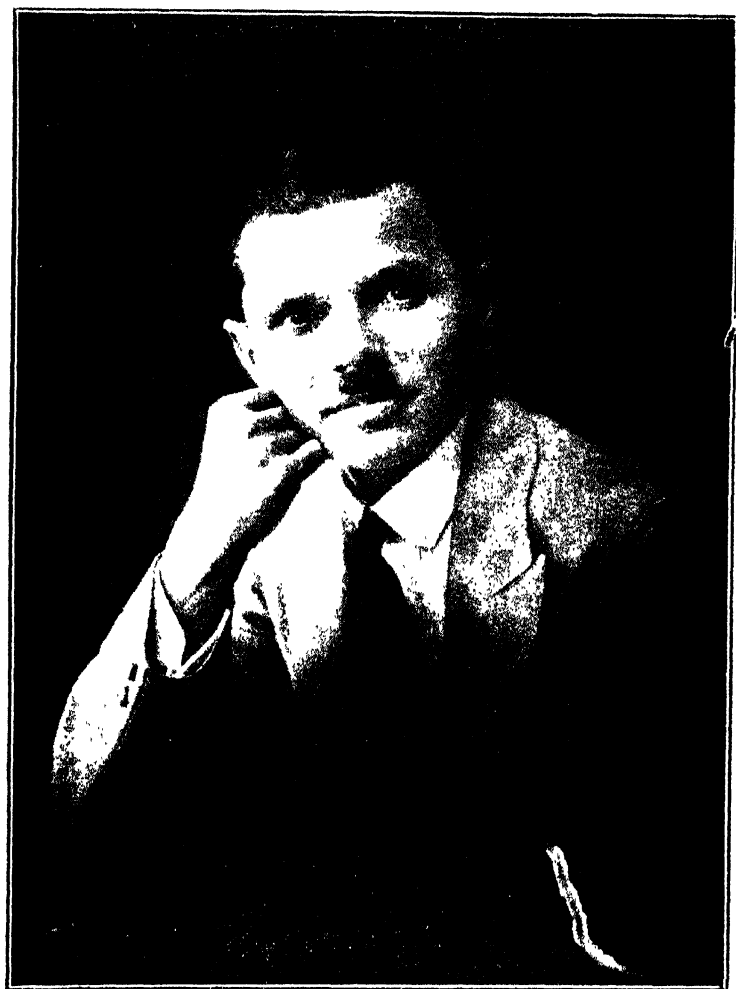
ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૨૪૮ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ જા૨ હે ખોજા૨ ?

વિષય ૬. : ૩

Mo ٤١٥١١ "٢٤٣٤."

બાર કે પોબાર ?

લખનાર:—મીં પેસ્તનજી ફિરોઝશાહ કારખિયા,
બી. એ., બી. ઈ., જી. પી.

તે “પુદાને ખબર,” “કરમની કહાણી,” “ખારને ખાતર,” “સુખિયારી
કે દુઃખિયારી,” “સતના સાથી,” “ખુરખામાં ખુલખુલ” વિગેરેના કતો.

મુબઈ,

જેહાંગીર બી. કરાણીના છોકરાઓ,
પુસ્તકો વેચનાર તથા પ્રગટ કરનાર,
૨૨૦-૨૨૨, પારસી બજાર, કોટ.

Published by M. J. Karani, 220-222, Parsi Bazar St.,
Fort, Bombay.

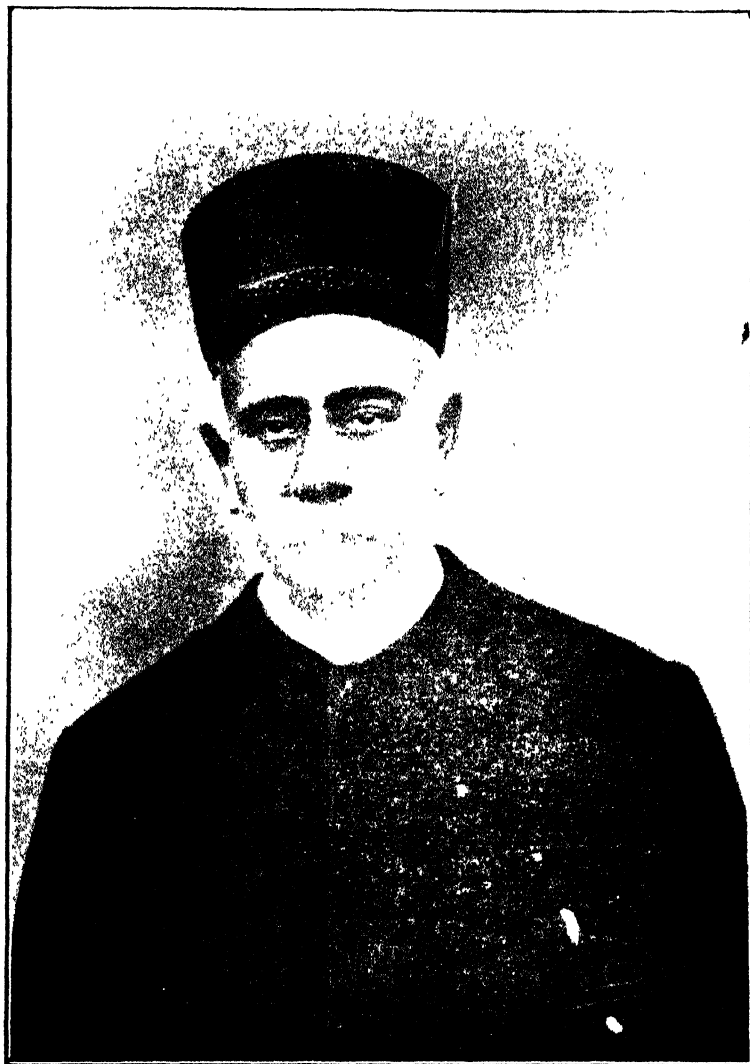
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૫૨૪૮

Printed by P. C. Appoo at the
New Art Printing Press,
No. 204-224, Mapla's Compound, Bora Bazar,
Fort, BOMBAY.

સર્વ હક પ્રગટ કરનારે સ્વાધીન રાખ્યા છે.

All Rights reserved by Publishers.

મરહુમ શેઠ નસરવાનજી ડસ્તમજી ।મસ્જી.

જનમ-

તાં ૨ જી નવેમ્બર ૧૮૬૩.

મરણ-

તાં ૯ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૬.

સ્વર્ગની શાંતિમાં સુતેલા

મારા પિતા સમ વ્હાલા મુરખખીજી

શેઠ નસરવાનજી રૂસ્તમજી મિસ્ત્રી,

“જન્મે જન્મશેદ” માં આ મારી વાર્તા “આર કે પોઆર”

પુરી થાય તે આગમય અનેક ભલામથી ભરપુર

તમારી નિર્મળ અશો જીંદગી નધારેલી

ખતમ થઇ ગઈ! અફસોસ!

નજદીક દુરના તમામ સગાંવહાલાંઓને હેતથી સાચવનાર—

સર્વ કુટુંબીઓને પોતાનાજ માનનાર—મને એક જન્મ

નહીં પણ પેટના દીકરા તરીકે વર્ષો સુધી ગણનાર

ખહેસ્તનશીન નસરવાનજી!

મારાં ગમગીન અંતઃકરણમાં ઉભરાતા અનેક અહેશાનોની

એક અદના ઇધાની તરીકે આ મારી વાર્તા

તમારી પવિત્ર યાદમાં ભીંજાયલી

આંખો સાથે અર્પણ

કરું છું.

લીં તમારો તાબેદાર દુઃખિ બેટો.

પેસી.

ઁ ઁલ.

“બાર કે પોબાર”ના લેખક ભર્યના વતની છે. ઁમના પિતાશ્રી ત્યાંની અંગ્રેજી સ્કૂલમાં ઘણા વરસ પર શિક્ષક હતા, તેથી મારા જેવા ઘણા ભર્યના વતનીઁમને પીરોજશા કાપડીઆના હાથ તળે શિક્ષણ લીધેલું. ભર્યના વતની પારસી-ઁટલે મુંબઇનું પારસીસંઘ ગુજરાતી નહિ પરંતુ ગુજરાતનું હિંદુસંઘ ગુજરાતી જાણનાર પારસી. મારા જેવાઁમ હજુ ઘણા પીરોજશા માસ્તરનો ઉપકાર માની રહ્યા છે અને તેથી તેમના પુત્રની માગણી સ્વીકારવી ઁ ઁક રીતે તેમના ઉપકારનો કાંઈક બદલો વાળવાનો પ્રયત્ન. વિશેષ પોતાના ધંધામાં મર્યા રહેલા હોવા છતાં પોતાની આવડત અને શક્તિ તેમજ દ્રષ્ટિબિંદુ મુજબ ગુજરાતી સાહિત્યની સેવા કરવા જે તત્પર હોય તેને નિરાશ ન કરતાં ક્તોજન આપવું જોઈએ ઁવી મારી માન્યતાને લીધે પણ મહેં ભાઈ પેરતનજીને આ “ઁ ઁલ” લખી આપવાની હા કર્ડી. ઁમનાં આગલાં ઁ પુસ્તકો “ખુદાને ખબર” અને “કરમની કહાણી”ની પ્રસ્તાવના ઁમણે ઁ પારસી ગૃહસ્થો પાસે લખાવી છે. પહેલી ઁક પુરેપુરા પારસી લેખક ભાઈ પી. જી. મ. પાસે અને બીજી અડધા પારસી અને અડધા હિંદુ ભાઈ શાપુરજી કાવસજી હોડીવાળા પાસે: ત્રીજી મારા જેવા પુરેપુરા હિંદુ પાસે લખાવવાની ઁમની ઇચ્છા થઈ. અનુક્રમે મારો નંબર બરાબર છે ઁમ ગણી કબૂલ રાખી.

હાલમાં કેટલોક વખત થયા અંગ્રેજીમાંજેને Light Literature અને ગુજરાતીમાં “હળવું સાહિત્ય” કહે છે તે ઘણી ઝડપથી ગુજરાતી સાહિત્યમાં પસરવા માંડયું છે. સાહિત્યની ઁ શાળા અંગ્રેજીનું અનુકરણ છે. શરૂઆતમાં ઁ સાહિત્યે ભાષાંતર રૂપે દેખાવ દીધો, ત્યારબાદ Adaptation રૂપે જરી રહ્યું. Adaptation ઁટલે બીજા દેશની રહેણીકરણી આપણા દેશને લાગુ પાડી, બીજા દેશના રીતરિવાજોમાં જરૂરી ફેરફાર કરી આપણા દેશના રીતરિવાજોને મળતા બનાવી, અસલ પુસ્તકના બનાવેલું રૂપાંતર

કરવું તે. આવી રીતની ઘણી વાર્તાઓ પારસી ભાષાઓને હાથે બહાર પડી છે. મરહુમ કેમશરૂ નવરોજી કાબરાજી એ બાબતમાં એકલા હતા. પરંતુ એવી બધી વાર્તાઓ માત્ર એકજ વાર્તાના અસલ પુસ્તકપરથી રચાએલી હતી. મી૦ પેસ્તનજીએ નવો માર્ગ શોધી ત્રણ ચાર વાર્તાઓના વસ્તુનું મિશ્રણ કરી આ એક વાર્તા લખી કાઢી છે. તેઓ તેમ કરવામાં કેટલે દરજ્જે ફતેહમંદ થયા છે તેનો ખ્યાલ તો એમના વાંચક કરશે, પરંતુ એટલું તો કહી શકાય કે વાર્તાના રસમાં આ નવી પદ્ધતિ દાખલ કરવાથી કોઈ રીતની ઉણપ આવતી નથી.

એમની વાર્તાનાં પાત્રોમાં જર ને મેહરાં જેવી ગામડામાં જીંદગી ગુજરતી છોકરીઓને એમણે ઘણું મહત્વ આપી, સુંબઘની પારસી અબ્બાઓને એક નમૂનેદાર ઘડો આપ્યો છે, તે બાબત ખાસ નોંધવા જેવી છે.

ભાષાની જે જે ખામીઓ પી. જી. મે. કાઢી છે તે તે હજુ કાયમજ લાગે છે. “રકમરકમ” (એટલે સંખ્યાબંધ) એવાએવા ઘણા શબ્દો વારંવાર વપરાયાજ (Repeat) થયાજ કરે છે. વળી કોઈ હિંદુની કલમથી ન લખાય એવા ભૂલ ભરેલા શબ્દો પણ નજરે પડે છે દાખલા તરીકે “ચિલ્લો ચહડી ગયો”-(પૃષ્ઠ ૧), “હાંફજો હુંફજો” (પૃ. ૨: હાંફજો ફાંફજોને બદલે) “અપ-જર” (પૃ. ૩), “ભડકણુ ભરાઈ ગયું” (પૃ. ૪). પરંતુ જો એવું શુદ્ધ હિંદુ સર્ષ ગુજરાતી એઓ લખે તો એઓ પારસી મટી હિંદુ થઈ ગએલા કહેવાય. માટે એક પારસીની કલમથી કુદરતી રીતે-સ્વાભાવિકપણે-જેમ લખાઈ જાય તેમ એમણે લખ્યું છે. “ઓ’જીયો” (પૃ. ૫) “અનીખના તારા તોડયા” (પૃ. ૬), “સડકણો” (પૃ. ૭) એવા એવા ખાસ પારસી પ્રયોગો એમાં ઠેક-ઠેકાણે નજરે પડે છે.

સુંબઘના પારસી સંસારમાં ઘણા અંગ્રેજી રીતરિવાજો દાખલ થઈ ગયા છે. પરંતુ હું નથી ધારતો કે રાંદેર જેવા ગામડામાં પારસીઓ અંગ્રેજોની માફક મેજ પર બેસી હમેશા ખાતા હોય; અને કદી તેમ પણ કરતા હોય તોપણ મારી ખાત્રી છે કે વિલાયતમાં નાસ્તાની ટેબલપર સવારમાં કુટુંબના દરેક માણસની જમવાની રકાખી પાસે તેના સરનામાના ટપાલમાં

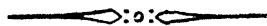
આવેલા કાગળ મૂકી રાખવાનો જે રિવાજ છે તેવો રાંદેર કસબાના પાર સીઓમાં હોય. છતાં પાને ૧૨૦ મે જોશો તો હીરજીભાઈને એવીજ રીતે ટપાલમાં આવેલો કાગળ મળેલો અને જરની રકાબી આગળ તેનાપરનો ચાદણુબાઈનો કાગળ પણ પડેલો તેના જોવામાં આવ્યો. Adaptation કરવા જતાં આવી આવી ન્હાની બાબતોમાં ગફલત ખાઈ જવાય છે, અને તેથી પુસ્તક અસલ નથી પણ નકલ-રૂપાંતર-છે એમ પરખાઈ આવે છે. આશા છે કે એમની ભવિષ્યમાં લખાવાની વાતોઓમાં મીં પેસ્તનજી આવી નજીવી બાબતો પર પણ પૂરતું લક્ષ આપશે.

કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી.

મુંબઈ તા. ૧૯ મી ઓગસ્ટ ૧૯૨૯.

—“એ બોલ” પર વધારો—

પારસી વાર્તાઓના કદરદાન વાંચકવર્ગને હું પ્રથમજ જણાવી દઉં છું કે નથી હું એકાદ મહાન કલમકસ યા નથી હું કોઈ “આગલી હરોળમાં” ખીરાજતો પ્હેલી પંક્તીનો પંકાયલો પારસી વાર્તાનવેશ! મારા કેટલાક પારસી ખીરાદરો સમાન કલમ સાથ વખત એવખત એડાં કહાડવાનો મને પણ અભ-ખરો થઈ આવે છે જેના પરિણામમાં બાજે વખત કાંઈ અંગત ભોગ આપીને પણ સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં કુદકા બુસ્કા મારવા હું યાહોમ ધસી પડું છું!

મારી મિસ્કીન કલમે લખાયલી લગભગ સાત લાંખી વાર્તાઓમાંથી આ ત્રીજી વાર્તા પુસ્તાકાકારમાં પ્રકટ થાય છે જે સાર પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વરની જનાબમાં નમન કરી હું મારું સર ઝુકાવું છું. અત્યાર આગમય બહાર પડેલી મારી “ખુદાને ખબર” અને “કરમની કહાણી” ને મહેરબાન વાંચકોએ હેતવંતો આવકાર આપ્યો છે અને આ મારી લાડકડી વાર્તા “આર કે પોઆર” ને તેજ પ્રકારનો સત્કાર મલશે તેમ માની લેવાની મારી યુસ્તાખી સાર હુ દરગુજરી ચાહું છું.

બરાબર ત્રણ વર્ષપર આ મારી વાર્તા “આર કે પોઆર” પારસી-પ્રિય “જામે—જમશેદ” પત્રમાં કટકે કટકે છપાઈ હતી. મારા સદાના ખચરખાહ અને માનવંત મિત્ર બાઈ પીજામને આ મારી અદના વાર્તા એટલી પસંદ પડી હતી કે જાણીતા કળાકુશળ મી૦ દુરંધર પાસે વાર્તાના પાત્રોને પેશ પડતાં ચિત્રો ખાસ દોરાવી “જામે” ના ખરચે પત્રના લગભગ દરેક અંકમાં અંકેક ચિત્ર રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું. પોતાના ખરચે વાર્તા ચિત્ર-યુક્ત બનાવવાના અનુપમ માનની નવાજેશ માટે હું “જામે-જમશેદ” પત્રનો ઉપકારી છું.

આ વાર્તાના પ્રકટ કરનારની વાંચકો સહિત પીછાન કરાવવાની હું જરા પણ જરૂર જોતો નથી. કોટમાં વોરા બજાર સ્ટ્રીટમાં બાજે દાહોકાઓ થયાં એક નાની દુકાનમાં બહોળો ધંધો કરતા પ્રખ્યાત “જાંહગીર કરાણીના

છોકરાઓ” વાળા ભાઈ માનેકશાહ કરાણીને આજે કોણ ઓળખતું નથી? ચોપડીએ વેચનાર અને બહાર પાડનાર તરીકે આજે એમનું નામ એક “ધરગતુ શબ્દ” થઈ પડ્યો છે તે વિષે કશો પણ સંદેહ ન હોઈ શકે. ગરીબડા “હયરત”ની અદના કલમપર માનેકશાહબાનો થોડો ઘણો મોહ છે તે હું માનું છું. આ સાહસિક અને ગણત્રિયાજ શેઠયા સાથે પહેલપહેલું કામ પાડવામાં મને જે ખુશાલી પ્રાપ્ત થઈ છે તેમજ જે અચ્છો અનુભવ મળ્યો છે તે હું પૂરેપૂરા શબ્દોમાં દર્શાવી શકતો નથી. વાંચકોના હાથમાં શોભી રહે એવું ફાંકડા લેખાસવાલું અને અત્યાર આગમય પ્રકટ થઈ ચુકેલાં મારા વાર્તાના પુસ્તકોની જોડમાં કોઈ પણ રીતે વેગળું ન પડી જાય તેવું પુસ્તક બહાર પાડવાની મારી અભિલાષા અને ઈચ્છામાં એ ભાઈએ કશી પણ દબલગીરી કરી નથી તે માટે હું એમનો ખાસ આભાર માનું છું. પુરતા પૈસા ખરચવામાં માનેકશાહે કશી પણ ક્યાસ રાખી નથી. ઉચ્ચ હુન્નરમંદીથી તૈયાર કરેલી લગભગ ચોવીસ ચિત્રોવાળી આ ચોપડી તેનો પુરાવો છે. યુજ નળનુનાર વાંચકો ભાઈ માણેકશાહની આ સાહસિક અને ખર્ચાળ કોશિષની સંપૂર્ણ કદરસનારી કરશેજ.

દિવાન બહાદુર કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરીએ આ વાર્તાનો દીખાવો લખી મને ઘણો ઉપકારી કીધો છે. આ વેળા મારે તો કોઈ પ્રખ્યાત હિન્દુ લેખક પાસેજ મારી વાર્તા સાં “બે બોલ” લખાવવા હતા. એ મારી ઇચ્છાને વાંચક-વર્ગ ભલે હું પણ ગણું; પરંતુ, સ્મોલ કોઝ કોરટના માળ કામેલ ચીફ જજ—હાઈ કોરટનું ન્યાયાસન દીપાવી ચુકેલા માળ જસ્ટીસ સાહેબ—અને સાહિત્યના શાણગાર સમાન ગણાતા પ્રખ્યાત સાક્ષર દિવાન બહાદુર કૃષ્ણલાલ ઝવેરી પાસે “બે બોલ” લખાવવામાં હું એક કેવી કાતિલ કસોટીમાંથી પસાર થનાર હતો તે ભયનો પૂરેપૂરો ખ્યાલ મને પહેલેથીજ આવ્યો હતો! હું જરીક ગભરાયો પણ ખરો; અને આ વિદ્વાન હિન્દુ લેખકનો દીખાવો મારા હાથમાં જ્યારે આવીને પડ્યો ત્યારેજ તે વાંચી જતાં મેં છુટકારાનો એક ઉંડો શ્વાસ ખેંચી લીધો. એક શિક્ષા ગુરૂની સખખત સોટીનો માર ઝીલવા સાં મેં તો મારો ખરડો સખખત કરી રાખ્યો

હતો પણ આ સાહિત્ય શિરોમણી શેઠ્યાએ મારી ચોપડીમાંથી માત્ર થોડીજ “નજીવી” ખામીઓ દેખાડી છે તે માટે હું સંતોષીજ છું. રોજીંદી અન્ય રોકાણો છતાં શેઠ કૃષ્ણલાલ ઝવેરી જેવા એક ગૃહસ્થ મારા જેવા એક અદના પારસી વાર્તાનવેશની નકલકથાનો દીબાચો લખી આપે તે હું અત્યંતજ એક મોટું માન સમજી છું. એમણે ઉઠાવેલી તકલીફ માટે તેમજ મારા મુરખીજી પિતાશ્રી સારૂ લખેલી પ્રસંશા સારૂ હું એમનો ખાસ ઉપકાર માનું છું.

દિવાન બહાદુરની નુકતેચીનીનો કાંઈક રદ્યો આપવાની મને જરૂર જણાય છે.

શેઠ કૃષ્ણલાલ લખે છે કે “હું નથી ધારતો કે રાંદેર જેવા ગામ-ડામાં પારસીઓ અંગ્રેજોની માફક મેજપર ખેતી હમેશાં ખાતા હોય.” ગામડેના પારસીવાસીઓ સારૂં આ એક સ્તુતિમય વિચાર હોઈ શકે કે એ સંદેહ ભરેલું છે. પ્રથમ તો મેજપર ખેતીને જમવાનો ઐકાધિકાર અંગ્રેજો ધરાવે છે તે માનવાને હું ના પાડીશ. આજે ત્રીસ વર્ષની વાતપર—હું બ્યારે નાનો છોકરો હતો—ત્યારે યુજરાતના એક કરખામાં આવેલા પારસી ખેતીકાર વર્ગના કુટુંબીઓ સાથે મેજપર ખેતીજ જમ્યો હતો તે મને હજી યાદ છે. અંગ્રેજોની નકલ કરતાં આ રીવાજમાં સફાઈ સુવ્વચાઈનો મુખ્ય અંશ સમાયલો છે.

એક ખીજી વાત પણ લખી દઉં. નાસ્તાની મેજપર દરેક જણના નામનો ટપાલ તેની રકાખી પાસ ગોઠવવામાં આવ્યો હતો તેવો ઝંખો પણ ખ્યાલ મેં (૧૨૦) મેં પાને દર્શાવ્યો નથી. નાસ્તો જમવાના વખતે સહવારનો ટપાલ આવી પહોંચે તે તો સ્વાભવિક હોય; એટલે, ધરનો નોકર ટેબલપર ટપાલ મેલી જાય તો મેજપર ખેટેલા ધરના વડા આગળ લાવે તેમાં કાંઈ પણ ખોટું હોઈ શકે નહીં.

એક ત્રીજી વાત અધુરી મેળાય નહીં. જે ત્રણ અંગ્રેજી સંસારી વાર્તાઓમાંથી એક પારસી સંસારને પેશ પડતી નવલકથા ઉપજવવામાં મેં કાંઈ “નવો માર્ગ શોધી” કહાડ્યો નથીજ. વાર્તાનવેશ મારા દોસ્ત બાઈ પીન્ગમ અત્યાર આગમ્ય આ દિશામાં ફ-તેહમંદ પુરવાર થઈ ચુક્યા છે. એવીજ

કાંઠ મેં એક કોશિષ કાઢી છે.

છેવટે ગરીબ સેવકપર જેવી મહેરબાની છે તેવી કાયમ રાખવા વાંચ-
કોને અરજ કરતાં કહું છું કે સાહેબજી !

લી૦ દુવાગો સેવક,

પેસ્તનજી ફિરોઝશાહ કાપડયા.

સી બ્યુ, વરલી,

તા૦ ૨૨ મી ઓગસ્ટ ૧૯૨૯.

“હયરત”નાં

બીજાં બે માનિતાં અને રસીલાં નૌવેલો.

૧. “ખુદાને ખબર !” (નવી મમ્મા.)

આ રસીલી પારસી સંસારી વાર્તામાં અનેક ચિત્રો આપ્યાં છે. વાર્તાનું વળું પેચવણુ અને જોરાવર છે. વાર્તા શરૂ કીધા પછી હાથમાંથી મુકવા ગમશે નહીં. કીં. ૩. ચાર.

૨. “કરમની કહાંણી !” (નમીબનાં નખરાં)

આ નૌવેલમાં અનેક ચિત્રો આપ્યાં છે. એક કેળવાયેલો દ્રઢ મનવાળો જવાન પોતાનાં ખભાંનાં જોરથી કેવો સ્વતંત્ર તથા સાચો રહી શકે તે પુરવાર કરનારા રસીલા પ્લોટની આ વાર્તામાં “અંતે ધર્મો જય”ના અચ્યુક નિયમ પ્રમાણે ઘટતે ફેજે પહોંચી પાપી કીડાઓ સંસારનું કેવું કેવું સત્યાનાશ વાળે છે તે કર્તાએ અચ્છી રીતે દેખાડી આપ્યું છે. વાર્તાનાં પાત્રોને તથા વાર્તાનાં વળાંને પોતાની તેજદાર કલમથી મનમોહક બનાવવા તથા ઘટતો ચિતાર યોગ્ય સ્થળે રજુ કરવામાં પુરતી ફત્તેહ મેળવી એક નમુનેદાર રસીલાં પારસી સંસારી નૌવેલ તરીકે આગેવાન જગ્યા લીધી છે—કીં. ૩. ચાર.

જે હાં ગી ર બી. કરાણી ના છોકરાઓ,

૨૨૦—૨૨૨, વોરા બજાર, કોટ, મુંબઈ.

બાર—કે—પોબાર ?

એક પારસી સંસારી વાર્તા.

પ્રકરણ ૧ લું.

“આય બૈરીનું તો માથુંજ ખીસી ગીયુંછ !”

હાકોરદવારની બાજુમાં સાંકડી ગુસ્લી જેની રોરીનાં આવેલી એક જીની પુરાણી બેઠી અંગલીના પહેલા માળપરના ઓરડામાં કાંઈ ખાંકરડું થઈ ગયલી ઓરત પોતાના છવ સાથે ક્યારની ફફડચટક કરતી હતી. ઘડીમાં તે અંદર ખુરસીપર ધમ્મ દઈને બેસી જતી તો ખીજી ઘડીએ બહાર બારી આગળ દોડી જઈ તેણી અફાડઝીક કરી મેલતી હતી. દેખઈતી રીતે આ મીઝ-જની તપેલી બાઈ કાંઈના આવવાની કાગને ડોળે વાટ જોતી હતી.

અઠ્ઠાવીસ દીવાળી જોઈ ચુકેલી આ મજબુત બાંધાવાળી બૈરીના ભવાં પર ઉંચે વેર ચિલ્સો ચહડી ગયો હતો. ઘડીમાં તેણી ધમધમાટ કરતી તો ઘડીમાં પોતાના મનમાં તરેલવાર બબડતી હતી. પાસે રમતાં નાનાં પીઝુસની અને નાકેના ખુણામાં એક જોળીમાં રડતાં એક બચ્ચાંની તેને ભલ દરકાર હતી. ખીજવાટ—બીચવાટ—કકલાટ—ફફડાટ ! બસ ખીજી કાંઈજ નહીં.

“મમ્મા, મની ડારલોંગ ?” ચાર વરસ કુદારી ગયલા ભુરી આંખોવાળા તે ગલગોટા જેવા બાબાએ પોતાની માલીતરના ખોળાપર માથું નાખી દઈ કહ્યું, “મારા પપ્પા હજી નહીં આયા. તમે મારા પપ્પાનીજ રાહ જોવજ કે, મમી ?”

“ચાલ ખસી જ મારી આગળથી; મુવો કહારનો મમી-મમી કરી માથું ભેજું” ખાઈ ગીયો.”

ગરીબ બીચારો નાનો નિર્દોષ પીલુસ ! એ આ કોઈ મા હતી યા કસાઈ ? પોતાની માતાના એકજ ધક્કાથી જમીનપર ધમ્મ દબને અફળાઈ ગયલા પીલુસનો ડીખો ભરાઈ આવ્યો. પાંચેક મીનીટ પછી તે ઉઠ્યો. “ઓ-ઓ-ઓ-ઓ,” ઝાળીમાં રડતી પોતાની નાની બેહનને હીંચ નાખતાં પીલુસ બોલ્યો, “માયજી, ખુચી રરેજ.”

“ખુચી રરેજ તો ફોર તારું માથું,” રોહસામાં ઉડી જઈ સામે બીત-પર ટંગાયલાં ઘડીયાળમાં જોતાં તેણી બોલી.

સાડાઆઠ પણ વાગી ચુક્યા હતા. મહોડાંપર ધુમટો ચઢવાની દઈ તેણી વળી પાછી બારીએ ટીંગાવા મંડી ગઈ. કાંઈ ગઈગુજરી જીંદગીના અ-નેક ઉલટસુલટ ખ્યાલોમાં તેનું ચિત્ત ચક્રભ્રમ થઈ ગયું હતું. પોતાની આગવી કુંવારી જીંદગી સાથે જોડાયેલી કાંઈ કમનસીબ કલાગ્નીપર વીચારો દોડાવતાં એ અચ્ચાંતી આ મારીતરનો જીવ હાંફોહાંફો થઈ જતો હતો. ચિત્કાર અને તિરસ્કારની એક ક્રાંતિલ નજર તેણે ઓરડામાં ચોમેર ફેંકી. તે નાના ઓર-ડામાં ફક્ત એક નાની સ્વચ્છ ટેબલ સિવાય સઘળી ચીજો વેરવીખેર અને કુવડ હાલતમાં જણાતી હતી. અફસોસ ! આ અભાગળી ઓરડાને સેજ મનપર લેતે તો પોતાના કારસાજીભરેલા હાથો વડે ખુણેખુણામાં સફાઈ અને સુઘડાઈ જળવી શકતે. પોતાના ભરથારની તંગદસ્ત હાલત છતાં પોતાનો તે નાનો ઓરડો સ્વચ્છ અને ચોખ્ખો બનાવી શકતે, પણ ઠેકાણે ઠેકાણે આ-જેલાં ઘટ જળાંઓની તેને કશીજ કનવાર ન હતી. રાત પડી ગયેલી તોય ધોળ્યાપર ગોદરાં અને બંદુસ જેમના તમજ પડેલાં હતાં

દેખાઈતી રીતે તેણી પોતાની હાલતની પરણેલી જીંદગીથી સખરદખર કંટાળી ગઈ હતી. એક મિટ્ટી મહોરદાર અગર ચાહું તો ગરીબાઈમાં પણ પોતાના ઘરને તવંગર બનાવી શકે; પણ આ તો કોઈ જુદીજ કિસમની પરણેતર હતી.

“મમ્મા, બીચારા આપરા પપ્પા હમણાં આવી લાગશે; એવણુના સાર ચાહું બનાવી રાખોની ?”

“સારાં ગામની પંચાત તુનેજ મુંવાને પરીછ,” પોતાનાં પ્યારાં ફરજાં-
દને ગાળ દઈ તેણી બોલી, “મુંગો મુંગો ગગરી રહે, નદી તો હવે છુટું
ખાસરું મારશ.”

કોથથી ફાટી જતા પોતાની માતાના વિકાળ ડોળાઓ જોઈ નાનો પીલો
એકદમ મુંગો થઈ ગયો. એ ભેદભરમ આ નિર્દોષ અચ્ચું શી રીતે સમજ
શકે? ખીચારા નાના પીલુસનો પણ શુ કસુર? પોતાની નાની બેનનો રડ-
વાનો કણ્ણારસિક અવાજ પાછો તેના કાને પડતાં તે સિતાખીથી ઝોળી
તરફ દોડી ગયો. નદી! નદી! તે અચ્ચું હવે તીખલ તીખલ કરતું હતું.
પેટમાં કકડીને લાગેલી ભુખનો તે પોકાર હતો—યા કાંઈ દુઃખનો છુપો અપ-
જાર હતો—તેની સાથે તેની માને જાણે કશું લાગતું વળગતું નહોતું, આ
કોઈ સગી મા હતી યા મતરાઈ?

“મમ્મા કડોની-કડોની? ખુચી તો મુંગી રહેતીજ નથી. ઓ-ઓ-ઓ-
ઓ-મુંગી રહે મુંગી રહે. પપ્પા ખી હમણા આવતા હોશે.”

“તુને મુંવાનેખી તારા બાપનુંજ લાગેછતી,” તરારો કરી ઝોળી આ-
ગળ દોડી આવી તેણી બોલી, “મુંવા સત્યનાશ ગીયાને કેટલી વખત કહ્યું કે
મુંગો મર.”

અફસોસ! આઘનો ખાર બાઈ પરં દાડાડવા આ કોઈ હંયાંકુટી માદરે
પોતાના નિર્દોષ અચ્ચાંને ધમાધમ ચાર પાંચ ધમોલા લગાવી તીધા. “ભસ્તે
ગીયાં જરા જપવા નહી દેતાં-જરા જપવા નહી દેતાં. આગ લાગેરે આપ
ઘેરબાર પર.”

“એમ વખત બેવખત એ અધું શું ગાંકુંઘેલું બોલેછ, દીના,” નાના
પીલુસના રડવાનો અવાજ સાંભળી નીચે બોંયતળે રહેતાં ઘરના માત્રેક ધન-
બાઈજી હવે માળ પર દોડી આવ્યાં, “મુંગો રહે-દીકરા પીલુ, ના રડ.” તે
બહાલાં અચ્ચાંને ગોદમાં દાખી માયાથી પસવારતાં ધનબાઈજી બોલ્યાં.

“મેં તમુને કેટલી વખતે કહ્યું, ધનબાઈજી, કે મારાં ઘેરની પંચાતમાં
તમારે વચમાં નદી પરવું? વરી પાછાં તમે ઉપર દોડી આયાં?”

“અરે, ક્યારનું અધું સાંભળતાં સાંભળતાં હું બેજાર થઈ ગેઈ તાહરે-

જ મુવો જીવ નહીં માન્યો. અરે દીનબાઈ માય, એવાં ધણી છોકરાં કંઈ અધાંનાજ નસીબમાં હોતાં નથી જો,” એટલું બોલી અરીમ ધરીમ જેવાં ધનબાઈજ નજદીકની ખુરસી પર ચીટકી બેઠાં.

“હું છઉં ને મારાં બચ્યાં છે. તમારે વચમાં બોલવાની જરૂર નથી; ને તમુને એ લોકનું લાગતું હોય તો પાસેના કુવામાં કાંચ નહીં પરી જતાં?”

“ઓવાય, દીના, એ શું કહેવાય? જહારે હોસે ત્યારે તું તો એમ ખરવાયાંજ તોરયા કરશે કે? તું તો જાણે માથે ધરતી લપંને ફરેજ?”

ધનબાઈજ એ તારારો કીધો.

“તુ મુંગી મરશે? તું મુંગી મરશે?” હવે પેલી ઝોળીપર ત્રણ ચાર ધમોલા લગાતી તે ખેંચતાં દીનબાઈ બોલી, “મુવાં મારે નસીબેજ અધાં પેદા પડ્યાંજ.”

“અરે બદાયજી-બદાયજી! આય બૈરીનું તો માથુંજ ખીસી ગીયુંજ,” બદનના ગજવામાંથી દાબડી ખેંચી કહાડી દાબીને એક સુહુરકો બરતાં ધનબાઈજ મનમાં બબડી ઉઠ્યાં, “કેવો હીરા જેવો ધણી મલ્યોજ તે બધું ચલાવી લેજ. બાકી તો મુઠ્ઠાકોણ જાણે કાયા ઉકરડે પડે. રાંતનું હૈયું કે પથ્થર?”

ખરેખર! આ કમગત પરજોતરનાં બદનમાં હૈયાં જેવી ચીજજ નહોતી. જે પરજોતર પોતાના પ્યારા ખાવિંદ અને બહાલાં બચ્યાંને આ કાસમે ઠોકરે ઉડારે તે એક ખચીતજ હૈયાંકુટી હેવાન હોતી જોઈએ.

નાની ખુચી ક્યાંથી મુંગી રહે? દાદરપર કાંઈના પગલાંનો અવાજ સંભળાતાં દીનુ એકાએક ઝોળી અફાળી દઈ ધુમટો તાળી પાડી આ । આગળ બેસી ગઈ.

“કેમ, ધનાકુઈ, તમે ઉપર? કેમ દીનુ, અધાં સારી કાની તો છેતી?” અંગે પાતળ્યો અને બેસેલાં ચાવણ્યાંવાળા તે જવાને ધનબાઈજને ગભીર બેઠેલાં જોઈ પુછ્યું.

“હા-દીકરા નસવાન. અધાં સારી કાની છે. કંઈ નહીં-આરતે રહીને ડગલો કાહરી મ્હોનું બોનું ધો.” નાના પીલુસને પોતાનાં પાંસાંમાંથી છોડતાં ધનબાઈજ બોલ્યાં.

“કેમ દીનુ, તારી તખીયત તો સારી છેની?”

દીનબાઈજી ક્યાંથી પોતાના ભરથાર તરફ જુવે યા તેને જવાબ દે? પોતાનો ખાવિંદ હજુ તો ઘરમાં પગ મેલે તેટલામાંજ બાઈ સાહેબને તો જખરું ભડકણુ ભરાઈ ગયું.

“હજુ તો કેટલું સકારું છે, પાછલી રાતે મરઘો વાસે તાહરેજ આવતેની?” પોતાના ભરથાર તરફ કઠોર કરડી નજરે જોતાં દીનુ બોલી.

“તું આપરી હાલત તો જાણેછ, ડીયર,” ડગલો કહાડતાં કહાડતાં પોતાની પરણેતર આગલ બેસી જઈ નસરવાનજી બોલ્યા, “હું ઓશીસે એમ ‘ઓવર-વરક’ નહી કહું તો પછી આપરે કોણને ખાઈએ? આજે કંઈ પહેલવહેલોજ એમ મોરો આયો? ચાલ હવેથી જેમ બનશે તેમ જલ્દી આવશ.”

“અરે, આગ લગારો તમારી ઓશીસને ને તમારા ઓવર-વરકને; મુવું બરી ગીયું મારું જીવતર.”

“એ કેમ વાંકી ચુકી ફાટયા કરેછ, દીના?” ધનબાઈજી સામ્રિ લાગણીથી દાઝી ઉઠ્યાં, “મેં કેટલી વખતે કહ્યું કે વખત બેવખત એવું અપસગનનું નહીં બોલ્યે?”

“અરે પણ મારા ઘેરની પંચાતમાં તમે કોણુ પરવાવાલાં? અમો ધણી-ધણીઆણીના કજ્યામાં તમે શાના નકામું તમારું માથું ઝીંકયા કરોછ?”

“ઓ લેરે, અંધ કેઈ બહારાતને જો, ખુરશીપરથી હળવેથી ઉઠતાં ધનબાઈજી બોલ્યાં, “તમો લોકોને હું કંઈ મારાં બાહુતબાઈત સમજુછ કે? તારા ધણી છોકરાંને હું મારાં અમસાં પોતીકાં ગણુતે નહીં તો મને અહીંઆં શું પંચાત પરેલી? ઓજીયો જુલમજ તો.”

“ધનાકુઈ, ધનબાઈજી માય,” પોતાના ધરવાલાં તરફ એક છુપી છ શારત કરતા નશરવાનજી બોલ્યા, “તમે એમ નકામા ના ઉશ્કેરાઈ જાઓ. ધીરાં પડો; દીના આય બીચારાં ધનબાઈજી હમેશાં આપરાં ભલાંમાંજ છે. એવણુની તરફ તારે એવી રીતે નહીં વરતવું એઈએ.”

“અરે હારે, તમુને તો એવણુનુંજ લાગશે,” પગપર કટકા ફાડતાં દીનબાઈ ભભડી ઉઠ્યાં, “પણુ આપરા ઘેરની પંચાતમાં એવણુ માથું ધાલે તે હું હવે એક ઘડીબી તામોશ કરવાની નથી.”

“જવ-જવ-ધનાપ્રુઈ,” ધનાપ્રુઈના માસુલી લાડકાં નામથી નસરવાન બોલ્યો, “તમે હવે નીચે જવ. તમને ઘણી તસ્દી પડીછ, માફ કરજો.”

“અરે એમાં તજદીર શું બરીછ, દીકરા,” હળવેથી દાદર તરફ જતાં ધનબાઈજી સાચ્ચ દાઝથી બોલ્યાં, “ખોદાય તારું ઘેર સલામત રાખે, હવે બુકબાચક ખાઈ લે.”

“તું એમ કાંય કરેછ, દીનુ? આય ઘેરમાં તુને શું દુઃખ છે?” પોતાની પરણેતરનો હાથ હૈયાના સાચ્યાં હેતથી પકડી લેતાં નસલી બોલ્યો, “રોજ એમ છેરાવાતું ને ગુસ્સે થવાતું તુને હું કંઈ કારણ આપુંછ?”

“ચાલો ખરી જવ, મારી આગળથી,” પોતાનો હાથ ખેંચી લેતાં દીન-બાઈજી ખલભલી ઉઠ્યાં, “તમારી બધી શીલસુશી તમારી પાસેજ રહેવા દેજો. આય ઘેરમાં મેં શું સુખ જોયુંછ જે?”

“કાંય? કાંય, દીયર? તું એમ કાંય બોલેછ? હું હવે ગરીબ થઈ ગીયો તેથી તું શું મને હીણેછ? મારી ગમે તેવી હાલત છતાં તમે બહાલાં-જોને તો મેં મારા જીવની કાનીજ જાળવી રાખ્યાંછ. નહીં-નહીં-દીનુ, બધા એવા ખોટા ખાલો ભેળમાંથી કહારી નાંખ; તું સુખી સંતોષિ રહે એટલે હું સુખી. જો-જો ખુદાએ આપુને કેવાં ગુલાબ જેવાં બચ્ચાંની બક્ષેસ કીધીછ; તેનો તો જરા ખ્યાલ કર?”

“છોકરાઓનું તમને એટલું બધું લાગેછ તો આશીસઆશીસ જહાં-નમમાં નાંખી આખો દહારો એ લોકોનીજ ગોરસી કાંય નહીં કરયા કરતા?”

ગરીબ બીચારો નસરવાન વકીલ! આજે તેની અભાગણી મહોરદાર છીટાંછખીટરાં શોધી છેલ્લે પાટલેજ બેઠી હતી. એક ઉઠો નિશાસો નાંખી આ કમતાલેના ભરથારે તેને સમજાવી પતાવી અને મનાવી લેવામાં અનીખના તારા તોડયા પણ ફેકટ! તેને ચોમેર નિરાશી અને નાઉમેદી મલી. આવા એક ભલા અને અમીરી દીલવાલા ભરથારની આ ભાનભુલી પરણેતર શું કિંમત જાણી શકે?

દીનાને બારી આગળ વીચાર કરતી છોડી એક ઉઠો દમ ખેંચી તે ઉઠ્યો. રાતના તે બરોબર જામતો નહોતો. પોતાના હાથેજ ચુહલાપર ચાહ બનાવી

તે જેમ તેમ પીવા મંડી ગયો. આજે પાઉંની એકાદ કાતરી પણ ખાતાં આ હીણુભાગ્ય શપ્સના ગળે કાયકા આઝતી હતી, જેની બહાર જોતી બેઠેલી પેલી કંગાળ ઓરતને ભલે પરવાહ હતી.

નસરવાન વકીલ ! આ સડકણો સંસાર પોતાની પરણેલી જીંદગીમાં તેને જો કે અતી બીકટ અને ડરામણો લાગતો હતો તોય સખુરી અને સંતોષથી પોતાનું ગાડું ગળાવવા તે રોજ દો મથેલો હતો. પાંત્રીસ વરસના આ જવાનનો બાંધો એક વેળા એવો જોરાવર હતો કે તે લોખંડના પાટા મિસાલ રકમ રકમની જંગલોના હથોડા સહેલથી સહન કરી શકતો હતો. અને હવે ? અફસોસ ! જાલીમ જમાનાની ગીરદેશીથી ચોમેર ઘેરાઈ ગયેલો તેજ જવાન હવે નાતવાન અને નબળો બની ગયો હતો. પેટનો ખાડો પુરવાને ખાતર તે પોતાની નબળી દેહ છતાં જીવપર જોરાવરી કરી ઓપ્રીસના કામો આટોપતો હતો. મુંબઈની એક જાણીતી જરમન પેહેડીમાં તે પહેલાં સારું કમાતો હતો પણ નેહેસ્ત લડાઈ જાગવાથી તે પુરાણી પહેડી બંધ થઈ ગઈ અને તેની સાથેજ નસલીના તકદીરનું તાળું પણ ન ધારેલું બંધ થઈ ગયું. ત્રણ ચાર મહીના ચાકરી વિના જેમ તેમ ગુજરી આખરે ઓછા પગારની એક બીજી ચાકરીમાં તે જોડાયો હતો અને રફતે રફતે ઠીક આગળ વધતો હતો. જ્યારે ચાકરીમાં તે થોડો ઘણો ફરીકામ થયો ત્યારે હમણા હમણા તેની તબીયત બીલકુલ લથડી ગઈ હતી. સાથે વળી તેના ઘરનો તાજો સદંતર બીચકા ગયો હતો. ઘણાજ થોડા કલાકો તે ઘરમાં ગુજરતો હતો અને તેટલો વખત પણ તે બીચારાને લોખંડના ચણા ચાવવા પડતા હતા.

“કાંય, દીનુ, શું છે ? સારી કાંય બદલેછ ?” આ પી લીધા પછી નશરવાને અજાણીથી પુછ્યું.

“મને જરા અગતનું કામ છે; હું બહાર જઈ આવું છું.”

“પણ રાતના છેક સાડાનવ વાગે ને તેથી એકલીજ જાયછ ?”

“મમી, તમે એકલાં જાઓછ ?” ઘોળયાપર તડીયાપરથી માથું એકા-એક ઢંચકીને પીલુસે પુછ્યું, “પપાની સાથે જાઓની ?”

“કેમ વરી તું વચમાં બોલ્યો ?” એક જંગલી ભુંડ મીસાલ એકદમ

છેડાઈ પડી તે નાના એકસુર અચ્ચાને એક ઝપેટા લગાવી કહાડતાં તેણી બોલી, “તું મુવાને મેં કેટલી વખતે કહ્યું કે એમ મોટાઓની વચમાં નાહ્યાં થઈ પટપટારો નહીં કરયે?”

“દીતુ? દીના? તું તો કંઈ સમજતીજ નથી?” પોતાના બેટાને રડતો જોઈ તેની આગળ દોડી જતાં નશરવાનજી બોલ્યા, “એ બીચારાં અચ્ચાંએ શું ગુનોહ કીધો જે?”

“હવે ફરીથી એમ વચમાં માથુ ફારજે; મુવાનું ભેળુંજ ઢહારી નાખશ.”

છટા છટા આ કોઈ માતા નહોતી પણ એકાદ હથવાન કરતાં પણ અદતર હતી. માથાંપર સોડ નાંખતાં દેવસ્થાનની આ દેવી ડોળા ફાડીફાડીને પોતાના ધણીને અને તેની ગોદમાં દબાયલાં પોતાના અચ્ચાંને જોવા લાગી.

“પણ હું એમ પુછું, દીના, કે તુ એમ છેક અત્યારે કહાં ચાલી?” હવે ગંભીર બની જઈ ધોળ્યાપરથી ઉઠતાં નસલી બોલ્યો, “મને કંઈજ સહમજ નહીં પડતી કે તું શું કહેવા માગેછ? તારે કેયે જવુંજ હોય તો હુંબી તારી સાથે આવવા તૈયાર છઉં—આપરે પાછાં ફરયે તેટલાં ધનાઢુધ છોકરાંઓને સંભાળશે?”

“વરી તમે એવાં હલકાં પીંજરડાંઓનું નામ મારી આગળ દીધું? મેં તમુને હજાર વખત ના કહ્યું કે——”

“અરે, દીના, દીનગઢ માય,” નીચે ખડકીમાં બેઠેલાં ધનાઢુધ પોકારી ઉઠ્યાં, “એવું એવું બોલી ખદાયજીના ગુનાહગાર ના થાઓ.”

પણ નહીં! ગળાંપર એક સ્થાળ લપેટી દઈ દીતુ પોતાના ભરથાર તરફ એક નજર પણ ફેંક્યા વીના રોંહસામાં દાદર ઉતરી ગઈ.

“અરે વર સાથે એમ ઝોરાં ફારેછ તે ઠોકર ખાઈ ખાઈને કોઈ દહારો પસ્તાશે—ખુખ પસ્તાશે.”

યે? ધનાઢુધને શું વાહરું ચહડી આવ્યું? દરવાજામાંથી બહાર નીકળતી દીતુ તરફ ડોળા કકડાવી તેવણે ભેળાંની વરાળ સામટી બહાર કહાડી નાખી.

અફસોસ! આ દીના વકીલ નિષ્ફળ નીવડેલા સંસારનું અચિતજ એક સિયાહ સ્વરૂપ હતું. ગરીબ બીચારો તેનો ભરથાર નશરવાનજી! અચ્ચાં-

ઓને છોડી પોતાની કંગાળ પરણેતરને એમ રાતના સાડા નવ વાગે ધરની બહાર નીકળતી જોઈ તેની આંખોમાં આંસુ ઉભરી આવ્યાં. પોતાની પરણેલી જીંદગી આવી જફાકારક અને જાલિમ નીવડશે તેના તો તેને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો; પરંતુ હવે ઇલાજ ક્યાં હતો ? હીળી સરજતને આધીન થવા સિવાય ઉપાય શું હતો ?

“પપ્પા, પપ્પી ? તમે રરોજ કાંય ? મમ્માએ મારામારી કીધી તેથી ?”

“નહીરે. દીકરા પીલુ,” તેના ગાલ પર એક બોસો લઇ તે દબાયલા અવાજે બોલ્યો, “ચાલ, હવે સુઈ જા. બત્તી ધીમી કરી હું બી પછી સુઈ જઈ.”

“પણ હું એમ પુછું, પપ્પી ડીયર, કે મમ્મા એમ ઘડી ઘડી છેડાયા કાંય કરેજ ? આજે ધના પુછ બી બોલેલાં કે એવણુ ખરાબ છે ને—”

“નહીં, દીકરા, આપરાં મમ્માના સાર કોઈ એમ બોલે ? એવણુ તો ઘણા મજાહના છે.”

“પણ તાલરે ધનાપુછ સાથબી એવણે આજે મારામારી કાંય કીધી ? મને તો લાગેજ કે મમ્મા—”

તે વાતચીતમાં ખલલ પડી. નાની બુચી હવે રડવા મંડી ગઈ. સ્ટોવ પર દુધ ગરમ કરી ચાહે બનાવી નસરવાનજીએ બુચીને પાછા અને તે બચ્ચું મુગું રહી ગયું.

યા ખુદા ! સંસારનો કેવો દયાજનક સફેદ ! સાડાદશ અને સાડાઅગી-આર પણ વાગી ચુક્યા. દીનુ હજી પાછી નહીં ફરી. નાનો પીલુસ અને બુચી સુઈ ગયાં. ઓપીસમાં આખ્યા દહાડાની થાકને લીધે નસલીની આંખના પાપણો વારંવાર બંધ થઈ જતાં હતાં પણ પલંગ પર પડી નચીંતના જીવે સુઈ જવાનું તે બાપડાની સરજતમાં ક્યાં હતું ? ટેબલપરની ધીમી બત્તીની રોશનીમાં તે નાનો ઓરડો તેને ગંભીર તેમજ ડરામણો દેખાતો હતો. સાડા-આર-અને દોઢ !

“યા ખુદા ! એ શું કહેવાય ?” પલંગપર હાથ ટેકાવી દઈ તે મનમાં બોલ્યો, “આવી મોટી રાતવેર બહાર ને તે બી એકલી ? જખરી ઉછાછલી ને આકળી ભુત ! માફ કરે-એની ભુલના સાર ખુદા એને માફ કરે.”

પાછી જગી ઉઠેલી બુચીને હાંચ નાંખી તેણે જોમ તેમ સુવાડી દીધી. આ તુટેલાં તકદીરવાળાના ધરમાં ન એકાદ મીઠી માતીતરની મદાર યા ન એકાદ સગાંનો સહારો ! દુન્યામાં તેનું હતુંજ કોણ ?

આખ્ખી રાત તેણે અકરવકરમાં કહાડી. સહવારના પહોરમાં હળુ તે ધનાક્રુધને ખબર આપવા જાય છે તેટલામાંજ ધનાક્રુધ પોતે માળપર ચઢી આવ્યાં.

“ઓ, પણ એ દુકતી આખ્ખી રાત કાંઈ કહરાઈ હોસે ? મરેરે, આપરો જીવ બી કેમ માને ?”

નસલી હળુ કાંઈ પણ જવાબ દે તેટલામાં એક ધાટીને હાથમાં ચીઠ્ઠી સાથે જોઈ તેને એકાએક એક આંચકો વાગો. યા ખુદા ! પરખીડાંપર દીનુનાજ અક્ષર ! ધનાક્રુધએ તેને ઉપરાસાપરી સવાલો પુછ્યા પણ નસલી શું જવાબ દે ! તે ચીઠ્ઠી વાંચતાં વાંચતાં તેના બદનમાં ટાઢના લખલખાં ચઢી આવ્યાં. નીચે દીનુની સહી જોતાં તેના આખ્ખાં શરીર પર ધાસ્તીના ઝરાં એકદમ કુટી નીકળ્યાં. તે નહેસ્ત ચીઠ્ઠીને એક ચિતે જોતો તે પથ્થરના પુતળાં પેરે સુનો સાવજ બની અસ્થિર ઉભો રહી ગયો.

પ્રકરણ ૨ ગુ.

ભેજનો એક ધખારો.

ગેરધન્સાફ-ચોખ્ખો ગેરધન્સાફ ! ખુદાના ધરનો આ એક હડહડતો ગેરધન્સાફ નહીં તો બીજું શું વળી ? હાઆઆઆછીછછ ! દલદર મુફલસીમાં રોજના અવતયાં મારતો એકાદ ગાંડાલાલ ઘેલાભાઈ ‘ફાજલ’ અને ‘કરીમ’ એકહાથ કરી એકાએક માલંતોજનર બની જાય ! રોજના અવકરામાં હાથ અફસોસ પોકારતા કોઈ મીઠ તાઈ તંબોલી ‘ધી બુટારા મેન્યુફેક્ચરીંગ કુંઠ લીમીટેડ’ નો મેનેજીંગ ડીરેક્ટર બની જઈ ન ધારેલો દોલતના ડુંગરપર ચઢી જાય !! પેલા શીદાઅલી ફકરદીનભાઈ ઘોડાની શરતના સરવાળા ગુણાકારમાં યાહોમ લક્ષાધિપતી થઈ જાય !!! આમ બધા ધડાધડ અને તડાતડ

માતપર લખેસરીઓ બની જાય અને ગરીબ બીચારો લવજી કરાકો હર મહીને ફક્ત બસો ત્રણસો રૂપરડીમાંજ સબડયા કરે તે ખુદના ધરનો એક ગેરઠન્સાફ નહીં તો બીજું શું? મારો લવજી ખીરાદર તો તેમજ માનનો હતો!

એ લાડકવાયા લવજી કરાકા સાથે તમારી જરા ઓળખાણ કરાવું.

પચીસ વરસનો મધ્યમ ઉંચાઈવાલો આ જવાન દેખાવમાં તો પાંત્રીસેક વરસનો લાગતો હતો. હમણા હમણા તે ચસીવરીને ચુસ્ત્યાં જેવો થતો જતો હતો. રફતે રફતે તવાયા જતા આ પતલા અંગવાળા શખસના ગાલોમાં ખારા પડી ગયા હતા. તેનો ચહેરો ઘટમદાર પણ ફિક્કો તોય અંદર છુસી ગયલી આંખો ઝેનદાર દેખાતી હતી. લથડી ગયલી તબિયતનો તે એક દયાજનક નમુનો હતો.

“જ્યાં તકદીરજ ટાંચું તાંહ બધુંજ કાચું!”

ગ્રાંટરોડપર આવેલી એક માળની ચાલના એક ઓરડામાં ઘોલ્યાપરથી છલાંગ મારતાં લવજી મનમાં બડબડી ઉઠ્યો. છેલ્લી દશ મીનીટમાં તેણે ખાસ્તી વીસેક અવાચી ખાઈ લીધી હશે.

“લાવની જરા છેલ્લું પ્રકરણ વાંચી લઉં,” ધડાક દધને ટેબલનું ખાતું ખોલી નાંખી અંદરથી કાગળોનો એક ઢગ ખેંચી કહાડતાં તે બોલ્યો. ‘આખ મારી વારતા લખવામાં મેં બધો મારો જીવ જન પટકી નાંખ્યો છે. આમ મારી એકજ “નોવેલ”થી ભલભલા કહેવાતા પારસી વારતાનવેશોને હુંબી બતાવી આપવા માંગું છું કે લવજી ફૂંકરાકામાંથી કેટલું મીઠું છે. મારી કંગાળ જીંદગીની એ એકજ હોંશ પાર પડે તો કેવું સારું. મારો હોમીબી હજી નહીં આવ્યો. એ આંજ નહીં આવશે તો એના ઘેર જઈને એને——”

“હલ્લો, લવજી? વોટ આર યુ ડુઈંગ, ઓલડ ચેપ?”

પોતાના દીલસોજ દોસ્ત હોમી મુલ્લાનો સાદ એકાએક સંભળાતાં લવજીએ તે કાગળો ઝડપથી પાછાં ખાનામાં ખોસી દીધાં જે જોઈ હોમી સહેજ મુછમાં હસી પડ્યો.

“કેમ દીકરા હોમી? શું ખબર? દુનીયા સુખી કે દુઃખી? ગોળ કે ચપટી?”

“આખો દીવસ ગોળ ને સાંજે ગેહ સારયા પછી ચપટી” પાસેની

ખુરશીપર કરારના જીવે ખેસી જતાં હોમીએ કહ્યું, “પણ લવજ દીકરા તારી દુનીયા કેવી છે?”

“અરે બોલજ ના ચાર!” એક ઉડો શ્વાસ ખેંચતાં લવજએ જવાબ આપ્યો. “ગાડું દીકમડીક ગમડ્યું નય છે, પણ હું એમ પુછું, દોસ્ત હોમી, કે લોકોને આજકાલ કેવી વારતાઓ વાંચવા ગમેછ? પારસી યા અંગ્રેજ સંસારી? શિક્ષણ યા રોમાનસ?”

“ચાઆઆલો! વરી પાછો એકનો એકજ લવારોબકારો,” ટેબલપર મુકેલી પોતાની મલાકા કેન હાથમાં લેતાં હોમી બોલ્યો, “અરે પણ એમ પુછું, ગધેરા, કે હું જાહરેબી મળવા આવું તાહરે તુને કંઈ બીજી વાત કરવાની મળતીજ નહી કે?”

“પણ તારા જેવા એક એડીટર ને લેખક-દોસ્ત આગળ એવી ‘લીટરરી ટોપીક’ નહી કહાઈ નો બીજું શું કરે? વારતાનવેશી એક ખરેખર નાહર હુન્નર છે. ઓહ-બાઇ જોવ, ઇટ’સ આ સ્પેસેનડીડ આરટ! કલમની મજા જેઓએ—કાંય હોમી, ઉડી કાંય ગયો? ચાલી કાં જાયછ?”

“માફ કર, દીકરા લવ, આઈ બેગ ચોર પારડન” પોતાની હેટ માથાં પર ગોઠવી દઈ હોમીએ કહ્યું. “રખેને હું મેડ બેડ થઈ જાઉં તેની મને જબરી શીકર લાગેછ; એમ વગર કારણે મેડ થઈ જવા સાઈ મને મસ મોટો વાંધો છે.”

“જો વરી એમ કરેછ, દોસ્ત હોમી,” ખુરશીપરથી ઉડી જઈ હોમીના માથાંપરથી હેટ ઉતારી દેતાં લવજ ધીમા કાકલુટીબરેલા અવાજે બોલ્યો, “જરા ખેસ. મારે ખાતર જરા થોભ આઇ એમ ક્વાઇટ સીરીયસ. આજે મને તારી સલાહ લેવીછ. દોસ્ત, તુને નહી પુછું નો તમન કોણની આગળ જાઉં?”

ગરીબ બીચારો હોમી! તેણે બે ત્રણ સામટાં બગાસાં ખાઈ લીધાં. ધુજતા હાથે ખાનું ખોલી કાગળોનો એક કુંગર ખેંચી કહાડતાં લવજને જોઈ હોમી મુસ્લાંને હું દઈ હસવું આવી ગયું.

“ડોન્ટ લાફ, માઇ બોય, જરા મારું ધ્યાનથી સમજ. ઇટસ અ

સીરીયસ મેટર,” વાર્તાઓના તે લખાયલાં પાનાં ઉથલાવતાં લવજી બોલ્યો, “આય મેં એક એવી કકડધસ વાર્તા લખીછ કે જે બહાર પડતાંજ તે ખરીદવા માટે લોકોની તુટાતુટ પડશે.”

“અંહંમ !” ડોકાંને લેહકો કરી હોમી ખંખાર્યો.

“જે ખુબો એમ માનતા હોય કે એકાદ પારસી સંસારી વાર્તા લખવી તે કુલ્લીમાંનો ગોર ખાવા જેટલું સહેલું છે તે ગધેરાઓના સાથ મને તો બા. અફસોસજ છુટેછ ને—”

“ને મનેખી તારા જેવા ખચ્ચરના સાથ અફસોસજ છુટેછ, મારા લવ,” ધીમેથી તેનો બરડો ઠોકતાં હોમીએ કહ્યું, “અરે પણ, ગધેરાના ગધેરા, દહારે દહારે લેવછને સુકકાં સોરટયાં જેવો થતો ચાલ્યો ને એવી વેજવેજ કરવા તુંને કોણ કહેછ ? જરા તખીયતનો ને જીંદગીનો ખી વીચાર કરવાછ કે નહીં ?”

“ઓહ, હોમી, માછ ડીયર હોમી,” લવજી ગંભીર થઇ ગયો, “તારા તરફથી નાઉમેદી ને નીરાશીના એવા બોલોની આશા તો મેં રાખેલીજ નહીં. કલમ તો મારી મીઠી માશુક છે ! એને કેમ છેરાય ? આય મારાં દલદાર ‘મેન્યુસ્ક્રીપ્ટ’ તરફ તો જો ? એના પ્રકરણોનાં ‘હેડિંગ્સ’ પર તો જરા નજર નાંખ ? લે-લે-મારી ખાતર એ તવાસ, લે.”

“અરે પણ તું કહેવા શું માંગેછ ?” ધમ્મ દધને પોતાના હાથમાં પડેલા તે દલદાર ઢગલાને તપાસવા માટે નાકપર સુન્તાનો આધગ્લાસ ગોઠવતાં હોમીએ તરારો કીધો, “ડેમ છટ !”

“એટલુજ કે એ તારા ઘેર લઇ જા ને વાંચીને મને તાગે ખરે અબીપ્રાય આપજે—ગોર કેનડીડ એન્ડ કલીન ઓપીનીયન ! દોસ્ત હોમી,” ખુરશીપરથી ઉડી જઈ હોમીનો હાથ પકડી લેતાં લવજી બોલ્યો, “તારા એક જુના દોસ્ત તરીકે એટલીજ ‘ફેવર’ માંગી લઉંછ કે એ મારી વાર્તા બરે-બરે વાંચી જજે ને તુને વાજખી લાગે તો કાઢખી બુક્સેલરને છપાવવા ને બહાર પાડવા આપી દેજે.”

“તુટયા વગરનો તાગડો.” હી ! હી ! વાર્તાનું નામખી કેવું મન-

હતું સ્ટુપીડ રાખ્યું,” પાનાઓ ફેરવતાં હોમી બોલ્યો, “ને તેમી વરી તારું નામ છુપાવી ‘મુફ્લેસ’ ના તખલ્લુસ હેઠળજ બહાર પાડવાની ? હી ! હી ! હી ! હી ! ”

“કાંય હસેછ કાંય ? અદુખરાની કાની એમ ખીખી ખાખા શાનો કરેછ, હોમી ?” લવજની દાઢ જરા બળી ગઈ.

“ચાલ ત્યારે તારી મરજી છે તો હવે ભેંકડો તાણી રડું,” વળી પાછો હસ્તાં હોમી બોલ્યો, “જા, તારી એવીજ હાંશ છે તો મને એ વાર્તા બરાબર લીપેટી આપ. હું કુરસદે વાંચી જવશ ને મારું મત જણાવશ પણ તે એકજ શરતથી—”

“બોલ, બોલ, હોમી,” લવજ અધીરાઈથી વચમાં પોધારી ઉઠ્યો, “એટલું તું મારું કામ અળગે તો તું જે કહે તે કરવા તૈયાર છેકં.”

“એમ ? હું જે કહું તે કરે ? નાદારખી થાય કે ? જે મારું કહ્યું માને તો મારા જેવા સાચ્યા દોસ્તની સલાહ માની થોડા દલાડા હવા ખાવા કેથે બહારગામ ચાલી જા. તારા ડાકટરખી કાલે કહેતાંતા કે તારી તબિયત છેકજ હાલહવાલ થઈ ગઈજ ને હવે તું સંભાળ નહીં લેશે તો પત્ની—”

“હા, એમ કંઈ છે ખરું,” જાતીની પાંસળીઓ દાખતાં લવજ બોલી ઉઠ્યો, “પચ્ચીસ વરસની મારી છાંદગીમાં મારીપરખી તરેહવાર વિતયું. કાકો મરેરે, પાછલી રાતે તે રહી રહીને હવે નવાં કાકી લઈ આવ્યો ને કાકાના એકપુરા વારસ થવાની મારી તમામ આશા ઉમેદ પર સાફ પાણી ફરી વળ્યું. અધુરામાં બોઈ તું જાણેછ તેમ પેલી રાન ફેની મારી સાથ દગો રમી મારાથી દુર થઈ ગઈ.”

“અરે, પણ ગધેરા, તારા કાકાએ વારસામાંની તુને રદબાતલ કીધો ને હવે હર મહીને બસો ત્રણસો રૂપરડી કમઈ ખાનારા તરા જેવા બીખારડા સાથે એ ફેની હીરામાણેક લગનખી કેમ કરે ? ફેની હીરામાણેક ! હું કસમપર કહું, દોસ્ત લવજ, કે એ નખરાંબાજ વંત્રીનું નામ સમજતાંજ મને તો ઉપક આવેછ. તુંખી મારો બહાલો જબરો કે લખેસરી ચાંદનબાઈ હીરામાણેક કુટુંબની આ દુકતીપર તારો બધો ડોળો ખોલવાની દીધો.”

“એ તો બધી નસીબની વાન છે. હોમી,” પોતાના કપાળપર આંગલી લગાડતાં લવજી બોલ્યો, “કોણ જાણે? એ ફેની કદાચ પાછી ટેકાણેથી આવે.”

“ઓહ, યુ એસ; રીયલી આ ડોન્કી” નાકપરથી આછ-ગ્લાસ ઉતારતાં હોમીએ બરાડ મારી, “મેલાં હૈયાંની એવી નખરાંઆજ છોકરીને પણવા કરતાં હું તો બા, કુંવારી જીંદગી હજાર દરજ્જે બહેતર સમજીએ. જા-જા, લવ, તારા જેવા સત્તર પોરયાઓને એ છોકરી હાથ તાળી આપી ચુકી હોસે. તું તો બીચારો બોધવું મુવોછ.”

બોધવું યા ખુબક—પણ આ એકજ નધારેલા બનાવે બીચારા લવજીની ખીલતી જીંદગીને કવખતે કરમાવી દીધી હતી. અરે, જે શખ્સના મનમાં સંતોષ જેવી ચીજની હયાતીજ નહીં હોય તેના તનપર માસ તે શી રીતે ચલડી શકે.

“એ બધા ખ્યાલોથી બાઝ આવ, લવ,” લવજીના આ એક સાચ્યા રશીકે માયા મમતાથી તેનું માથુ પસવારતાં કહી સંબળાવ્યું, “મારું કહ્યું માને તો એ ફેનીને જહાનમની ખારીમાં નાંખ ને કંથે બહારગામ ચાલી જા—જો સહમજ. ડાક્ટરના કહેવા મુજબ ગુજરાતની સુકકી હવાથી તુને ઘણો ફાયદો થશે. તારી મરજી હોય તો રાંદેરના મારાં પેલાં સગાં વીલર-માસી પર તારે સાડ કાગળ લખુ, વીલરમાસીની મેદરાં જીવ કદારી આપી તારી બધી મેનેજ કરશે.”

“પણ હું કંઈ તાંદ ઘણો વખત નહીં રહું. ગુજરાતની હંડી નહીં ખમાશે તો હું તો, બા, થોરા દહારામાં પાછો ચાલી આવશ.”

“તારે ફાવે તેમ કરજે. દોસ્ત પણ થોરા દહારા જઈ આવ ને—”

“પણ મારી વાર્તાનું ભુલતો ના હોમી,” લવજી પાછો વચમાં બોલી ઉઠ્યો. અને ટેબલ પર પડેલાં આડિન પેપરમાં તે પાનાઓ બરોબર બાંધવા મંડી ગયો.

“અરે, તારી વાર્તા બરેરે તારી? શેઠની શાખામણુ ઝાંપા સુધી. જો લવ, રાંદેરમાં તું તારે સોજી સુરતી તાડી પીને લાંબા ટાંટયા કરી આખ્ખો દહારો અજેટાયા કરજે તોજ તારી તખીયત સુધરશે—આકી તાંદ રાંદેરમાંથી

જઠ કલમ સાથે ધસડખોરો કરવાનો હોય તો પછી ગયલુંબી સરખું ને નહીં ગયલુંબી સરખું.”

“પણ મને પ્રોમીસ આપ કે મારી વાર્તા જરોબર વાંચી જઠ મારા પર રાંદેર જરૂરજ કાગલ લખશે.”

વલવલતાં બેજાંનો આ એક ધખારો હતો. યા ઘેલાપણું તે હોમી મુલ્લાં સ્પષ્ટ સમજી શક્યો નહીં, પોતાના પુરાણા દોસ્ત લવજી કરાકા માટે તેના દીલમાં સાચ્ચી દાઝ હોવાથી તેને સમજાવી-પટાવી અને રાંદેર જવા મનાવી દઈ બગલમાં વાર્તાનું બંડલ મારી હોમી ત્યાંથી વિદાય થયો.

કોટ મધે કામા લેનમાં આવેલાં પોતાના બાપુતી મકાનના દાદરપર હોમી ચહડતો હતો એટલામાં તેની આગળ એક જુવાન છોકરીને લહેરે લહેરે ઉપર જતાં જોઈ હોમીનો ચહેરો એકાએક કરડો બની ગયો. હાથમાં એક ફાંકડી “પેરાસોલ” પકડી તે કોઈલાડઘેલી લાડકી વાંકાચુટી ડોલતી ઉપર ચહડતી હતી.

“એ ફેની મને તો મલવા નહીં આવી હોય?” હોમી મનમાં બબડ્યો.

હા-વાંચનાર ! તે રમત્યાળ છોકરી કોઈજ નહીં પણ ખીચારા લવજી કરાકાની આગલી માથુક-પેલી ફેની હીરામાણેક હતી. જરા ધીરો પડ. અચ રશીકે મન, એ છોકરી સાથે હજી આપણને ઘણું ઘણું કામ લેવાનું છે.

પ્રકરણ ૩ જી.

આવો માય બેસો ! પાણી બાણી પીશો ?

મુવાની તો જગા નથી ! જશો કે રહેશો ?

આવે છે-આવે છે ! જરા મુગાં રહેજો હાં ? નકશો નીગાર છે-ફેશ-નનો બહાર છે-દમપર ચુમાર છે !

મીસ ફેની હીરામાણેક ! આ ઇતરના હાંડલાંથી, રે વાંચનાર, જરા છેટેજ રહેજો જો ? એ મારી ચંકાર ચેનનું વર્ણન વાંચી એકાદ ‘કાજ કરનારી’ને રખેને મને પુછ્યા વીના તેના ઘર તું ઘડેલી દે તેનો મને જખરો ભય છે ! પુર્ણવિરામ !!

મીસ ફેની હીરાભાણુક.

(પાનું ૧૭ મું.)

તેવીશ વર્ષની આ રૂપાળી કોકટના ગોરાં કપાળપર નકશીથી ગોઠવાયલા કાલા ભરાવદાર કરચળીવાળા બાલોની ખુબી વખાણું' યા તેના કમાનદાર ભવાં નીચે ચળકતી માંજરી આંખોની સીફત ગાવું? તનદરસ્ત બાંધાવાળી આ ગોરી ઘટમારી છોકરી દેખાવે તો જરૂરજ રૂપાળી રમકડાં જેવી જણાતી હતી. સાંભળવા મુજબ આ મનમોહન મધુરીએ કચકંઠ જીવાન પોરયાઓને ગધેડાઓ બનાવી તરછોડી કહાડયા હતા ! ત્યારે પેલા બીચાગ લવજી કરા-કાના શા આશરા ?

ફેની ખચિતજ ખુબસુરત અને દેખાવતી હતી પણ-અહંમ ! બહારની તેની ચામડી જેટલી સફેદ હતી તેટલુંજ તેનું હૈયું બાતીનમાં કાળું અને મેલું હતું. ઉપર હીરા ચકચકે અને અંદર કીડા કચકચે-બધો તેવો મામલો હતો. આ ખુબીના ખાસડાંથી તેનાં સગાંબધાલાં પણ કંટાળી ગયાં હતાં અને તેજ સખખને લીધે આ અજીઠું પાતર કેથે પણ ઠરીઠામ ચીટકી શકતું નહોતું.

દાદરપર ડાલા બાતી ખાતી ચહડતી આ લોહીનો જરા ઠંડેરો તો જીવો? સોનેરી બાદલાંથી બીચાંબીચ બરેલું ક્રીમ જ્યોરજેટ-તેની તેવીજ સફાઇદાર નેટની કેર-હાલમા અપ-ટુ-ડેટ કહેવાતું ક્રીમ જ્યોરજેટનું પેલું 'હાઇ સો-સાયટી'નું 'જમ્પર અને ક્રીમ કલરનાજ રેશમી મોઝાં !' હવે બીજી શું વધારે જોઈએ ! ફેની તો જાણે 'ગવરનરના રીશેપશન'માં જવા બહાર પડી હતી. સહવાર હો યા સાંજ-પણ ફેનીના મનથી પોશાક, કાઠ અને ઠંડેરો બધો એક સરખાજ હતો.

આવાં રૂપાળાં રમતાં રમકડાંને જોઈ બસે બીજાઓનું માથું ફરી જાય પણ આ માંજરી બીલાડીને દેખતાં પેલા હોમી મુદલાંના પેટમાંનું પાણી પણ લીલતું નહોતું. બહારની ચકચકતી ચાઇચાઇપર એકદમ અગાઈ જતા મર-દને મોહ પમાડનારી આ ચરકચાંદણીના હસવામાં શું ભેદ સમાયો હતો તે આ કાવકો અને દરેલ હોમી અચ્છી રવેશે જાણી ચુક્યો હતો. કાકાના વાર-સામાંથી ઉખડી ગયલા લવજીને આ છોકરીએ આખરે કેવી દયાજનક રીતે તરછોડી દીધા હતા તે આ દુ-અદેશ અને ચપરબંધો હોમી પુરેપુરું યાદ રાખતો હતો.

“હું તુનેજ મળવા આવીછ, હોમી.” હોમીના ઓરડાના દરવાજા આગળ થોભી જઈ ફેની બોલી ઉઠી.

“હલ્લો ? તમે ? એ આજે સુરજ કેની મેર હગ્યો, મીસ હીરામાણેક ?”

અરે, તારું બધું થાયરે, હોમી ? આ તે કેવો આવકાર ? તુને ‘તું’ ‘તાં’ થી બોલાવનાર એક જીવાન દેખાવલી છોકરીને આવો આદરભાવ ? એકાદ મિઠી ‘શેકહેન્ડ’ માટે આ હુકતાએ તો પોતાનો હાથ લંબાવવાની પણ તસ્દી લીધી નહીં ! બીલકુલ ચેરો પોરયો. ફેનીનાં કમાનદાર બવાંપર પહેલેજ તબક્કે ચિલ્લો ચઢી ગયો પણ આ મતલબી માંજરી જાણે જાણતી નહીં હોય તેમ થઇ ગઈ. તેને કાંઈ પણ કહ્યા વીના હોમી ઓરડો બોલી પાસેના બીજા ઓરડામાં ચાલી ગયો અને ફેની ફગળાઈ જઈ પોતાની મેજેજ નજદીકની ખુરસી પર બેસી ગઈ.

“આજે તું મને અહીં જોઈને ખચ્ચિતજ અજબ થયોછ ?” પાસેના ઓરડામાંથી પાછા આવેલા હોમીને ફેનીએ હસી હસીને પુછ્યું.

“સરટનલી, મીસ હીરાં માણેક, ઇટ ઇઝ સો” હોમીએ કહ્યું, “કંઈ તમુને આજે તસ્દી લેવી પડી ?”

“એક અગતના કામસર મારે તારી સલાહ લેવીછ, હોમી” પોતાના હાથમાંનું એક બ્રાઉન પેકેટ નજદીકની ટેબલ પર મેલતાં તેણી બોલી.

“મારી સલાહ, મીસ હીરાં માણેક ?” નાકપર આછગ્લાસ ગોઠવતાં હોમીએ કહ્યું, “મારી સલાહ ? ઓલરાઇટ મેડમ ? આઇ એમ એટ થોર સરવીસ !”

બીલકુલ ચવિત્રો છોકરો ! એની બધી તાજમતવાજની વાતચીત ફેનીને હવે ભારી પડી ગઈ.

“હમણાંજ હું મારા લવજી આગળ જઈ આવ્યો, ને દાદરપર ચઢરૂંછ તેટલામાં તો તમે !” ફેનીને થોડોવાર મુંગી મંતર બની ગયલી જોઈ હોમી પાછો બોલ્યો, “ગરીબ બીચારો મારો લવજી.”

“કાંય લવજી કેમ છે ? એની તબીયત તો હવે સારી છેની ?” કાંગળા કુંગળી બની ફેનીએ પુછ્યું.

“લવજીની તબીયત ? છી ! છી ! મીસ હીરામાણેક,” ચસમાની ધારપરથી

પોતાની ચુંચી આંખોએ ફેનીનો મ્હેરો તપાસતાં હોમી બોલ્યો, “લવજની તખી-યત! પોતાના કાકાના વારસામાંથી રખડી ગયલા ખીચારા એ ગરીબ ભીખારડા સાથે હવે તમને કામજ શું હોય જ? મકુંજે એ માંદો હોય या સાગ્ને તેની સાથે તમને સંબંધજ શું છે, મીસ હીરામાણિક?”

તારું મીસ હીરામાણિક બહેરે! હોમી તો આજે દહીં દુધ ખાઇનેજ બેઠો હતો. ફેનીના કપાળપર એકાએક ઝરાં ટુટી આવ્યાં પણ હવે ‘અખાડા બેહેદીન ‘કાઉસ’ થઇ જવા સિવાય ઇલાજજ નહોતો.

“રાંદેર તમારાં વીલર માસીને ત્યાં થોડા દહાડા હવા ખાવા જવાનો છે. હુંજ બધો બંદોબસ્ત કરી આપશ. ડોક્ટરના કહેવા મુજબ એને મુંબઈથી બહારગામ જવાની ઘણીજ જરૂર છે.”

“વીલર માસીને ત્યાં? લવજ જાયછ? ને બધો બંદોબસ્ત તમે કરી આપશો?” ફેનીએ ભવાં ચહડાવી દઇ ઉપરાસાપરી સવાલો પુછી લીધા.

“પણ તેમાં તમે એટલા બધા શાના ઉછળી પડ્યાં, ફેની બાઇજી,” ઠડે ક્લેજે હોમી બોલ્યો, “ઉંચી સોસાયટીમાં રોજના ફરવાવલાં તમે જેવાં મુધરેલાં શહેરીનાં નાકમાં રાંદેરના ગામડાંની મુગ તો નથી ભરાઈ ગઇતી?”

“તેખી વરી બરોબરજ છે, મીં હોમી,” હવે હોમીને પણ આદરસતકારથી જવાબ દેતાં તેણી બોલી, “બાળી ગયું મુતું રાંદેર? મેં તો આપ જનમમાં પગખી નથી મુક્યો ને તેથીજ તો મારાં વીલરમાસીને મેં આજે વરસો થયાં જોયાં નથી.”

“મુંબઈના લખેસરી ચાંદનબાઈ હીરામાણિકની નખીરીને રાંદેર જેવું જંગલી ગામડું અને ત્યાં રહેનારાં ભાચાજી ભોટ જેવાં ગરીબ સગાંવહાલાંઓ ક્યાંથી ગમે? યુ આર ક્વાઇટ રાઇટ—એબસોલ્યુટલી રાઇટ, મેડમ!”

“હુંબી નહીં ધારતી કે વીલરમાસીની મેહરાં જે 11 ગામડીયણ બોચ છોકરી એ લવજને ગમે?”

“ઓહોહો, બાઇ સાહેબ? એમ એકાએક કુડકો કાંચ માર્યો? મકુંજે તમને એ ખ્યાલ કાંથી આવ્યો?”

હોમી હસી પડી બોલ્યો. “લવજને મેહરાં ગમે કે કોઇ હબસણુ—તેની

સાથે તમે નેકનામ બાનુને સનાનસુતકજ શું જો? તમે બૈરાંઓની જાત ઉંટના બરડા જેવી વાંકીચુંકી તો ખરીજ. પણ તમે શું કામસર આજે મને અહીં મલવા આપાંછ તે તો કહેતાંજ નથી જો?” ફેનીને હવે જલ્દીથી ખેરવવા તે અધીરો બની ગયો.

“હા. હું હવે તેજ બાબતપર આઉંછ,” નજદીકની ટેબલપરનું બાઉન પેકેટ હાથમાં લેતાં બોલી, “બધા ચોપાન્યાંઓમાં આવતાં મારાં લખાણો તો તમે વાંચ્યાં હોશે; હોમી,” ફેની કાંસીકુંસીને બોલી.

“અરે; હારે, એકકે એક! અણીથી પણી સુધી!” હું દબને હસી પડતાં હોમી બોલ્યો, “પરણેલી જાંઘી સારી યા કુંવારી?” એ તમારું લખાણ વાંચીને મને ઘણી-ઘણીજ-ઘણીધધજ રમુજ ઉપજ. મેડમ ફેની બાઈજી, પરણેલી દલદેસરીવાલી જાંઘીને તમે ધિઃકારોછ ને કુંવારી જાંઘીના તમે જબરાં હીમાયતી છેઓ તે વાંચી-તે વાંચી-મને ઘણું હસવું આ'યું જો? ને મારી તમને મજામુત બલામણુ છે, મેડમ, કે કોઈને ખાતર નહીં તો ખરીબ બીચારા અસરાઈ મારીડાઓને ખાતર તમે જાંઘીભર કુંવારાંજ રહેજો.”

અધધધધધ! હોમી તો આજે ડોહરાંજ ડોહવતો બેઠો હતો. તેની સામે બેઠેલી નાણુક નારીને માથાની તાલકથી તે પગના તળ્યાં સુધી બારી પડી ગયું.

“પણુ તમે કહેવા શું માંગોછ જો? તે તો હજી બોલતાંજ નથી.”

“તમે મને બોલવા દઓ ત્યારેની?” ફેનીએ હવે રોહસાથી જવાબ આપ્યો, “વાત એમ છે, મીં હોમી, કે મેં એક “નોવેલ” લખીછ ને—”

ફેની શું બોલે? તેણી પોતાનું વાક્ય ખતમ કરે તેટલામાં તો હોમી ધડક દબને ઉડી ગયો અને પાટલુનનાં ગજવામાં લાથ નાંખી જાણે કશાંમાં હોયજ નહીં તેમ ઠંટે કંઈએ અહીંથી તાર્ડી ફરવા મંડી ગયો.

“યસ મેડમ, તમે બોલ્યા જાવ, હું સમજીઉંછ!”

એ આ તે કેવો જીદ્માટ? આવા અકળાટ ગભરાટની ફેનીએ વકીજ રાખી નહોતી.

“એ નોવેલ ઘણીજ સરસ લખીછ ને મને લાગેછ કે હોંશે હોંશે વંચાશે ને—પણુ તમે સમજોછ કે, હોમી? જરા બેસાંતી તો?”

“યસ, મેડમ, તમે બોલ્યાં જવ, હું બધું સમજું છું.”

“તમે વાંચીને તમારો ખરો “ઓપીનીયન” આપશો? તમારા જેવા બાહોશ અધિપતી ને વારતા લખનારનું મત હું કીંમતી સમજશ.”

“પણ હું એમ પુછું, ફ્રેની બાઇઝ,” હવે ખુરસીપર બેસી જતાં તે બોલ્યો, “તમે એમ બધા જણાઓ સામગ્રી નોવેલો લખશો તો પછી અમે ગરીબોના પેટપર લાત પડે તેનું શું? મારા લવજીએબી આય નોવેલ લખીછ.” નજદીકની ટેબલપરના બ્રાઉન પેકેટ તરફ તેણે આંગળી કીધી,” ઓલરાઇટ, બાઇ સાહેબ? તમારાં જેવાં હાઈ સોસાયટીવાળાં બાનુને મારાથી ના કેમ કહેવાય? તમારા પોતાના સારૂ મારા વીચારો ગમે તે હોય પણ તમારી ‘નોવેલ’ના સારૂ હું મારું સાચુંજ મત આપશ. હજી તો મને કેટલું બધું કામ છે. વળી તમારાં શીરીન માસીની કુમીતુંબી એક અગતનું કામ મને કરવાનું છે ને—”

તેના બોલવામાં એકાએક ખલલ પડી. પાસેના ઓરડામાં ટેલીફોનની ધંટી વાગતી સાંભળતાં તે બોલતાં બોલતાં દોડી ગયો.

ફ્રેની હીરામાણેક! તેના આખાં શરીરપર ઝરાં ધુટી નીકળ્યાં. આજના જેવો અનુભવ તો તેને જીંદગીમાં કદીજ મળ્યો નહોતો. તેને મળેલા-અને તેના સમાગમમાં આવેલા-તમામ જીવાન પોરીયાઓ તેનીપર મરી મરી રીટતા હતા ત્યારે આ હોમી મુલ્લાં-તો કોઈ જીદાજ પ્રકારનું જનવર હતું. કેટલી કેટલી મહેનતે તૈયાર કરેલા આજના ઠંડેરા તરફ તેણે ઝાંખીને જોયું પણ નહીં? એની પાપણુ પછવાડે એ આંખો હતી યા કાચના લખોટા? ખુદરતનો આ પણ એક કેવો નાતરસ જીલમ હતો કે જે જીવાન તંદરોસ્ત અને તેને મનપસંદ છોકરો તેને હવે હૃદયી જયાદા ગમતો હતો તેજ છોકરો તેને તો ખુલ્લી રીતે ધિક્કારતો હતો અને વળી શીરીન માસીની કુમી! તેનું પણ એ કામ કરેછ? તે તો ફ્રેનીને ખખરજ નહીં; એમ સાંભળેલું તો ખરું!

“અરે, હમેશાં એ મારી સાથે એમજ વરતેછ,” હોમી ટેલીફોન પર વાતચીત કરવામાં રોકાયેલો હતો તેટલાં ફ્રેની મનમાં ફફડ ચટકમાં પડી ગઈ,

“મારામાં બી અકકલ કહાં બરીછ કે મને એમ તરછોડ કરનારાનેજ હું આપ કામ સોંપવા આવીછ.”

તરેહવાર વિચારેથી આ ઉછાછલી છોકરીનું ચિત્ત ચક્રભ્રમ થઇ ગયું, તેની ખુબસુરતી અને મગફરીને આ કેવો જાલીમ ફટકો ! અત્રે આવવા આગમ્ય પોતાના મનમાં બાંધેલા બધા હંચા ખ્યાલો અને ઉમેદોનો કોટ નધારેલો જમીનદોસ્ત થઇ ગયો. હવે તેની કરડી નજર પેલાં બીજાં બ્રાઉન પેકેટપર પડી. બંનેનું લગભગ એકજ કદ—એકજ દેખાવ ! કેવું વિચિત્ર ? ઘડી બે ઘડી પોતાની માંજરી આંખો તેને તે પેકેટપર ફેરવી રાખી અને યા ખુદા ! પાપણના એક પલકારામાં આ છોકરીએ પોતાનું બ્રાઉન પેકેટ પેલી ટેબલપર ગોઠવી ઈધ પેલું લવણનું પેકેટ પોતાની બગલમાં ઝડપથી ઠેસવી દીધું.

“મેં મારો વિચાર ફેરવ્યોછ, મીઠું મુલ્લાં” ટેલીફોન છોડી પાછા ફરેલા હોમીને તેણે કહ્યું, “મારી વારતા હુ પાછી લઇ જાઉંછ, તમને તરદી આપવાની હું જરાબી જરૂર જોતી નથી; સાહેબજી,” અને એટલું બોલી રોહસામાં ત્યાંથી ચાલી ગઇ.

“પીડા પતી !” તેના ચાલી જવા બાદ છુટકારાનો એક હંડો દમ ખેંચી આરામ—એરપર અદેલાતાં હોમી મનમાં બોલ્યો. “એ કારભારની કુતરી એમ ખેજલતની મારેલી ચાલી ગઇ તે ઠીક થયું. મનેબી તેવુંજ જોઇતું.”

પ્રકરણ ૪ થું.

મીસ કુમી જસાવાલા.

“મરેરે ? મેસ્તાનું માથું ઠેકાણે ઉતું કે નહીં ? આજે ચાવલને બદલે દારમાં સામકું મીઠું હોમાવી દીધુંછ.”

“હારે, મમ્મા ? ચાવલમાં મીઠું નાખવાતું ભુલી ગીયોછ તાહરે દાર બધી ખારી અગર બનાવી દીધીછ.”

“જરા એક દહારો રાંધણીમાં જવાયું જોવાયું નહીં તે જોયું, કુમી ? એ તો મુવો દહારે દહારે છેકજ ભાન વગરનો થતો ચાલ્યો. જરા એને બોલાવ, આયા ? આપરે કહીએ.”

“હમણુ રહેવા દયો, મમ્મા; હું પક્ષી એને ધીરે આસ્તે સમજવશ,” આયાના ચાલી જવા બાદ કુમી ચાવતાં ચાવતાં બોલી, “એક તો મુવાં માણસોનું દુઃખ તેમાં વરી—“આયા ? આયા ? મેસ્તાને ના બોલાવ; જરા પીવાનું પાણી લાવ.”

ગોવાળ્યા ટેંક રોડપર આવેલાં એક મકાનના ત્રીજે માળે શીરીનબાઈ જસાવાલા પોતાની એકપુરી બેટી કુમી સાથે બપોરના જમવા બેઠાં હતાં. નોકરોના દુઃખને ક્યાં સેકો તાણે ? એ વાતને જવા દયો. જરા આ મા દીકરી સાથે આપણે જલ્દીથી ઓખળાણ પાડયે.

આશરે સાત વર્ષપર આ બીચારી કુમીના બાવાજી ગુજરી જવા બાદ તેની વીધવા માતા શીરીનબાઈના સંસારનું ગાડું હળવે હળવે ઠીક ઠીકડતું હતું. પોતાના મરહુમ ધણી કાંઈ મોટી પુંજ મુકી ગયા નહોતા અને જે થોડું ધણું વ્યાજ હર મહીને મલતું હતું તે રકમ આખરે દરકારથી ગુજરાન કરવા માટે આ નેકચલણ મા દીકરીને પુરતી હતી. વળી મુંબઈના માલે-તોજર લખેસરી ચાંદનબાઈ હીરામાણેક આ પોતાની સગીને હર મહીને અઢિચ મદદ આપતાં હતાં.

“મચ્છીનો પાટયોખી બધો તિખ્ખો આગ કરી નાખ્યોજ,” શીરીનબાઈ પાછાં ફરડવા લાગ્યાં, “નહીં—નહીં, કુમી, આજે તો એને જરા કહેતુંજ પડશે ને—”

“કેમ, શીરીન માસી, શું કરોજ ? કુમી, કેમ છે ?”

“ઓ, ફેની, ધણે દહારે આજે તું કહાંથી આવી ? ગરીબ માસીને મલવાની આજે કંઈ કુરસદ મલી ? ચાલ, આવ, બેસ; જમવા બેસી જ; આયા, એક ડીશ મુક.”

“અરે, નહીંરે, માસી. હું તો ઘેરથી નાસ્તો ખાઈને નીકલેલી; જરાખી જુખ નથી.”

“કાંય ? ગરીબ માસીના તાંહતું ભોણું જમતાં સુગ લાગેછ કે ? કંઈ નહીં—ધેર જઈને નોન નાજે ?”

હા—વાંચનાર ! તારી તર્ક વાજખી છે. હોમી મુલ્લાના ત્યાંથી ન ધારેલો વિચિત્ર આવકાર મેળવ્યા પછી ફેની હીરામાણેક પરભારી પોતાના વિધવા માસીને ત્યાં ઓચીંતી ઉતરી પડી હતી. હોમીના મ્હોંડેથી પોતાની પિત્રાઈ કુમીનું નામ સાંભલતાં સમેત આ હૈયાંમેલી છોકરીનું જીગર ઉછાળા મારવા મંડી ગયું હતું. પરાયાં યા પોતીકાં—પણ આ ફેની બંદી કેથે ન ધારેલી ટુટી નીકલે તેમાં કાંઈ મતલબ તો હોનીજ જોઈએ.

ફેની અને કુમી ! ઓહો ! આ બન્ને પિત્રાઈઓ વચ્ચે ઘાટઘટમમાં, રંગરૂપમાં અને ખવાસ ખાસિહતમાં કેટલો બધો તફાવત ? કુમી જો કે ફેનીના કરતાં જરા સામળી હતી પણ તેનો ઘઉંઆળો ઘટમારો મ્હોરો—તેનું સિંધુ અણ્યાળું નાક અને તેના મરોડદાર મિઠા હોઠો ફેનીની સરખામણીમાં કાંઈ નાંખી દેવા જેવા નહોતાં. અરે—બહારની ગોરી ચામડીને આગ લગાડો ! સફેદ ચામડી સાથે કાળું મેસ જેવું હૈયું ધરાવવા કરતાં તો સ્વચ્છ નિર્મળ જીગર સાથે સામળો રંગ લઈ જન્મવું હજારવાર બ્હેતર ! કુમીનું બોલવું ચાલવું અને સાનસલુકવાલી રીતભાત તેની સાથે ફક્ત થોડોજવાર સમાગમમાં આવનારાઓને આઈના મિસાલ સ્પષ્ટ માલમ પડી જતી હતી. રીતભાતમાં અને રહેણીકરણીમાં કુમી એક મિઠો મોગરો હતી ત્યારે ફેની બીલકુલ થુવર હતી.

“મરેરે, ફેની, હમણા ભર બપોરે આવા ઠંઠરામાં કોણના લગનમાં જઈ આવી ?” શીરીનબાઈએ શરૂઆત કરી, “આય બાદલાં ધણાજ સરસ લાગેછ.”

“તમારી કુમી કહાં કમી પ્હેરેછ, માસીજી.” સાડીની સોડ કહાડતાં ફેની બોલી, “ને નહીં પ્હેરતી હોય તો પ્હેરાવોની ? તમારો હાથ કોણ ધરેછ ?”

“અરે, નહીંરે, બા ? આપુને બધું ચાલે,” કુમી હસી પડી બોલી, “મમ્મા હમ્મેશાં કહેછ તેમ પગ જોઈને પાથરણું કરવાનું.”

“તાહરે એમખી ને એમખી કાલથી ખાદીનીજ સારીઓ પ્હેરવા માંડની ? એટલે મહાદેવીમાં ખપશે,” ટેબલપર હાથનો થેભો દેતાં ફેની ટાણાથી બોલી.

મીસ કુમી જસાવાલા.

(પાલ ૨૪ મું.)

“અરે પણ, ફેની, માસીના તાંહ તું જહારે આવશે ત્હારે બધી એવી એવીજ વાતો કરતી આવશે કે જરા એલાર-પેલાર બી સમજવશે?” શીરીનબાઇ નાકપરનો ચશ્મો સરખો કરતાં બોલ્યાં.

“પણ માસીજી, ઘણે દહારે આવી તે જરા કુમી સાથે મારામારી બી કરે કે નહીં?” ફેની હસતાં હસતાં બોલી અને તે હસવામાં આતિનમાં તો કોષ અને તિરસ્કારજ સમાયલો હતો. સામે એટલી પોતાની સામળી પિત્તા-ધના કીયા ભાગમાં—અરેરે કોઈ ચીજમાં—હોમી મુલ્લાંએ ખેંચાણુ જોયું હશે? ખરું પુછો તો ફેનીના મનની આ એકજ મુઝવણુ થઇ પડી હતી.

“માસીજી, મેં એક નોવેલ લખીજી,” હાથમાંનું બાઉન પેકેટ ટેબલપર મુકતાં ફેની લગરીક ગભીર બની જઈ બોલી.

“મુલાં કૌતકજ તો,” શીરીનબાઇ માસી હસી પડી બોલ્યાં, “જન-જન-ઘેલી ? હવે દહારે વહારેની થઇ તે જરા ભવિષ્યનો વીચાર કર ? તે દહારે આપરાં ચાંદનબાઇને મલવા ગયલી તે એવણુ બી તારે નામે ફફડતાંતાં.”

“તો, લેરે, માસીજી ? નોવેલ લખી તેમાં મેં બોલું શું કીધું જ ? કંઈ બધી છોકરીઓને આવો ‘ઇન્ટેલીજન્ટ’ હુન્નર આવડતો નથી,” કુમી તરફ એક તિક્ષણુ નજર નાખતાં ફેની છછણી પડી. “તું શું ધારેજી, કુમી ? નોવેલ રાઇટીંગ ઇઝ આ ગ્રેટ આર્ટ. એ ચોપડી હું છપાવીને બહાર પાડવા માંગુંજી પણ મને ‘નરવસનેસ’ લાગવાથી હું આજે હોમીને બતાવી આવી ને—”

આ રંગીન પતંગીયું બોલતાં બોલતાં એકાએક અટકી પડ્યું. કુમી ચોંકી ઉઠી ! ફેનીએ હોમીનું નામ દઈ પોતાની માંજરી મસ્તીખોર આંખો કુમી તરફ જ ઠેરવી રાખી. ગરીબ બીચારી કુમી ખચિતજ શરમાઇ ગઇ.

“એ કુમીના મ્હોંનાપર હીરા ખીરા જરયાજી કે, ફેની ?” શીરીનબાઇ ગંભીર અદ્યથી બોલી ઉઠ્યાં, “પંચી આગલ ચલાવની ? હોમીએ શું કહ્યું ?”

“અરે, મરેરે, માસીજી, હું બી કેટલી બધી બોલી મુઝજી ? છટ ! છટ ! છટ ! મારા દીલમાં કંઈ છુપી વાત તો રહેતીજ નથી. મને બીચારા મારા હોમીએ ખતીખતીને—સમસોગંદ આપીને—કહેલું કે મારી ચોપડી છપાવવાના કામમાં એ મને મદદ કરેજી તે મારે કોઇ બી—કોઈ બી આગલ

બોલવું નહીં—ને ખાસ કરીને કુમી આગલ તો નહીજ—ને મારાથી કેવો છમ-રડો થઇ ગીયો ! પણ, જોવ, માસીજી ! કુમી ! તમે લોકો તો એ વાત છુપીજ રાખજો જો ! નહીં તો વરી મારા હોમીના મનમાં મારા સારે ઓછું આવશે.”

યે ? આ લુચ્ચી તરફટી છોકરી બધું શું બોલી ગઇ ? ભોલીભાળી કુમી ! સ્વચ્છ નિર્મળ જીવવાલી આ નાનુક નિર્દોષ છોકરી પોતાની બેઠક પર જરા હીલી ઉડી. તે તાઅજ્જુબીથી અંદેશમાં પડી ગઇ. જે ચીજ ફેની જાણે તે આ કુમીથી છુપી ? અને વળી હોમીએ ફેનીનેજ સમ-સોગંદ દીધેલા ?

“પણ હોમી તમારા તાંહ બી અવારનવાર આવેજ કે, માસીજી ! ઓ કુમી ! તું ઉડી કહાં જાયજ ? ઘણે દહારે હું મલવા આવી તે જરા બેસ તો ખરી ?”

“અરે, નહીરે, હું કેયે બી જતી નથી,” કુમી ગભરાટની મારેલી ખુરસી પર પાછી બેસી ગઇ.

“આવેજ—હોમી અવારનવાર અમારે તાંહ બી ઉતરી પરેજ,” શીરી-નબાઇ ખુલ્લા અવાજે બોલ્યાં, એ તે દહારે બી આવી ગયો ને પોતાના દોસ્તદાર લવજી કરાકાને રાંદેર વીલરમાસીના તાંહ મોકલાવવા માટે વાતચીત કરી ગીયો. કુમીને બી ચોરા દહારા રાંદેર મોકલાવવા માંગુંજ; ને ફેની ? તું બી જાની ? મરેરે, વીલરમાસીને તો તારો ઓરતોજ રવી ગીયોજ જો.”

“રાંદેર જવાનું ? બેટુકકક ! આપરે કંઇ જનવરો ખાનવરો છેયે કે એવા જંગલમાં રહેવા જઇએ ? તમારી કુમીનેજ મોકલાવોની, માસી ?”

“ઓજીન ? વરી શું થયું ?” શીરીનબાઇ હસી પડી બોલ્યાં, “અરે, હવે જરા અકકલ પકર ને કંઇ આગલો પાછલો વીચાર કર ? તે દહારે ચાંદ-નબાઇ બી કહેવા લાગાં કે ફેની આપરા ફલીની સાથે ઠેકાણે પરી જાય તો કેવું સારું. બધું કુટુંબ કુટુંબમાંજ સચવાયજું રહે.”

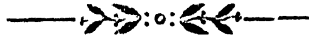
“અરે પણ તમને આગલાં પાછલાનો ખ્યાલ આવ્યા કરતો હોય તો તમારી કુમીનુંજ માથું કેયે ઘોછ નાંખોની ? મનેજ સેકા તાણ્યા કરશે કે ?”

માથાં પર સોડ નાંખી દઇ ફેની રોંહસામાં ઉડી પડી. ફલી ! કુટુંબનો ફલી હીરામાણેક ! આ નામે અને માસીજીએ આપેલા નવા ખ્યાલથી

ફેનીના ગરમ ભેળમાં કાંઈ જુદોજ જોશ એકાએક ઉભરી આવ્યો. પેલો હોમી એના મનમાં શું ખાંડ ખાતો હતો ? વાતની ચોરીની વાત તેના વખતે થઈ રહેશે તેટલાં હમણાં તો ફેનીનું ચક્રભ્રમ માથું કાંઈ નવાજ ખ્યાલથી એકાએક અસ્થિર અને ડામાડોળ બની ગયું હતું. કાંઈ નવાજ વિચારોથી તેનું મગજ હમણાં વીંધાઈ જતું હતું. ધુખરાયલાં કોઠાં સાથે ફેની પોતાની માસી અને કુમીને ઝડપથી મળી ચાલી જતી હતી તેટલામાંજ—

“એ કોણ ? દીનુ કે ? આટલે વરસે કહાંથી આવી ?” કુમી પોકારી ઉઠી.

કોઈ પરાઈ ઘેરીને દાખલ થતાં જોઈ ફેની જેટલી ઓચીંતી આવી લાગી તેટલીજ ઓચીંતી હેન જેવાં કોઠાં સાથે પાછી ચાલી ગઈ !

પ્રકરણ ૫ મું.

જગત જુઠી !

“અરે, પણ હે ચીઠ્ઠી તુમાલા દીલા કેને ?”

“આપલાલા કાહે ઠાવક, શેઠ ?”

“અરે હેચી !” નસરવાન વકીલ ડોળા કકડાવીને બોલ્યો, “હે ચીઠ્ઠી તુમી કુદુનસી આનલી તે તુમાલા માલીત નાહે ?”

“આપલાલા કાહે ઠાવક, શેઠ ?” ઘાટીએ ગભરાઈ જઈ પાછો તેજ જવાબ આપ્યો.

“અરે, પણ મુવા, ઢેરાના જણ્યા, ઠાવક ઠાવક કાય સાંગેછ ?” ધનાકુધએ હવે તરારો કીધો, “એ ચીઠ્ઠી તુમાલા કેને દીયા તે તુંને માલમ નાએ ? હે ચીઠ્ઠી તુમાલા કોણે આચપા ? તુમાલા કોણે આપ્યા ?”

ધનાકુધના બહાર ખેંચાઈ આવતા પહોળા પતાક ડોળા જોઈ પેલો ઘાટી ગભરાટ અકળાટનોમારેલો ત્યાંથી વંજો માપી ગયો.

“અરેરે, ધનાકુધ, આય શું કહેવાય ? મારાં ગરીબ ઘેરપર આય કેવો જુલમ ?”

“કાંય, શું છે? દીકરા, ના રર-ના રર. એમ આંખ-પાણી નહીં કરયે. હિમ્મત રાખ, પણ ચીઠ્ઠીમાં શું લખ્યું છે?”

“અરે, ખુદા, ખુદા! આય તે તારો કેવો ઇન્સાફ? કોઇનુંબી ખુદા કીધા વગર મારાં ગરીબ ઘેરમાં ગગરી રહેનારને આય સજા?”

“પણ દીકરા, થયું શું જે? જરા ખુલાસાથી બોલ તો ખરો? એમ રડ્યા ના કર; આય બચ્યું હેયતમ જશે.” એક મિઠૂં માવીતર યા મમઘના પ્યારથી તેનું માથું પેટમાં દાબતાં ધનાક્રુષ્ટએ સધ્યારો દીધો, “પણ એ ચીઠ્ઠી કોણની છે? દીતુની છે કે? બાબત શું છે?”

“અરે તમેજ જરા વાંચી જોવની, ધનાક્રુષ્ટ?” આંખમાં ભરાઇ આવેલો દીબો જેમ તેમ દાબતાં તે બોલ્યો.

“મરેરે? મેં કીયે દહાડે પાટીપર ધુળ નાંખેલી જે, દીકરા? તુંજ જરા વાંચી સંભળાવની?”

ખરેખર! ધનબાહજીને વાંચતાં લખતાં આવડતું નહોતું તે પણ આ ગાફેલ બની ગયલો કમનસીબ શખસ ભુલી ગયો. અચાનક આવી ઉભેલી આફતમાં ઇન્સાનની મતી ધડી બેઘડી એમજ સુન મારી જાય છે.

દરદર કાંપતા હાથે નસલીએ તે નહેસ્ત કાગળ હાથમાં ધર્યું, તેના ગળે હેયત અને ધાસ્તીની કાચકી બાઝી ગઈ હતી. નજદીક બેઠેલાં ધનાક્રુષ્ટ આગળ ખટકતા દબાયલા અવાજે તે કાગળ ધીમે ધીમે વાંચવા મંડી ગયો. પાસે ઉભેલો પીલુસ હેયતનો મારયો લાકડાં જેવો થઇ જતો તેનું પણ કોઇને જ્ઞાન રહ્યું નહીં.

“નસરવાનજી જોગ,

હું એકજ સેવટપર આવીછ કે પણવામાં આપરે જીંદગીની મોટી ભુલ કીધી; ને તેથીજ એ જીંદગીનો લટકો ફટકો મેં હમ્મેશનો કરી નાંખ્યોછ. તમારું આય કંગાલ ઘેર છોડી મારે ગમે ત્યાં હું ચાલી જવુંછ. મારી શોધબોળ કરવાના ફેાકટનાં ફાંફાં મારશે નહીં ને તમે મને કેયે મલશેા તોબી હું તમારા ઘેર પાછો પગ મુકવાની નથી. રોજીંદા અવકરાવાલી દલદેસરીની એવી ગરીબ જીંદગી ભોગવવાને હું

સરજી નથી. તમારાથી મારા નાકમાં હવે દમ આયોજી. મને સદંતર ભુલી જાણે. તમારે સાઈ એ એકજ ધિલાજ છે. ને તમારે ગમે તો રાહટવાહટનો હક ભોગવવા મેત્રીમૈન્યલ કોરટનો આશરો લેજો પણ હું તો મરતાંથી તમારે તાંલ પાછી આવવાની નથી. પેલાં તમારાં ધનધન ધોરી ધનાક્રુષ્ટ હવે તમારું બધું કરી લેશે.

લી૦ દીનખાઈ.”

“મરેરે, એવી ભૈરી તો દુન્યાના કોઈ ખુણામાંથી નહીં હોસે? કલે-જાનાં કટકા જેવાં આય બે નાલ્લાં બચ્ચાંઓનુંથી એને નહીં લાગું હોસે? વહી રે વહી! મુવો ખરેખરોજ કરજીગ બેઠોય.”

“હેં, પપ્પા? પપ્પા? મમ્મા ચાલી ગીયાં? મારાં મમ્મા આપરા ઘેરમાંથી નાસી ગીયાં? એવણુ પાછાં નહીં આવશે.”

“ન-હીં-ન-હીં, દીકરા, એમ નહીં બોલ્યે,” પોતાનાં નિર્દોષ નાના પીલુસની આંખમાં આંસુઓ જોઈ નસરવાનજી જોરથી રડવા મંડી ગયા.

“ઓ વાખ રે, એમ આંખપાણી કહાં સુધી કર્યા કરશે, નસરવાનજી?” પીલુને તેના બાપની ગોદમાંથી છુટો કરી તેને પોતાના પાંસાંમાં દાખતાં ધનાક્રુષ્ટએ કહ્યું, “જરા આય બચ્ચાંનો તો વીચાર કરો? એ જીભરું હવે કંઈ કમસમજનો છે કે?”

“ખરી ગઈ મારી જીંદગી, ધનાક્રુષ્ટ!”

ખરેખરજી જલી જીવ એવી જલિમ જફાકારક જીંદગી! એક ભોલા ભલા ભરથારપર આ કેવી ન ધારેલી હાડમારી! સરજતની કેવી સીયાહ સીતમગારી! નસલી વકીલના આ ગરીબડાં ઘરપર કિસ્મતના કહેર અને કોધનો ગોચા વરસાદ વરસ્યો હતો. પોતાના બે નાના નિર્દોષ બચ્ચાંઓનો ખ્યાલ આવતાં આ કરમ ઝૂટેલા બાપના ભેજની નસો ખેંચાઈને જાણે વળી જતી હતી. ઓ બેવફાઈથી ભરેલા દગલબાજ જમાના! તારા ઢંગઢાથી કોણુ વાકેફ હોઈ શકે!

જગત જુઠી!

“ધનાક્રુષ્ટ, હવે મારું શું થશે?” ફાટફાટ થતા ડોળાએ ગુલાબ જેવા પોતાના બે બચ્ચાંઓને ચક્રભ્રમ ચિતે જોતાં તે પાછો બોલ્યો, “અરે, મારું

તો રહું, પણ મારાં આય ખીચારાં બેકસુર બચ્ચાંઓનું શું થશે ?”

“અરે પણ તમેમી ભાણના પાણી જેવા શું થઈ જવચ્છ જે, નશર-રવાનજી ? પોલીસને એકદમ બોલાવો ને એ નાપાક દદા બ્યાં હોય ત્યાંથી પકડાવી મંગાવો ? ધણી છોકરાંને ઘેરમાં એકલાં છોડી કોઇ પરણેલી બૈરીથી એમ બહાર રાતોરાત નારી જવાય કે ?” ધનપાછજીએ કાયદાની આરીકી કાઢી.

“અરે નહીરે, ધનાપુષ્પ ? એમ કંઈ થાય કે ? પાંચ લોકમાં મારીજ ફળેતી કરે ? મારા ઘેરની આબરૂ મારા હાથેજ હું બહાર કહાડું ?”

ખીજલત ! શરમીદગી ! હીનપસ્તી ! ઇજ્જતની બરબાદી એ કેમ ચીજ હતી તે આ થયારો નસલી વકીલ એક ક્ષણમાં સમજી ગયો.

“તું કહેછ તેખી બરોબર છે, દીકરા,” તુરત કોર મરડી દેતાં ધનપાછજી બોલ્યાં, “મારી પેલી નોકરડી જીવેનીખી હું ચેતાવી રાખશ કે કોઈ આગળ એ વાત કરેજ નહીં.”

“અરે, જીવી તો કંઈ જાણતીજ નથી, ધનાપુષ્પ,” નશરવાન હવે આંસુઓ નુછી નાંખી લગરીક ગંભીર બની જઈ બોલ્યો, “ત્યારે એ વાત તમે ખાધજ જજો, પણ, ધનાપુષ્પ !” વળી પાછા આંસુઓ ખેરવતાં તે બોલ્યો, “તમે તો મારાં એક માયનીજ ગરજ સારતાં આયાંજ જો. મારાં દુઃખ તમારા વગર હવે કોણુ ઓછાં કરશે ?”

“અરે, કંઈ નહીરે, દીકરા, એ તો મારી ફરજ છે,” ધનપાછજી સાચ્ચી દિલસોજીથી બોલ્યાં, “બૈરી ચાલી જાય એટલે લાગે તો ખરૂં પણ માયરે માય ? માયરે માય ? રોજના કેવા હવરકુટા ? એ એ બૈરી માથે ધરતી લાધનેજ ફરતી’તી જો. અફરદ ઝીકધ ને ઠોકર ખાધને એની મેરે એ પાછી આવશે. તું જરાખી શીકર ના કર. તું તારે હારીસે સધાવ; જેટલી અધરી તેટલી સધરી; એ બચ્ચાંઓને હું મારા જીવની કાની જળવશ. એ કોણુ ? જીવી કે ? સપ્પુર; અબધડી હું નીચે આઉંછ. ચાલ, દીકરા, જીવીખી આવી લાગી. ચાહે દુધ હું કરી મોકલાઉંછ ને રાતરીવસનું રાંધી કહારશ. તું બેશીકર રહે.”

બેશીકર રહે ! અરે, કેમ રહેવાય ? અચાનક આક્રમમાં અટવાઈ ગયલાં

એક હીણભાગ્ય દુ ખ્યારાના જીગરમાં રીકર નહીં તો ખીજું શું હોઈ શકે? જાહેરમાં નામોશીના ગારમાં ઉઠ્ઠાઈ જઈ લોકની નજરે હલકો પડવા કરતાં તો પોતાના ધરનાં સંકટો સામે બાહિમ્મત બાથ ભીડવી તેને ખેતર લાગ્યું. રકમરકમના ડરામણા ખ્યાલો કરતાં ખાસ્સો અરધો કલાક પસાર થઈ ગયો. નસલીની ગુંગળાતી છાતીમાં હેબત અને દહેશતનો આતશ ધગધગી ઉઠ્યો હતો. મનને જેમ તેમ શાંત કરી પાક પરવરનું નામ જખાનપર લઈ તેણે ચુહલો સળગાવ્યો અને નાહવાનું પાણી ગરમ કરવા મેલ્યું.

“દીકરા, પીલુ ? ચાલ તુને નહવરાવી લઉં. પછી બેખીને નહવરાવશે.”

“પપ્પા, તમે મને નહવરાવશો ? તે મમ્મા પાછાં નહીં આવશે ?”

“મમ્માખી આવી લાગશે, દીકરા,” કપ્પાટમાંથી કપડાં કહાડતાં ગદગદ અવાજે તે બોલ્યો, “પછી મમ્માના હાથેખી નાહજે.”

ગરીબ ખીચારો નસરવાન ! સાડાનવ પણ વાગી ગયા. અત્યાર આગમ્ય તો તે ઝોરીસ જવા રોજ ધરતી બહાર પડતો હતો. ઝોરીસે આજે મોકું જવા સિવાય છુટકોજ ક્યાં હતો ?

હાથોપર બદનની બોંય ચહડાવી દઇ નાના પીલુસને નહવાડતાં નસલીના તાતેલાં મગજમાંથી હમણા શું શું ખ્યાલો દોડી જતા હતા તે તો તેનું મનજ નાણતું હતું !

“પપ્પા, એ શું કરેજ ?” પીલુસ નાહતાં નાહતાં યુમ પાડી ઉઠ્યો,

“મારી આંખમાં બધો સાચુ ગીયો ? બધી આંખોખી ચચરી આવી.”

“ધીરજ ધર, દીકરા.” પાણીની બાલદીમાં ઝડપથી કળસ્યો બોરતાં તે બોલ્યો, “હમણા બધું ઘોષ નાખુંજ.”

પીલુસને કપડાં બદલાવી આ કમતાલેના પીદરે નાની ખુચીને નહવાડી દીધી. તેના રૂંઠેલાં તકદીરમાં આજે કાંઈ નવીજ હાડમારી—નવોજ અનુભવ લખાયો હશે !

“નસીરવાનજ વકીલ ઇકરે રહેતે ?” એક ટપાલીએ દાદરપર ચહડી આવી પોકાયું, “નસીરવાનજ વકીલ શેઠ તુમીજ કાહે ? તુમચા એક રજીસ્ટર્ડ કાગજ આહે.”

“એ વરી કોણુનો કાગલ ? ને તેખી રજીસ્ટર્ડ ?” ટપાલીના ચાલી જવા પછી પત્ર ઝડપથી ઉખેડી નાખતાં તે મનમાં બડબડાવો.

યા ખુદા ! એ આ શું કહેવાય ? એકાદ દીવાના શખસ મીસાલ ડોળા ફાડી ફાડીને તે પત્ર તે એકઠી ટગરે વાંચવા મંડી ગયો. જેમ જેમ તે વાંચતો ગયો તેમ તેમ તે ગંભીર બનતો ચાલ્યો. તેની આંખોના ખાડામાંથી બન્ને ડોળાઓ જાણે બહાર નીકલી પડતા હતા જે જોઈનાનો પીલુસ પણ વીચારમાં પડી ગયો.

“બાપ જોવ, વોટસ ધીસ ? હું ? પીલુસ ? વોટસ ધીસ ?” રબરના દડા મીસાલ ખુરસીપરથી એકાએક ઉછળી પડી તેણે પીલુસનો હાથ જોરથી દાખી દબ ખુમ પાડી દીધી.

“પપ્પા, એ શું કરોછ ? મારો હાથ બધો કચરાઈ ગીયો ?”

“ઓ ખુદા ! ધનાપ્રુધ ? ધનાપ્રુધ ? કહાં જાઓ ધનાપ્રુધ, બહાર આર યુ ધનાપ્રુધ ?” એક ગાંડા હાથથી પેટે દાદર આગલ ઉભો રહી નસલી વળી પાછો ખુમો પાડવા મંડી ગયો. ધનાપ્રુધ ગભરાટના મારેલાં માળપર દોડી આવ્યાં.

“ઓ ધનાપ્રુધ ? ધનાપ્રુધ ?” માળપર ચઢડી આવેલાં ધનાપ્રુધને દાખીને વળગી પડી નસલી જમીનપર પગો ઠોકવા મંડી ગયો.

“ઓ, મરેરે, દુશ્મનને એકાએક એમ સું થઈ આવ્યું ?” નસલીને પોતાના પાસાંમાંથી જેમ તેમ છોરવતાં ધનબાઈજી ગભરાઈ જઈ બોલ્યાં, “એ એમ શું કરોછ જે, નસરવાનજી ?”

“વોટસ ધીસ ! ધનાપ્રુધજી, ધનબાઈજી, બાઈ જોવ—વોટસ ધીસ !” એ નસલીની ડાગરી ખસી ગઈ હતી કે શું ? તેને હવે બડબડ હસતો જોઈ ધનાપ્રુધને ચમકવા થઈ આવ્યો.

“બાપ જોવ ? તે મરેરે, શું જોઈ ? એ એમ શું કરોછ જે ?” ખુરસીપર ધમ્મ દબતે ખેસી ગયલા નસલીના માથાંપર હાથ મુકતાં ધનબાઈજી બોલ્યાં, “દુશ્મન ઘેલોઘેલો થઈ ગીયો કે શું ?”

“વોટસ ધીસ ! ઘણું મોટું ! થોડાજ કલાકનો ફરક ! થોડાજ કલા—”

તે વાક્ય ખતમ કરવા આગમ્ય નસલી એક લપેરો ખાઈ બેભાન

અર્ધ ગયો. ધનબાધજીના હોશકોશ ઉડી ગયા. પગમાંથી સપાટ ખેંચી કહાડી તેવણુ નસલીના નાક સાથ જોરથી ધસવા મંડી ગયાં. નીચેથી દોડી આવેલી જીવી ધનબાધજીના હુકમ મુજબ નશ્વરવાનજીના સફેદ ચાદર જેવાં મ્હોંડાંપર પાણી મારવા લાગી.

એ શું બેદ હતો? હા—હા! ભાગ્યદેવીના તે નધારેલા ભડાકા હતા! ટકોરબાજ તકદીરના તે તડાકા હતા! અચ્ચિતજ—વાંચનાર, સંજોગી સરજતના તે વિચીત્ર સટાકા સાંભળવા માટે તારે જરા થોભી જવું પડશે.

—:o:—

પ્રકરણ ૬ ઠું.

—:o:—

ગામડાંનું ખિલતું ગુલાબ.

“દીકરી જર, હવે બસ કરની? સીવતાં સીવતાં બરયાં આંગલાં બી દુઃખી આયાં હોશે. સહવારથી વેજવેજમાં પરેછ.”

“હવે ખલાસ થવા આયું, માયજી. એક પાંચ મીનીટમાં ખલાસ.”

“હવે ઉડી જા, મારી દીકરી કરે. તન વાગાની સીવવા બેઠીછ. પાંચબી વાગી ગીયા ને જોતાં જોતાં હવે તો મારા ડોરાબી ખેંચઈ ચાલ્યા પણ તુંને થાક લાગતી નથી. સીવવાનું બાજીએ મુકી દે ને ઉડીને જરા હાથ મ્હોંતું ઘોષ નાંખ.”

“ઓય ઉડી, માયજી, જરાક બાકી રહી—”

અંહં! અંહં! એ શું? હમણાજ ટપાલમાં આવેલું એક કાગળ ચીપીચીપીને સામે વાંચતા બેઠેલા જરના મામા હીરજીભાઈએ છેલ્લી પાંચ મીનીટમાં ત્રીજી વાર એક જોરથી ખંખાર માર્યો. જર જરા અન્યથામાં પડી ગઈ. હીરજીભામા અચ્ચિતજ કાંઈ અકરવકરમાં પડી ગયા હતા. કાંસી-કુસીને તેવણે ત્રણ ત્રણ મરતબા ખંખાર માર્યો તો પણ તેવણના ધણીયાણી ખરશેદબાઈ તો જર સાથેજ પટપટારો કરવામાં રોકાઈ ગયાં હતાં. હીજીજી પોતાના મનમાં શું શું ગણત્રિ કરવા પડી ગયા હતા તે ખરશેદબાઈની બલાબજી!

“કીલ્યા, ભેંસોને આજેબી તલાવમાં નહવરાવી નહીં આપો?” સામેથી ચાલી આવના નોકરપર તરારો કરતાં ખરશેદમાઈ બોલી ઉઠ્યાં. “તુંબી મુવો દહારે દહારે સુલેમાન સાટકા જેવો વધતો ચાલ્યો ને ડોરીનું બી કામ નહીં કરતો. રોજનો મારો જીવ કુદરાવેજ એ બધું તુંને રોજ કહેવું જોઈએ કે ? તારી મેરે તો કોઈ દહારો કરવાનોજ નહીં ?”

“આજે સહવારના મેં બી એને યાદ દેવરાવેલું, માયજી,” સીવવાનું મુકી દઈ હાથમાંની સોય માથાપાનામાં ખોસી દેતાં જર બોલી, “મેં એને સહવારથીજ કહી રાખેલું કે વરી પાછો એ ભુલી જશે.”

“એ તમે તમારી માયમાસીના ડોરા કાંચ બારોજ, હીરજી ? માંદા મરઘાંની કાતી ઝુંખ્યા શાના કરોજ ! જરા નોકરોને તો ખુમ પારો ? હુંજ મારું માથું રોજ ઝીક્યા કરું કે ? તમે તો કોમ દહારો બોલોજ નહીં કે ?”

“કાંચ નહીં બોલું ? હઝાર વખત બોલું; કેમ, કીલ્યા ? બોલતો નહીં તે છેકજ ફાટી ચાલ્યો કે ?” હીરજીભાઈ ખજેત્યા હવે ખુલ્લું અવાજે પોકારી ઉઠ્યા, “ખટલી, હું તો ક્યારનો આય કાગલ વાંચવામાં રોકાયલો. મધુંજે કાલે સહવારની ગારીએ આવવાનું લખેજ.”

“વરી કોણ આવેજ ?” નાકપરનો ચશ્મો ઝડપથી ઉતારી દેતાં ખરશેદ-બાઈ રોંદસાથી બોલ્યાં, “વરી કોણ ? પરોણાએ બોલાવ્યાજ કે ? એક તો આપરા ઘેરની રોજંદી વેજવેજથી પરવારતાં નથી ને પારકાંએની ગોરસી કેમ કરાય ?”

“જરા ધીરી પડ, ખરશેદ, જરા ધીરી પડ ?” તે કાગલ ગજવામાં મેલતાં હીરજીભાઈએ કહ્યું, “એહસ્તી દીન્યારજી વ્હારયાનો રતન આવવાનો છે. લખેજ કે તન ચાર વરસે મમમઈ આપો તે પોતાના મરદુમ બાવાની જમીનના ખતપત્તર સાડ મને બધું પુછવા માંગેજ ને—”

“તેવાણુ કોણ, મામાજી ? આપરા સગા થાય કે ?” નાની જરે ઇન્તે-નરીથી પુછ્યું.

“આપરા સગા તો નહીં, દીકરી જર,” હીરજીભાઈએ ખુલાસો કીધો, “પણ એ છોકરાના મરદુમ બાવા દીન્યારજી સાથે મને સગાના કરતાં આલા

નાતું ઉતું. આય આપરી 'ઔરવાડી'ની પછવારેની જમીન છેક પાદર સુધી લાગીછ તે બધી બહેસ્તી દીનયારજીની બહેસ્તીની મરજી મુજબ એનો બધો વહીવટ હુંજ કરું છું ને—”

“પણ તે એકલોજ આવેછ કે પાંચ પચીસને બી સાથે લઈને આવેછ?”

“અરે, નહીરિ, ખટલી ? એ બીચારો કોણને સાથે લઈ આવે ? આય આપરા રાંદેરના ગામડામાં એને કંઈ સોલવાવાનું છે કે એ લાંબો વખત રહેશે ? લખેછ કે જમીનના ગણોતનું જરા બધું જોઈ જાઈ એ તન દહા-રામાં ચાલી જશે. તું શું કરવા ગભરાયછ ? મારી દીકરી જર બધું કામ કરશે.”

“અરે, હારે, માયજી; તમે જરા બી શીકર ના કરો. કામ કરવાવાલી હું કેવી છઉં. આપુને કોઈ ભારી પરવાનું નથી.”

થઈ ચુક્યું ! પોતાના ગુચ્છાવાળાં માથાંપર કીનખાખની ટોપી દાખતાં હીરજીભાઈ મુઠમાં હસી પડ્યા. આ દાવકો દરેલ ગામડો અચ્છી રવેશે જાણતો હતો કે જર તરફના થોડા મીઠા પટામણા બોલો લગરીક કતાવળાં ખરશેદખાઈને દાંડાં પાડી દેવાને એક અફલાતુન ઉપાય હતો.

“અરે, તું કામ કરવાવાળીને મારા બધા છ, દીકરી,” ખરશેદખાઈ હવે ધીરે કહેજે બોલ્યાં, “આપણું ગરીબના ઘેરમાં કોઈબી આવે. જરથોસ્તી-ઓના સાઈ આય આપણું ગરીબનાં ખાર હંમેશાં ખુદ્દાં છે. પણ હવે મારાથી કામકાજને પહોંચી વરાતું નથી. સુધરેલાં મુંબઈગરાંજીને શું છે ? બોય આયાંઓ કામ કરે ને ઘેરની શેઠાણીઓ લાંબા ટાંટયા કરીને આખો દહાડો ગગરી રહે. ને સાંજ પડી કે હિંડ્યા બહાર ! આપણા ચુદ્દાને કોઈ દરવંદથી અરકાયબી ?”

“હું બધું સપાટામાં રાંધી દેવશ, માયજી,” પોતાનાં બ્લાડાં મામીને માયજીનાં મીઠાં નામથી હમ્મેશાં તે બોલાવતી હતી, “એક માણસનું રાંધવાનું કેટલુંજે ? એક એ વાની વધારે રાંધવાની, એટલુંજ કની ? એ છોકરાને તો તમેબી બરોબર ઓળખતાં હશે, એટલે હવે ઓસકાવાનું શાનું ?”

“મેં તો એને નાનપણમાં જોયલો તેજ. હવે તો ખુદા રાખે મોટા માટીકો થઈ ગયો હશે, એના બહેસ્તી બાવા દિન્યારજી ઘણુંજ અપારાઈ ને

અસીલ ઉતા. આપરા ત્યાં અવારનવાર ઉતરી પડતા હતા. તુંખી હવે મ્હોલું ધોધધોધ તૈયાર થઈ જ. ઓય અંધારું થઈ જશે. પેલા મુવા કીલ્યાની હું ખખર લઈ આવું. એ મુવાની આળસાધને લીધે મારાં બીચારાં ઢોરો દહાડે દહાડે હાલહવાલ થતાં ચાલ્યાં.”

હીરજીભાઈ ખજોલ્યાની રાંદેરની “બોરવાડી” વિશાળ ફળદ્રુપ જમીન-વાળી એક બહોળી મિલકત હતી. તેની અંદર આવેલું નાનું બેઠું મકાન આ ફક્ત ત્રણ જીવોના સગવડભરેલા વપરાશ માટે પુરતું હતું. હીરજીભાઈએ પોતાની આખી જીંદગી ખેતીવાડીને અર્પણ કીધી હતી. પોતાની બહોળી જમીનનો મોટો ભાગ બાંધી મુદત માટે ખેડવા ખેડુતોને ભાડે આપી દેતા હતા જ્યારે તેના થોડા ભાગમાં તેવણુ તરતરકારી અને ફળફળાદી વાવતા હતા. હીરજીભાઈ જાતે ખેતરોમાં આખો દહાડો ધ્યાન આપતા હતા જ્યારે તેવણુના મહોરદાર ખરશેદબાઈ ધરતું કામકાજ આટોપવામાં અને ગાય ઢોરો પર અંગત દેખરેખ રાખવામાં પોતાનો તમામ વખત ગુજરતાં હતાં. ખરે-ખર મુંબઝના મોટા મોટા મહેલોના અમનચમન છતાં બીજે અને ત્રિજે દીવસે દવાના ધીચારાઓ પીવાની દુઃખી, દરદી અને તકલીફવાળી જીંદગી કરતાં આ ગરીબ ગામડાંની તંદરસ્તી અને સુખ લખખોવાર બહેતર! તંદરસ્તી વિના લખખોની દોલત શા ખપની? નાના ઝુપડાંના આસુદી, સુખી અને સંતોષિ સંસારની કિમ્મત હજારવાર જ્યાદા! પોતાના મામાપર આવેલું કાગળ ધ્યાનથી વાંચતી તમારી સામે ઉભેલી પેલી જરના ચ્હેરાપર તો જરા નજર નાંખો? કેવો તંદરસ્ત મનહર મુખડો!

૧૮ વર્ષની આ ગામડીયણુ ઘટમારી ગોરી રાંદેરની હીરજી મામાની ‘બોરવાડી’ ની સુગંધી ગુલાબની એક નાણુક મનમોહન કળી હતી. હસ્તો રમતો ગોરો ઘટમારો મુખડો—ચળકતી ઝળકતી કાળી ભમ્મર આંખો—લાંબા પાપણોપર નકસીદાર કમાણુદાર ભવાં અને તન્દરસ્ત બાંધાવાળું કસાયલું ઉદયોગી બદન! બોલો—હવે બીજું શું જોઈએ? બહાર પાવડરના ઠેપરા લગાડતી અને ફેશન શીશીયારીમાં રોજીદી ચસીવસી રહેતી તમારી મુંબઝની ઉંચી “સોસાયટીની બ્યુટી” ને એકજ કુંકે ઉડારી દે તેવાં કૌવતવાળી આ

જર અઢાર વર્ષની એક ઘટમઢાર જ્ઞેબનવંતી તારણી હતી. સાદીમાદી અને સ્વચ્છ, સરળ જીંદગી ગુજરતી એક ગામડીયણુ લોડીને મનથી શીશીયારી કેવી? જર મોદીનું પવિત્ર મન તેવા વાહીયાત ખ્યાલોથી સખરદખર નિરાણુ અને બાકાત હતું.

માબાપ વિનાની નાની જર બચપણથીજ પોતાના હેતવંતા મામા મામીના આસરે રાંદેરના ગામડાંમાં ઉઘરી હતી. પોતાના બહેસ્તી બેન બંધેવીને દીધેલાં વચનને પુરેપુરું પાળી હીરજીભાઇ અને તેવણુના માયાવંત મહોરદારે નાની જરને પોતાની એક દીકરી તરીકેજ ઉછેરી હતી. જર બ્યારે ત્રણ વર્ષનું નાનું દુધમલ બાળક હતું ત્યારે તેના માબાપ એક વરસના દુક અંતરમાં મુંબઘમાં આ ફાની દુન્યાથી કુચ કરી ગયાં. તે દિવસથીજ નાની જરને હીરજીભાઇએ પોતાના ખ્યારબર્યાં પાસામાં લઈ લીધી હતી. જરના બીજાં સગાંબહાલાંઓમાં તો મુંબઘના કોઈ લખેસરી આંદનબાઈ હીરામાણુક જીવતાં હતાં પણ જરના મરહુમ માબાપ સાથ કંઈ કુટુંબી ફજ્યાને લીધે તે માલેતોજર શ્રિમંત બાઇએ જરને કોઈ દિવસ ઝાંખીને જોઈ પણ નહોતી! અરે—જરા જ્ઞેવાની યા ખબરઅંતર રાખવાની દરકાર પણ કીધી નહોતી! દોરંગી દુન્યાની સગાઈ બાજે વખત કાંઇ એવાજ પ્રકારની હોય છે. ‘રૂપની રહે ને કર્મની ખાય’ એ કહેતી જીવતી જીંદગીમાં આપણે ઘણી વેળા ખરી પડતી જોઇએ છીએ.

જર રાંદેરની ‘બોરવાડી’ નો એક શોભીત શણગાર હતો. રાંધણીમાં હાથેજતે કામ કરતી, લખવા વાંચવામાં હીરજી મામાને સદા સહાય દેતી અને ગાયઢોરની રાજીંદી જંગલમાં ખરશેદબાઈ મામીને ખડે પગે હમશરીક થતી આ મિઠી માયાજી જરની કિમ્મત તકલીદી જર કરતાં હજાર દરજ્જે બ્યાદા હતી. મુંબઘના એકાદ મોટે ખાંચરેના મહેલને શોભાવે એવી સાદીમાદી ઝૂંપડીમાં રહેતી તેણી એક દિલપઝીર તન્દરસ્ત તારણી હતી.

“એવણુની ઉમ્મર શું હોશે, મામાજી? તે કાગળ પુરું કરતાં જરે ઇતેજરીથી પુછયું, “એવણુ કોઈ વખતે રાંદેર આવેલા કે?”

“હમણાં તો એ સત્તાવીસની બરતી કુદાવી ગયો હશે. એના બહેસ્તી

બાપા સાથે નહાનો હતો ત્યારે આવેલો તેજ. હવે તો ગરાડ જેવો ઉંચો થઈ ગયો હશે. એનો બાપબી ખુબસુરત ને સીધો સેલર જેવો હતો.”

“પણ મુબધમાં એવણુ શું કરેછ?” જરે પાછું પુછ્યું.

“તે તો કોણુ જાણે, દીકરી? ડાકટરનું કામ તો શીખતો’તો પણ હવે કોણુ જાણે! બેએક વરસપર મુબધમાં મેં સાંભળેલું કે એ કેઠે લડાઈપર ગયલો ને—”

“લડાઈપર? એ માયરે, મામાજી? કેવું ધાસ્તીભરેલું,” ગામડેના ગુલાબનો રતાશ પળ વારમાં ફિક્કો થઈ ગયો.

“અરે, દીકરી, ભલભલા લડાઈપર ગયલા ને સહીસલામત જીવતા આયા. ગરીબનો બેલી ખુદા. પણ, જર? તારી મામી પહેલાં કેવી ગભરાઈ ગઈ? એ બહી વાતે ડાહી છે પણ કોઈ કોઈ વજત નાહકની ઉતાવળ કરી નાંખેછ. એ તો સાફ થયું કે તું પાસે ઉતી નહીં તો એ વરી પાછી મારા પર છેરઈ પડતે.”

“એવણુ તો ઘડીભર ઉકેરાઈ જાય, મામાજી; બાકી મનમાં તો કંઈજ નહીં. ખીચારાંથી હવે હવે બધી જન્નળ નહીં થતી તેથી કંટાળી જાયછ. ખીજું કંઈજ નહીં. પણ, હું એમ પુછું, મામાજી, કે એ રતનશાના સગાં-બહાલાં કોઈ છે કે નહીં?”

“કોઈજ નહીં. દીકરા, કોઈજ નહીં. માયબાપબી મરી ગયલાં ને છોકરો પોતાનાં સાવકાં માસીની પોરી સાથે પણવા માંગતો’તો તે તેની ઘેલી માસીએ ના કહેલું ને છોકરીબી ફરી ગેયલી. મેં સાંભળ્યુંછ કે એ છોકરો તે દીવસથી બધી દુકતીઓથી દુરનો દુરજ નાસભાગ કરેછ. છોકરીઓનાં નામની એને જબરી સુગ ભરઈ ગઈછ.”

“એમ કે, મામાજી? તે આપુને શું જે? આપરાં તાંહ કેઈ છોકરીઓ છે જે તેની વાત?”

“કાંય, એમ કાંય? તું મારી પ્હાડ જેવી દીકરી છેની? આપરં મન હમ્મેશનું ચોખ્ખું તે આપરે શાનું ઓસકાવાનું જે? તું તારે બધું કામકાજ કરજે એટલે તારી મામીનેબી નિરાંત.”

“પણ એવણુ ઘણાજ શરમાળ હોશે, મામાજી.”

“જખરો શરમાળ—યોડું બોલકણો;—અચપણથીજ યોડું બોલકણો; ને જહારથી સાવકી માસીના તાંદ જરા નબોળું થયું તાહરથી કહેછ કે ખુણામાંજ ભરઈ રહેછ. એની સાવકી માસીનાં ભાઈએ બધી મારી આગળ માંડીને વાત કરેલી.

“મરેરે, જરૂ ? હવું અહીંજ ચીટકી રહીછ ?” થુલાંતું એક તગારં હાથમાંથી જમીનપર મેલતાં ખરશેદબાઈએ આવી લાગી તરારો કીધો. “મામા બાણેજ શું ધુસધુસ વાત કરોછ ?”

“કાલના પહરોણાની વાતચીત, માયજી,” જર હસી પડી બોલી, “મામાજી કહેછ કે એ છોકરાનાં કોઈ સગાંબહાલાંજ નથી. સિવાય કે એનાં એક સાવકાં માસી.”

“અરે, સગાંબહાલાં મુવાં આજે શું કામ લાગેછ ?” બાજતપર બેસી જતાં ખરશેદબાઈ બોલ્યાં, “સગાંબહાલાં કુધના—બાકી બહાલાં મુધના ! તારાં પેલાં સગાં ચાંદનબાઈનોજ દાખલો લેતી ? તું દુશ્મન કહાં મરેછ કે જીવેછ તેની એવણે કોઈ દહારોબી કનવાર કીધીછ ? થાય તો તારાં સગાં કુધ પણ તુને ઝાંખીનેબી જોયછ ? કહેછ કે ડોહી પાસે લખખો રૂપ્યા છે ને—”

“તે આપુને કોઈના પરાયા પૈસાની પંચાતબી શું, માયજી ? તમે જીભરં ને મામાજી મારે માથે વાસે છઓ એટલે મારા મનથી બધા પૈસાજ પૈસા.”

“અરે, તે તો બરોબર છે રે, દીકરી, પણ હું તો મુવાં સગાંબહાલાં-ઓની ખાલી વાત કહુંછ. આપુને કોઈની અરધીબી નહીં જોઈએ. લખેસરી એવણના ઘેરબારના; અહીં કેઈ બલારતને.”

આજે રતન બહાડયા રોંદેર આવનાર હતો. જરે સહવારનાં પરોઢીયાંમાં હડીને બધા ઓરડાઓ સાફસુફ કરી દીધા. આ સાદી સ્વચ્છ છોકરીને મેલું મેલું જરાપણ ગમતું નહોતું. મુંબઈથી આજે કોઈ શીખેલો કેળવાયેલો પહરોણો પોતાના મામાજીના ત્યાં પધારનાર હતો એટલે જરને એક ઘડી પણ જાંખીને બેસવા ક્યાંથી ગમે ? જે છોકરી આડે દહાડે સહવારથી કામકાજ આટોપવામાં રોકાઈ જાય તેને આજે તે કુરસદ શી રીતે મહે ? તાજી તફડતી સોજી બોમ્બો સલાસ, વધારેલી તમતમતી ખીચડી, અલેટીપલેટી, પપેતા

સલીમાં ગોસ્ત, કોલમીના ક્વાબ, મુરા, સ્લાલીટ, તાંબોટાં કચુબર. અરે? હવે બીજું વધારે શું જોઈએ? બધું હાથે જતે રાંધી નાહી ઘોષને સ્થારી જર ક્યારની પરવારી પણ ગઈ. પણ સખર? આ શું જુલમ? સાડાઅગીયાર—આર અને સાડાઆર પણ વાગી ચુક્યા બ્યારે પહરોણો તો સહવારના નવ દશ વાગામાં રાંદેર આવી લાગવો હતો. ત્રેન એટલી બધી મોડી થઈ હશે?

“મરેરે એકબી વાગવા આવ્યો. ને વાર જોતાં જોતાં હવે તો ડોરાબી ખેંચઈ આયા,” ખરશેદખાઈએ શરૂઆત કરી.

“મને નહીં લાગતું કે હવે એવણુ આવે; ત્રેન તો સહવારની આવીબી ગઈ હોસે,” જર બોલી.

“કદાચ ગાડી ચુકીબુકી ગયો હોય તો સાંજની “ફાસ” માં આવી લાગે,” હીરજીભાઈ બીહતાં બીહતાં બોલ્યા.

“અરે, હારે, હીરજી. મારી પોરી નાહકની સહવારની અફરછ ઝીકઈ ગઈ. ચાલો, હવે બુકબાચક ખાઈ લઈએ. આવવાનો હોશે તાહરે આવશે ને ખદાયનું આપેલું આશે.”

જમવા બેસતાં નાની જરને જરા નાસીપાસી ઉપજી તો ખરી. મેહેનત ઉઠાવી પોતાના હાથે પકાવેલી બપોરની સોજી તમતમતી વાણીઓનો આવો ફેજ થશે તેવી વજા તેણે રાખી નહોતી.

“કંઈ નહીં; પપેતાની સલીનું ગોસ એમનું એમ બેઠું રહેવા દેજે,” ખરશેદખાઈ બોલ્યાં, “રાતે આવી લાગશે તો કામ લાગશે. સાંજે સોજી બોઈ આવે તો તરી નાંખજે.”

“હારે, માયજી, બધું કામ લાગશે. વખત છે સાંજે આવી લાગે. ઉતું શું ને ગયું શું,” જરે કહ્યું.

તે પાછલી બપોર મામુલી કામકાજમાં પસાર થઈ ગઈ.

“એ, જરાં, વરી તું કહાં ચાલી? ટુંકા દહારા ને ઝોય અંધારં થશે! સારાપાંચ તો વાગીબી ગીયા?”

“જરા પાસે વીલરમાસીના તાંહ જઈ આવઈ, માયજી. ને તરકારીબી આપી આવઈ. ગઈ કાલેબી મેહરાંને નહીં મલાયું.”

લાડણીના પુત્રપરથી પસાર થતાં જર ઝેડાઝેડ અટકી પડી.

(પાનું ૪૧ અં.)

“પણ, જે આસ્તે સંભાલીને જળે ને જલ્દી આવજે. તું કહે તો આણીને મોકલાઉં. ગળે જરા ગલેબંધ લપેટી દે. બધો ઠંડો પવન ટુંકાયછ. મુવો પવનથી આજે ઘેલો-ગાંડો થઈ ગીયોછ.”

મિઠી માયાળુ જર ! નજદીકનાં ખેતરમાં આવેલી એક નાની બંગલીમાં રહેતાં ઘરડાં વીલરમાસી અને તેવણુની કરી વીધેલી દીકરી મહેરાંપર જરનું કેવું ઉરપુર હેત હતું. એ વીલરબાઈ સારાં ગામનાં “માસી” જેવાં હતાં જેથી વીલરમાસીના લાડકાં નામથીજ ઓળખાતાં હતાં. ઘરડાંએ એક વખત સારા દહાડા દીઠા હતા પણ હાલ તો મુંબઈનાં બધાં સગાંવહાલાંઓને તજ દધ એવણુ આજે વર્ષો થયાં રાંદેરમાં પડી રહ્યાં હતાં. મ્હેંની દાબડીમાં ગાંગા નદારદ—પુરે પાધરૂં જેવાના પણ વાખા અને હવે હવે કાનો પણ બ્હેરા થતા ચાલ્યા. તેવણુની એક કરીલીધેલી દીકરી મેહરાં સિવાય એક પણ જીવ પાસે નહોતો. આપણી જર અને મેહરાંને જબ્બરૂં સહીયારૂં હતું અને જર પોતાના મામાની “ભોરવાડી”ની સોજી તરતરકારી બનતાં સુધી દરરોજ જાતે હાથે આપી આવતી હતી.

એ ખેતરો વચમાંના નાળાંપરનો લાકડાંનો પુલ પસાર કરી જતી આ ગામડયણુ લોહીનો જરા દમામ તો જીવો ? તરકારીથી દીચોહીચ ભરાયલી ટોપલી માથાંપર મેલતાં આ નિર્દોષ નફકરો જીવ જરાપણુ શરમાય એમ નહોતો. અરે ; એવો શરમાવાનો ખ્યાલ પણ તેને હજી સુધી આવ્યો નહોતો. પણ સખર ? એ શું ? ખન ! ખન ! ખન ! ખન ! લાકડાંના પુલપરથી પસાર થતાં જર એકાએક અટકી પડી. ગાલ્લાંના પૈડાં અને બળદયાના ચંગનો ખણુખણુ અવાજ સાંભળતાંવાર તેના દોડતા પગો પુલપર જાણે ચીટકી બેઠા. તે અવાજે બંધ પડી ગયા અને—? ધીરજ—એક ઉછાછલા જીવ,— ધીરજ ધર ! અંગ્રેજી પોષાકમાં સજ્જ થયલા સિધ્ધા સોટા જેવા એક ટટણુ-ખાર માટીડાંને આ પુલની બાજુ ચાલી આવતો જોઈ નાની નિર્દોષ જર ત્યાંજ અસ્થિર ઉભી રહી ગઈ. તે જવાન ઘડીમાં આગલ ધસ્તો તો ઘડીમાં ઉભો રહેતો. ત્રણ નાના રસ્તાના સંગમપર તે ચુંચવાડામાં પડી ગયો. દેખાઈતી રીતે તે રસ્તો શોધતો હતો.

“એજ પેલો રતન વ્હાડયો હોશે.” જર મનમાં પોકારી ઉઠી.

જેવી તેની પીઠ ફરી કે નિર્દોષ નિખાલસ જરથી જરા જોરથી ધસી દેવાયું. ગરીબ બિચારો ! ઘંટી જેવો સુરીલો અવાજ કાને પડતાં તે વિચારમાં પડી ચાલતો ચાલતો પાછો થોભી ગયો. આનુષાંગુની ઝાડી પછવાડે કાંઈ છુપાઈને બેઠેલું તો નહોતું ? તે પાછો નજદીક આવવા લાગ્યો અને આ સોહામણા જુવાન શખ્સના ચહેરાપર જરની સ્પષ્ટ નજર પડતાં જર આગળ વધી ગઈ.

“આવોજ—આવોજ—રતનજી વ્હાડયા તમેજ કે ?”

“બાપ—જોવ ? વોટ આ બોલડ પ્રીટી ગર્લ ? અમ્મ્યા રતન, જરા દુરજ રહેજો.” તે મનમાં બડબડ્યો.

“જરાબી એસ્કાવ નાજ; હું લીરજીભાઈ ખજોત્યાની ભાણેજ જર—જરબાઈ; મારાં મામીમામા સહવારના તમારી રાહ જોયજ. તમે નહીંજ આયા તાહરે થાકી થાકીને અમે જમી લીધું. બોરવાડીમાં જવાનો આયજ રસ્તો.” જર બોલ્યા કીધી.

“લીરજીભાઈનાં તમે ભાણેજ ? તમે ?” અકકલ વગરનાં એકાદ બોડલાં ગોડલાં ડોખાંને બદલે રાંદેર ગામડાંમાં આવી ઘટમારી—આવી ખુશસુરત—આવી બોનીદરાજ અને આવી હિમ્મતવાન છોકરી જોવાની રતનને તો સ્વપને પણ આશા રાખી નહોતી. કેવો ખુશનુમા મહોબતવંત મુખડો ! લીરજીભાઈની બોરવાડીની આ સુગંધ ગુલાબની ખીલતી ફળીને જોતાં તુરત રતન વ્હાડયો પ્હેલ્લીજ નજરે અદેશમાં પડી ગયો. રતન તેને ટીકાટીકીને ટગરટગર જોવા મંડી ગયો જેવી જરના ચહેરાપર રતાશ પ્રગટી નીકળ્યો.

“તરકારીથી ભરેલી ટોપલી માથાંપર મુકી છોડ્યોક એમ ઘેરની બહાર મને નીકળેલી જોઈ તમુને સુગ તો નથી ભરાતીની ?” જર પાંચી બોલી, “મનમાં એાધું ના લાવતા, રતનજીભાઈ, પણ અમે તો ગામડયાં પડયાં ? બધું હાથેજતે કામ કરવાવાલાં ? પાસે રહેતાં વીલરમાસીને તરકારી આપી હું અબધડી પાંચી આઉંજ. તમે અહીંજ ઉભા રહેજો. રસ્તો મલશે નહીં. મારી સાથે હું તમુને લઈ જાવુંજ. મારા મામામામી ખુશ ખુશ થઈ જશે—હું એાથ આવી.”

યા ખુદા ! વીજળી વેગે દોડી ગયલી આ છોકરી એકાદ જીવતી જગતી પુતળી હતી યા તીલસમાતી મુર્તી ? કેવી ભલીભોલી ! કેવી નિખાલસ અને નિર્દોષ ! રતન એ ઘડી દીગમુઢ બની ગયો. પોતાની જુવાન છાતીમાં ઉભરાઈ આવેલી લાગણી તે હજી જેમ તેમ ઠંડી કરતો હતો તેટલામાં તો તે જેટલી ઝડપથી ગઈ તેટલીજ સિતાબીથી પાછી દોડી આવી.

“માફ કરજો, હું ? મેં તમને ખોટી કીધા ?” જરે પોતાનો પટપટારો પાછો ચાલુ કીધો, “તે તમે સહવારના કાંચ નહીં આયા, રતનશાહભાઈ ?”

“જી, મુંબઈમાં મને અગતનું કામ નીકલી આવવાથી રાતની ત્રેન પડતી મેલવી પડી ને સહવારની ફાસ્ટમાં હું ઉપડ્યો,” રતને જેમ તેમ બોલવાનું અંતમ કીધું.

ખોરવાડીનું કમ્પાઉન્ડ આવી પહોંચે તે આગમ્ય તો જરે તરેહવાર વાતચીત આ નવા પહરોણા સાથ ચલાવી દીધી. રતન તેથી વધુ અને વધુ તાઅજબુઅ થતો ચાલ્યો. ખોટી ઈતિરાત અને જુફૂ મતલબની શેહેરી જીંદગીથી આકાત રહેલી આ નિતીમાન નીખાલસ નિર્દોષ ગામડયાણુ આના કરતાં બીજો કયો હરખમદ આવકાર મુંબઈના મહેમાનને આપી શકે ?

પ્રકરણ ૭ મું.

—:૦:—

જુફૂછેડા એટલે શું ?

ન ઘટે—જે ઓરત પોતાના બહાલા ખાવીંદ અને ખ્યારાં નાનાં બચ્ચાં-ઓને ઠોકરે ઉડારી દઈ ધરખાર છોડી બહાર નીકલી પડે તેવી પાપી ગુનાહ-ગાર ઓરતને મહોરદારનો મિઠ્ઠો પવિત્ર એલકાબ હરગીઝ ન ઘટે ! એક મિઠ્ઠી મહોરદારની ફરજ તો પોતાના જીવજન ભરથારને સાચ્યા અખંડ બહાલથી ચાલવામાં અને પોતાના બહાલાં ફરજદોને ખાવીતરના સર્વોત્તમ હેતથી સાચવવામાંજ હોઈ શકે. એક પરજીતરનું ધર તો તેના ખાવીંદ માટે ભલાઈ, સચ્ચાઈ, પાકાજગી અને નમ્રતાનું ધામજ હોવું જોઈએ. જે મહોરદાર પોતાના હકદાર ભરથારની સત્તાનો ઇનકાર કરે તે ગોયા પરવરદેગારની

હસ્તીનો પણ ઈનકાર કરવા બરાબર છે. પેલી સંગદીલ દીનુ વગીલને આ બાબતની ક્યાં ખબર હતી ?

પોતાનાં નાનાં નિર્દોષ બચ્ચાંઓને રાતોરાત તજ દઇ આ હૈયાંપુટેલી ઐરીએ તે આખ્ખી રાત કરેલવાડીની ધરમશાળામાં ખેંચી કહાડી. એક ન જણાયલાં અણદીઠ ભવિષ્યનાં ભિત્તરમાં તે એક કેવો ભારી ભયાનક ભુરકો હતો તેનું તેને ધડીભર પણ ભાન આવ્યું નહીં. અનેક ઉલટસુલટ વાહિયાત અને નમાનવાળેગ ખ્યાલોમાં તેનું વીખરાઇ ગયલું ચિત ચક્રભ્રમ થઇ મચું હતું.

આ ભાનભુલેલી ઓરત ગોવાળ્યા તલાવપર આવેલાં શીરીનબાઇ જસાવાલાના ઘરમાં પોતાની પુરાણી સ્કુલ-સહી કુમી સાથે ક્યારની શું ધુસધુસ કરી રહી છે ? ચાલો—જરા તપાસી લઇએ. શીરીનબાઇ પોતાના ઓરડામાં રકમ રકમનું કામકાજ આટોપવામાં ક્યારના રોકાઈ રહ્યાં હતાં જ્યારે આ બન્ને સહીઓ ઓરડાનું બારણું ઢાંકી દઇ ક્યારનાં ધ્રુપાઇને વાતો કરતાં હતાં. નિર્દોષ કુમીના કપાલપર ધાસ્તીનો ચિલ્લો વારંવાર ચઢડી જતો હતો. એ વાતચીત શરૂઆતથી જરા સાંભળી લેવી પડશે.

“ઓ, મરેરે, દીનુ, કેટલે વરસે તું કહાંથી ભુલી પરી ?” દીનુના આગમનથી અજબ થતાં કુમી બોલી.

“તું કહાં રહેતી’તી દીના; દુન્યાના કીયા ખુણામાં વસ્તી’તી ?” શીરીનબાઇ પોકારી ઉઠ્યાં.

“વરસો થયાં બહારગામમાં,” દીનુ ભારી અવાજે બોલી ઉઠી, “તમે લોકો તો કદાચ એમજ સમજ્યાં હોસો કે દીના મરી ગઇ હોસે.”

“ચાલ—જે તે જે તે બકચે નહીં,” શીરીનબાઇ ખુરસીપરથી ઉઠતાં બોલ્યાં, “તું આવી તો ભલે. એસ હવે સાંજેજ જજે. મારી કુમીને બી સોહવાઇ જશે. મારા બહેસ્તી સાથે તારા બાવાને ભાઇ ભાઇ જેવું ઉતું. આજે બેઉ જીવતા હોય તો તમે લોકોને જોઇ ખુશખુશ થઇ જાય—”

“બાઈ ? પેટી ઉઢારી આવોછ કે ?” આચાએ ખુમ પાડી.

“હાની રે, હમણા આવી,” શીરીનબાઇ ઉઠતાં ઉઠતાં બોલ્યાં, “કુમી,

દીનાને ઓરડામાં લઇ જ—એને સારીબારી બદલવાની આપ.”

“ચાલની દીનુ ! આપરે ઓરડામાં જઈએ,” પોતાની સહીનો હાથ સામ્યાં હેતથી ખેચી લેતાં કુમી બોલી, “લેની ! સારી બદલેછ કે ? તું કેટલી બધી બદલાઈ ગઈ, દીના ? આટલા વરસમાં તારામાં જખરો ફેરફાર લાગેછ.”

“જરા દરવાજે અંદરથી બંધ કરી દે,” દીનુ ધીમા ગભરાયલા અવાજે બોલી, “મારે તારી સાથે ઘણીજ ખાનગી વાતો કરવીછ.”

કુમી ચોંકી ઉઠી ! દરવાજાનું બારણું અંદરથી બંધ કરતાં તે વિચારમાં પડી ગઈ. લાંબી મુદતે મલેલી પોતાની પુરાણી સહીનો ચહેરો ફરી અને ફરીથી તપાસતાં કુમી માની બેઠી કે દીનુ ગભરાયલી અકળાયલી અને ફગલાયલી દેખાતી હતી.

“કાંય દીનુ, શું છે ? તારો નાદર સારી કાની તો છેની ?” કુમી ગંભીરતાથી બોલી, “મેં સમજ્યુંછ કે એખી હવે લડાઈપરથી પાછો ફરવાનો છે. હવે એની સાથે પરણી જ કે બધી જન્મળ દપટ પડી જાય.”

“પરણી જાઉં ? હાં !” દીનુ ધમ્મ દધને નજીકના સોફાપર બેસી ગઈ, “કુમી ? કુમી ? હું તો પરણીખી ચુકી ને સાથે વળી પરવારીખી ચુકી ?”

“એ તું શું બોલેછ, દીનુ ?” કુમી હસી પડી બોલી, “તું પરણીખી ચુકી ? તારા નાદર સાથે હમ્મેશની ઠેકાણે પડીખી ગઈ ? મરેરે, દીનુ ? મને ને માયજીનેજ ભુલી ગઈ ? જમવા નહીં બોલાવતે, પણ જરા ખખર તો આપતે ? ભલી દુવાઓનો તારાપર એકાદ કાગળ લખતે—થોડી શેષ કરતે—ખીજું શું વળી ? પણ તે નાદર કહાં છે ? જરા એનેખી સાથે લાવતેની ? મમ્માખી એને તારી સાથે જોધને ખુશી થતે. ચાલ હું તને મુખારકબાદી આપુંછ—મારાં સામ્યાં જીગરની મુખારકબાદી.”

“મુખારકબાદી ?” દીના ભવાં ચહકાવી દઈ બોલી, “હું રંડાઈ ને તું મને મુખારકબાદી આપેછ, કુમી ?”

“ઓ દીનુ ?” એક દડા મીસાલ ઉછળી પડી કુમીએ તરારો કીધો, “મરેરે, એ શું કહેવાય ? બધું ગાંડુંધેલું શું બકેછ ને...”

“હું જીહું નથી બોલતી, કુમી બેન,” દીના પાછી ઠંડે કહેજે બોલી,

“હું જરૂરજ પરણી ચુકી છ ને પરવારીબી ગઈ.”

“તાદરે એવું બધું વાંકુંચુકું શાનુ બોલવાનું ? તારા વરને જ ? પણ નાદર ક્યાં છે ? તમે લોકો આટલાં વરસ બહારગામજ રહેતાં તો કે ?”

“નાદર ? નાદરની વાત હું શું જાણું ? મારાપર કાગલ તો આવેછને—”

“ઓહ, માઈ ? દીનુ ? નાદરની વાત તું તેની બૈરી થતી નહીં જાણે તો બીજું કોણ જાણે ? તું તો કંઈ જખરી બદલઈ ગયલી લાગેછ. હવે હસવાનું છોરી દે ને જરા શાન-સજુકથી-ખુલાસાથી વાત કર ?”

“તું મને માનતી નથી. કુમી, તે હું શું કરું ? જરૂરજ પરણી ગઈછ, કુમી, પણ નાદર સાથે નહીંજ.”

“નાદર સાથે નહીં ? હું દીનુ, નાદર સાથે નહીં ? ત્યારે કોણની સાથે ? માઈ તો બા બેનું બી ફરી ગયું. બોલ, બોલ, દીનુ, તું ક્યારે પરણી ગઈ ? ક્યાં પરણી ગઈ ? કોણની સાથે ?”

દીનુ શું જવાબ દે ! શું ખુલાસો કરે ! એક નાનુક મહો-રદારની કોમળ છાતીમાં જોશ કરતી હેતવંતી લાગણી આ પથ્થરના હૈયાં-વાલી બૈરીમાં હતીજ ક્યાં ? કુમીને કશો પણ જવાબ દીધા વિના તેણી થોડોવાર મુંગીમંતર બેસી રહી. ગરીબ બિચારી બોલી ભાળી કુમી તેથી વધારે તાઅજબુઅ થતી ચાલી.

“એ એમ મુંગી શાની થઈ ગઈ, દીનુ ! જરા તો કંઈ બોલ. તારી સાચ્ચિ સહી આગલ કંઈ તો ખુલાસો કર ? વાઈ ; નાદર સાથે તારાં લગન નહીં કીધાં તો કોણની સાથે ?”

“ના પુછ, કુમી, એ બાબતસર મને જરા બી ના પુછ. અરે, મને એવું થાયછ કે હમણા જીવપર કરી દઈ અબધડી આવ્ય મારી કંગાલ જીંદગીનો છેડો લાવી નાખું.”

એકાએક ગભરાઈ ગઈ ! કુમી બીલકુલ હરણુદાર બની ગઈ. હવે તે ઝટ પામી ગઈ કે તેની સામે બેઠેલી પોતાની જીની સહી કાંઈ આક્રમક અચ્ચિતજ વીંટળાઈ ગઈ હતી. તેના ફાટફાટ થતા ડોળાઓ જોતાં કુમી જરૂરજ હેમતાઈ ગઈ.

“એમ નહીં બોલ્યે, દીના, એવા એવા વાહિયાત વિચારો નહીં કર્યે,” માયામમતાથી દીનુનો બરડો પસવારતાં પસવારતાં કુમીએ તેને શાંત પાડવાની વેતરણ કાઢી, “મકુન્ને મારી આગલ બધું ખુલાસાથી બોલે તો હું તુને કદાચ મદદગારથી થઈ પડુ. જરા ધીરે આસ્તે બધું મને સમજાવતી કાંચ નહીં વારે? નાદર નહીં તો તારા વરનું નામ શું?”

“ચુપ, ચુપ, કુમી, પગે પરીને હું તારી પાસે એટલુંજ માંગી લઉંછ કે એવી વાત તું કરજ ના. તું મને બધું પુછ પણ એવા સવાલો પુછજ ના; તું જો મને મદદ કરવા ચાલતી હોય તો હું પુછું તેના જવાબો આપ.”

“પણ તું કહેવા શું માંગેછ તે હું શું જાણું? તું કંઈ વાત કરે તો જાણુંની?”

“હું એમ પુછું, કુમી,” દીનુ હવે હળવેથી બોલી, “એક ઘણી પોતાની જૈરીને પોતાના ઘેરમાં રાખવાની ફરજ પારી શકે કે? મેત્રીમોન્યલ કોર્ટ તેમ ફરજ પાડી શકે કે?”

“હું કંઈ વકીલ બકીલ છઉં, દીનુ, કે એનો જવાબ આપી શકું?” કુમી ભવાંપર ચિહ્નો ચાલડાવી દઈ બોલી, “પેપરોમાં કોઈ કોઈ વખતે વાંચેલા કેસોપરથી તો હું જાણુંછ ને મને યાદ છે કે કોઈ કોઈ દાખલામાં તેમ બન્યુંછબી.”

“અરે, પણ કુમી? જૈરી જવા ના કહે—પોતાના વર સાથ રહેવા વાંધો લે તો પછી? તો પછી?”

“મારી જાણે બસ; એવી બારીકાઓ હું એક કુંવારી છોકરી શું સમજું.”

“વાર, કુમી, હું એમ પુછું કે કોઈનાં લગન રદ કરાવવા હોય તો શું કરવું?”

“ઓ, મરેરે દીના, તે મને શું ખબર? વરી આશીર્વાદની કીયા સાથ બરોબર પાકાં થયલાં લગન એમ રદથી થઈ શકતાં હોશે કે?”

“પણ તે એક જૈરીને તે લગન પસંદ નહીં હોય ને કોઈ બીજા સાથ તે પણવા માંગતી હોય તો પછી?”

“તો પછી? જા—જા—દીનુ, તું તો ઘેલી થઇ ગઇ? એવા બધા ‘રુટીડ’ ખ્યાલો છોડી દે.”

“પણ તેમ શું થઇ શકેજ નહીં?” દીનુએ અધીરાઇથી પુછ્યું.

“નહીં—નહીં—કદીબી નહીં,” કુમી મક્કમ અવાજે બોલી.

“અરેરે, મારી કંગાલ જાંદગી,” દીનુ રડી પડી બોલી, “મારા ક્યાં ભોગ લાગ્યા કે હું વગર વિચારે પરણી ગઈ. નહીં—નહીં—હું તો હવે કદીબી ત્યાં પગ મુકનાર નથી—કોઈ દહારોબી નહીં.”

“દીનુ! દીના! એ શું ચેરાં? મરેરે, મારા તો હાથ પગથી ઠંડા થઇ ચાલ્યા! માયજીને બોલાઈ કે? દીનુ, એમ શું કરેજી જો?”

“માયજીને? માયજીને?” આંખનાં આંસુઓ હવે એકદમ અટકાવી દઈ દીના કાકલુદીથી બોલી ઉઠી, “નહીં—નહીં—કુમી, એમ તો કરતીજ ના જો! મારી ખાતર એ બધું હાલ તુરત ખાનગીજ રાખજો ને—”

“એસ, એસ, દીના; જરા બેસી જા; ઠંડી થા. વાઈ, તારી મરજી એવીજ છે તો માયજીને હું નહીં કહેવશ. ચાલ; એ વાત હવે માંડી વાળ.”

“જો તુંને માઈ ખરેખરજ લાગતું હોય, કુમી, મારે સાથે તુંને દયાજ આવતી હોય તો એટલુંજ માંગી લઉંજ કે થોડા દાહડા મને તારા ઘેરમાં રહેવા દે. હું કાલથી ચાકરીની શોધમાં રહેવશ ને—”

“એ વરી ગાંડુઘેલું બકી, દીના; આય ઘેર તારૂંજ સમજ; બીચારાં મારાં માયજી કહાં ના કહેવાના છે ને—”

“નહીં—નહીં માયજીથી બધું છુપુંજ રાખવું પરસે—તું એમજ સમજ લે, કુમી, કે હું હજી કુંવારીજ છઉં ને મારે ખાતર તારે એમજ માનવું પરસે ને—”

“બારણું ખોલ, કુમી, બારણું ખોલ તો?”

“હા, મમ્મા!”

શીરીનબાઈ ઓરડામાં દાખલ થયાં અને બન્ને સહીઓ ઠાવકાં થઇ જાણે કંઈ જાણતાંજ નહીં હોય તેમ બેસી રહ્યાં.

સાચ્ચ દયાવંત દીલસોજ કુમી! બહારથી આંસુઓ ખેરવતી તેની

સહી દીનુ આતિનમાં કેવી કેવી ગુનાહગાર ગણુત્રિઓમાં ગુંથાઇ ગઈ હતી તેનું ભાન આ નિર્દોષ છોકરીને ક્યાંથી આવે? દીનબાઈજી હાલતુરત તો ગોવાળ્યા તળાવપરજ ગગડી રહ્યાં.

—:૦:—

પ્રકરણ ૮ મું.

એક કમનસીબ કુટુંબ.

હવે આપણે ખડકી જવાનું છે. પુનાવાસી પારસીઓ કોમીસરીથેટના જાળીના કંત્રાકટર મરહુમ શેઠ બાપુજી સકલાટવાળાના નામથી પુરેપુરા વાકેફ હતા. પહોળી પેશાની અને મજબુત બાંધાવાળા તે દિલાવર શેઠીઆએ પોતાની હયાતી દરમ્યાન દુન્યાની રકમ રકમની ચહડતી-પડતી જોઈ લીધી હતી. સરકારી અમલદારોમાં બહોળી લાગવગ ધરાવનાર આ નામીયા પારસીએ કોમીસરીથેટના કબાલાઓમાં સારી દોલત જમા કરી હતી પણ અફસોસ! પોતાના સારા વખતમાં તે જેટલું કમાયો તેટલુંજ તે ચંદરોઝમાં ગુમાવી બેઠો. ધરના રોજીંદા ચાલુ ખરચો-ફેશનની ફીશીયારીઓ-જાહેરમાં ભપકા-બંધ મેળાવડાઓ-અને લખલુટ ઠંડેરાઓ-છેવટે છેવટે શેરના સદાઓ અને રેસના ધોડાઓ! યા ખુદા! સત્યાનાશીના સામાન માટે એથી કેઇ બીજી વધારે હાનીકારક ચીજો હોઇ શકે! અનેક જીવડાઓની રોજીંદી મહેમાનદારી કરનાર આ ફેલાદી આંગવાળો પારસી એક દીવસે હૃદય એકાએક બંધ પડી જવાથી બોલ બોલતામાં ગુજરી ગયો. જે માટે જાહેરમાં તરેહવાર નાલેસી ખરપા થઈ. તેનું બધું ખાનારા પીનારા વગેસગે થઈ ગયાં હતાં. બ્યારે ખડકીમાં એકાંતવાસમાં રહેતાં બાપુજીના વીધવા અને તેની પાંચ દીકરીઓ તરફ હવે આજે કોઈ ઝાંખીને જોતું પણ નહોતું. મતલબી દુન્યાના રંગ-દંગ એવાજ હોય છે.

મરહુમ બાપુજી સકલાટવાળા પોતાના વારસોના સારા નસીબે ખડકીમાં

અહોળા વિસ્તારવાળી એક મિલકત મુકી ગયા હતા. તે સીવાય ખીજી કંઈ નહીં. પોતે પોતાની મરજી મુજબ ગમે તેમ ખાંધેલા તે ગંધાર ઉજ્જડ અંગલામાં મા દીકરીઓ એકલાં રહેતાં હતાં. કમ્પાઉન્ડમાં આવેલા થોડા ઘોડાના તબેલાઓનું જે ભાડું આવતું હતું તેમાં મા દીકરીઓનું ગાડુ જેમ તેમ ગળડતું હતું પોતાની બેઠીઓને પણ તે મરહુમ પીદરે લાડમાં અને લાડમાંજ ઉછેરી હતી અને આજના દીન સુધી તો કેડે બહાર ચાકરી કીધાં વિના દલદેસરીના દહાડાઓ જેમ તેમ પસાર થતા હતા પણ તે હવે ક્યાં સુધી ચાલે ?

રંગ-રોગાન વિના તે અંગલો પણ દહાડે દહાડે છેકજ હાલહવાલ થતો જતો હતો. આખાં છાપરાંનું લાકડકામ કોઢી ગયું હતું. કોઈ કોઈ દીવાલો બહાર ધસી પડી હતી. દેકાણે દેકાણે ઉખડી ગયલાં ગાયડાં દેખાતાં હતાં. જે તબેલાઓમાંથી ભાડાંની ઉપજ હતી ત્યાં પણ મરામતની પુષ્કળ જરૂર હતી; પણ ખરચ કરવા માટે પૈસા ક્યાંથી લાવવા ? બીખાધજી સકલાતવાળાં અચ્છી રવેશે જાણતાં હતાં કે પોતાના મરહુમ ભરથારની જીંદગી અને બહોળલાલી દરમ્યાન પોતાના અંગલે રોજીંદા જમવા ખાવા ઉતરી પડનાર દોસ્તઆશનાવો ખુણે ખટોળે ભરાધ બેઠા હતા અને આજે હવે સ્થાય દેનાર કોઈ નહોતું. એકાદ દીકરો પણ જે આજે હતા તે બીખાધજીને રોજના અવત્યાં મારવાનું કારણ રહેતે નહીં. ગરીબ ખીચારાં બીખાધજી !

“ મરે, આજે એકાદખી દીકરો હોતે તો આય એમ રોજીંદા હાય-સોશાર નહીં કરવા પડતે.”

“ મમ્મા, મમ્મા, તમે એમ ઘડી ઘડી આંખપાણી ના કરયા કરો,” વડી બેઠી એમીએ પોતાની માદરને અંતઃકરણથી દીલાસો દેતાં જણાવ્યું, “ભોંયનાપરયાં કંઈ ભોંયપરજ રહેવાનાં નથી.”

“ હા-મમ્મા. એમી એન કહેજ તે ખરૂંજ છે.” ખીજી દીકરી રીતા બોલી ઉઠી, “હું ખી જરા હવે મારૂં કંઈ જોવા માંગુંજ.”

“અરે હારે, માય, તે તો હું આજે કેટલા મઝીના થયાં સમજ્યા કરૂંજ,” બીખાધજી કલવાઈને પોકારી ઉઠ્યાં, “પણ અહીં તો મુવો રોજના

રડાકુટાનો રોટલો ! તેનું શું ? રામજી મીસ્તરી ગમ કાલેજ કહી ગીયો કે બંગલો ને તમેલાની બરાબર મરામત સાર ખાસ્સો આઈથી દશ હજારનો ખર્ચ આવી ઉભોછ. હું તો એ સમજીને હેબતધન ગમ્મછ.”

“પણ, હું, મમ્મા ? આય બંગલો આપરે કોઇને વેચી દઇને કેથે સસ્તી જગાએ કાંય નહીં રહેવા જઇએ ?” વચલી દીકરી ભુગલાંએ ટાલુકો પુરયો.

“અરે, પણ થોડા દહાડા થયાંજ બંગલો તો મારગેજ મુકાયોછ ને આજે ભાવખી કહાંથી આવે ?” ભીખાઇજીએ એક નીશાસો નાખતાં જવાબ વાળ્યો.

“કંઈ નહીં. માયજી, જરા ધીરજ ધરો,” સૌથી નાની દીકરી ખોરશેદ જરા ઇન્તેજરીથી બોલી ઉઠી, “મારી બેનોનાં નસીબ બેનની સાથે પણ હવે હું ઘેરની બહાર પડવા માંગુંછ. તેમ કરવા સિવાય છુટકોજ નથી. બહેસ્તી બાવાજીની મિલકત એમ એકદમ શું કરવા વેચી નાંખવી.”

“તે તું શું કરવા માંગેછ ? કલાં જવાની છે ? બધીઓ ચાકરી કરી ચુકી હવે તું બહાર પડજે.”

“નહી, મમ્મા, તમારી ભુલ છે,” પોતાની માવીતરના ગળાંપર સાચ્ચ લાગણીથી હાથો વીંટાળી દેતાં ખોરશેદે કહી સંભળાવ્યું, “હું કહારની ટપાલીની વાર જોઉંછ. આજે જવાબ આવવોજ જોઇએ. જેવ-આય જાહેર ખખર,” એટલું બોલી ખોરશેદે ન્યુઝપેપરની ઝીણી કાપલી ભીખાઇજીના હાથમાં સેરવી દીધી.

“એ તો બધું ઠીક છે,” તે લખાણ વાંચી જઈ ભીખાઇજીએ ખુલાસો કરીધો, “સોલીસીટરો મારફતે જવાબ માગ્યોછ પણ ઉતાવળથી એમ કંઈ આંખા પાકતા નથી. તે માણસો કેવાં છે, ખાનદાન કોણનું ? કુટુંબમાં કોણ કોણ ? તે બધી ખખર બરાબર કહાડવી પડશે.”

“પણ, મમ્મા ? જાહેર ખખર પરથી તો કોઈ બહુ મોટું ખાંચરું જણાયછ ? કંઈ લાસ્તી રાખવા જેવું તો નથી જણાતું ? પછી તો આ કોણ જાણે ?”

“પણ, ખોરશેદ, મમ્મા એતવાણી આપેછ તે વાજખીજ છે.” વડી બેન એમી બોલી, “જરા બરાબર ખખર કહાડી પછીજ ઘેરની બહાર જવાનું.”

મા દીકરીઓ વચ્ચે ઉપલી વાતચીત ચાલુ હતી તેટલામાં ખોરશેદના

નામનો એક કાગળ ટપાલમાં આવી પહોંચ્યો જે એમીએ બધાં સાંભળે તેમ જોરથી વાંચી સંભળાવ્યો. ભીખાઇએ તો તે ચીપીચીપીને પાછો વાંચ્યો અને વાંચતાં વાંચતાં તેવણના ચીમરાયલા ગાલોપર આંસુના રેલાઓ સરી પડ્યા.

“નરવસ થવાની જરા ખી જરૂર નથી, મમ્મા ડીયર,” ખોરશેદે નજ-દીક જતાં કહ્યું, “મુંબઈમાં તાલેવત પેલેસમાં રહેવાનું ને બે નાલ્લાં બચ્ચાંની માવજત કરવાની. એમાં ખીલવા જેવું શું છે?”

“પણ, દીકરી, તુંને આટલી મોટી કરી તે હવે એમ નજરથી દુર કરવા મને કેમ ગમે?”

“પણ તેમ કરવા વગર કંઈ છુટકો છે? મારી માફક ખીજ બેનોએ ખી હવે એમ બહાર નીકળવું પડશે તોજ આપણું ગુજરાન ચાલશે.”

“પણ એ તાલેવંતની ઘણાણી-એ બચ્ચાંની માય-કેવી હોસે?” અર-નવાજ બોલી ઉઠી, “કોઈ ધરણનું ખાંધણું નહીં હોય તો સારું.”

“જે હોય તે-મારાં નસીબ ! એ તો બા ચાકરી કરવાની છે,” ખોર-શેદે બાહિમ્મત રોકડું પરખાવી દીધું, “મને નાનપણથીજ બચ્ચાંઓ ગમેછ ને મને જેવી જોઈતીતી તેવીજ ચાકરી મલી.”

રોજાંદા અવરકુટા અને આફતમાં અટવાયલાં એક હિણુભાગ્ય કુટુંબમાં આ એક બિલકુલ નવો અને નધારેલો બનાવ હતો. ભવિષ્યના ભિત્તરમાં છુપાયત્તી આશા નિરાશાનો ખ્યાલ કરતાં ભીખાઇ સફલાટવાલાનું દીલ અંદ-રથી વારંવાર ઠડક ઠડક થતું હતું. પોતાના મરહુમ ભરથારના સુખી વખતમાં લાડમાં અને જીંદગીના ગેલમાં ઉછરેલી ઉધરેલી પોતાની સૈથી નાની બેટી આજે હવે એકાદ ચાકરી કરવા એમ બહાર પડે તે વીચારેજ ભીખાઇની લાગણી ઉભરાંવા લાગી. પણ ઉપાય શું હતો? આજે નહીં અને કાલે-મોટી નહીં તો નાની ! પણ હવે આખર ગુજરાનથી કમાઇનાં સાધનો શોધવા સિવાય છુટકોજ ક્યાં હતો ?

જુદાં પડવાનો દિવસ પણ આવી લાગ્યો. ગરીબ ખીચારાં ભીખાઇ ! બે ત્રણ દિવસ તેવણને ખાવાપીવા જરા પણ ગમ્યું નહીં. સર્વ બેહેનોએ સાથે મલી ઠરાવ કીધો કે ખોરશેદના વિગતવાર ખાનગી કાગલો તેવણને

નહીં વંચાવવાં પણ તેવણુને તો બધી સારીજ ખબરઅંતર પ્હોંચાડતાં રહેવું.

યા પરવર ! પુનાના સ્ટેશન પર હજી તો બપોરની એક્સપ્રેસ પ્લેટફોર્મ-પર આવી ઉભે તે આગમ્ય ઉતારિઓથી સ્ટેશન ખીચોખીચ ભરાઇ ગયું હતું. મહાબળેશ્વરની સીઝન ખતમ થતી હોવાથી શ્રિમંત લોકોનાં ટાંગેટાળાં રોજીંદાં પાછાં મુંબઇ જતાં હતાં. સેકન્ડ ક્લાસની ટીકીટોનું વેચાણ પણ જગાની કોતાલીને લીધે બંધ કરી દેવામાં આવ્યું. ખોરશેદને તો તાલેવંત પેલેસમાં પ્હોંચાડેલી ખબર મુજબ આજે રાતે ગમે તેમ કરી મુંબઈ પ્હોંચવું જ હતું. ખડકીના સ્ટેશનપર ત્રેન આવી લાગી. કોઈ દયાળુ પારસી ગ્રહસ્થની મદદથી સેકન્ડ ક્લાસ ભરાયલા હોવાથી દિલસોજ ગાર્ડ ખોરશેદને એકજ ધણીના નામપર રીઝર્વડ થયલા એક ફર્સ્ટ ક્લાસમાં જગા આપી દીધી. સ્ટેશનપર પ્હોંચાડવા આવેલી બેહનો ત્રેન ઉપડવા બાદ ધીરજથી પોતાના ઘેર વીદાય થઈ,

પ્રકરણ ૯ મું.

બેટી બાપ જખરો શરમાળ !

રાંદેરમાં હીરજીભાઈ ખળેત્યાના હરખનો પાર ન રહ્યો. પોતાના મર-હુમ અઝીઝ અસીલ દોસ્તના દીકરાની પરોણાગત કરવામાં ખળેત્યા કુટુંબે કશી પણ કચાસ રાખી નહીં. બાજે વખત આકળું પણ ભોળુંભાલું જીગર ધરાવનાર ખરશેદબાઈએ પણ “મમભઈના પરોણા”ની પુષ્કળ આગતાસ્વાગતા કરવા માંડી જેમાં નાની મિઠી જરૂર ઉરપુર હમશરીક થઇ.

રતન બહાડયો ! એનું બેનું કોણ જાણે વારેઘડીએ કયાં ધાસ ચહડવા જતું હતું ? હીરજીભાઈ સાથે બાપીકા જમીનની વાતચીત કરતી વખતે તે ઘડી બેઘડી બેફામ બની જઈ અચંબો પમાડનારા જવાબો દેતો હતો જે સાંભળી હીરજીભાઈ પણ જરા અંદેશમાં પડી જતા હતા. દેખઈતી રીતે તેની જીવાન છાતીમાં કાંઈ ન સહમજ પડે તેવો ચમટો વારંવાર તુટ્યા

કરતો હતો. થોડા દહાડામાં તો તેના ગાલોપર ગામડેની હવાની સુરખી ખુલ્લી પ્રદર્શિત થઇ હતી.

સુગંધી પુખ્તોથી અહુક અહુક થતા બગીચામાં સહવારની ઠંડી લેહકીમાં આપણી જરૂ એક માલનની અદ્યથી કામકાજ કરવામાં ક્યારની રોકાઇ ગઇ હતી. આળુઆળુ ઝાડપાનની લીલોતરીમાં એમ કરારના જીવે મેહેનત કરતાં જરૂને થાક તે ક્યાંથી લાગે? ઠંડા પવનના જોશથી તેના ગોરાં ઘટમારાં કપાલપર ઝુલકાંઓ વીખરાઇને ઉડતાં હતાં તે દુરથી જોતાં જોતાં પેલા રતનનો પણ જીવ હવે ટપુ ટપુ થવા માંડ્યો. જીવાન ચિત્તને ચોરી લેનારી કેવી મનમોહન ખુબસુરતી! આહા! ગામડેનાં આ ખ્યારાં પંખેરાં તરફ તે જરાપણ અચકાયા વિના ચાહોમ દોડી આવ્યો.

“કેમ, ભઈજી, આજે જલ્દી ઉઠ્યા? જરા સુઈ રહેતેની?” જરૂ હસ્તાં હસ્તાં બોલી. “સાંભળવા મુજબ તો મુંબઈના લોકને એમ સકકારે ઉઠવા નહીં ગમે?”

“તમારી ભુલ છે, જરૂઆઈ,” તેની ચક્રમક્તી ચળકતી આંખો તરફ ટીકીટીકીને નજર ફેંકતાં તે બોલ્યો, “અમો મુંબઈગિરાઓ તમો ધારોજ તેટલા આળસુ પદેરાઓ તો નથીજ. પણ આય બધાં ભારી કુડાંઓ તમે એકલાંજ કાંચ ગોઠવોજ? નાળુક હાથપર કેટલો જીલમ? લાવોની? હુંખી જરા મદદ કરું તો તમુને કંઈ વાંધો છે?”

“અરે નહીં રેજી, તમે તસદી ના લેઓ,” લગરીક લાલ થઇ જઈ જરૂએ જવાબ વાલ્યો, “એવાં કામકાજ કરવાનો તો મને ગેજનો મદાવરો પડી ગીયોજ. અમો લોકો તો ગામરેના કમઅકલી બોચ ઓડલાં જોડલાં પરયાં તે એમ કામકાજ કરતાં કરતાં મેલાંધેલાંખી થઇ જઈએ. તમુને તેની સુગ તો નથીની, રતનજીભઈ?”

“બહારથી ધોત્તાંધોત્તાં પણ અદરથી કોલસા જેવું કાળું હંયું ધરાવનારાં શેહેરીઓ કરતાં તો તમો જેવાં સ્વચ્છ નીખાલસ દિલના કહેવાતા ગામર્યાંઓને લાખવાર ભલાઇ,” એક ધુપો નિસાસો નાંખતાં રતન કાંઈ અજબ જોશબંધ લાગણીથી બોલી ઉઠ્યો, “તમારા જેવી તંદરસ્ત, ઘેરરાખુ, ડાહી, નમાની

ને સારી સ્વચ્છ જીંદગી ગુજારનારી દીકરી પરવરદેગાર બધાંને આપે.”

“ઓ મરેરે, રતનભઈ? એટલું બધું? તમે મને કહારથી ઓરખી? ગરીબ માણસની એમ મજકરી કાંય કરોછ? તમે તો મને ઓરખ્યા વગર છેકેજ છાપરે ચહરાવી દીધી? હી—હી” હસ્તાં હસ્તાં જર દોડવા મંડી ગઈ, “ચાલો—આવો—અમારી ગરીબડી બોરવાડીના ગુલાબોનો માંડવો તો જરા જોવ? ખરશેદબઈ મામી આગળ અમારા આય બગીચાની તારીફ તમારે કરવીજ પરશે.”

“બસ એટલાંનીજ તારીફ?” રતન પાસેના બાજટપર બેસી જતાં બોલ્યો. “મારે તો ઘણી ઘણી ચીજોની તારીફ કરવાની છે. મારા બાપ-તોલના મુરખીજ દીરજીભાઈના તાંહ તમારા જેવી એકાદ ખુબસુરત છોકરી જોવાની આશા તો મેં રાખેલીજ નહીં. આજના દીન સુધી એવણે તો મને અંધારામાંજ રાખેલો જો? એ કંઈ દીક નહીં કહેવાય?”

“વાહરે, ભઈજી? તે મામાજી શું મારા નામની ગામમાં દાંડી પીતાવે કે? પણ તમે અહીં કેટલા દહાડા થોભશો? મામાજી તો કહેના’તા કે તમે તો ઘણાજ શરમાળ છેઓ ને ફક્ત બે ત્રણ દહાડામાં પાછા મુંબઈ ચાલી જશો. પાસેના વીલર—માસીના તાંહથી પરોણા આયાછ ને વીલર માસીની મહેરાં ગઈ કાલેજ મને કહેતી’તી કે હવે એક સાંજે બધાં સાથે મળી તાડી પીવા જઈએ. અમારા ગામની તાડી તમુને ગમસેની?”

“મને તો તાડીનો પુષ્કળ શોખ છે ને—” તે જરા અટકી પડી બોલ્યો, “ને હું નહીં ધારતો, જરબાઈ, કે મારી જમીનનું કામકાજ એટલી જલ્દીથી ખલાસ થઈ જાય. તે ખલાસ થાય યા અધુરું રહે પણ હવે આજથી મને લાગેછ કે હું તો બા થોરા દહારા અહીં જરજ પડી રહેવાનો; પણ હું એમ પુછું, જરબાઈ, કે તમે મુંબઈ જોયુંછથી કે નહીં?”

“નહીંજી, ઉદવાડા સીવાય હું કેથેથી બહારગામ ગઈ નથી. આય અમારી ગરીબડી કુંપડી ને મારાં નેકબખત મામા મામીને છોડવા મને ગમતુંજ નથી.”

“તમે કેવાં સુખી ને સંતોષિ દેખાવોછ? જરા વધુ નજીક જતાં

રતન બોલ્યો.

“તે નહીં કાંય દેખાઉં,” પોતાની રૂપાળી ચમકરી આંખો ફેરવી નાખતાં જર મગરૂરીથી બોલી, “આય ગામડાંના ચોખ્ખાં હવા પાણી ને મુરખ્ખીજીઓની માયા મહેરબાની—હવે એથી વધારે મને શું જોઈએ?”

“પરવરદેગાર એ તમારું ગરીબડું સુખ સદા કાયમ રાખે,” રતન ગંભીર બની જઈ હળવેથી બોલ્યો, “તમારાં મામા મામીબી પુરેપુરાં ભાગ્ય-શાળી કે તમારા જેવું એક આબદાર ગાહર તે લોકને મલ્યું છે ને—”

“પણુ આય બધા જાતજાતના ગુલામો જોયા કે?” રતનને બોલતો અટકાવી દઈ જરે બીલકુલ નિર્દોષતાથી કહ્યું, “તમુને કીયો ગુલામ તોડી આપું? તમારે ગમે તે પસંદ કરી લેઓ.”

“નહીં-નહીં-મારે સારું કોઈ બી ગુલામ પસંદ કરી તમારા મુખારક હાથેજ આય બટન-હોલમાં પોઈ દેઓ ને આય રાતો ગુલામ તમે મારા તરફથી કમુલ કરશે?”

“ઓ વાખરે, હીરજી, તમે તો કહેતાંતા કે પોરયો શરમાળ છે ને આય જોયું કે? જાણે વરસોની ઓળખાણ હોય તેમ આય બે જણાઓ તો એકલાં એકલાં કહારનાં બગીચામાં હહેર કરવા ઉતરી પર્યાં?”

“અહાં! અહાં! રતનની ફરમાસને આધીન થઈ ગરીબ બાપડી નિર્દોષ રમત્યાળ જર તેની સુચનાઓ મુજબ તેના ડગલાના બટન-હોલમાં એક ગુલામ ખોસતી હતી તેજ વેળા હીરજી મામના દાંસવાનો ધીમે અવાજ અચાનક સાંભળી તેણી એકાએક ચોંટી ઉડી. હાથમાંનું સુંદર ગુલામ જમીનપર પડી ગયું જે જોઈ રતન પણ જરા ઝંખડી ગયો.

“મકું જે તમે લોકો કહારનાં અહીંજ છઓ કે? એકલાં એકલાં શુ ઠાહેલાં ચલાવોજ?” જરા આગળ જતાં ખરશેદખાનએ ધીમે ધુમ્મરો શરૂ કરીધો.

“રતનશાહબઢને આપરો બગીચા ધણોજ ગમેછ, માયજી,” જરએ નમસ્કરણે ગીતાખીથી જવાબ વાળી દીધો. “મામાજી, એવણુ તો કહેછ કે એવણુનું કામ ખલાસ થાય કે અધુરું રહે તો બી એવણુને તો થોડા દહાડા અહીં રહેવા ગમેછ ને—”

“અરે હારે, દીકરા ? આય ઘેરબાર એવણુનું છે?” હીરજીભાઈએ સાચી લાગણીથી કહ્યું, “આપણી ગરીબની ઝુપડીમાં એવણુના મુખ-રક કદમ કહાં છે ? એવણુના બહેસ્તી બાવાની મારાપર કંઈ થોડી મહે-રબાની ઉતી ?”

“તમે તો તમારી લાયકી બોલોછ, હીરજી શેઠ,” ઉપકારનેા ઉભરો ખાલી કરતાં રતન બોલ્યો, નફરતથી માફ છે, પણ આની સોજી આસુદી હવામાં થોડા દહાડા તોડી પાડવા મનેખી ગમેછ; ને તેમાં આય તમારી ભાણે-જના હસમુખા બોલકણા સ્વભાવથી તો મને ધણુંજ સોહવઈ જાયછ.”

“અરે, હારે, ભઈ ? એ અમારી અખખઈ રહી ભાણેજને દાટો તાંહ-થીખી બોલે એવી છે.”

“વખત એ વખત એમ ના બોલ, ખટલા,” હીરજી મામાનો જીવ જરા સુગાઈ ઉઠ્યો. “દીકરીનેા જીવ પરથો એમ હસે બોલે નહિ તો શું કરે ? એ અમારી ગાયમાય વગર તો અમો લોકોને એક ઘડીખી ચાલે નહીંજે ?”

“હા, ભઈજી, મારા હીરજીભઈ વાજખીજ કહેછ કે એના વગર તો આય અમારું ઘેર સુમસામ ને ખીયાખાન જેવું થઈ જાય. એના બહેસ્તી બાવા ગુજરી ગીયા પછી અમારા તાંહ એને લઈ આયા ને આટલી મોટી કાંધી તે અખખઈ થઈને, મરું, જીવતી રહે એટલે બસ; આપુને ખીજી કંઈ નહીં જોઈતું.”

“બહુજ ડાહી ને નમાની છોકરી છે,” જીવાન જરના ગોરા ચહેરાપર એક છુપી સ્થિર નજર ફેકતાં રતન બોલી ઉઠ્યો, “પણ મુંબઈમાં એનાં ખીજાં કોઈ સગાંબહાલાં છેજ નહીં ?”

“આગ લાગેરે એવાં સુકયાણાં સગાંબહાલાંઓપર ?” ખરશેદબાઈ ચીર-ડાઈ પડ્યાં, “આજના દિવસ સુધી કોઈ મુવાંઓએ એ બિચારીને ઝાંખીને જોઈ ખી નથી.”

“અરે જોવાની દરકાર વડીક કાંધી નથી,” હીરજીભાઈએ બાંગ પાડી, “એના સગામાં તો ખસુસ કરીને તમારાં મુંબઈના પેલાં લખેસરી બાઈ ચાંદન બાઈ હીરામાણેક !”

“કોણ ? કોણ ? ચાંદનબાઈ હીરામાણેક ?” રત્નના દડાની પેઠે ઉછળી ઉઠી રતને પુછ્યું, “નેપીયનસી રોડપર આવેલા આલીશાન “ચાંદન-કાઝા”ના માલેક ચાંદનબાઈ ?”

“હાજી-તેજ એની સગી કુધી થાય,” અરશેદબાઈએ કહી દીધું, “એ ચકરમ ડોરીને તો આખ્યું મુંબઈ ચોરખેછ. જબરાં ચીચોરાવાલાં છે પણ આય માયબાપ વગરની એકપુરી ભત્રીજીને એ કુધએ ઝાંખીને જોઈ બી નથી.”

“વાત એમ છે,-રતનભઈને કહું કે-વાત એમ છે કે જરના બહેસ્તી બાપનો તમામ આધાર એ બહેસ્તીના માલેતોજાર એન ચાંદનબાઈપર ઉતો. જરના બહેસ્તન માય સાથ બહેસ્તીએ ચાંદનબાઈની મરજી વિશ્વ ઉપરવારે થઈ લગન કીધા ને ડોરીએ તેથી બંધી ધરતી ઉથલપાથલ કરી નાખી. મરહુમનું મ્હોતું બી નહી જોવાના એ ચક્રોળ ખુદીએ હડહડના સમસોગંદ ખાઈ લીધા. બસ-તે દિવસથી એ કુટુંબમાં કલેશ પડ્યો તે બહેસ્તીના મોત સુધી ! ચોક્કસ ચીજોને લીધે મરનારના મનમાં બી એટલું ઓછું આવી ગયું કે બહેસ્તીએ છેવટની ઘડી સુધી પોતાની બેનના ત્યાં પગ વટીક નહીં મુક્યો.”

“પણ બહેસ્તી ગુજરી ગીયા તો બી બચ્યાં સાથ વેર ? એ બી અજબ ?” રતન કળવાઈને બોલ્યો.

“બુઢાં મુવાં જબરાં ખારીલાં હોસે તાદરેજની ?” અરશેદબાઈએ કહ્યું, “મોટા ગંધાર જેવા બંગલામાં એકલાં અટુલાં જીવેછ ને કોણ જાણે બધા મબલખ પૈસા ટકાબી કોણના નસીબમાં લખાયા હોસે ?”

“અરે, માયજી, આપુને કોણના પૈસા ટકાવી ગરજ છે ? તમે તમારો જીવ નાલકતો શું કરવા ઉસ્કેરોછ ?” જરે ગળે વળગી પડી કહ્યું, “તમે મારા મામામામી મારે માયે વાસે જીવતાં રહો એટલે મારા મનથી બંધી લાખ્ખોની દોલત !”

“આફ્રિન ! આફ્રિન !” સર્વ સાથ ચાલતાં ચાલતાં રતન મનમાં બોલી ઉઠ્યો. આ છોકરીનો હસમુખો નિર્દોષ ચહેરો-તેનો બોલકણો ખુલ્લો સ્વભાવ-રૂપાળી ચમકતી આંખો-આહા-ગામડેની આ જુવાન તંદરસ્ત ખુબસુરતી

હાલને કાજ તો રતનના મગજની તખ્તપર કોતરાઈ રહી હતી. આ છોકરો કેવો શરમાળ ? કુંવારી છોકરીઓથી દુરનો દુરજ નાહસનારો—કેવો થોડું બોલનારો દુકતો ? ગરીબ બીચારા હીરજીભાઈ ખજોલ્યા હજી જરા કામ્યા ! રતન તો હવે માની બેઠો કે રાંદેરનું જમીનનું કામ જલદીથી ખલાસ થશેજ નહીં !

—:૦:—

પ્રકરણ ૧૦ મું.

—:૦:—

“દુન્યામાં કોઈને કંઈ ને કંઈ દુઃખ તો હોયજ !”

બીચારી ખોરશેદ સકલાતવાલા ! ખડકી સ્ટેશનપરથી પુના એક્સપ્રેસ યાહોમ આગળ અને આગળ ધસતી જતી હતી ત્યારે પોતાના કરમકુટોલાં બહાલાંઓને મદદગાર થઈ પડવાને ખાતર પોતાની વિધવા માતાથી જીંદગીમાં પહેલીજવાર ચાકરી કરવા આમ છુટી તે બહાર પડી હતી તે માટે રકમ રકમના ડરામણા અને દલગીરી બરપા કરનારા ખ્યાલો તેના ભેજાંની સંદુકમાંથી વીજળી વેગે પસાર થવા લાગ્યા. પોતાના મરહુમ અઝીઝ આપના જાહોજલાલીના વખતમાં તે સર્વે બહાલાંઓએ એક વેળા કેવા સુખ્યારા દહાડાઓ અમનચમનમાં ગુજાર્યા હતા ! અને હવે આજે ? ઘરમાં પૈ પૈ માટે રોજીંદા રોદરા—દરરોજની હાડમારી અને હયરાનગતીના હાયસોસારા અવર-દશાના અવકરા ! બેવશ દગાખોર દુન્યા ? હવે ક્યાં વસતા હતા પોતાના જીન્નત ગુજન બહાલા પીદરના તે બધા કહેવાતા દોસ્ત આશનાવો ! ખુદના ઘરનો આવો અંધેર કારભાર ? યા પરવરદેગાર ! રકમરકમના જલીમ જફા-કાર ખ્યાલો આવતાં નાતવાન નાજુક હૈયું ધરાવનારી આ છોકરીના ગાલો-પર નધારેલાં આંસુઓ સરવા લાગ્યાં.

આ કોઈ છોકરીને આમ ધસાધસ રડતી જોઈ તે પહેલા વર્ગના દુખ્યા-માં બેઠેલો કોઈ પારસી ગ્રહસ્થ તેની તરફ ડોળા ફાડી ફાડીને જોવા મંડી ગયો. ખોરશેદની નજર તેનાપર પડતાં તે ગજવામાંથી રૂમાલ ખેંચી કહાડી આંસુઓ નુછવા મંડી ગઈ. ખોરશેદે પલના પલકારામાં જોઈ લીધું કે આ

પાતળીયા ગ્રહસ્થના ફિક્કા ચહેરામાં દયા અને દિલસોજનો પ્રકાશ ઉરપુર પ્રગટતો હતો.

“કાંય જી ? તમુને શું છે ? કંઈ ત્રબલમાં છઓ ?” હાથમાં પકડેલું વાંચવાનું પેપર બાબુએ મુકતાં તે બોલ્યો, “તમારી તખીયત તો સારી છેની ? કંઈ જોઈતું કરતું હોય તો મને બેલાશક કહો.”

“નહીંજી—નહીંજી—થેંક યુ; ધણી મહેરબાની,” ખોરશેદે મચકાઈ મચકાઈને ધીમે અવાજે જવાબ વાળ્યો, “હું—હું—છે તે—કંઈ નહીંજી, મને કંઈ નથી; તમુને તસ્દી લેવા જેવું કંઈજ નથી.”

“તમુને એમ ધસાધસ રડતાં જોઈ હું બહુજ વિચારમાં પડી ગયો,” અંતઃકરણની ઊંડી દિલસોજથી તે પાછું બોલ્યો, “દુન્યામાં કોઈને કંઈ ને કંઈ દુઃખ તો હોયજ ને કદાચ તમુનેખી—”

“નહીંજી—નહીંજી—મને લગે કંઈજ નથી; તમારી મહેરબાનીભરી પુછ-પરછ વાસ્તે ધણોજ ઉપકાર.”

પેલો પારસી પાછો પોતાનું પેપર વાંચવામાં મશગુલ થઈ ગયો અને થોડોવાર બંને વચ્ચે ચુપકાદી પંથરાઈ રહી. ચગોર ખોરશેદે તેને ટીકી-ટીકીને જોવા માંડી ગઈ. બાતીનમાં તેને કાંઈ લાગતું હતું કે આટલી અંધી દયામયાથી દીલસોજ બતાવનાર આ પારસીને પણ પોતાની જીંદગીમાં કાંઈ દુઃખનો ચમટો તુટેલો હોવોજ જોઈએ. તેનો ચીમરાયલો ચહેરો તેની જીંદગીની કાંઈ કમનસીબ કહાણીની તવારીખ રજુ કરતો હતો. તે તો તેનો જાલો બાપ ગુમાવી બેડી હતી; રખેને આ કોઈ અજાણ્યો શખસ પણ પોતાનાં કોઈ જાલાંથી સદ્દનો વિખુટો પડી ગયો હોય ? આ ટ્રીસમના ગમખાર વિચારો આવતાં ખોરશેદની આંખો પાછી ભીજવા માંડી.

“તમે તો, જી, પાછાં રરોજ ? મને જરા કહોની કે તમુને શું છે ?” તેણે પાછો સવાલ કીધો, “તમે બિચારાં દુઃખી જણાવોહ.”

“કંઈ નહીંજી—કંઈ નહીંજી,” રમાલ વડે આંસુઓ સુકવતાં ખોરશેદે ચળી પાછો તેજ જવાબ દીધો, “મારા બિચારા મરહુમ બાવા મને યાદ આવેહ ને—ને—મારાં માય બેનથી જીંદગીમાં આજે પેહેલીજ વખત છુટી

પડેલી હોવાથી મને જરા ભારી લાગેછ,”

“ના રડો-ના રડો-આઇ, ના રડો,” અફસોસનો એક છુપો આહ જેમ તેમ સમાવતાં તે બોલ્યો, “તમારાં માય બેનો કહાં રહેછ ને તમે કહાં જાઓછ ?”

“હુ, હું ખડકીના બાપુજી સકલાતવાળાની છોકરી; હું મુંબઇ જવુંછ. સર દાર નસરવાનજી તાલેવંતને તમે ઓરખોછ? તેવણુના તાંહ હું ચાકરીએ જાઉંછ.”

“કોણુ જી? તમે કોણુનું નામ દીધું? તમે શું બોલ્યાં? તમે કોણુના તાંહ ચાકરીએ જાઓછ?” અજબખીના ન ધારેલા આંચકાથી એક ધીમે લપેરે ખાતાં તેણે પાશ્વું અને પાશ્વું પુછ્યું.

“હુ, હું, મુંબઇમાં વોરડન રોડપર આવેલા તાલેવંત હાઉસના માલેક સરદાર નસરવાનજી તાલેવંતના તાંહ ચાકરી કરવા જાઉંછ. તેવણુનો બંગલો સ્ટેશનથી કેટલો દુર છે? બાયબલાથી નજદીક પરશે કે બોરીબંદરથી?”

“તમે? તમે? તાલેવંત હાઉસમાં ચાકરીએ તમે જાઓછ? એખી અજબ!”

“કાંચ, જી? શુ છે? તે માણુસ ને ખાનદાન તો સારાં છેની? તમે એટલા બધા અજબ કાંચ થઈ ગયા? મને એમ એકલી મોકલતાં બિચારાં મારાં માયજીનેખી બંદીક લાગતીતી. મકુજે એ સરદાર તાલેવંતને તમે ઓરખોછ? કંઈ જાણુતા હોવ તો ખુલાસેથી બોલોની? એ કેવા માણુસ? મારા પર તમારો મોટો ઉપકાર થશે.”

“તેવણુ કેવા માણુસ છે ને તેવણુનું ખાનદાન કેવું તે તમે જાણુવા માંગોછ!” એક ધીમે ઉંડો દમ ખેંચતાં તે બોલ્યો, “બેઅબખી થતી હોય તો, માફ કરજો, જી; પણ હું પોતેજ સરદાર નસરવાનજી તાલેવંત તમોને જે ખબર જોઈતી હોય તે બેલાશક—”

“તમે? તમે પોતેજ સરદાર તાલેવંત?” બરડામાં કોઇએ ટાંચણી લોકી દીધી હોય તેમ ખોરશેદ ઉછળી પડી. “માફ કરજોજી-માફ કરજોજી; મારી ઘણી ભુલ થઈ. મને સેકન્ડ ક્લાસમાં જગા નહીં મલી તે મને-મને કોઇએ આય તમારા દુબ્બામાં બેસારી દીધી. ભુલમાં કંઈ બોલાયું ચલાયું હોય તો

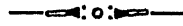
પાછી મારી માંગી લઉં.”

“માફ માંગવાની જરાખી જરૂર નથી. માય વગરના બચ્ચાંની બરદાસ્ત કરવા આવનાર બાઈ કેવી હોસે તેનો વિચાર મને ઘણો ઘણો આવેલો—પણ—પણ—તમને જોઈને હું ઘણોજ ખુશી થયોછ.”

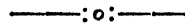
“માય વગરના બચ્ચાંઓ છે?” ખોરશેદે પુછ્યું.

પેલા પારસીનો ચહેરો એકાએક ફિક્કોફ્ય થઈ ગયો ! “હાજી—તેમજ છે. એ બિચારાં મારાં નાહલાં બચ્ચાંઓ પરાયે આધાર છે. એ લોકની જાતન કરનારાં ઘેરમાં બીજાંઓબી છે પણ બચ્ચાંઓને તમારા જેવાંની અંગત પનાહ અને તાલીમની ઘણીજ જરૂર છે. ખોરશેદબઈ, હુંબી એક દુઃખીયારો, દલદર—કંગાલ—ગરીબ—માણસ—”

અરે ? આ શું ? આ કોઈ કહેવાતો માલેતોજર સરદાર તો આટલું બોલી આંખપાણી કરવા મંડી ગયો ! આ શું ભેદ હતો ? ઘડી બે ઘડી ખોરશેદ પણ દીગમુદ બની ગઈ !

પ્રકરણ ૧૧ મું.

તકદીરનો તમાશો.

“દીકરા, ધીરજ ધર; પપ્પા સહવારે પુના ગયલા તે ઓય આવતા હોસે.”

વોરડન રોડના મુખડા પર આવેલા આલીશાન “તાલેવંત—હાઉસ”ના વરંડા પર પોતાના પીદરની કાગને ડોળે વાટ જોતા એક નાના દેખાવળા ચેકુસને રમાડતાં રમાડતાં કોઈ ઘરડાં બાઈ સધ્યારો દેતાં બેઠાં હતાં.

તાલેવંત—હાઉસ ! માહતાબની ઠંડી રૂપેરી ચાંદણીમાં ચકચક થતો આ દમામદાર ભવ્ય બંગલો આજે રાતે કાંઈ અજબ રીતે પ્રકાશતો હતો. દર્શનમાં ગંજવર બગીચા અને પાછળ બોહળા વિસ્તારની જગા સાથની આ મિલ્કત પહેલી નજરેજ ખુશનુમા અને “ખેંચાણુકારક દેખાતી હતી. તેનો હાલનો નવો માલેક સરદાર નસરવાનજી તાલેવંત થોડો વખત થયાં આ

અંગલામાં આવી વરચો હતો. ગોળ નક્કીવાલાં ગુંબજો અને અગાસીપરથી દેખાતો સામે અરડાઇ પડેલા મહાસાગર કીનારાપર મોજાંઓ ફેંકી ખુદરતની ખુશખબ્તીનું ધીમું મધુર સંગીત રજુ કરતો હતો.

કશો પણ ખણખણાટ યા ગડબડાટ નહીં કરતી એક મોંઘીડાટ મોટર-કાર ન્યારે અંગલાના કમ્પાઉન્ડમાં દાખલ થઇ ત્યારે વરંડાપર બેઠેલાંઓ સિતાબીથી ઉડીને ઉભાં થઇ ગયાં. નાના નિર્દોષ ચેકુસનો હરખ સમાયો ગયો નહીં.

“પપ્પા, આની લાગા કે?” મોટરનું ખારણું હજી તો ખુલે તે આગ-મય તે ચેકુસ પોકારી ઉઠ્યો.”

“હા. દીકરા પીલુસ, તારી સાથ રમવા સાર કોઇને ખાસ લઇ આવ્યોછ. “ધનાક્રુષ્ટ, કેમ છેઓ? આય એવણુ ખરશેદખાઈ સકલાટવાલાં; ખરકીથી એજ ત્રેનમાં આયાં. છોકરાંઓ સાર જે ગોઠવણુ થઈ તે એવણુજ.”

“આવો—મરં—જીભરં—આવો—આવો.” એક હેતવંતાં વડીલના મિટ્ટા આવજન—માવજનથી આવકાર દેતાં પેલાં બાઈ બોલ્યાં, “જીભરં છોક-રાંઓ કહારના તીખત તીખલ કરી રહેલાં.”

“પપ્પા, એવણુ કોણુ? એવણુ શું મારી સાથ રોજ રોજ રમશે? ચાલોનીજી, અંદર ચાલોની? આપરે રમવા બેસ્યે?”

ખોરશેદે હસીને તે બચ્ચાંને ઉંચકી લઈ દાખીને કોટી કરી દીધી. “કેવો મીઠો હસમુખો મુખડો! એના બાપનીજ ચલકતી આંખો.”

“હું પીલુસ તમને ગમુંછ! તમે મારી સાથ રોજરોજ રમશો!”

“હારે—તું મને ધણોજ ગમેછ,” ખોરશેદ બોલી જે સાંભળતાં સરદાર સાહેબનું દીલ છુપી ખુશાલીથી હીલવા માંડ્યું.

“ચાલ—હવે એવણુને જવા દે—એવણુ સાથ સહવારે રમજે. ત્રેનમાં ચાકી ગીયાં હોસે,” ધનબાઇજી બોલી ઉઠ્યાં, “જીભરં ખુચી તો કહારની સુધ ગઇ; જીવી, એવણુના ઓરડામાં એવણુને લઇ જા.”

સરદાર નસરવાનજી તાલેવંત! ધનાક્રુષ્ટ! પીલુસ! ખુચી! જીવી! વાંચનાર, આ બધાંને હજી પણ ઓળખ્યા કે નહીં? જરા ખુલાસાની જરૂર છે.

*

*

*

કહેવત મશહુર છે કે “માણુસના કરમ આડું પાંદડું!” હા—વાંચનાર—

અચ્ચિત્તજ તેમજ છે ! ગરીબાઈની ગંધીલી ગારમાં રોજી દો સખડનાર એકાદ કરમ ફુટેલો ધનિસાન ધનના ઢગલાપર અગર અચ્ચાનક કુદકા મારી ચહડી જાય તેને તમે ગમે તો તકદીરનો તમાસો કહો યા કિસ્મતની કથા-કહાણી એ બધું એકજ છે. તાલેવત હાઉસમાં આવી વસેલા આપણા સરદાર નસરવાનજી તાલેવંતને તેનો ખુલાસો જરા પુછી લ્યો.

ઠાકોરદવારની સાંકડી શેરીમાં એક નાના મકાનમાં રોજી દો હાયશોસારામાં દહાડા કહાડનાર પેલો એકવેળાનો કંગાળ નસરવાનજી વકીલ તેજ હવે આપણી કથાનો સરદાર નસરવાનજી તાલેવંત ! ત્રિસ લાખનો ધણી ! ત્રિસ લાખ ? યા ખુદા !

આગલા પ્રકરણમાં આપણે વાંચી ગયા તેમ કોઈનો નધારેલો વિચિત્ર કાગળ વાંચતાં વાંચતાં નસલી એક લપેરો ખાઈ ખેલાન થઈ ગયો હતો. નીચેથી દોડી આવેલાં ધનાકુર્ષિ તેને આવી હાલતમાં જોતાં તેવણના પણુ હોશકોશ ઉડી ગયા હતા—લગભગ અરધા કલાકે ગરીબ બિચારો નસરવાન શુધ્ધમાં આવ્યો.

પાછળથી ખુલાસો થતાં માલમ પડ્યું કે કોઈ સોલીસીટરોના તે કાગળમાં જણાવવા મુજબ નસરવાન વકીલ હવે એકાદ બસો ત્રણસો રૂપરડી કમાતો પગારદાર નોકર નહોતો. પણ ગુજરાતમાં વસ્તા અત્યાર સુધી ન જણાયલા તેનો એક ખેશી કશા પણ વારસ વિના ગુજરી જવાથી નસરવાનજી વકીલને તે મરહુમનો એલકામ તેમજ ત્રીસ લાખની મળલખ દોલત મળી હતી.

“ અરેરે ! થોરાજ કલાક એ ઘેરમાં રહી હોતે,” પોતાની મહોરદાર દીતુને યાદ કરતાં નસલી તે વેળા બડબડ્યો હતો.

બબડાટ યા ફફડાટ ! હવે બધું ફેફટ હતું. ફક્ત ગઈ કાલેજ તેણી એક ગરીબ હાડમાર થતા ભરથારની મહોરદાર અને આજે તો તેણી ત્રિસ લાખના ધણી અને સરદારની માનવંત બાતુ ! પણ એ બધા વિચારો હવે શા અપના ! તેણી તો કેંઠે ચાલી ગઈ હતી. જે બદખખત ઐરી પોતાના નાના નિર્દોષ બચ્ચાંઓનો જરા પણ ખ્યાલ કીધા વિના ધણીનો આશરો છોડી એમ રાતો રાત ઘેરની બહાર ચાલી જાય તે ધણીઆણીના સાર હવે

નસલીને જરા પણ લાગણી ક્યાંથી રહે ? ગરીબાઈ અને દુઃખમાં જો તેને એકલાનેજ તેણી છોડી જતો તો ઝોઘી પીડા. ભોળોભાળો નસલી કદાચ તે ગુનાહ માફ કરી શકતો પણ આવા બેજતન નિર્દોષ અચ્ચાંઓને તજીને તેણી ચાલી ગઈ તે નસલી હવે એક ઘડી પણ કેમ ભુલી શકે ? સરદાર નસરવાનજી તાલેવંતનું નામ સાંભળતાં હવે તેને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ આવવાનો હતો કે તેજ લખેસરી પારસીની તેણી ધણીયાણી હતી ?

સીયાહ સીતમગારીના સંકટ પછીની તે ઓચીંતી આવી ઉભેલી ખુશાલી હતી. કંગાળ દલદેસરીની બદબખ્ત અંધારી રાત પછી સુખના સુરજનો નધારેલો ઉદય થયો હતો. નસીબદેવીના હવે લાડકા નસલીના ચહેરામાં રફતે રફતે ચમત્કાર થતો જતો હતો. અંદર ગળી પડેલી અને ઝાંખી થઈ ગયેલી આંખોમાં હવે ધીમે ધીમે પ્રકાશ આવતો હતો. ગોયા ગુમ થયેલી જવાની પાછી ફરતી હતી. સરજતનો પાસો નધારેલો સવળો પડ્યો તોય નસરવાન વડીલ સરદાર તાલેવંત થવા છતાં પોતાની ગરીબાઈના દિવસો ભુલી નહીંજ ગયો. પોતાની ઉપર તેમજ પોતાનાં અચ્ચાંઓપર માયા મેહેરબાની બતાવનાર પેલાં ઠાકોરદવારનાં ઘરનાં માલેક ધનાક્રુષ્ઠ અને પેલી તાબેદાર નોકરડી જીવીને પણ તેણે બહોંશબોંશ કરી પોતાની સાથ “તાલેવંત હાઉસ” માંજ રાખ્યાં. ધનાક્રુષ્ઠને સખ્ખત મનાઈ હતી કે કશું પણ કામકાજ કાંઈ વિના એક વડીલ મુરખી મીસાલ દહાડા ગુજરવા. તોય વળવલ્યા જીવનાં ધનાક્રુષ્ઠ તો બંગલામાં રોજીંદી તરેહવાર બબરબ્યંતર રાખતાં હતાં.

અચ્ચાંઓની સંભાળ લેવા આવેલી પેલી નવી પારસી છોકરીની તેવણ તરેહવાર મહેમાનદારી કરવા મંડી ગયાં.

“માય, જરાખી એસકાતી ના જો ? મારો ઝોરડો તારી પાસેજ છે. જોઈતું કરતું માંગજો,” ધનાક્રુષ્ઠએ કહ્યું, “અખખઈરહે, બીયારા નસરવાનજી, અચ્ચાંઓની માયખી નહીં મળે. વાંઝ્યો સમજો તો સાઈ. આખખો ભવ કંઈ એમ કહારો ?”

“એવણનાં ધણીયાણીને ગુજરી ગયાંને કેટલાં વરસ થયાં, ધનબદ્ધજી ?”

ખોરશેદે ઇન્તેજરીથી પુછયું.

“તે તો કોણ જાણે?” ધનાકુષ્ઠએ નફકરો જવાબ દીધો.

એક એ દિવસ આદ નીચલો કાગલ ખડકી બીખાઈ જી સકલાત-
વાળાને મળ્યો.

“તાલેવંત દાઉસ”

મંગળવારે રાતે.

“મારાં બહાલાંઓ,

અઠવાડયું થઈ ગયું. છેલ્લાં કાગલમાં લખવા મુજબ હવે
આજે વીગતવાર કાગલ લખવા બેઠીછ.

“અહીં તો બધા જણા સારાં છે ને મારાપર થોરાં થોરાં થઈ
જાયછ. તાલેવંતનો બંગલો ધણીજ સરસ જગાએ છે. સાંબે દરયો વીગેરે
દેખાયછ. મોંધુંદાટ ફરતીયર ને મારા સાડ અલાહેદો ઝોરડો આપ્યોછ.

ધનાકુષ્ઠ કરીને પુઢું બાઈ મારાપર જીવપ્રાણ કહારી આપેછ.
છોકરાબી ગુલાબ જેવાં છે. તે લોકને એક ધડીબી છોરવા ગમતાં નથી.

સરદાર નસરવાનજી ઝાઝા દેખાતા નથી. મેં આગલા કાગલમાં
લખેલું તેમ મારી સાથેજ પુનાથી ત્રેનમાં આવેલા. કામકાજવાલા માણસ
જણાયછ. જમતી વખતે બધાંને મેળાપ થાયછ.

કહેછ કે આય બધી દોલત એવણને ન ધારેલી મલી તેની થોરો
વખત આગમચજ એવણના ધણીયાણી બીચારાં ગુજરી ગયાં.

બહેસ્તનના સાડ એવણને ધણુંજ લાગેછ, કારણ કે એવણ ધણા
ઉદાસ દેખાયછ. પીલુસ તો એના મરહુમ મમ્માનું નામ દેતોજ નથી
ને નાલ્લી ધભાંની બલા જાણે.

મારી જરાબી શીકર કરશો નહીં. હું તો દરેક વાતે સુખમાં છઉં
છતાં તમો બધાં બહાલાંઓને એક ધડીબી વીસરતી નથી.

સારી ખબરઅંતર લખજો ને બધાં જણા મારો પ્યાર કયુલજો.

લીં બહાલી ખોરશેદ.”

પ્રકરણ ૧૨ મું.

—:૦:—

વાર્તાનવેશીપર રસીલો વાદવીવાદ.

રાંદેરમાં વીલર-માસીની બેઠી બંગલીના વરન્ડાના ખુણામાં ટેબલ આગળ બેઠેલો લગાર કાવલા બાંધાનો એક પાતળ્યો જવાન ક્યારનો કાંઈ લખવામાં રોકાય ગયો હતો. સામે ગોઠવેલાં એક અગ્રેજી પુસ્તકમાં એકચિત્તે ધ્યાન રોકી રાખી તે વારંવાર વિચારોના વમળોમાં વીંટળાય જતો હતો. જો કે લખતાં લખતાં તે જરા થાકી જતો દેખાતો હતો તોય દમભર સ્વાસ ખેંચી તે નીચી મુઠીએ પોતાની કલમનો રખશ કાગલના મયદાનપર યાદોમ દપટાવ્યો જતો હતો. કાંઈ અજબ ઉલટથી તે પોતાના કામમાં મશગુલ થઈ ગયો હતો. હવે ડોકું જરા બાજુએ ફેરવી રાખી કાંઈ ગંભીર ખ્યાલોમાં ચક્રભ્રમ થઈ ગયેલા આ શખસનો જરા ચહેરો તો જુવો ? વાંચનાર, તેં એને ઓલખી કહાડ્યો નો હશેજ. વાર્તાઓ લખવામાં અને તે લખીને બહાર પાડવામાંજ પોતાની દલદર જીંદગીનું તમામ સાર્થક સમજનાર એ તો આપણો લવજી કરાકો બેઠો છે.

જ્હારે ખુદરત ! સુરતના દીલખુશ રાંદેર ગામડાંની રૂબરૂ હવાની અસર તો જરા જુવો ? ફક્ત થોડાજ દિવસોમાં કેટલો બધો ફેરફાર ! મુંબઈના બેઠાં ચાવણ્યાવાળા લવજીના “બતાસા” હવે ડુગાયલા હતા. એક-વાર લેવાયલા ચહેરાપર તાઝગી અને ગુલાબી સુરખી ફેલાયલી હતી. તેના ફિક્કા હોઠોપર લાલાશ દેખાતો હતો. લવજીમાં કાંઈ નવોજ જીવ આમેજ થઈ ગયો હોય તેવાં ચિન્હો માલમ પડતાં હતાં. મુંબઈની ગલીય અને બદખોબરી વાતાવરણમાંથી દુર થઈ જવાનું તે એક ખુશદાયક પરિણામ હતું; પણ આ દુકતાને શું અભાગ લાગેજ કે ધોલ્યાપર લેટી પુરતી આશા-યશ લેવાને બદલે તે રાંદેરમાં પણ લગભગ આખ્યો દહાડો વાર્તા વાંચવામાં અને વાર્તા લખવામાંજ ભેળ્મનો ખુરદો કરતો હતો. જાણે જંગલની આવી દીલખુશ મંગલ ખુદરતમાં સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં સહેલ કરવાનું તેને બેવડું જોશ છુટતું હતું.

એક ટપાલીએ લવજીતું નામ પોકારી તેના કામમાં હવે ખલલ નાંખી. સિતાબીથી તે કાગળ ઉખેડી દધ લવજી અધીરા જીવે તે વાંચવા મંડી ગયો:—

મુંબઈ.

“ઓહ ! માઈ ડીયર, લવ (જી),

હાઉ ડુ યુ ડુ, માય બોય ? દુન્યા સુખી તો છેની ?

મારાં પેપરના કામમાં નધારેલો રોકાઈ ગયેલો હોવાથી જવાબ લખવાને જલદીથી બન્યું નહીં. મુંબઈની ખબરઅંતર પુછાવે છે તે શું લખું ? સૌથી અગત્યની તો એ ખબર કે ગઈ સાંજે પડોશના દુધ-વાલા ભૈયાની બેંસનો સુવાવડખાનામાં જતાં જતાંજ છુટકારો થયો ! બાબાનું નામ લવજી કરાકા આપવાનો વિચાર છે. તુંને તો વાંધો નહીંજ હશે.

તારી ફેની હીરામાણેક હજી હંચે ચહડ્યા કરે છે કે ? જો શાન્તાકુઝના પાદરીને વચમાં નાંખ્યે તો એ “ખુબસુરત બલા” કદાચ દેકાણેથી આવે ! વેલ, વોટસ ચોર આપડીયા ? એ છોકરીનાંજ સ્વ-ખાંઓ હજીથી આવતાં હોય તો મારાપર લખજો.

તારી “તુટયા વગરના તાગડા” ને છોડવાની જરા કુરસદ મળી નથી. કુટયા વગરનો ફટાકંટો રખેને એ તાગડો તોડી નાખે ? પહેલી જોગવાઈએ એ તારી વાર્તા વાંચી નાખવાની હમેદમાં છું. જો એ વાત નહીં પસંદ પડે તો એનો સુપ બનાવીને ગરીબોમાં વહેંચુ કે ? આશા છે કે બીજી વારતા લખવાનું ચેટક રાંદેરમાં તો નહીંજ લાગ્યું હોશે. ખુદને ખાતર જરા તખીયત અને જીદગીનો ખ્યાલ રાખજો. મારો ગલ્લેયો દીકરો ફરી દહંની ?

વીલરમાસી ને મેહરાંને મારી હેતવંતી દુવા પહોચાડજો. એ લોકને જરૂર કહેજો કે હવે કુમીથી થોડા દહાડામાં રાંદેર આવશે. પછી વીક-એન્ડમાં હું બી આવતો જતો રહેવશ. ચાલ ડીયર-તાતા-દાદા-મામા ! ફેનીની નહીં તો મારી કાસ તો કમુલશેની ?

લી૦ તારો દીલગ્ગન દોસ્ત,

હોમી મુટલાં.”

“મારી વાત વાંચી જવાની કુરસદ હજી એને મળી નથી,” તે કાગળ ટેબલ પર પટકતાં લવજી ફફડી ઉઠ્યો, “ખીલકુલ બેપરવાહ ! ખુદ જાણે હજી કેટલા દહારા એ મને તોવાવ્યા કરશે. પણ ફેનીના સાઈં એ શું લખેછ ?” લવજી તે કાગળ પાછું વાંચવા મંડી ગયો અને તે ખતમ કરતાં સાથ ગંભીર ચહેરે તેણે એક ઉડા નિશાસો ખેંચી કહાડ્યો. પુરાણી પ્રીતનો ચમટો કદાચ તેને અમળાયો હશે. તમુને શું લાગે છે !

“હરવાયોરે, લવજી કહાં બેઠોછ ? શું કરેછ ? બસ આખો દહારો લખલખજ કર્યા કરશે કે જરા જીવનેખી આશાયશ આપશે ? રોગ જાણેરે ?”

હાથમાં લાકડી લઈ બલદયાના ખટારા મીસાલ સામેથી ટુસક ટુસક ચાલી આવતાં વીલર-માસીએ તરારો કીધો.

“વીલર-માસી, હું અહીં લખવા બેઠોછ, આવોની ?” હાથમાંની કલમ બાજુએ મુકી દઈ લવજી બોલ્યો.

“પણ હું એમ પુછું, દીકરા, કે એમ આખો દહારો તું શું લખ્યા કરેછ ? કોઈનું વીલખીલ કરેછ કે ?” બદનના ગજવાંમાંથી તપકીરની દાબડી ખેંચી કહાડી એક મસમોટો સહરકો ભરતાં વીલરમાસી બોલ્યાં.

“અરે, નહીરે, વીલર-માસી, હું તો અંગ્રેજ પ્લોટપરથી એક પારસી સંસારી વાત લખુંછ. ઇટ વીલ ખી આ સ્પેન્ડીડ વર્ક, વીલરમાસી.”

“મરેરે, તે શું ? મેં તો રાજ પારસાની વાત કોઈ કોઈનાં મ્હોંને સાંભલેલી; પણ એ લખાય કેમ ? જીભરને ઘણી માયાંદુઃખણ કરવી પડતી હોશે. રોગ જાણેરે !”

“બાબત એમ છે, વીલરમાસી, કે આજકાલ લોકોને રોમાન્સ ને શીકશન બહુ ગમેછ; પણ ડીસન્ટ નોવેલ્સ લખવી ઇઝ વેરી ડીરીકલ્ટ, માસી, તમુને સમજ પડેછની ?”

“હોશેજ તો કંઈ—કંઈ એવુંજ હોશે. રોગ જાણેરે ?” તપકીરનો એક ખીજો ચમટો ભરતાં વીલરમાસી બોલ્યાં.

“જોવની, હું તમુને બરોબર સમજાઉં,” જરા ઉલટમાં આવી જઈ લવજી પાછું બોલ્યો, “પહેલાં તો કોઈ ઇંગ્લીશ નોવેલ વાંચી પ્લોટ ‘કનસીવ’

કરવો જોઈએ ને તે ‘એકઝીક્યુટ’ કરવામાં તેના ઓથરે એક ચોક્કસ મોરલ માઇન્ડમાં રાખવો જોઈએ, તમે સમજ્યાંની, માસીજી?”

“હા બધું કંઈ એવું જ હોશે તો ? રોગ જાણેરે !”

“એ તો એક વર્ક ઓફ આર્ટ કહેવાય, માસીજી,” પોતાની બેઠક પર જરા ટટાર થઈ લવજી પાછું બોલ્યો, “એક નોવેલીસ્ટનું પાવર ઓફ ઇમેજનેશન ધણું જ સાઉન્ડ જોઈએ. તેજ બધા ફેસીનેટીંગ થોટસ આવે. સારા નોવેલીસ્ટો પોતાની ચોક્કસ કેરેક્ટર ધણાજ સ્ટ્રોંગ કલર્સમાં રજુ કરેછે ને જો કલર્સ જરાબી લાઇટ થઈ જાય તો તે ઓથરની કલમની ડીફિકટ કહેવાય. હવે સમજ પડેછની માસીજી?”

“કંઈ બધું ધણું જ ભારી હોશે જો ? રોગ જાણેરે !”

“હીરોઇન્સનું ડીસ્ક્રીપશન એવી રીતે આપવું જોઈએ કે લોક જીવતાં જાગતાં નજરે પડે.”

“પણ, દીકરા, મારી જેવી ધરડી ડોસીના આંખે ચશ્મો હોય તો બરોબર કેમ જણાય?”

“અરે, માસી, એ તો વાંચતાં વાંચતાં માલમ પડે—એ કંઈ પીકચર પીકચર નથી,” થોડાવાર બોલી ધવડી લઈ લવજીએ પોતાનું દાસ્તાને દીલ-રૂપા યાહોમ આગળ ચલાવ્યું, “એક ઓથરે સાઇકોલોજીકલ સ્ટડી કરવી જોઈએ. મેલ આઇડીયલ્સ ને ફીમેલ આઇડીયલ્સ વચ્ચે ડીફરન્સ જાણવો જોઈએ. તેજ આર્ટ ઓફ-શીકશન ને તેજ નોવેલ-રાઈટીંગ ને તેજ——”

“ઓ ભુસુરે, લવજી દીકરા?” જોરથી એક ઢીંક આવતાં સમેત વીલર માસી હવે ભભડી ઉઠ્યાં, “મરેરે, બધું શું કહારનો બોલ બોલ કર્યા કરેછ? મને તો કંઈ જ સમજ પરચું નથી. દુસ્મન કંઈ ઘેલોઘેલો થઈ ગીયોછ કે શું ? રોગ જાણેરે !”

ગરીબ બીચારો લવજી ! એકદમ મુંઝોમંતર બની જઈ ને વીલર-માસીનું કોહું ભોપતો પલવાર બેઠો. એ બધો શું ભાંગેરો વારી ગયો તેનું પુરેપુરું બાન હજી તેને આવ્યું નહીં. ધરખમ વાર્તા-નવેશો કન્યા એવાજ હશે ! આપણને શું ખબર ?

“ભુસું રે, લવજ દીકરા! મરેરે, બહું શું કહારનો બોલ બોલ
કર્યા કરેછ? દુશ્મન કંઈ બેલો બેલો થઈ ગયોછ કે શું?”

(પાનું ૭૦ મું.)

“આજે કોણનું કાગળ આયું, દીકરા? હોમી કંઈ લખેછ કે?”

“હા—વીલરમાસી, એ લખેછ કે હવે થોરા દહારામાં કુમીબી આવશે ને પછી એબી વીક—એન્ડમાં આવતો જતો થશે.”

“માસી, આપરી ફેનીનેબી થોરા દહારા બોલાવોની? તમે કહો તો પાછું કાગલ લખી જોવું?” ઓરડામાંથી બહાર નીકળી પડતાં મહેરાં બોલી. આ સાંભળીને આપડો લવજી તો બેઘડી ગુંગજ બની ગયો.

રાંદેરની આ બીજી ગામડયણુ લોકી પોતાના સાદામાદા પોષાકમાં પણ કેવી શોભી રહી હતી. દુન્યાના દરેક ભલાં કામમાં ભાગ લેવાને સરખયલી આ તંદરસ્ત ઘટમારી સુંદરીનો ચહેરો કેવો દીલકશ દીલપતીર દેખાતો હતો. સામે આવી ઉભેલી આ તારણીને વારંવાર જોતાં લવજીને પેલી માંજરી બસરઘ બીલાડી ફેની યાદ આવતાં કંઈ નીસાસાવાલી નાનુક લાગણી તેનાં હૃદયમાં જાગત થતી હતી.

“તમે કહો તો ફેનીપર કાગળ લખું, માસીજી?” એ મહેરાં શું કહેવા ચાહતી હતી? ગરીબ બીચારો લવજી!

“હા—હવે માસીના મરતે દહારે એ રાંદેર આવશે,” વીલર—માસી દાઝથી બોલી ઉઠ્યાં, “રોગ જાણેરે! એ દુકતીબી કંઈ અજબ નીકલી? એને મલવાનો મને તો ઓરતોજ રહી ગીયો જો? એ મારી બાણેજ ફેનીને તું ઓરખેછ કે, દીકરા લવજી?”

યા ખુદા! લવજીના બરડામાં કોઈએ જાણે એકાએક એક અણ્યાજો સુધયો ભોંકી દીધો હોય તેમ તે ચમકી ઉઠયો! કુદરતની આ એક કેવી કુર કઠોર સતાવણી હતી. પોતાની છાતીમાં ધગધગી ઉઠેલો આતશ જેમ તેમ ઠંડો કરતાં તે બોલ્યો, “હાજી—હા—વીલરમાસી—એવણુને મેં જોયાંછ.”

“પણ તમે એવણુને ઓળખતા નહીં હોવ, લવજીભઈ,” હવે મહેરાંએ ધુનરો કીધો.

“હાજી—નહીંજી—” લહડતી જીભે લવજી ગમે તેમ બોલી ઉઠ્યો, “થોરાં ઘણાં પીઠાનુંછ ને—”

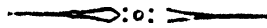
“કેમ, માસીજી, કેમ છેઓ? કેમ મહેરાં? સાહેબજી, લવજીભઈ.”

લવજીના સારે નસીબે તે ગુંગળાવનારી વાતચીતમાં કોઈની અચાનક આમદથી ખલલ પડી. નજદીકની બોરવાડીમાં રહેતી આપણી જર પેલા રતન વાડીયા સાથે બધાંને મળવા આવી હતી.

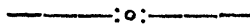
“આટલા દહારા મળવા નહીં અવાયું તે માફ કરજો. લવજી,” રતન બોલ્યો, “બે ત્રણ દહારા હીરજીભઈ ખરશેદબાઈ સાથે ઘેરમાં ને ઘેરમાં જ ગુમચી.”

“ચાલો—આવી લાગાં તે સારું થયું. મારોબી જીવ આજે બધો કંટાળી ગયોછ,” વારતાના કાગળો ટેબલના ખાનામાં મેલતાં લવજીએ કહ્યું, “મહેરાં, પછી જરા દીલરૂઆ કહારશે ? જરબઈ ગારો. આજે જરા મ્યુઝીક કર્યો.”

એલાર-પેલાર વાતચીતમાં અરધોએક કલાક હસીપુશીથી પસાર થઈ ગયો. સુરતની સ્કુલમાં તાલીમ પામેલી મહેરાંએ દીલરૂઆપર આંગળાં દોડાવ્યાં. જરના તીણા સુરીલા કંઈથી વીલર-માસીની બંગલી ધમધમી રહી. દીલરૂઆપર ઉપર નીચે દોડતી મહેરાંની આંગળીઓનો અભ્યાસ કરવામાં લવજી એકાગ્રહ ચિન્તે રોકાઈ ગયો હતો ત્યારે પેલો રતન વડાડ્યો ખુલ્લુંખુલ્લું કહે સામે ગાતી બેઠેલી જરને સ્થિર નજરે ટીકતો બેઠો હતો. રતન બ્યારે શાંત અને ખુશાલ દેખાતો હતો ત્યારે લવજી ગંભીર અને ગમગીન જણાતો હતો. તે એક અભ્યાસ કરવાબેગ ચિત્ર હતું.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

“દીલ હુમને સનમકો દીયા નઝરાના સહુમજકે.”

ઈસ્ક-પ્યાર-પ્રિત-પ્રેમ-મહોબત ! તમે તેને ગમે તે નામથી બોલાવો પણ ભલનલા જીવન જીવેને જલાવી જલાવીને ખાક કરી નાખનારી આ પવિત્ર ખુદાઈ લાગણી જેટલા જેશથી એક નાનુક કોમળ ઓરતના જીવન પર વાસો કરે છે તેટલાં જ મુસ્તકીમ બળથી તે એક જોરાવર મનના વફાદાર મરદના હૃદયનો પણ પીછો પકડી રાખે છે. મરદ યા ઓરત—ખુદાની

આ બન્ને સર્વોત્તમ પયદાયશ માટે પાક ખુલ્લું મહોળતની પવિત્ર લાગણી એ બન્ને જીવોપર એકસરખીજ અસર ઉપજાવવા સરળાયલી છે. જે તે કીસમની લાગણી હૈયાત નહીં હોય તો પછી તેને મહોળત-પ્રેમ-પ્યાર-યા પ્રિતનું પાક નામ આપવું તે ગોયા તેની બદનક્ષી કરવા સમાન છે.

સુર્યાસ્ત પછી સમી સાંજના સમયે મુંબઈના વિશાળ દર્યાની સામે એક-બેની પાળપર ગંભીર ચહેરે બેઠેલા જોરાવર બાંધાના એક જવાનપર જરા નજર તો નાંખો ? તેજ મહોળતની મુસ્તકીમ લાગણીથી સખરદબર મ્હાત થઇ ગયલા એક મજબુત બાંધાવાળા શખસનો મુખડો કેટલો બધો શોકાતુર અને બેચેન દીસતો હતો. ફક્ત બેજ દિવસ થયાં તે કેટલે વરસે મુંબઈ પાછો ફર્યો હતો ! નહીં ! નહીં ! એ વીટેલાં વરસોમાં કોઇપણ ઘડી મુંબઈ દોડી આવવા તે હૃદયી બ્યાદા ઇન્તેજાર હતો; પરંતુ નેહસ્ત લડાઇ દરમ્યાન પોતાના લશ્કરી ઓધવાની જોખમદારી અદા કરવાને ખાતર—તેમજ સરકારી કાનુનો મુજબ પોતાનો કબાલો ફરજિયાત બળવવાને લીધેજ—તે પોતાના મનની એકપુરી હોંશ પાર પાડી શક્યો નહોતો.

“દીનુ-દીનુ-જનથી બ્યાદા બહાલી મારી દીનુ-કેવા અખંડ બહાલથી આજના દીન સુધી મેં તુને ચાહીજી,” પથ્થરની પાળપર અરડાઇ પડતાં તે મનમાં બોલ્યો, “આખરે તેં મને દગો તો નહીં દીધો હોય ? નહીં ! નહીં ! મારી પ્યારી દીના તે કીસમની ઘાતકી સંગદીલ છોકરીજ નથી. ઓ, ખુદા ! એ બિચારીને હું કેવો ગેરઇન્સાફ કરુંજી.” ગંભીર મુખડા સાથે થોડોવાર તે ચુપ બેઠો.

“પણ આજે મહીનાઓ થયાં એના તરફથી એકબી કાગલ નહીં ? જરા ટટાર બેસતાં તે પોતાની સાથે પાછો વાતચીત કરવા લાગ્યો, “ઠેકાણે ઠેકાણે એના કાગળો મને બરાબર મલ્યાં ને છેલ્લે છેલ્લે મેં આટલાં આટલાં કાગળો લખ્યાં તો એક જવાબબી નહીં ? મારી દીનુ, તું હમણા કહાં હોશે ? તારી શું હાલત હોશે ? જહાં હોય તહાં—પણ તું મારે સારૂ—મારી જીંદગીના ખાતર—જીવતી રહે એટલે બસ.”

ગરીબ બીચારો. એટલું બોલતાં તેની શોકાતુર આંખોમાંથી આંસુ-

ઓનો વરસાદ વરસવા માંડ્યો.

થોડા ખુલાસાની જરૂર છે. લખેસરી હોરમસજી દાદાયાનજીના આ એક-પુરા નખીરા કેપટન નાદરશાહ દાદાયાનજી પોતાની ખીલતી જીવાનીમાંજ એક છોકરીપર મરી શીટ્યો હતો. પોતાની પડોશમાં રહેતી તે છોકરી તરફ ખેંચાઈ જવાનેજ તે જાણે જનમ્યો હતો. નાનપણમાં કુરતાં ઝબલાંવાળાં આ બચ્ચાં-ઓ સાથે અને સાથેજ રમતાં હતાં, નીશાળની જીંદગીમાં આ નાદર પોતાની આ લાડકી નાની છોકરી સાથેજ રકુલે જતાં હતાં. ફોઈંગ કરતાં પણ આ છોકરો ખીજી ત્રીજી બાજુએ મેલી ઈ પોતાની માનીતી લાડકીનુંજ ચિત્ર દોરતો હતો. કોલેજની કારકિર્દીમાં શીખવાનાં પુસ્તકોના સફા અંદર પણ તેને બસ તેજ મિટ્ટો ચહેરો દેખાતો હતો. ઉમ્મરે આવતાં પરણીને એક થવાના પાક પવિત્ર વચનથી તેઓ અરસપરસ અંધાઈ ચુક્યાં હતાં. દાદાયાનજી કુટુંબમાં આ વાત જાહેર થતાં નાદરના પીદરે તેને હડધુત કરી ઘર-માંથી કહાડી મેલ્યો; એટલુંજ નહીં પણ તેને પોતાની લાખખોતી દોલતના વારસામાંથી રદખાતલ કરી દીધો. તોય તેજ વફાદાર મરદ બચ્ચો નાદર લડાઈપર ફરજ્યાત ઉપડી જવા આગમય પણ મુબ્બ પાછા ફરતાં પોતાની મહોબતની મુર્તિ સાથ શાદીના પવિત્ર ગાંઠથી જોડાવાનું મુસ્તકીમ વચન પાછું આપી ગયો હતો. કેપટન નાદર દાદાયાનજીનું તનમન અને સર્વ-સ્વ હરી લેનાર તેના જીગરની જોત કઈ છોકરી હતી? અફસોસ! અરે ભલા વાંચનાર, તને ખબર આપતાં પણ આ કલમ કમકમે છે. તે છોકરી ખીજી કોઈજ નહીં પણ આગલા કમનસીબ નશરવાન વકીલ અને હાલના સરદાર નશરવાનજી તાલેવંતની પરણેતર દીનબાઈ પોતેજ !

મહાન મશહુર નાટક લખનાર શેક્સપીયર કહી ગયો છે કે “ઓ ઓરત, નબળાઈ તે તારું ખીજી નામ છે.” દીનબાઈ વકીલનો દાખલો તે કહેલતને બોલેબોલ ટેકા દેતો હતો. હિન્દુસ્તાનથી નાદરના ઉપડી જવા બાદ આ દયાહીણ છોકરીએ એક તરફથી તેની સાથ આજુબાટતો નખોજો પત્તજેવાર ચાલુ રાખ્યો અને ખીજી તરફથી તે નસરવાન વકીલ સાથ પરણી ગઈ. ખીલકુલ અરિથર નબળાં મગજની આ સંગદીલ ઓરતે મહોબતની બાજુમાં

એક ગરીબ બિચારા વફાદાર મરદને સખરદખર ઉલથાપ આપી હતી તે નાદર દાદાચાનજીને હજી ક્યાં માલમ હતું? નસરવાન વકીલ સાથ શાદીના પાક પવિત્ર ગાંઠથી જોડાયા પછી પણ ડગમગ ડોલતી આ બેવફા છોકરી રકમ રકમના પાપી ખ્યાલોમાં મસ્ત રહી નાદર સાથ જુદાં જુદાં સાધનો મારફતે બેહુદો અને તરકટી પત્રબહેવાર ચલાવતી રહી! હૈયે ચહડી આવેલી પોતાના જીગરની જોતનું સ્મરણ થતાં બિવિખનાં સુખનાં સ્વપ્નાંઓ જોતા બેઠેલા નાદરને હાલતુરત આ બધું ક્યાં ખબર હતું? ખબર પડી પણ શી રીતે શકે? નાદર મુંબઈ પાછો ફર્યો હતો તેનું દીના વકીલને પણ ક્યાં બાન હતું? યા ખુદા! હવે શું થશે!

પ્રકરણ ૧૪ મું.

“એવા વરને ઓરખેછ કોણ જે?”

“ડીયર કુમી,

આજકાલ તારી મેહેરબાની મારાપર કમી થઈ ગઈ છે તે હું સેહે-લાઈથી જોઈ શકું છું। તું મારીપર એટલી બધી ખફા ના થા. હું બી શું કરું? પેલી કહેવત મુજબ “જીવડો એક ને ધરાક ધણા.”

જો, સમજ! ગઈ કાલે તો ગમે તેમ કરી તુંને મલી જવાની મારી સોએ સો ટકા ખાત્રી હતી તેટલામાં નધારેલું વધન નડ્યું. મારો દોસ્ત કેપટન નાદર દાદાચાનજી કેટલે વરસે મુંબઈ આવ્યો તેણે મને બહોંશ કરી ગઈ રાતે તાજમાં જમવા બોલાવ્યો. એ નાદરને તો તું બી સારીફાની ઓળખે છે. હું એને ના કહી શક્યોજ નહીં. એની સાથ ચયલી કેટલી ઘણી ઘણી અગતની વાતો હું તુંને કહેવા ઇન્ટેન્જર છું. એ તો પેલી તારી સહી દીનાપર બીલકુલ દિવાનો થઈ ગયો ને તેનેજ પરણવાનો છે તે છોકરી હમણાં અહીં હશે યા બહારગામ તે આપણને શું ખબર? મેં તો તારી સહી દીનુને એક વખતથી જોઈજ

નથી. પેહેલી જોગવાઈએ હું તુને મળવા આવશ. ધણોખરો ભાગ એ નાદર ખી મારી સાથ આવશે.

ખીજી અગતની ખબર “ધરખાર-કંકાસ” ચોપાન્યામાં આવેલો એક ફોટો તેના લખાણ સાથ ખીડ્યો છે, તે જોજો અને વાંચજો. એ ગ્રહસ્થને મોટા પગારનો એક ખાનગી સેક્રેટરી જોઈએ છે. તે ચાકરી લેવા મારો એક ખચરખાહ દોસ્ત મને મળ્યુત ભલામણ કરે છે. આ-પણે તો હજી કાંઈ વિચાર કીધો નથી. બોટસ ચોર ઓપીનીયન? મળવે વાત—મમ્માને ધણી ધણી દુવા કહી તું પણ કયુલજો.

લી૦ દુવાગો, “હોમી મુટલાં.”

તા૦ ૬૦:—“એ ફોટો જોઈને તેવણુપર તાર કાજ-ખાજ મોક-લાવી ના દેતી.”

પોતાના ઓરડામાં ભરાઈ રહી કુમી જસાવાલાએ તે ચીટી કાંઈ ડજ-નેક વખત ચીપીચીપીને વાંચી હશે. નાદર દાદાચાનજી હોમી સાથ તેને મળવા આવનાર છે! ચા ખુદા!! કુમીના કપાળપર ઝરાં પુટી નીકળ્યાં. દીનુ તો તેના ધરમાંજ હતી! પોતાના માયજી પણ તમામ વાતથી હજી સુધી બેખબર હતાં. કુમી કેવી કફેડી હાલતમાં આવી ગઈ હતી? હવે કરવું પણ શું? કુમીની નાનુક છાતીમાં આ વેળા શું શું થતું હતું તે તો તેજ બિચારી જાણતી હતી.

કુમીની કોમળ છાતીમાં જ્યારે હેબતનો આતશ ધગધગી રહ્યો હતો ત્યારે દીનુ ખીજી ઓરડામાં કરારના જીવે એક ઇઝીચેરપર અરડાઈ પડી બેઠી હતી. કેવી કસકુનમ કાબા! મિટ્ટી મહોરદારોના પાક પવિત્ર નામને કલંક લગાડનારી આ સંગદીલ પરણેતરના જીગરમાં પોતાના બહાલા ભરથાર માટે પ્યારની લાગણી જેવી ચાંચની હસ્તીજ રહી નહોતી. છટ! છટ! ગુલાબ જેવાં પોતાનાં બે નાના નિર્દોષ બચ્ચાંઓ હમણાં શું કરતાં હશે તેનો ઝાંખો ખ્યાલ વટીક આ બેહયા બેશરમ ઓરતને આવતો નહોતો. હાલને કાજ તો પોતાની એક દીલસોજ દયાવંત સહીના ધરમાં મુકતનું ખાતી પડી રહી તે પોતાનો વખત સહેલાઈથી ગુજરતી હતી.

હાતમદીલના પોતાના ભરથારે તેનો લગાર કરડો સંસાર કેવી સખુ-
રીથી નીભાવી રાખ્યો હતો ! જનથી બ્યાદા બહાલાં બે બચ્ચાંઓના કુમળા
હાથોને એકાદ મિટ્ટી માતરના કરવૈયા પનાહની કેવી જરૂર હતી ! પથ્થરનું
હૈયું ધરાવનારી આ બેમુરબ્બત ઓરતને તેવા વિચારો વટીક આવતા નહોતા.

કયા કમબખ્ત અભાગ્યા મરદ સાથ તેણી લગ્નના ગાંઠથી જોડાઈ હતી
તેના નામથી કુમીને તેણે હજી સુધી જાણીયુજીને અજ્ઞાન રાખી હતી.
આંખની બે કાપીઓ જેવાં બે બેમુલ રત્નોની તે માતા હતી તે ખીનાથી
પણ કુમી ખીનવાકેફ રહી હતી. કુમીને તે ખબર મળતાં દીનુનો અવતાર
શું થાય તે તે હજી જાણતી નહોતી.

કેવા કેવા નાતરસ ડરામણા પાપી ખ્યાલોથી દીનુનું મગજ હમણું
ચક્રભ્રમ થઈ ગયું હતું ! કેવા ભયાનક ખુરા દોજખી વિચારો ! જે નસરવાન
વટીલ—તેનો વર—આજે ગુજરી જાય તો પછી—? પેલો નાદર દાદાચા-
નજી ! ભવિષ્યના ભેદી ભિત્તરમાં બુસ્કાઓ મારતી આ કંગાળ કમીની ઓરત
તેવું પણ ઇચ્છી લેવાને ચુકી નહીંજ.

“કાંચ, કુમી, શું છે ? કંઈ દલગીર બેસી રહીછ ?” કુમીના ઓર-
ડામાં જઈ દીનુએ પુછ્યું.

“નહીં, મને કંઈ નથી. મારા જીવને કંઈ ગમતું નથી.” કુમીએ
નફરત જીવે જવાબ દીધો.

“હું એમ પુછતીતી, કુમી, કે મારા વર સાથ છુટાછેડા લેવા હોય
તો મારે શું કરવું ?”

દીનુ તરફ તીરસ્કારની એક ઝડપી કડોર નજર ફેંકી કુમીએ મ્હોઠું
ફેરવી નાખ્યું.

“મરેરે ? એમ કહાં સુધી ચાલ્યા કરશે ?” દીનુએ પટપટારો ચાલુ
રાખ્યો, “મને એ વર જોઈતો બી નથી. મારે એ ઘેરમાં પગ બી મુકવો
નથી—આગ લાગેરે એવાં ઘેરબારને. ને—કાંચ, કુમી ? મારી સાથ આજે
એમ કાંચ કરેછ ? કંઈ બોલતી બી નહીં ?”

“શું બોલું ? તારું ને મારું કપાળ ?” ઇઝીએરપર ટટાર થઈ કુમીએ

ગંભીર રહેરે જણાવ્યું, “આજેજ મને ખબર મળીછ કે નાદર સુંબઘમાં આવી લાગોછ ને—”

“શું ? શું ? કુમી, તું શું બોલી ? નાદર સુંબઘમાં આવી લાગોછ ? ઓહ ! ખુદા ! કેવું સારું ! એ કહાં હોશે ! કહાં ઉતરયોછ ?” છલાંગ મારી ઉઠી જતાં દીનુ બોલી, “એને મળવા મને કેવું ગમેછ ?”

“એમ ? એટલું બધું ?” ભવાં ઉંચા કરી દીનુએ પુછ્યું, “પછી તારા પેલા કોઈ વરતું શું ? તેનો બી વિચાર—”

“નહીં—નહીં—કુમી,” વચમાં બોલી ઉઠી દીનુએ કહ્યું, “મારો વર—બર હું કંઈ જાણું નહીં, ગમે તે થાય પણ હું તો એ નાદર સાથ—”

“મને લાગેછ, દીના, કે હમણાં હમણાં તારાં ભેગાંતું કંઈજ ઠેકાણું નથી. મારાં તો રૂવેરૂવાં ઉભાં થાયછ. મારો બી દમ હવે ભરઈ આયોછ. આજના દીન સુધી તારી મરજી મુજબ હું ચાલીછ પણ હવે તું હદજ કુદાની જાયછ તો મને બી મમ્માને બધું કહી દેવા દે. હવે તો બા, મારો બી જીવ ગુંજળાયછ,” લગાર તરડાઇને બધું બોલી દઇ રાંક કુમી હાંફતી હાંફતી ઇઝીએરપર પાછી ખેસી ગઈ.

“નહીં—નહીં—કુમી, તારા પગે પડીને માંગી લઉંછ કે ફક્ત થોડાજ વધારે દિવસ મારાપર દયા કર—પછી તારે ગમે તે કરજે પણ થોડાજ વધારે દિવસ મારે ખાતર ચુપ બેસ. કુમી, મારી કુમી, તું શું મને આખરે રસ્તાની બહાર હાંકી કહાડશે ?”

બોળીભાળી નિર્દોષ કુમી ! તેનું દયાવંત નરમ હૈયું પીગળવા મંડ્યું. આ રહેમી છોકરીનું નાનુક કોમળ જીગર દીલસોજીથી ખળબળવા લાગ્યું. પોમ્યાં હૃદયવાળી કુમીએ દીનુ તરફ હવે સ્થિર નજર ટાંકી રાખી નરમાશયી પુછ્યું, “બેસ—બેસી જ—દીનુ—તું શું કહેવા માંગેછ તે જરા મને બરોબર સમજાવ. તારી શું એવીજ મરજી છે કે એ બધા ઘોંટાળાથી મારાં મમ્માને અંધારામાંજ રાખી મારે બધો તમાશો મુંગે રહોને જોયા કરવો ?

“ફક્ત થોડાજ વખતને વાસ્તે. મકુંજે હું એનાપર કાગળ લખું તો કેમ ?”

“કોણનાપર? નાદરપર? નાદરને તું શું લખી જણાવવા માંગેછે?”
કુમ્મી અધીરી બની ગઈ.

“નહીં—નહીં—નાદરપર નહીં—મકુન્ને મારા વરપર.”

“પણુ તેવણુપર તું શું લખવા માંગેછે તે તો બોલતીજ નહીં?”
કુમ્મીની ધીરજ હવે ખુટી ગઈ.

“રાજખુશીથી—અરસપરસની મરજીથી છુટાછેડા—બીજું શું?”

“તારા વરને તું શું ખરેખર એમ જણાવવા ચાહેછ કે એક ધણી-
યાણીનો સંબંધ હવે તું હરમેશનો છોડી દઈ કોઈ બીજા સાથે પરણવા
માંગેછે? તારું લેણું ઠેકાણે છે કે, દીના?”

“હા—કુમ્મી, મારો કંઈ તેવોજ વિચાર છે. મારી બહાલી બેન?” તેનાં
ગળાં આસપાસ બંને હાથો વિંટાળી દઈ દીનુએ મનાવવા માંડ્યું, “મારા
વરપર હું કાગળ લખું તેમાં તારું શું ગીયું? અત્યારસુધીમાં એને બી
કોઈ બીજી છોકરી શોધી કહાડી હોશે ને—”

“એવું ફાટુંફાટું શું કરવા બોલેછે?” કુમ્મી છછણાઈ પડી, “મને
શું છે? તારે ગમે તે કરતી! આપ રહ્યો ખડ્યો કલમ ને કાગળ. હું
બી હવે થોડા દહારામાં રાંદેર મારાં વીલરમાસીના તાંહ જવાની છઉં—પછી
તું છે ને તારું નસીબ.”

થોભરો ચહડાવી દઈ તે ગભરાયલી છોકરી ઓરડામાંથી ચાલી ગઈ.
કુમ્મીના ચાલી જવા બાદ દીનુ સિતાબીથી કાંઈ લખવામાં રોકાઈ ગઈ. અરે!
તે નહેસ્ત નખખોદ્યું કાગળ્યું! ખાનાખરાબીનો કેવો કાતિલ રૂકો! પથ્થરનું
હૈયું ધરાવનારી એક ઘાતકી બેશરમ મહોરદારનો પોતાના બેગુનાહ ભરથા-
રને કેવો જાલિમ જફાકારક પેગામ!! પાછી ફરતાં કુમ્મીએ જોઈ લીધું કે
સાહીથી લખાચલાં સરનામાવાળું તે પરબીકું બ્લોટીંગ-પેપરના ‘પેડ’ પર
દીનુએ જોરથી દાબી દીધું હતું. દીનુ ઓરડો છોડી ગઈ કે કુમ્મીનું
તિક્ષણ મગજ એકજ ખ્યાલથી તપી ગયું. કાંઈ જાણી લેવાની તેની જરાસા
એકદમ ઉશ્કેડાઈ જવાથી તેણી હાંફળી હુંફળી બની ગઈ. બીજીજ પળે
તેણી ટેબલ આગલ દોડી આવી.

“એના વરતું નામ આજના દિવસ સુધી એને મને જણાવ્યુંજ નથી. જરા હું ખી તો જોઈલઈ કે તે બિચારો અભાગ્યો કમનસીબ શપ્સ કોણ છે?”

ઉપરનું પ્લોટીંગ પેપર કપાટામાં ઉખેડી નાંખી કુમીએ પાસેની આરસી સામે ધરતું અને નીચતું નામદામ ખુલ્લેખુલ્લું વંચાતું:—

“નસરવાનજી વકીલ,

ધનબાઈ શરાફના ઘેરમાં

હાકોરદવાર—મુંબઈ.”

“નસરવાનજી વકીલ ? ધનબાઈ શરાફના ઘેરમાં ? નસરવાનજી વકીલ ?” પાછું અને પાછું તે નામ તેણી બોલી ઉઠી, “એ નામ મેં કહ્યાં સમજ્યુંછ ? કહ્યાં વાંચ્યુંછ ? નસરવાનજી વકીલ !”

ટેબલનું ખાણું ઝટકે મારી બોલી નાંખી કુમીએ હોમીની આજેજ આવેલી ચિટ્ટી ઉપાડી લીધી અને “ઓ માયરે ? ખરેખર ?” એટલું બોલી તેણે એક ધીમી ચીસ પાડી દીધી. હોમીએ બીટેલો પેલો ફેટો જોતી કુમી પથ્થરનાં પુતળાં મિસાલ ઉભી રહી ગઈ. તે સાથનું નીચતું લખાણ વાંચી જતાં તેની આસપાસનો બધો સામાન ગોળ ગોળ ફરતો દેખાયો:—

“સરદાર નસરવાનજી તાલેવંત—ચોડાજ વખત પર હાકોરદવાર ધનબાઈજી શરાફના ઘરમાં નસરવાનજી વકીલના નામે રહેતા એક ગરીબ નિર્ધન જરથોસ્તી અને દાલમાં પોતાના એક ન જણાયલા ખેશીના મરણ બાદ તેની લખખોની દોલત, અસકયામત અને એલકાબના એકપુરા વારસ—સરદાર નસરવાનજી તાલેવંતના મહોરદાર આ લખખોનો વારસો મલવા આગમય થોડા વખતપરજ એ નાનાં બચ્ચાંઓ મેલી જીન્નતનગીન થયાં છે.”

એ કુમી આ બધું શું વાંચી ગઈ ? તેના ચેહેરો ચાદર જેવો સફેદ થઈ ગયો. તેનું નાજુક બદન પવનમાં લીલતાં એક ઝાડ પેરે ધ્રુજવા લાગ્યું. નજદીકની ધઝીચેર પર તેણી જેમ તેમ બેસી ગઈ.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

વહેમપર વહેમ !

ગરીબ બિચારી કુમી ! પોતાના નાણુક તંદરસ્ત હાથે થેભો દષ આ છોકરી કોણુ જાણે ક્યારની શું વમાસણુમાં પડી ગઈ હતી ? ખુદને ખબર ! કોઈ જીવાન જીવના ભિત્તરમાં ઉડી સમાયલી વાત બહારથી જાણી લેવાની આપણામાં તો તાકાત નથી; પણ કુમીના ડોળાઓમાં આજે કાંઈ અજબ કાસમનો ગંભીર છાપ છવાયલો દેખાતો હતો. તે ક્યારની કાંઈ ભારી અદે-શામાં પડી ગઈ હતી. એકલા જીવે તે પોતાના મનમાં ક્યારની કાંઈ ફફડ-ચટક કરતી હતી.

એક લાંબો દમ ખેંચી કહાડી તે પોતાના મનમાં બોલી ઉઠી, “મારા કલાં ભોગ લાગા કે દીનુને મેં ઘેરમાં રાખી; મમ્માબી હજુ કંઈજ જાણતાં નથી. મુવું કંઈ સુઝખી પડતું નથી. આપરાં લોકખી એવાં ખરાબ છે કે જરા વાત બહાર જતાં તરેહવાર બોલી ઉઠે. બસ હવે કંઈ મને ગમતુંજ નથી. પેલો નાદર આવી બાવી લાગો તો વગર ખાધાની મોરચી.”

“કાંય દોકરી, કુમી, શું છે ?” ઓરડામાં દાખલ થતાં શીરીનબાઈએ કહ્યું. “કંઈ જીવને ગમતું નહીં કે ?”

“નહીંરે, મમ્મા, મને કંઈજ નથી,” આરમચેરપર અઢેલાતાં તેણે જવાબ દીધો.

“મરેરે, પેલા હોમીનેબી શું થયુંછ ? આજે દહારાના દહારા થયા મ્હોનુંજ નથી બતાયું ?”

“અરે, આવશેરે, મમ્મા ! આપુને શું પંચાત ? આવે તો એનું ઘેર છે ને નહીં આવે તો આપરે શું કરશું ?”

દરાખ બીલકુલ ખાટી હતી ! હોમીનું નામ સાંભળતાં વાર કુમી આજે ખૂલેલજહેલ્લી વખત પોતાના કમાનદાર ભવાં ચઢાવી દઈ એકદમ છેડાઈ પડી જો જોઈ શીરીનબાઈ પણ ધડીભર વમાસણુમાં પડી ગયાં. કુમીની દાદ આજે

દેખાઈનીજ બળીજળી ગઈ હતી: અને કુમી કરે પણ શું ?

પેલી તેની પિત્રાઈ ફેનીના કહેવા મુજબ હોમી અને ફેની વચ્ચે દોસ્તીનો મજબૂત ગાંઠ બંધાયો હતો ! ફેનીએ લખેલી વાર્તાની એક ચોપડી છપાવવાના કામમાં એજ હોમી તેને દિગોગ્નનથી મદદ દેતો હતો !! વળી તે વાત બીલકુલજ છુપી રાખવા માટે હોમીએજ એ છોકરીને બધા સમસાગંદ પણ આપેલા !!! અને એ બધી ગંભીરમાં ગંભીર ખબર પહોંચાડનાર 'બીબુ' કોઈજ નહીં પણ તેની પિત્રાઈ ફેની હીરામાણેક પોતેજ હતી. ગરીબ બિચારી ભોલીભાળી કુમી ! જુદી જગતના તરેહવાર ઢાંગસાંગથી લગ્ન સુધી બીલકુલ એખબર રહેલી આ નિર્દોષ છોકરી એવા સંજોગોમાં પોતાના મનમાં અકળાય—ગભરાય—ચીચવાય—બીજવાય—તો તેમાં તે બિચારીનો શું કસુર ?

“પણ, હું એમ પુછું, કુમી, કે હોમી એમ એકદમ મોટાં લોક કાંય થઈ ગયો હોસે ? કંઈ તારી સાથ તો નથી વધેરાયું ?”

“મારી જાણે બહારે, મમ્મા ! એ આજે તમે મને બધું એકનું એકજ શું પુછ્યા કરોછ ને ? હોમીના મનની વાત હું શું જાણુ ?” આરામ—ચેર—પરથી રોંડસામાં હડી જતાં તે બોલી.

“કાંય, શીરીનમારી, શું છે ? કંઈ મને યાદ કાઢો ?” તેજ ઘડીએ ઘડાક દઈ બારણું ખોલી હોમી હસ્તે ચેહેરે અંદર આવી ઉભો.

“ઓ તું સો વરસનો ઘરડો ડોસા થાયરે,” શીરીનખાઈએ આદરસત્કાર આપ્યો; પણ કુમી ?

“આવોછ,” નો ધીમો ડંડો આવકાર આપતાં ગુસ્સાની કચ્ચળીઓ કપાલપર ચડાવી દઈ રોંડસા સાથ તે તો ત્યાંથી પાસેના ઓરડામાં ચાલી ગઈ.

હોમી જરા ફગલાઈ ગયો. કુમી તો દસ્તામાંજ પીઠ મરડી અંદર ચાલી ગઈ. પણ હોમી એક મરદબચ્ચાને છાજતી મટોડીનોજ બનેલો હતો. આ કીસમની “સલામે—અલેકુમ”થી એકદમ ડરી જાય અને મુંઝોમતર બની લાંજ દપટ્ટા પડે તે કીસમનો તે શખસજ નહોતો. પલવાર તેણે બોંધ ભારી તો પડી ગઈ તોય બિલકુલ હસ્તા ચેહેરે તે કુમીની પુડેજ પાસેના

ઝોરડામાં દોડ્યો. નાસાગોસાની આ નધારેલી રમત જોઈ શીરીનઆઈને પણ ધીમું હાલું આવી ગયું.

“તારે ગમે તો મારી સાથ ગુસ્સે થા ને તારે ગમે તો મને ના વટાર, પણ હું તો તારી સાથ આજે વાત કરવાનો ને ફર કરવાનો.”

“ચાલો-ચાલો-હુંબી બહાર આઉં છ-તહાં ચાલો-તહાંજ ચાલો,” રખેને નજદીકના ઝોરડામાંથી ડાબડામાંના ભુત મીસાલ દીનુ બહાર દોડી આવે તેની ધાસ્તીથી કુમી જુસ્સાથી ભોલી ઉડી પાછી બહાર આગલા ઝોરડામાં દોડી આવી. હોમી વળી પાછો વિચારમાં પડી ગયો! એ કુમીને આજે શું થયું હતું?

“આજે નમારી કુમી મારી સાથ ઘણીજ છેરદછ, શીરીનઆઈ,” માથાં પરથી ટોપી ખેંચી કહાડી પગપર પગ ચલડાવી ફંડા ખુશાલ છગરે ખુરસી પર બેસી હોમીએ કહ્યું.

“તે તુંબી ચાંદરાત ચાંદરાતે મ્હોનું બ વેલ્લ ને મોટા અધિપતિ બની ગીયોછ તે કુમીબી શું કરે?” શીરીનઆઈએ રોકડુ પરખાવી દીધું.

“અરે મમ્મા, આપરે કંઈ લીરામાણેક ખાનદાનના છઠએ?” હવે કુમી છછળાછ પડી, “આપરે રેછપેંછ ગરીબ બીખારડાં પરયાં ને આપરો બાવ હવે એવણુ શાનો પુછે?”

“બોલ્યાં નવ—તમે બેઉ માય દીકરાં બેલાશક સંભળાવતાં નવ્યો, કાનમાંનો મેલબી મેં આજેજ કહારી નાખ્યોછ કે અધું બરોબર સંભલાવ,” વળી પાછો હસ્તા ચહેરેજ તે બોલ્યો.

“પણુ હરવાયોરે તુંબી? પહેલાં તો આંતરે આંતરે દપક દપક દોરી આવતોતો ને હવેજ અધું સામડું કામ તીકતી આપુંછ?” શીરીનઆઈ હિતાં હિતાં બોલ્યાં.

“અરે પણ, મમ્મા! તમે હજુ સમજતાં નહીં! એવણુ મોટા અધિપતિ પરયા તે એવણુને રાતે સુવાનોબી કહાં વખત મલેછ જો? ને તોખા બિચારા કેવા બલા માણુસ છે કે માણીની ફેતીની વાર્તાની ચોપડી જાતવામાં રાતે ઉંઘમાંબી મદદ કરેછ?”

“ચાલો, બોલી દેઓ, શીરીનઆઇ, હવે તમારી બોલવાની વારી આવી.”

“લે—હું તો આય અંદર ચાલી; ઘોભીની ખેપ આવી લાગીછ ને મને તો બધું ઉંચું નીચું કરવુંછ.”

શીરીનઆઇના ચાલી જવા બાદ હોમી હવે થોડોવાર ગંભીર બની ગયો. પોતાના જીવનમાં હમ્મેશાં સમાઈ રહેલી સામે બેઠેલી આ મનમોહન મુર્તિને આજે આવાં છીટાંછખીતરાં શોધતી જોવાની તેણે વડા રાખી નહોતી. કાંઈ ખ્યાલ આવતાં તે પળવાર ચોંકી ઉઠ્યો. કુમ્મી આગળ બેસી જઈ તેનો હાથ હાથમાં પકડતાં તે હવે નરમાશયી બોલ્યો, “કુમ્મી ડીયર ! એમ કાંય કરેછ ? મારી શું ગંભીર બુલ થઈ તે મને નહીં કહે ? આજે એટલો બધો મને તરછોડેછ કાંય ?”

“ ઘણો ઉપકાર, બહુજ મહેરબાની ” જરા પાછો થોભરો ચહડાવતાં તે બોલી, “ મકુંજે બીજાંઓને સમસોગંદ ખવરાવવામાં તમે જબરા હુશી-આર છેઓ !”

“ સમ ને સોગંદ ? તે શું ? બોલ, બોલ, જરા ખુલાસાથી બોલી દે કુમ્મી; તું શુ કહેવા માંગેછ તે હજુ મને સમજ પડતી નથી,” તે ફરગ-રીને પોકારી ઉઠ્યો.

“ માસીની ફેનીને વાત છપાવવામાં તમે ભલે મદદ કરો પણ તે અમેો લોકથીજ છુપાવવા સારું એને બધા સમસોગંદ આપવાની કંઈ જરૂર ? મકુંજે એ બધું તમે કહારથી શીખ્યા ?”

“ ને એ બધું કહેનાર તારી માસીની ફેની પોતેજ કે ? ઓહ. વોટ આ શેમ !” તે ખુબ ચીચવાઇને બોલી ઉઠ્યો, “કહારનું બોલી દેની ? હવે બધું મને સદમજ પડેછ. આય તો ક્રેથું એમ છે !”

“ મનેની હવે બધું સદમજ પડેછ, હોરમસજ ” જરા ગરમ થઈ ઉઠી જતાં તે બોલી, “જવ—જવ—મેં બી હવે તમને બરોબર જોતેછ લીધા.”

હમ્મેશાં ઠંડું ક્લેજી ધરાવનાર હોમીના કપાળપર પરસેવાના ટીપાંઓ કુટ્ટી નીકળ્યાં. ફેની મરેરે પાછલી રાતે ? સારું થયું કે તે ઢાંગી જુકી છોકરી આ વેળા હોમીની નજદીક હાજર નહોતી.

“એસ—એસ, કુમી ડીયર, જરા મારી આગળ એસ” જોરથી તેનો હાથ પકડી તેને પોતાની લગોલગ એસાડી દેતાં હોમીએ હવે ગંભીર અદાથી કહી સાંભળાવ્યું, “મારી સાથ એલાશક ગુસ્સે થા. આજે જરૂરજ મારામારી કર. હું તારો વાંક નથીજ કહાડવાનો. મારી દલગીરી એટલીજ છે કે એ તારી માસીની ફેનીને તું હજી સુધી નથી ઝોરખતી !”

“પણ ફેની જો તમને ગમતી હોય તો મને કાંય નહીં કહેતા ? લાવોની ? મારાં મમ્માને હું તમારા તરફથી કાલાવાલા કરું તે એવણુ એને સમજવશે ને સપાટામાં તમારું કારજ થોકષ જશે ?”

“અસ—આટલુંજ કે ? ને લગનનો વાગોળી તું ને તારાં મમ્માજ વસાવી આપશે કે ?” હેરી જીવે હસી પડી હોમીએ જવાબ વાળ્યો, “જા-જા-ઓ ઉતાવળી મીઠી છોકરી ? કોઈની પીઠ પાછળ કંઈ સાંભળી લઈ એમ એકદમ કાચ્યા કાનના નહીં થઈ જઈએ. જો ધ્યાનથી સાંભળી લે...”

થોડોવાર ખાનગી ઘુસઘુસ અને કુમીના કપાલપરથી ખફગીની લીટીઓ એકાએક ગુમ થઈ ગઈ. મીઝજનો કલ્સો કમી થયો. નજદીક બેઠેલા હોમીના મ્હોડેથી અઘો તુલોટવીલ ખુલાસો સાંભલતાં તે છોકરીનો મ્હેરો જોવાજોગ થઈ ગયો.

“હોમી ડીયર, આઈ એમ એક્સપ્રીમલી સોરી,” હોમીના ખભાંપર માથું ઢળાવી દઈ તે બોલી, “મને માફ કર, મારી ભુલ હું કમુલ કરી દઉંછ, કેવી ખરાબ ફેની !”

“કુમી ? કુ.....મી ?” નજદીકના ઝોરડામાંથી કોઈનો અવાજ સાંભળતાં કુમી એક પલના પલકારામાં રખરના દડા મીસાલ ઉછળીને ઉભી થઈ ગઈ. એ વળી એકાએક શું થઈ ગયું ? હોમી તેનો કશો પણ ખાચસ સમજી શક્યો નહીં.

“હું આઉંછ—હું આઉંછ. ઝોય આવી” અને એટલું બોલતાં બોલતાં તે વીજળીક વેગે હોમી પાસથી ચાલી ગઈ. યે ? આ શું કહેવાય ? કુમીને વળી પાછું શું થઈ આવ્યું ? એકવાર ફરીથી હોમી વમાસણમાં પડી ગયો.

“હોમી, હું આવુંછ ? ખહાર આવુંછ ? જા-જા-આવુંછ ? અંદર

શાનો દોરી આયો, નજદીકના ઓરડાની પાસેના નાના ઓરડાનું બારણું ધડક દબને બંધ કરી દેતાં કુમી ઉતાવળમાં બોલી ઉઠી. હોમી તેથી તો ભારી અંદેશમાં પડી ગયો ! યા ખુદા ! આ અંધો શું ઘોંટાળો હતો ? કુમીને કોણે હાંક મારી ? આ છોકરી ખચિતજ કાંઈને છુપાવવા આહતી હતી.

“ડગલો બગલો કહારી નાંખની, હોમી,” બહાર દાખલ થતાં શીરીન-બાઈએ કહ્યું, “ઘણું દહારે આયોછ તે હવે જમીનેજ જજો.”

“થેંક્યુ, શીરીનબાઈ, આજે તો મને જરા કામ છે. આતવારે આખ્ખો દહારો આવસ. મારો દોસ્તદાર નાદર દાદાચાનજીખી.....”

“કુમી—ઓ કુમી ?”

હોમી હળુ પોતાનું બોલવાનું પુરું કરે તેટલામાં પાસેના ઓરડામાંથી વળી પાછું કુમીનું નામ પોકરાયું. કુમી જરા ગભરાઈ ગઈ તે આ વેળા હોમીએ સ્પષ્ટ રીતે જોઈ લીધું.

“મરેરે—એ શાની કલા પારયા કરેછ—એને કહેની કે બહાર આનીને—”

“મમ્મા ! મમ્મા ?” શીરીનબાઈને કાંઈ ઈશારો કરતાં કુમી વળી પાછી વચમાં બોલી ઉઠી, “તમેજ જરા અંદર જવની ?”

શીરીનબાઈ પણ ડહાઈ ગયાં ! કુમી આજે એમ કેમ કરતી હતી ?

“અંદર કોણ છે, કુમી ?” હોમીએ હવે ખુલ્લો સવાલ પુછી દીધો.

“કોઈ નહીં રે—મકુનું—કારો ચોર” કુમીએ જેમ તેમ જવાબ વાળ્યો,

“તે રાંદેર તુંખી વીક—એન્ડમાં આવતો જતો રહેસેની ?”

હોમી પલવાર ખામોશ બેઠો. દેખઈતી રીતે કુમી વાત ઉડાવવા આહતી હતી.

“ચાલ—હવે જતો; મને જરા નાદર દાદાચાનજી આગલ જવંછ.”

કુમી વળી પાછી ગભરાઈ ગઈ. જે વાત તે ઉડાવવા આહતી હતી તેજ વાત આગળ આવીને ઉભી રહેતી હતી.

“તે અગતની વાત તો તુને કહેતાં ભુલી ગીયો, કુમી,” હોમી વળી પાછો બોલ્યો, “પેલી તારી સદી દીનુ ક્યાં હોસે ? નાદર તો એનીપર બિલકુલ દિવાનો બની ગીયોછ. નાદર તો એનેજ પણવા મંગેછ તે તેમાં

“ઓ!” દીનુને બહાર નીકળી આવેલી વેનઠ કુમીએ
એક ધીમી ચીસ પાડી દીધી!

(પાનું ૮૭ મું.)

આપરી મદદખી ચાહેછ.”

“તે એમાં આપરે શું કરવાના ઉતા ને?” પાસેના ઓરડા તરફ એક ઝડપી ધુખી નજર ફેંકતાં કુમીએ જવાબ આપ્યો.

“દીનુતો પ-તો મેળવી આપવાનો? ખીનું શું ને?” હાથમાં લાકડી પકડતાં હોમી બોલી ઉઠ્યો, “નાદરને મેં તારું સરનામું આપ્યુંછ ને આજ કાલ એ તુનેખી મલવા આવસે ને.....”

“નાદરને તેં મારું સરનામું આપ્યુંછ ને નાદર મને મલવા આવસે ને—”

“કુમી? કુમી? આજે તું મને અંદર કાંય ગોંધી રાખેછ?”

“ઓ!” દીનુતે બહાર નીકળી આવેલી જોઈ કુમીએ એક ધીમી ચીસ પાડી દીધી. આ બાઈ કોણુ હશે? હોમી ભારી વિચારમાં પડી ગયો. બિલ-કુલ તાઅજજબુઅ બની જઈ હોમી કુમીનું કોડું એક ચિ-ને ટીકતો ઉભો થઈ ગયો. કુમીની છાતી ધડક ધડક થતી હતી. કુમી જરૂરજ તેનાથી કાંઈ છુપાવા ચાલતી હતી તે હોમી હવે સમજી ગયો. ગભરાટ અકળાટમાં પડી ગયલાં પોતાનાં માનીતાં શોખીનાં રમકડાંને કાંઈપણ પુછી વધુ આફતમાં નાંખવા તેનો છવ નહીં ચાલ્યો. શરીરનબાહને મળ્યા વિના કુમીને ખાલી સલામ કરી હોમી કુમળાયલે મ્હોંડે ઘરની બહાર પડ્યો.

—:(૦):—

પ્રકરણ ૧૬ મું.

કવાબમાં હાડકું.

સહવારનો સુંદર સમય હતો. તાંતેવત-હાકસના વિશાળ અગીચાની મનમોહક લીલાતરીમાં આસપાસ દડી મધુર લેહડી પુંકાતી હતી. રંગબેરંગી પુખ્તોના ક્યારાઓ વચ્ચે કંચે ઉડતા કુવારા સામે એક બાજટપર ખોરશેદ સફલાતવાળા હાથમાં ચુથતી બેસી હતી. નાનો ખીયુસ નીચે લીલાં કંજર જેવાં ઘાસપર ગોહવાહને હરતો રમતો કુદકા મારતો હતો જ્યારે ખુચી ધભાં બાબાગાડીમાં મિઠ્ઠી નિર્દોષ ઉંઘમાં લેટાહને પડી હતી.

પેહેલે માળપર મુખડેના વરન્ડાપર સરદાર નસરવાનજી તાલેવંત હાથમાં ન્યુઝપેપર પકડી દેખાઈતી રીતે વાંચતા બેઠા હતા; જો કે તેવણુ તો નજદીકની ખુરસીપર બેઠેલાં ધનાક્રુષ્ઠ સાથે જરા જરામાં વાતચીત કરતા હતા. ભલાં ધનાક્રુષ્ઠ હર પલે બસ ખોરશેદનીજ તારીફ કરતાં હતાં. એક મિઠ્ઠી માવિતરના બહાલ અને જતનથીજ આ છોકરી નાના નિર્દોષ બચ્ચાં-ઓની કેવી ઉરપુર માવજત કરતી હતી તે માટે નસરવાનજીનો પણ હરખ સમાયો જતો નહોતો.

“ધણીજ મળહની છોકરી છે,” હાથમાં પકડેલાં પેપરનું પાનું ફેરવતાં નસરવાનજીએ ધનબાઈજીને પાછું કહી સભળાવ્યું, “કહેછ કે આપના વખતમાં તો એ બિચારાંઓએ સારા દહાડા જોયલા ને હવે આજે બધું મારજેજ મુકવું પડ્યુંછ.”

“ખાનદાનનું લોહી કંઈ છુપું રહે કે?” ધનબાઈએ ટાપસી પુરી, “સહવારથી રાત સુધી છોકરાંઓ પાછળ એકસરખી ઝીક્ર્ઈ જાયછ ને તો બી કંઈ ને કંઈ કામ કરતી—કંઈ ને કંઈ કામ કરતી.”

આટલું સાંભળતાં નીચેના બાજટપર ગુંથતી બેઠેલા રૂપસુંદરી નરફ નસરવાનજી એકકડી ટગરે જોવા મંડી ગયા! કેવી ખુબસુરત—કેવી દયાવત દિલસોજ છોકરી! કેવો સોહામણો સુંદર મુખડો—કેવી ઝેનદાર ચળકતી આંખો—જીવાનીના જોખનમાં ઝુલતી આ તારણીના કેવા તંદરસ્ત ગુલાબી ગાલો અને તે બધું જાણે ઓછું હોય તેમ મિઠ્ઠાં હેતવંતા દિલની ખુદરતી નવાજેશ! આ બધું નિહાળતાં નસલીની નસોમાં ગરમ લોહી આજે કંઈ નધારેલું ઉછળવા માંડ્યું. નાનો પીલુસ પણ એ છોકરીનો પીછો છોડતો નહોતો. ધનાક્રુષ્ઠ પણ એ છોકરીની પાસે અને પાસેજ દોડ્યા કરતાં હતાં. એ બધું શું બનતું હતું?

ધનાક્રુષ્ઠ હરવાયાં રે? આ મિઠ્ઠી જીવાન દુકતીને જોઈ નસરવાનજી દુરના દુરજ નાસભાગ કરતા હતા તે આ ધરડાંને તો જરા પસંદ નહોતું. રખેને એ છોકરી નસરવાનજીને ખરેખર ગમતી નહિં હોય? તે શું બનવાજોગ હતું?

ત્રિસ લાખની મળલખ દોલતનો આ માલેતોગર માલેક ક્યાં સુધી આવી કંગાળ દયાજનક જીંદગી ગુજરયા કરશે ? માંદી મરદીની માફક ક્યાં તલક આવા પોખાળ આદશાદી બંગલામાં એકલો અટુલો વસ્યા કરશે ? નહીં ! નહીં ! એને તો પાછું પરણવું જોઈએ ! દુન્યાના દગાફટકાથી બેખબર રહેલાં ગરીબ બિચારાં ધનાઢુધના ભેળાંની સંદુકમાં આજે થોડા દહાડાઓ થયાં કાંઈ એવાજ ધખારાઓ જોશબંધ ઉછળ્યા કરતા હતા.

ધનાઢુધના મનમાં છુપાયલી વાત આપડો નસલી શી રીતે જાણી શકે ! વળી હમણાં હમણાં નસલીના હૈયામાં કઈ લાગણી ચીટકી બેઠી હતી તે ધનાઢુધને ક્યાંથી ખબર હોય. અફસોસ ! પોતાના ઘરમાં એક ગવરનેસ તરીકે ચાકરી કરવા આવેલી આ છોકરીપર નસરવાનજી તાલેવંતનું દીલ હવે હવે ખેંચાઈ જતું હતું. ખાતીનમાં મનમાં અને મનમાં તે તેને સાચ્યાં જીગરથી ચાહવા લાગ્યો—અરે તેજ કમબખ્ત નસરવાનજી તાલેવંત—કે જેને દુન્યાની કાઠપિણુ ઓરતને એવા ખ્યાલથી ચાહવાનો કશો હકજ નહોતો ! તે અચ્ચી રવેશે અને પુરતી જોખમદારીથી જાણતો હતો કે જે તેની બેલયા પાપી પરણુતર તેને અને તેના બ્હાલાં બચ્ચાંઓને ધાતકી રીતે હડકુત કરી તેનું ઘરખાર છોડી ગઈ હતી તે હજી જીવતીજગતી કેથે વસતી હોવીજ જોઈએ.

ફક્ત થોડીજ મુદતમાં આ ખોરશેદે તાલેવંત—હાઉસમાં કાંઈ નવીજ જીંદગી બરપા કાઢી હતી. નીચે બગીચામાં લીલાં ફંજર જેવાં ઘાસ અને રંગીન ક્યારાઓ વચ્ચે આ છોકરી નસલીની નજરે તો સુગંધી ગુલાબની એક ખીલતી કળી સમ દેખાતી હતી. ધનાઢુધ જે નજદીક બેઠાં નહીં હોતે તો આજે તો તે અરિથર નજરે તેને ખચ્ચિતજ એકસરખી ટીકીટીકીને જોયા કરતે— નહીં ! નહીં ! જરા જરામાં પેપરમાં મુકું ખોસવાની તેને જરૂર માલમ પડતી હતી. નિર્દોષ નિંદ્રામાં વશ થયલી ધભાં તરફ તેણી કેવી દીલસોજ નજરે જોતી હતી ? ગુંથતાં ગુંથતાં પણ તેની ચગોર ઝેનદાર ચશમો નીચે રમતા બેઠેલા પીલુસ તરફ વારંવાર કેવી કાળજીથી દોડતી હતી ? શું ? નસલીનું દીલ તેને ખાતર તો આ છોકરી તરફ ઝુમી પડ્યું નહોતું ? નસલીને

પોતાને હાલને કાજ કરીજ સમજ પડતી નહોતી. ચા ખુદા! આ ગુણવંતી રૂપસુંદરીને પોતાની મહોરદાર બનાવી દેવા માટે જે નસતીના લાથ મોકળા હોતે તો-તો-તાલેવંત હાકિસમાં એક રાજકુમારી રાણીની અદાથી જીદગી ગુમારવાને આ છોકરી કેવી કામેલ હતી? છટ! છટ! ખાલી ગવ-દુર ધર્મ જવ-આવા નાતરસ દર્દમદ ખ્યાલો! અફસોસ આ અભાગ્યા નસતીની સરજતમાં આ છોકરીને તે કિસમની લાગણીથી ચાલવાનો-ચરેરે-તેવા કશા ખ્યાલો પણ કરવાનો હક લખાયલો નહોતો.

તેવા કશા પણ ખ્યાલો ધરાવવા તે એક અજીમ ગુનાહ હતો. તે બિચારી છોકરી તો એમજ ગણતી હતી કે તાલેવંત-હાકિસનો આ લખેસરી શેડ્યો પોતાની મરહુમ મહોરદારના કવખતનાં મોતના ગમથી આગ્રેજ થઈ દુરનો દુરજ વસ્તો હતો. તે કિસમનો ગમ નસરવાનજ તાલેવંત કદાચ સહેલાઈથી સમાવી શકતે-સહન કરી શકતે-પણ આ તે ખુદરનનો કેવો ધાતકી દયાહીણુ જીવમ! પોતાના નાના નિર્દોષ એ અચ્ચાંની માદર-તેની સંગતીલ બેઠ્યા એકદર પરજેતર તો તેને ચાહોમ તરછોડી જઈ કેથે ખીજે ઠેકાણે જીવતી જગતી બેઠી હતી અને તોપણ અફસોસ! કવાયમાં હાડકાં મિસાલ હવે તેણી આ કમતાલેના જીવાન મરદ અને તેના હંયામાં ખળ-બળાટ મચાવતાં તેના બનવાગેગ સુખની વચ્ચે આડી ઉભી હતી!

ધનાક્રુઈ વરન્ડાપરથી ઉડી અદર આતી ગયાં. આવા આવા દુઃખદાયક ખ્યાલોપર મનન કરતાં અભાગ્યા નસતીની આંખો ભિંન્નતા માંડ.

“મને જરા ખેલું ગીત ગાઈ સંભળાવોતી! ‘વનમાળી બનાવે વન વન ટુલોની બગર’ એ ગાયન સાંભળવા મને ધણુંજ ગમેજ,” ખોરશેદ નજદિક દોડી આવી બાજુપર બેઠી જતાં ખીલુ બોલ્યો.

ઘંટડી જેવા સુરીલા શ્રીમા કંઈ ખોરશેદે તે ગાયન અચ્ચાંને રીઝવવાને ખાતર લલકારવા માંડ્યું. તે મધુર અવાજ કાતે પડતાં નસતીથી મુલ્લજ થોભાયું નહિં. હળવેથી તે નીચે ડિતી પડ્યો પણ-સખર! ખોરશેદ નજ-દીક ચાલી જવાની તેની તાકાત એકાએક નધારેલી ગુમ થઈ ગઈ. નજદી-કની ઘડ ઝાડીઓ પછવાટે દુર ભરાઈને તે ઉભો રહી ગયો. કેવો મીઠો મધુર

હલક ! કેવા સુંદર શખ્દો ! નસલીના કાનમાં તે સુરીલો સાદ અને તે આનંદી બોલો એકદમ ચીટકી બેઠા. ગાયન ખતમ થયું ! છટ ! છટ ! બહી ગય આવી દલદર જફાકારક હાંદગી. લખખોની દોલત છતાં આ લખેસરીના તક-દીરમાં જરા કરારના શબ્દે શબ્દવાનું લખાયલું ક્યાં હતું ? એક સદ્ ઉડો શ્વાસ ખેંચી ગમગીનીથી માથું નીચે ઝુમાવી દઈ તે જેવો આવ્યો તેવોજ પાછો અંગલામાં ધીમા પગલે ચાલી ગયો.

આ માલેતોગર શેઠયો જ્યારે આ કિસમની જાલિમ કંગાલ હાંદગી ગુનગરતો હતો ત્યારે તેની આ પગારદાર છોકરી તો પોતાને દરેક રીતે સુખી માનતી હતી. ધારવા કરતાં તો તેણી સારો દરમાયો મેળવવાને બાગ્યશાળી થઈ હતી અને હાલને કાજ તો તાલેવંત હાકિસમાં તેણી સારા દહાડાઓ પસાર કરતી હતી.

વળી ખડકીથી તેના ઘરઆરના પણ સારા સમાચાર મળ્યા જતા હતા. બીજી બહેનો પણ પુનામાં કેથે આખર દરકારથી ગુનગરન કરવા લાગી હતી. હમણા હમણા ખોરશેદ પોતાના બહાલાંઓપરના કાગલમાં પોતાના મુરખ્ખી પાલનદાર સરદાર નસરવાનજી તાલેવંત માટે ઝાઝું લખતી નહોતી; કારણ કે એક દિવસે અકસ્માતીક રીતે તેણી જાણવા પામી કે તેના છેલ્લાં છેલ્લાં પંચામાં ફક્ત નસરવાનજી-તાલેવંત શેઠ-અને નસરવાનજીના નામથીજ પોતાનાં કાગલો તે ભરી દેતી હતી. તે ખ્યાલ આવતાં આ નાણુક સુંદરીનાં ગોરા એહેરાપર રતાશ ધાઈ આવ્યો.

શું ? આ બનવાબેગ હતું કે હમણા હમણા તેણી આ ધનાઢય શેઠયા માટે ઘટે તે કરતાં જ્યાદા વિચારો ધરાવતી થઈ હતી અને તે પણ તેજ ધણી માટે કે જે તો તેનાથી દુરનો દુરજ નાસભાગ કરતો વસ્તો હતો ! ફક્ત જમવાની ટેબલ સિવાય બીજે ક્યાં તેઓ અરસપરસ મળતાં હતાં ? છટ ! છટ ! તે કિસમના ખ્યાલો કરવાને પણ ખોરશેદ હેબત ખાઈ જતી હતી.

એક સુંદર સમી સાંજે પીણુસ અને ખોરશેદ અંગલા નજદીક ચાલતાં લટાર મારવા કિતરી પડ્યાં હતાં જ્યાંથી પાછલે દરવાજે અંગલાના કમ્પાકિન્ડમાં તેઓ દાખલ થયાં. જમણી આબુના એક ખુણામાં કોઈ પીરની

કપરપર ફુલો નાંખવામાં આવ્યાં હતાં અને બત્તીઓ સલગતી હતી. આ બ્લેઝી મિલ્કત નસરવાનજીએ વેચાતી લીધી તે આગમય વર્ષોથી આ કોઠ પવિત્ર સંતની કપર બંગલાના પછવાડેના એક ખુણામાં હતી. ઘરડાં ધના-ક્રુધની શિખામણ મુજબ નસરવાનજીએ તે કપર તેવીજ હાલતમાં ચાલુ રાખી અને એક મુસલમાન મુખવરને પૈસા આપી ધનાક્રુધ તે ઘેરની તમામ હેફાજત લેવરાવતાં હતાં.

“એ આય કપરમાં કોણ સુતું હોશે?” ત્યાં આગળ પલવાર ઉભો રહેતાં પીલુસે ખોરશેદને પુછ્યું, “એમ પથ્થર નીચે સુઈ રહેવા અને તો નહીં ગમે—”

“નહીં, દીકરા, એમ નહીં બોલ્યે,” તે ચેકુસને પાસાંમાં દાખી દઈ ખોરશેદે કહ્યું. “એમાં કોઈ સુતેલું નથી—એ તો કોઈ બિચારો ખુદાના ઘેરમાં જઈ બહેસ્તમાં સુતોછ.”

“તે બહેસ્તમાં કોણ જતું હોસે? આપરા લોકથીબી જવાય કે?” પીલુએ પટપટારો ચાલુ રાખ્યો.

“નહીં—નહીં—જીવતાં માણસોથી તાંદ કંઈ જવાય? બધા મુવેલાંજ તાંદ જાય. તારાં મમ્માબી બહેસ્તમાંજ સુતાં હોસે,”

પીલુ ઘડીભર ચોંટી ઉઠ્યો. ખોરશેદનો હાથ છોડી દઈ જરા બેશથી તે બોલી ઉઠ્યો, “નહીં—નહીં—ખોરશેદ આન્ડી, તમારી બૂલ છે. તમે કહોછ તે ખરું નથી. મારાં મમ્મા તો બહેસ્તમાં ગયાંજ નથી. મમ્મા પપ્પા સાથે ઘડી ઘડી પંચાત ને મારામારી કરતાંતાં. મમ્મા બધાંપર—બધાંપર જરા જરામાં છેગતાંતાં ને મને ને ધભાં બેનનેબી ખાસરે ખાસરે મારતાંતાં ને તેથીજ મમ્મા એક દિવસ બધાં સાથે મારામારી કરી રાતોરાત ઘેરમાંથી કેથે ચાલી ગીયાં તે હજી સુધી આયાંજ નથી—બાકી મમ્મા બહેસ્તમાં તો ગીયાંજ નથી.”

યા ખુદા? આ નિર્દોષ ચેકુસના મ્હોડેથી ખોરશેદે આજે પહેલવહેલી-વાર આ બધું શું સાંભળી લીધું? આ શું ખરું હશે? ખોટું શી રીતે હોઈ શકે? તેના નાણુક તિક્ષણ કાનોમાં કોઈએ જાણે ગરમ તપાવેલું સીસું

રેડી દીધું હોય તેમ તેણી ચમકી ઉઠી. ફક્ત થોડાજ બોલોમાં આ નિર્દોષ પીલુસે ભેદભરમનો પરદો આજે કેવો એકદમ ઉઘાડી દીધો હતો ?

“ચુપ—ચુપ, ડારલીંગ !” પીલુસનો હાથ પકડી લેતાં તેણી બોલી, “એવું એવું ફરીથી બોલતો ના.”

“કાંય, નહીં કાંય બોલાય ?” પીલુ બજીદ થયો, “એ બધી વાત સાંભળી તમેબી દલગીર થયાં કે ? બિચારા મારા પપ્પાબી એમજ દલગીર થઇ જાયછ. જાહેરબી હું મારાં મમ્મા સાથે એવું એવું બોલુંછ તાહરે પપ્પાબી દલગીર થઇ જઇ મને મુંગો રહેવા કહેછ.”

“તાહરે એવું એવું નહીં બોલ્યે, ડારલીંગ, ચાલ—હવે અંદર ચાલી જઇએ; નહીં તો ધનાક્રુધિ ખુબ પારશે.”

પીલુસ તો જરા ખસ્યો નહીં. તે વંળી પાછો બોલ્યો, “આન્ડી ડીયર, એ ધનાક્રુધબી મમ્માને બરોબર ઓરખતાંતાં. અમે બધાં પહેલાં એવણુનાજ ઘેરમાં રહેતાંતાં ને મમ્માએ એ બિચારાં સાથબી મારામારી કરેલી ને એવણુને ગારો દીધેલી.”

ખોરશેદ હવે શું જવાબ દે ? પીલુસનો હાથ ખેંચી આ છોકરી મુંગી મંતર ચાલવા મંડી ગઈ. બંગલા નજદીક આવી પહોંચતાં વરન્ડાપર બેઠેલા પોતાના પિદર તરફ પીલુસ ઉરપુર ઉલટથી દોડી ગયો. ન્યારે ખોરશેદ પોતાના ઓરડામાં જઈ સોફાપર ગંભીર ગમગીન ચેહેરે અરડાઇ પડી. રકમ રકમના તાઅજ્જુખીભરેલા ઉલટસુલટ ખ્યાલો તેના ગભરાયલાં મગજમાંથી વિજળી વેગે પસાર થવા લાગ્યા. તાલેવંત—હાઉસની તેની ટુંક જીંદગીની તવારીખમાં આજની સાંજે કાંઈ નવોજ સંજ્ઞ ઉઘાડયો હતો. એ શું ખરું હશે ? નાના પીલુસે નિર્દોષતામાં કહી સંભળાવેલી કથા શું સાચી હોઇ શકે ? ત્યારે નસરવાનજી તાલેવંતની ધણ્યાણી હજી જીવતી હતી ? એ બધો શું થોંટાળો હતો ? વિચારોના વમળમાં વીંટળાઈ ગયલી આ છોકરી થોડો વખત પછી સોફાપરથી ઉઠતી હતી તેટલામાંજ તેના ઓરડા નજદીક કોઠનાં ભારી પગલાંનો અવાજ સંભલાયો. અંદરથી બધ કીધેલાં બારણાંપર ટકોર પડ્યા. ગભરાઇ અકળાઇ જઇ ખોરશેદે બારણાં ખોલી નાંખ્યા અને યા ખુદા !

નસરવાનજી પોતેજ ત્યાં આવીને ઉભા!!

“તમને ડીસટરર્મ કાઢાંછ તે માફ કરજો,” પોતાની ગવરનેસના ઓરડામાં આજે પહેલવહેલીવાર દાખલ થતાં નસલી બોલ્યો, “પીલુ બાબાએ આજે સાંજની થોડાંધણી વાત મને હમણાંજ કહીછ તે તે સાંભળ્યા પછી પહેલી ઘડીએ—મને વિચાર આવ્યો કે મારે તમારી આગળ બધો ખરો ખુલાસો કરવોજ જોઈએ.”

“હું—હું જાણુંછ.” એકાએક ગભરાઈ જઈ ખોરશેદ ઝડપથી બોલી કહી, “હું ઘણીજ-ઘણીજ દલગીર છઉં—માફ કરજોજી—મારીજ ભુલ થઈ.”

“હા,” છુપું હસ્તાં તે બોલ્યો, “તમે જે સાચ્યુ માન્યું તે તમે એને કહી દીધું—તમે એને કહ્યું કે એની મમ્મા બહેસ્તમાં ગઈછ.”

ખિન્નહતની મારેલી ખોરશેદે માથુ નીચું જુમાવી દીધું. તેની સામે આવી ઉભેલા પોતાના મુરખીના ચેહેરાપર ફેલાઈ રહેલી ગમગીની જોતાં તેનું હૃદય તેને અચ્ચિતજ ડંખવા લાગ્યું.

“પીલુની મમ્મા કંઈ ગુજરી જવાથી અમો લોકથી વિખુટી પડી ગઈ નથી.” તે ધીમા ગડગડ અવાજે બોલ્યો, “જો તેમજ અન્યું હોતે તો અમો એને લાગણીથી વારંવાર યાદ કરતે—પણ—પણ—અફસોસ ! મારાથી—મારાં બે નાના બહાલાં બચ્ચાંઓથી કાયર થઈ જઈ એ અમુને છોરીને કંથે ચાલી ગઈ! હું તે વખતે પડ્યો ગરીબ—બિલકુલ મિસ્કીન—ને એને કાણુ જાણુ શું ઓછું પર્યું તે.....”

“પણ—પણ—એવણે એમ કાંય કીધું હોશે?” ન્યારે તે વધુ નહોંજ બોલી શક્યો ત્યારે ખુરશેદે જખાન જેમતેમ બોલી. તેની આંખો ભિનાશથી ઝળઝળવા લાગી.

“એ બધું સાંભળતાં તમારોખી હવ દલગીર થાયછ તે હું ખુલ્લી રીતે જોઈ શકુંછ,” નસલી જેમ તેમ બોલ્યો, “પણ મને લાગેછ કે ખરી હકાકતથી મારે તમને વાકેફ કરવાંજ જોઈએ. દુન્યાના મનથી કદાચ મારી બૈરી હવતી હોય પણ મારે મનથી—મારાં બચ્ચાંઓ માટે તો—એ મુવેલીજ સમજુંછ. ખોરશેદ, હવે આજે બધી ખરી હકાકત સાંભળી લઈ મારા

“મને લાગેછ કે ખરી હકીકતથી મારે તમને વાકેફ
કરવાંજ જોઈએ,” નસલી જોલ્યો.

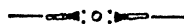
(પાનું ૯૪ મું.)

પીલુસપર લખેશ સાડ એવુંજ હેત ચાલુ રાખશો ?”

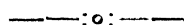
“ અરે—હું તો એને મારો અમસો પોતીકાજ ગણું છું, ” ખોરશેદ પોકારી ઉઠી, “તે સાડ તમે જરાખી ઝીકર ના રાખો. આજે તમે મને જે હકીકત કહીછ તે હું—હું—ખાનગીજ રાખશ.”

“ થેંક્યુ—મારીખી તેનીજ મરજી છે—ધાળીજ મહેરબાની ” નસલી દયાયલા ગમગીન અવાજે હળવેથી બોલ્યો. તેના ચેહરાપર એક ગંભીર નજર ફેંકી તે એકાએક પીઠ ફેરવી ત્યાંથી ચાલી ગયો.

ખોરશેદે પલના પલકારામાં જોઈ લીધું કે તેના પાલનદાર શેઠની આંખો આંસુઓથી ભિંન્નઈ ગઈ હતી. તેને જતો જોઈ ખોરશેદ તેજ જગા-પર પલવાર ચીટકી ઉઘી. એકાએક તેનો જીવ ફરવા લાગ્યો અને—અને પાસના સાફપર પડી જઈ તેણી માથું હાથોમાં દાખી દઈ એકાએક ડુસ્કે ડુસ્કે રડવા મડી ગઈ.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

“દીલ લે ગયા હૃય મેરા દીલદાર હસ્તે હસ્તે !”

ભડું થાયરે તારું, લવજી કરાકા ! પરવરદેગારે તને તો ઉતાવલમાંજ વડ્યો હશે. તખીયત તો સુધરી પણ જીવને કરાર ક્યાંથી મલે !

આજે સહવારના ટપાલમાં આવેલાં એક નધારેલાં વિચિત્ર કાગલે તેને ખીલકુલ બેઆખરો બનાવી દીધો હતો. વરન્ડાના ખુણામાં ભરાઈને—નાહવાની મોરીના બારણાને સાંકલ મારીને—અરે ! જનજમાં છુપાઈ વટીક લવજીએ તે કાગલ ચીપીચીપીને કાંઈ સત્તરેક વેળા વાંચ્યા કીધો પણ વાંચતાં અને વાંચતાં તે વિચારોના વમલોમાં વધારે અને વધારે વીંટળાતો ગયો.

“તું જો એમ માની બેઠો હોય, લવ, કે ફેની તુંને સખરદખર ભુલી ગઈછ તો તે તારી મોટામાં મોટી ભુલ સમજજે. મારી જીભ એક—ધમાન એક તે મારો લવ ખી એકજ સમજવો.....”

યા પરવરદેગાર ! ફેની હીરાભણુકનો તે પત્ર હતો. એ છોકરી પાછી

શું બાળ ખેલવા ચાહતી હતી ? તે લાંબાલય પત્રની ઉપલી સતરો ફરી અને ફરીથી વાચતાં લવજની આંખોને હવે ચિત્રી આવવા માંડી. ફેની એક વેળા ફરીથી તેને શું એવકુદ્ જનાવવા ચાહતી હતી ? લોક તો વારંવાર બોલતાં હતાં કે બ્યારે હશે ત્યારે લખેસરી ચાંદનબાઈની ગંજવર દોલત હીરામાણેક ખાનદાનની આ ખુબસુરત નખીરી ફેનીનીજ સરજતમાં લખાઈ હતી. લખખોની દોલત-આદશાદી ચહેલમહેલ અને—? છટ ! છટ ! લવજના કપાલપર આજે પરસેવાના ઝરાં ઝુડી નીકળ્યાં. પેલો હોમી પણ ક્યારે રાંદેર આની લાગશે ?

વીલરમાસીની કરી લીધેલી આ દીકરી મેહરાં એક ફેની ભોળીભાળી અને લાગણીવાળી છોકરી હતી ! હમણાં હમણાં તે લવજની પાસથી ખીસતીજ નહોતી. પોતાના ઘરમાં તબિયત અર્થે આવેલાં આ મહેમાનને હરેક કિસમની સગવડ આપવામાં તેણી જરાપણ ક્યાસ રાખતી નહોતી. હમણાં હમણાં તેણી લવજના માનીતા અભખરા વાર્તાનવેશીમાં પણ કાંઈ અજાણ ઉરપુર ઉલટ બતાવતી હતી. ગામડાંમાં ઉછરેલી—ઉધરેલી—ગરીબ—સાદી-માદી પણ હૈયાની ખિલકુલ સાફ ! ખમા ! ખમા ! એક વળવળ્યા ખેતાબ જીવ, આવા આવા ખ્યાલો આવતાં લવજનો હાથ વળી પાછો ગજવામાં દબાઈને ભરાયલાં પેલાં કાગળપર પડી ગયો !

આજે ત્રણચાર દિવસ થયાં મેહરાં કાંઈ ગુંથવાનું હાથમાં ધરી પાસેના ખેતરમાં છાંયડામાં એકલી ખેસતી હતી. લવજની નજર પડતાં તે એકઠક ત્યાં દોડી ગયો. આ છોકરીની નજદીક ખેસતાં લવજના દીલમાં શું થતું હતું તે તો તેને ચા તેના ખુદાનેજ માલમ હતું.

“હું ખરું કહુંછ. મેહરબાઈ, કે જો દુન્યામાં બધીજ છોકરી તમારા જેવી જ્ઞાન સત્તુકની ભરેલી ને સાફ હંયાવાળી હોતે તો છોકરીઓના નામે ફરયાદ કરવા સાફ માટીડાઓને કંઈ કારણુજ નહીં રહેતે.”

આ સાંભળતાં મેહરાંના હાથમાંનો સુમયો એકાએક અટકી પડ્યો. એલાર-પેલાર વાતચીતમાં લવજભાઈ આજે આ શું ભલતુંજ બોલી પડ્યા હતા ? ગરીબ બિચારી ગામડાણુ શું જવાબ વાળે ? તે છોકરીએ સાફસાફ

જોઈ લીધું કે લવજની કાળી ભમ્મર આંખો તેના ચેહેરા તરફ જ દીગાઈ રહી હતી. તેના મોઢાંપર રતાશ ધાઈ આવ્યો.

“ મકુન્ને મુંબઈથી હવે કુમીથી આજકાલ આવી લાગશે,” મેહરાંએ વાત ઉઠાવી, “મારી મોટામાં મોટી સહી એ કુમી છે.”

“ એ સમજી હું તો ખચ્ચિતજ દલગીર થઈ ગીયોછ ” એક ધીમે શ્વાસ ખેંચી લવજએ કહ્યું.

“ કાંય? કાંય? એમ કાંય? તેનું કંઈ કારણ, લવજભઈ?” સુધયો વળી પાછો નીચે ઝુકાવી દેતાં મેહરાંએ અન્યથા સાથ પુછી દીધું.

“ પછી તમે મારો ભાવ કહાં પુછવાના ઉતા જો? પછી તો તમે એ તમારી કુમી સાથેજ ફરયા હરયા કરશો!”

“ ઓ-મરેરે, લવજભાઈ એટલું બધું?” મેહરાંના ગાલોપર પાછો રતાશ ફરી વળ્યો. ઉતાવળમાં તે પાછી શું થવા મંડી ગઈ.

“ તમે તો એક ફરેસ્તા જેવાંજ છો જો, મેહરાં,” તેની જરા નજ-દીક ખેસતાં લવજએ પાછો પટપટારો ચાલુ કરીધો, “ રાંદેરમાં ગુન્નરેલા દિવસો મારી જીંદગીના છેડા સુધી મને તો યાદ આવશે. મકુન્ને મુંબઈમાં મને સોલવાશે કેમ, મેહરઆઈ-મેહરાં?”

મેહરાંનો ચેહેરો જરા ફિક્કો થઈ ગયો. તે બોલી, “તમારા જેવા એક આહોશ લેખકને તેવી ધાસ્તીજ શાની રાખવાની? કલમ સાથ કામ પારતાં ને લખતાં લખતાં દહારાના દહારાઓ ગળડી જાય—પણ હુંબી બધું શું બોલી : જાઉંછ, મરેરે? તમે હમણાં મુંબઈ કહાં જવાના છો? કે તેની વાત!”

“મેહરાં, તુને ખાનગીમાં કહુંછ કે મારાં કમઅખત ભવિષની તમામ મદાર મેં એક નોવેલપરજ આંધીછ. મારો દોસ્ત હોમી તે વાત બહાર પારનાર છે ને—”

“ને પછી તમે નામાંકીત થઈ ગયા એટલે ગરીબ બિચારાં વીલરમાસી ને અમો જેવાં ગરીબ ગમારોને તમો કહાં યાદ કરશો.” તેને વધુ બોલતો અટકાવતાં મેહરાંએ કહ્યું.

“ નહીં—નહીં, મેહરાં, તું ધારેછ તેટલો હું નગુણો નથીજ. હવે મારાથી તુને કેમ ભુલાય.” અને ગજવામાં પડેલું પેલું નખોદયું કાગળ બરોબર આજ ઘડી યાદ આવતાં લવજીએ એક છુપો નિશાસો નાંખ્યો. આ બધું શું બની જતું હતું તે મેહરાં વડીક સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકી નહીં.

“હું બી એક નસીબનો કુટેલોજ મુવોછ, મેહરાં,” એક બીજો દયા-જનક નિશાસો નાખતાં ને બોલ્યો, “મારૂં તગદીરખી એક ડગલું આગલ ને આગલજ દોડતું રહેછ. જો તમુને વાંધો નહી હોય તો મારાં કરમની કંઈ કથા કહી સંભલાવું?”

“બોલોતી, ભયજી?”

“મારા કુંવારા લખેસરી કાકાજીએ એક લાડકવાયા દીકરાની માફક મને ઉછેરી ઉછેરી મોટો કીધો. માયઆપ વગરનાં બચ્ચાંપર કાકાનો બહુજ જીવ. કાકાએ મને વારંવાર છડેચોક કહી સંભલાવેલું કે જાહેર હોશે તાહરે એવ-જીનો ઉલ્લો મારાજ નસીબમાં દોકાયલો સમજવો. આપરેખી તેથી કંઈ ધંધોધાપો કરવા દરકારજ કીધી નહીં. કાકા હવા ખાવા માથેરાન ગયા ને તાંહથી કોઈ નવી વીધવા કાકી લઈ આયા. નવાં કાકીજીને ઘેરમાં મારો પગદંડો નહીં ગમ્યો ને મારામારી કરાવી મને છુટ્ટો પારયો. કાકાની મહેર-બાનીપર રહેવા મને ઘડીબી ગમ્યું નહીં તે તમામ ચીજને દોકરે ઉડારી મારૂં બધું જીવું ફેરી લેવાની મેં બાથ બીડી; ને શું કહું, મેહરાં? ઘણી ઘણી રાતે અન્નના એક દાણા વગર ભુખો ને ભુખોજ હું બીછાણે પરેલો.”

મેહરાંના નરમ હૈયામાં કંઈ ન સમજ પડે તેવો દયા અને લાગણીનો બુક ભરાઈ આવ્યો.

“રફતે રફતે મારી તબિયતખી હાલહવાલ થતી ચાલી ને આજે હવે જરાખી ટકી શકયોછ તે મારા એકપુરા દોરત હોમીનાજ પરતાપ. બાકી હાડમારીભરેલી એવી નાદરસ્ત તબિયત સાથ જીવવા કરતાં હું તો મરવાનું બહેતર સમજતોતો.”

નાજુક નરમ હૃદય ધરાવનારી અશરાફ મેહરાની આંખો હવે ભીંજવા માંડી. કેવી લાગણીવાતી સાચ્યાં દીલની ભલી છોકરી! લવજીને ફેનીના

કાગલનો જવાબ આપવાની કાંઈ જરૂર હતી ?

“મકુન્ને તમે લોક કહારના અહીં શું કરો છો ?” જીવીનો હાથ પકવીલરમાસી દાખડામાંનાં ભુતની માફક કહાંથી ટુટી નીકળ્યાં ?

“માયજી, તમે કાંય આયાં ? કેથે ઠોકરઘોકર લાગશે ?” મેહરાં બોલી ઉઠી

“હમણાંજ જર તરકારી આપી ગઇ તે એની પાસ ટપાલમાં આવેલું કાગલ વંચાવ્યો.” જોરથી એક છીંક ખાતાં વીલરમાસી બોલ્યાં, “ફેનીનું કાગલ આવ્યો છ. મરેરે, એ છોકરીના રંગદંગ ? રહી રહીને કેટલે વરસ પ્યેછ, કે મારી, તમારામાં ઘણો જીવ ભરાયો છ તે બે દહારા આડંછ તે—

“એ કોણ પરચું ? કાંય, લવજી, શું છે ?”

“કંઈ નહીંરેજી, જરા પગ સરી ગીયો; બીજું કંઈ નહીં.”

“લવજી દીકરા, તુંને બી ઘણું સોલવાઇ જશે જો ? છોકરી તો બોલ કણી ને વાજનો ધુધરોજ છે જો ?”

“અરે, કંઈ આપરા ગરીબના તાંડ એ કંઈ આવે. માયજી.” મેહરાં કાગલ વાંચતી બોલી ઉઠી, “એ તો બધું ખાલી લખતી હોસે.”

“પણ તું બી આવજો આવજ જવાબ લખી નાંખ. દીકરી,” એ બીજી છીંક ખાતાં વીલરમાસી બોલ્યાં, લખ કે “બે દહારાને બદલે બે મહિના આવીને રહે—ઓ કોનસા દીન કે મીયાંનાં પાંડેમાં જીવ્યાં ? મરેરે, કે મજાહની દુકતી છે ? ચાંદનખાઇ બી એને કોઇ સારા છોકરા સાથ પંણાવ માંગેછ; પછી ગરીબ હોય તો બી ચાલે. એનો હાથ જે ધરશે તેના તકરારમાં લખખોના રૂપ્યા. મકુન્ને તુંને કેટલાં વરસ, દીકરા લવજી ?”

યા ખુદા ! લવજીના આખખા બદનમાં કોઇએ જાણે વીજળીનો ઝંછોડી દીધો હોય તેમ તેને આંકરા આવવા માંડ્યાં. વીલરમાસી મરેરે પાછા રાતે. એવણે આ બધો શું અભાડો વાળી દીધો. સારું થયું ધરડાંને ખુલ્લાં ચોગાનમાં ઉપરાસાપરી છીંકો આવવા માંડી જેટ સરદીની ધાસ્તીને લીધે તેવાજુ જેવાં આવ્યાં તેવાંજ પાછાં જીવી સા ધરમાં ચાલી ગયાં. લવજી તો જાણે બિલકુલ જડ થઇ ગયો. તે જીવાન છાતીમાં હમણા ડીયો અણ્યાજો કાંટો ખુંચતો હતો—અરે—તે

કપાતાં ક્લેન્નંપર કીયો ચમટો તુટતો હતો—તે ભોલીભાલી નિર્દોષ મેહેરને ક્યાંથી ખબર હોય? કાંઈ ગઈગુજરી યાદીએ બિચારા લવજીને સખરદખર અસ્વસ્થ કરી મેલ્યો હતો. તેનું તમામ તનબદન તોફાની હવામાં હીલતાં એક ઝાડ મિસાલ ધ્રુજવા લાગ્યું. મેહેરાંની સાંમે બેઠેલો આ લવજી કરાકો હતો યા ઘોરમાંથી ખણી કહાડેલું એકાદ મુરદું?

“કાંય, લવજી, તમને શું છે? તબિયત કંઈ ખગરી આવીછ?” લવજીનો હાથ મેહેરાંએ સાચ્ચી દાઝથી પકડી લીધો.

“હા—હા...જરા કંઈ એવુંજ લાગેછ.” રખેને તે ઉઠતાં ઉઠતાં જમીન પર ગબડી જાય તેની ધાસ્તીથી લવજીએ બિલકુલ નભરવસપણાથી મેહેરાંની ગરદનપર પોતાનો હાથ વીંટળાવી દીધો. કાંઈ નધારેલાં અકળાટ ગભરાટનાં મારેલાં દજી તેઓ બન્ને ચાલતાં હતાં તેટલાંમાંજ પાછળથી કોઇના હસવાને અવાજ સંભળાયો.

“કોણ? હોમી? તું અહીં? કહારે આયો?” મેહેરાંની ગરદનપરથી એક ઝટાક મારી હાથ છોરવી નાંખતાં લવજી અજાયબીથી પોકારી ઉઠ્યો. ગરીબ બિચારી મેહેરાં! શરમાઇ જઈ તે ત્યાંજ અસ્થિર ઉભી રહી ગઇ! એ આજે બધું ઉપરાસાપરી શું બની જતું હતું?

————:o:————

પ્રકરણ ૧૮ મું.

————:o:————

ઘણાં ડાસી!

ત્રીંગ—ત્રીંગ—ત્રીંગ—ત્રીંગ—ત્રીંગ!

પોખાળ વરન્ડાપર ટંગાયલાં એક શોભીતાં “આન્ડ—ફાધરસ ક્લોક”માં સાંજના પાંચના ટકોરા પડ્યા. પોરત્ય નજદીક સફ સમારી ઉભા રહેલા સઘળા નોકરો તુરતજ ટટણખાર તૈયાર થઈ ગયા.

રેલ્સ રોય કાર નંબર વન!

“હવે આજે ફાનસો કેવાં ચલકેછ; મુવાઓને કહીએછ તાહરે તો પેટમાં

ચમટા તુટેછ; ચાલ આગળ ચલાવ.”

સન—ખીમ કાર નંબર હુ !

“એનાં માથાંપરની પાધરી તો જોવ ? એ મુવાને શોફર કોણ કહે ?
કસખી પટો બહાર દેખાય તેમ પાધરી પહેરતાં તુને નથી આવરતું કે ?
જા—જા—મુવા હજમ—આગળ હાંક.”

મીનરવા કાર નંબર થ્રી !

“ઓ વાખરે, રસ્તમજી.” ડોહાંએ નજદીક ઉભેલા પારસીને કહ્યું,
“ધમ્મણુપર કેટલી બધી ધુર ? રોગ લાગ્યાને હજી તો ગાંધ કાલેજ કહેલું ને
તોખી જેવી ને તેવીજ ધુર ? આય શોફર તો દહારે દહારે મુવો બીમપોરના
હરમાનની કાની વધતો ચાલ્યો ને સાથે લાગો કુવડ ખી જેવો ને તેવોજ !
મારા ઘેરમાં હું એક ધરીખી એવું ચાલવા દેવશ નહીં, રસ્તમજી. બધાને
મજબુત તાકીદ આપજો.”

મોટરો ખલાસ થઈ અને ઓસ્ટ્રેલીયન બેલર જેડીઓવાલી જાતજાતની
ખાસ્તી ચરધો ડગ્ગન ખીજી ગાડીઓ વરન્ડાપર બેઠેલાં બાઈ સાહેબને સલામ
કરી પોરચમાંથી પસાર થઈ ગઈ. મોટરો અને ગાડીધોડાની પરેડ ખલાસ !!
તમામ નોકરો પામી ગયાં કે બાઈ સાહેબના મિળજનો પારો આજે એક-
દમ ઉપર ચઢી ગયો હતો.

નેપીયનસી રોડપર આવેલો આલીશાન “ચાંદન કાઝા” નામનો મહેલ
જેવો બંગલો મુબઈની મિલ્કતોની એક મગરૂરી ગણાતી હતી. આ દિલકસ
ગંજવર બંગલાનો અતિ વિશાળ બગીચો મગજને તર કરતા રંગબેરંગી
પુષ્પો અને લીલાં ફંજર જેવાં રકમ રકમના જાડોનું ગોચા એક સંગ્રહસ્થાન
હતું. મોંઘાંદાટ રાયરચીલાં સાથના સંખ્યાબંધ ઓરડાઓનો શુમારજ નહોતો.
બ્યાં નજર નાખો ત્યાં બસ દોલતની રેલછેલ અને બાદશાહી ચહેલમહેલ
સિવાય બીજું કશું દેખાતું નહોતું. પરંતુ અફસોસ ! આલા દોરદમામવાળી
આ ગંજવર મિલકતમાં ફક્ત એકજ ધરડો જીવ આજે વર્ષો થયાં બરાબ
ચંપાઈ રહી વસતો હતો ! હા—વાંચનાર—ફક્ત એકજ એકલડોકલ ધરડી ડોસી !!

લખ્ખોની કિમ્મતે અંકાતી આ બહોળી મિલ્કત “ચાંદન-કાઝા”ના માલેક

ચાંદનખાઈ હીરામાણેક લોકના મનથી તો એક ચીનાઈ ઉખ્યાણુંજ હતાં. શુમારે પાંસેક દિવાળી જેઈ ચુકેલાં આ ડોસાં દેખાવમાં તો હજી તંદરસ્ત અને લાલ તુડી જેવાં જણાતાં હતાં. દોલતની રેલછેલ અને માંગે તે મલે તોય આ લખેસરી બાઈના જીવને બાતિનમાં તો જરા જપ નહોતો; અને જપ હોય પણ ક્યાંથી ?

ડોસાં જે પોતાની લપલપતી લુલીપર કાચુ ધરાવી શકતાં હોતે તો આજે તેવણુ ઠેકાણે ઠેકાણે ખચ્ચિતજ પુંજતે; પણ પોતાની તેજી જીભલીના પ્રતાપથી ઘરડાં પોતાના દોસ્ત આશનાવોમાં તેમજ ખેશીઓમાં અળખામણુ થઈ પડ્યાં હતાં. ઘરમાં ચાકરી કરતાં કુડીખંધ નોકરો પણ હવે અચ્છી રવેશે જાણી ચુક્યાં હતાં કે ડોહાંના મિજાજનો વીમો ઉતારનાર દુન્યામાં હજી કોઈ પેદાજ પડ્યું નહોતું. તનનું સુખ-ધનનું સુખ ! પણ મનનું સુખ ક્યાં હતું ? ગર્રી અને જીદમાં સદા જકડાઈ રહેલાં કેટલાંક લખેસરીઓનો અવતાર એવોજ હોય છે.

એ ઘેલાંપણું નહીં તો બીજુ શુ વળી ! કડક સ્વભાવની ડોકરી ચાહતે તો પોતાના સગાંબહાલાંઓથી આ બગલો ભરી નાંખી પોતાની નજર આગળજ તેઓને રાખી પોતે અમન ચમનમાં દહાડા ગુજારતે. તેમ કરવાને પૈસાનો તોટો ક્યાં હતો; અને તોપણ મબલખ દોલતમાં મહાલતાં ચાંદનખાઈ ગંધાર જેવા આ બહોળા બંગલામાં અડુમડુ એકલાંજ રહેતાં હતાં સિવાય કે તેવણુના સોલીસીટર અને પગારદાર સલાહકાર પેલા રસ્તમખા મહેતા કે જેવણુ પોતાને અપાચલા એક ખુણાવાલા ઓરડામાં ગુપચુપ પોતાનું કામકાજ આટોપ્યા જતા હતા.

ડોસી પાસ ગંજવર દોલત હતી અને તેથીજ તો કેટલાં સગાંબહાલાંઓ ખુશામદના ખોરયાંઓ બની ઘરડાંને જેમ તેમ સંભાળી લેતાં હતાં. પૈસાનાજ ખ્યાલથી કેટલાં ખેશીઓ વારંવાર ડોકરીનો ખાઉં-કરડું અને લાવ છરી-નાક-કાપું જેવો ખવાસ તામોશ કરી દેતાં હતાં; અને તો પણ કેટલાંક જણાંઓ ચાંદન-કાઝાના હોલમાં કોઈ વખત ફરજ્યાત પગ મેલતાં દુન્યાની લીલી સુકકી જેઈને ધરાઈ ચુકેલાં આ ઘરડાંને જેતાંને વાર વારંવાર કાંઈ

વિચારમાં પડી જતાં હતાં. કોઈ ધારી લેતાં કે ધરડીનું જરા ધસવા માંડ્યું હતું, તો કોઈ વળી આ ડોકરીને બાર ગાંઠ પુરાં માનતાં હતાં. ગમે તે હોય પણ ઘણા ઘણાઓના મનથી ચાંદનબાઈ હીરાંમાણેક અવિચિતજ એક પારખી નહીં શકાય એવાં બુલબુલામરી હતાં.

ચાંદનબાઈના ખોળાં પટાક ગલામાં એક ઝગઝગતા હીરાનો હાર વીંટળાયલો હતો. હાથોપર ઝળકતા બીલીયાનોની બ્રેસલેટ અને બન્ને કાનોપર લટકતાં બોર જેવડાં આબદાર મોતી ! નદી મળે એકાદ પેટનો દિકરો ! કોણના નસીબમાં ધરડાંની લખખોની દોલત લખાઈ હશે ? તમારા અને મારા નસીબમાં તો નહીંજ, વાંચનાર !

આવાં ગંજવર બગલામાં આજે વરસો થયાં માંદાં મરઘાંની માફક ઝુરયાં કરતાં ડોળીને હવે જરા થાક લાગવા માંડી હતી. હમણા હમણા ધરડાંને એક નવીજ જતની હેમત લાગતી હતી. તેવણના બેગમાં હમણાં એક એવોજ ધખારો ખેરી ગયો હતો કે બત્તીઓ થવાના વખતે ઓરડાઓમાં કોઈના ઓળાઓ પસાર થઈ જતા હતા. ઘેરમાં રખેને ભુતો ફરતા હોય તેવા કાંઈ ખ્યાલથી ડોસાં હમણા જરા ખેંચી ગયાં હતાં. હમણા હમણા ડોસાંને બરાબર ડુંધ પણ આવતી નહોતી. આંખ જરા લાગી જતી તો ડોકરાંને ખરાબ જતના તરેહવાર વિચિત્ર સ્વપ્નાઓ આવતા હતા. ગઈ રાતેજ પોતાના મગડુમ બાઈ દ્વારાબ—રાંદેરવાલી પેલી જર મોદીના આપને—સ્વપ્નામાં જોઈ ચાંદનબાઈ ઉઘમાંથી ઝપટી ઉઠ્યાં. જે બાઈ સાથે જરા મતફેરી થતાં તેને તેના કવબતના ગમખાર મોત તલક સદંતર ઓવારનિવાર ફરી દીધો હતો તેજ બહારો બાઈ આજે દલાડાઓ થયાં સ્વપ્નામાં આવી ધરડાં ચાંદનબાઈને ખુબ ગમરાવ્યા કરતો હતો; અને તેમ માનવાવાળાં ચાંદનબાઈ પોતેજ હતાં. ગદ્યગુજરીનો પસ્તાવો અને ભવિષ્યના ભિતરની કાંઈ આણુદીઠ હેમત છતાં પણ ધરડાં ચાંદનબાઈ સ્વભાવે તો જેવાં અને તેવાંજ કડક મુલેલાં હતાં. ‘બુદ્ધો બીલાડો કરડે નહીં તો વવડે ખરો’ એ કહેતી આ ડોળીના બાજમાં રામબાણ ખરી પડતી હતી.

પોતાના મરડુમ બાઈ દ્વારાબના એકપુરાં નાના નિર્દોષ બચ્ચાંને કોઈ

સગાંબાલાંના હવાલામાં તેમજ ઘાતકી દુન્યાની દયાપર તેવણે કેમ છોડી દીધું હતું તે હમણા હમણા ચાંદનબાઈને યાદ આવતું હતું. હવે તો તે બચ્ચું ઉછરી ઉઘરીને એક ઉમ્મરે પુગેલી દેખાવળી જીવાન છોકરીમાં બદલાઈ ગયું હશે. માબાપ વિનાના તે બચ્ચાંની એક પણ વખત ખબરઅંતર મેળવવાની આજના દિન સુધી ઘરડાં ચાંદનબાઈને સૂઝયું નહોતું ! નહીં ! નહીં ! કુટુંબી લોહીનો ચમટો ચાંદનબાઈના કલેજાંપર હમણા હમણા વારં-વાર વળ દબ દબને તુટતો હતો.

“ગમે તે પણ મારંજ લોહી,” મખબલના સોફાપર બેસતાં ચાંદનબાઈ મનમાં બબડવા લાગ્યાં. “મુવાં બીજા લુચ્ચાં સગાંબાલાંઓ કરતાં એ છોકરી મારી થોડી ઘણી દોલતને વધારે લાયક બી હોય.”

ગજવામાંથી સુન્નાની દાબડી ખેંચી તપકીરનો એક મોટો સહરકો દાખતાં ડોસાં પાછાં વિચારમાં પડી ગયાં.

“ફલી ને ફેનીને બી થોરા દહારા બોલાવું,” ચાંદનબાઈ પાછાં પોતાના જીવ સાથ વટવટો કરવા લાગ્યાં, “હું બી હવે જીવી જીવીને કેટલા દહારા બુંદાચા કરું; મોરં તો મોરં પણ સગાંઓ બી હવે જોશે કે મારા બહેન્તી દારાબના એકપુરાં બચ્ચાંને હું મરવા આગમચ એકદમ ભુલી નથીજ ગઈ. છોકરી રાંદેરમાં ગામરેમાં પરી રહી તે જરા થોરં બોલનારી-થોરં શીખેલી ને અગરગચ્ચો જોવી હોસે તેટલુંજ કની? પણ તેનોબી ગુનાહ મારેજ માથે.”

દુન્યાની કોઈ પણ ચીજને ખાતર પોતાનો ગુનાહ યા કસુર આમ ખુલ્લેખુલ્લો કપુલ કરી દેતાં ચાંદનબાઈના જે કોઈ પણ સગાંબાલાં આજે એવણને એમ સાફ સાફ ખુલ્લા શબ્દોમાં સાંભલી લેતે તો તેઓ એમજ માની બેસતે કે તે લોકના કાનો તેઓને સામ્રુત દગતા હતા. પોતાનોજ દરેક બોલ હમ્મેશાં પુરો પાડનાર આ જીદી ઘરડાંથી તે કિસમના ડહાપણની વકી રાખવી તે રેતાળ મયદાનમાં કેદે પાણી જોવા સમાન હતું અને તો પણ આ ખરં હતું કે તેજ ચાંદનબાઈ પોતાની ભુલોનો કાંઈ પરતાવો આજે પોતાના મનમાં કરતાં બેઠાં હતાં.

ચાંદન-કાઝાનો બવિખ્યનો વારસ કોણ થશે તે માટે લોકમાં તરેહવાર

ગપાટાઓ ઉડતા હતા. રખેને પેલા ફલી હીરામાણેકના નસીબમાં આ દોલ-તનો ડુંગર લખાયો હોય ? અને તેમ બન્યું તો માર્યા દાર. શેરસદા, જુગાર અને શરતના આ શોખીન સ્ટેલાણીને જેઓ અચ્છી રવેશે પિછાનતા હતા તેઓને આ કિસ્મનો જાંખો ખ્યાલ પણ આવતાં તેઓ મનમાં સાચ્ચી દાઝથી દલગીર થઈ જતાં હતાં.

ધરડાંનાં મનની વાત તો ધરડાંનેજ ખબર હતી. ડોકરી શું કરવા આહતી હતી તેનો ખ્યાલ પેલા તેના ખાનગી સલાહકાર અને સોલીસીટર રસ્તમખા મેહતાને પણ નહોતો.

“જો વીલ કર્યા વગર હું મરી જાઉં તો તેનો તમુને તો કાંઈ વાધો નથીની, રસ્તમખા,” ડોસાંએ એક દહાડો પોતાના સોલીસીટરની સલાહ લેતાં પુછ્યું.

આજે વીલની વાત સાંભળતાં રસ્તમખા જરા વિચારમાં પડી ગયા. “કુટુંબ મોહું પરચું તે વીલ કીધેલું સાઈ, બાઈજી,” રસ્તમખાએ ધીમે ધીમે જવાબ વાળ્યો.

“ધેલા પારગીઓ સાઈ એક મેટ-હાઉસ કહારવા બંધી દોલત આપી દહાએ તો કેમ ? ધેલાઓના તમે ત્રસ્ટી થશો કે ?”

રસ્તમખાને જરા ચમક વા થઈ આવી. આ ડોસીના ભેજાંમાં આજે શું ભરાયું હતું ?

“મકુજે તમે મારી મશ્કરી કરોજી, બાઈ સાહેબ, બધાં સગાંબહા-લાંઓ શું ધારે ?”

“અરે સગાંબહાલાં તુટી પરેરે,” બાઈજીના મિજબજનું થરમોમીટર વળી પાછું એકાએક ચલડી ગયું, “મધપર મકેરા ભમેજી તેમ બધાંજ મુવાં મારા મરવાની રાહ જોતાં બેઠાંજી; પણ હું બી હવે એકદમ મરી જવાનીજ નથી.”

“અરે, એમ શું બોલોજી, બાઈ સાહેબ ? પરવરદેગાર તમુને બધાંને માથે વાસે સલામત રાખે.” રસ્તમખાએ ઠંડુ પાણી રેડવાની પેરવી કીધી.

“જોવ સાંભલો, રસ્તમખા. જરા પાસે આવીને બેસોની ? હરવાયારે તમે ? જોરથી બોલતાં મુવું ગઈ બી દુઃખવા માંડ્યું. મારા બહેસ્તી દારા-

અની દીકરીને મંભઇ બોલાવી થોરા દહારા મારી પાસ રાખવા માંગુંછ. આજે કેટલા દહારા થયા મારો જીવ નહી માનતો તે મારાં બધાં સગાંબહા-લાંઓને થોરા દહારા આપરે તહાંજ બોલાવવા માંગુંછ; તમારો શું વિચાર?”

“તમારો વિચાર ઘણોજ ઉત્તમ છે, આછજી; તે બી બચ્ચું તમારુંજ છે. તમારા બહેસ્તી ભાઇ દારાખ વાસ્તે મેં બી બધેથી તારીફજ સમજીછ; બહેસ્તી ઘણા ડાહ્યા ને દરેલ ઉતા.”

“અરે, તમારા સકાર અરેરે, રસ્તમજી ? એવાને તે ડાહ્યો ને દરેલ કોણ કહે ? બહેસ્તી બિલકુલ ગધેરો ઉતો. અસ કાળ્પીજીપર મોટી પરી દાર રોટલો વારી નાંખ્યો.”

“પણ, આછ સાહેબ ? સરજત તહાં સાજવારી ? પ્યારનાં લગતો એવાંજ હોયછ.”

“પ્યારનાં લગન ? મરેરે, તે સું ?” ડોસાંજી પાછાં ઝઝાળી પડ્યાં, “રોગ પરેરે એવા પ્યારપર ? મુવાં અમે બી પરણેલાં કે નહીં ? પણ ચાલો હવે એ બધાં ટાહેલાં બંધ કરી દ્યો. મકુંજે મારાં સગાંબહાંઓ પર જરા મજામુત ડોરો રાખજો ને મને મરી જતાં વાર લાગેછ તેની સૌથી વધારે શીકર કોણ રાખેછ તે જોઇ તપાસી મને ખાનગીમાં જણાવજો. પછીજ આપરે વીલ કરશું; નહીં તો વરી તમારી હમ્મેશની આદત માફક માંદા મરઘાની કાની આખ્યો દહારો ઓરડામાં ભરઈ રહેજો.”

“તમારી મરજી મુજબજ અધું થશે, આછજી; પણ તમારા બધાં સગાં-બહાંઓને હજી હું ઓરખતો નથી.”

“ઓરખતો નથી ? તે ઓરખાણુ પારવાજ તમુને કહુંછની ?” ચાંદન-બાઈ એકદમ તપી ગયાં, “તમુને મારા સોલીસીટર કોણે બનાવ્યા. રસ્તમજી ? તમારામાં બેચુંજ કલાં અચુંજ જે ?”

ગજે ગાંઠ અને મોટો ડુઓ ! રસ્તમખા પણ બીચારા શુ કરે ? લખે-સરી ચાંદનબાઈના ખાનગી સલાહકાર અને સોલીસીટર અની આલીશાન ચાંદન-કાઝામાં દહાડા ગુન્નરવાના એટલે હાલ તુરત એમજ નો !

“તમુને મારા સોલીસીટર ડ્રાઉ બનાવ્યા, રસ્તમજી !
તમારામાં બેઝનુંજ કલાં બરયુંછ ને ?

(પાનું ૧૦૬ મું.)

પ્રકરણ ૧૯ મું.

—:૦:—

મહોબતનો મિટ્ટો સ્વપ્નો.

રાંદેરની પોતાની બંગલીમાં અહીં તહીં દેખાતા તરેહતરેહના રંગીન રંગ-દંગ નિહાળતાં હીરજીભાઈ ખજેસાથી વારંવાર હસી પડાતું હતું. ખરેશેદ્યાઈ તેનું કાંઈ પણ કારણ સમજી શકતાં નહોતાં. પોતાની બાપીકી માલેકીની જમીનના કામર્થે આ ગામડાંમાં પધારેલાં રતન બહાડયાને રાંદેરની હવા હમણા હમણા એટલી તો માફક આવતી હતી—તનમનને એટલી તો તરોતાજગી ભરેલી લાગતી હતી—કે દહાડાના દહાડા થયાં કરી પણ આલસાઈ વિના તે હીરજી મામાની બોરવાડીમાં લહેરી ખુશાલ જીવે ચીટકી બેઠો હતો. ક્યાં જતો રહેયો આ પોરયાનો શરમાળ સ્વભાવ ? હમણાં હમણાં તે તો સર્વે સાથે એટલી છુટથી બેળાતો હતો કે ખરેશેદ્યાઈ હીરજીને આ છોકરા વિના ધીંભર ચાલતું નહોતું અને પેલી નાની મિટ્ટી મંધુરી જર ?

ખાલેસ જીગરની આવી હસમુખી મિટ્ટી મંધુરી આગલ મુઠે મહોડે બેસી રહેલા રતનને હવે ક્યાંથી ગમે ? આજે થોડા વખતપર આજ રતન મક્કમ મને માની બેઠો હતો કે ભવિષ્યમાં મહોબત જેવી બલાનો તે કદી પણ ભોગ થઈ પડશે નહીં. એક દગાખોર છોકરીની ઉલ્થાપથી તે એકજ ખ્યાલ ધરાવી બેઠો હતો કે ખુબસુરતી અને સાચ્યું પ્રમાણીક હૈયું—આ બંને ચીજની હસ્તી સાથે કેથે પણ હોઈ શકે નહીં. છટ ! છટ ! સ્વચ્છ નિર્મળ વાતાવરણમાં ઉઘરેલાં ઉછરેલાં એક મિટ્ટા ગુલાબના સમાગમમાં આવ્યા પછી રતન તેવા ખ્યાલોને હવે હસી કહાડતો હતો. ફેકટની ફિશ્યારી અને અર્થરહીત ઇતરાટથી હજી તલક બાકાત રહેલી આ જર મોદી કાંઈ જુદીજ કિસમની નમાની નિખાલસ છોકરી પુરવાર થઈ હતી.

ખજેસાવાલાં ગરીબ હતાં તોય સંપુર્ણ રીતે સંતોષિ અને સુખી દેખાતાં હતાં. ગરીબોને સાચ્યાં જીગરે ચાલવું એ શું પાપ છે ? હરગીઝ નહીં. નાકપર માખ નહીં બેસવા દે એવી કોઈ તકોબરીવાલી તવંગર છોક-

રીને દીલ દેવા કરતાં આ જર જેવી એક નિર્ધન છોકરીને ચાહવામાં રતન મગરૂરીભરેલો માનમરતબો સમજતો હતો. સાદી, સ્વચ્છ અને ખડતળ જીંદગી ગુમરનારી આ જરને રતન હવે ઉરપુર હેતથી ચાહવા લાગ્યો હતો; પણ જર તો તેના તરફ ઠંડી અને નભરવસજ જણાતી હતી. પોતાના ઘરમાં હવે એક કુટુંબી તરીકે વસતા આ રતન તરફ જર અરેખરજ એકરકાર રહેતી હતી કે? તે તો ખુદ જર વડીક સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકતી નહોતી. પોતાના ઓરડામાં ખાનગી ખ્યાલો દોડાવતાં જરને તો ઉલ્કું એમ માલમ પડતું હતું કે હમણાં હમણાં તેના નાનુક કામળ હૃદય પર કાંઈ ન ધારેલો બોળે લાઠી બેઠો હતો.

“હીરજીમામા કહેતા’તા તેનાથી તો બધું જુદુંજ દેખાયજ,” જર મનમાં વમાસતી, “છોકરો તો ઘણોજ બોલકણો ને હસમુખો છે.”

આ છોકરો મહોબતની બાજીમાં એક વેળા થાપ ખાઈહારી ગયો હતો. તેથી તો કાંઈની પણ સાથ શાદીના ગાંઠથી જોડાવા ચાહતોજ નહોતો. શું? તેજ છોકરો જર જેવી એક ગામડયણ છોકરી માટે દીલમાં કશી પણ દરકાર ધરાવી શકે? આવા વિચારો આવતાં જર જરા અંદેશમાં પડી જતી હતી અને તેથી—તે બનતાં સુધી તેની સાથ બિલકુલ એકલી રહેવા ચાહતી નહોતી.

“જર, કહાં છે જર?” અરશેદબાઈનો અવાજ સાંભળતાં જર ઓરડાની બહાર દોડી આતી, “લેતી—મારી દીકરી કરે—જીવી જરા બહાર ગાંધજી તેટલે આય તરકારી વીલરમાસીને આપી આવતી?”

“અરે, હારે, માયજી?” ખુરસીપર બેઠેલા રતન તરફ એક ઝડપી તિક્ષણ નજર ફેંકી દઈ જરે કહ્યું, “અબધડી આપી આઈ; આજે કેટલા દહારા થયા વીલરમાસીના તાંદ જવાયું નથી; મુતું ખરાબ બી લાગેજ.”

“મારે લીધે તમારાથી કેથે બહાર નહીં જવાતું તે હું સમજુંજ,” અરશેદબાઈના ચાલી જવા બાદ ખુરસીપરથી ઉઠી જઈ ડગલાનું બટન પોતાં રતન બોલ્યો, “જરા ઘણે દહારે લવજી મેહરાં આગલ હુંબી તમારી સાથ આઈ તો તમુને કંઈ વાંધો તો નથીની?”

“તમે—તમે—ખાલી શું કરવા તરદી લેઓજ,” નીચી મુંડીએ જરે

જવાબ વાળ્યો, “લવજા મેહરાં કદાચ બહાર ગીયાં હોસે.”

“તે તમુને કેમ માલમ પરચું,” રતન ધીમું હસ્તાં બોલ્યો, “કંઈ નહીં તો આય ટોપલી તો મને ઉંચકવા દ્યો ? એ લઈને હું તમારી સાથ ચાલું ?”

“એમ તરકારીની ટોપલી હાથમાં પકડીને ચાલતાં તમુને સુગ તો નહીં લાગશે ?” જરે સાડીની સોડ માથે લેતાં કહ્યું, “મકુન્ને રસ્તામાં કોઈ મળે તો તમુને ખરાબ તો નહીંજ લાગશે ?”

“નહીંજ—નહીં; મને ખરાબ લાગે યા સારું તેની શીકર તમે ના કરો,” રતને કહ્યું. “લાવો—એ ટોપલી મનેજ ઉંચકવા દ્યો; હું તો એ લઈને તમારી સાથ આજે જરૂરજ આવવાનો.”

“પણુ આપરી સાથ કોઈ નોકરનેખી લઈએ તો તમુને કંઈ વાંધો તો નહીંજ હોઈ શકે,” જરે ચોખો ચાંપી જોયો.

“મને વાંધો ? આહા ! જરૂરજ, નોકરને બેલાશક લઓની,” પોતાની અચાનક નાઉમેદી જેમ તેમ છુપાવતાં રતને જવાબ દીધો, “પણુ હમણાંજ ખરશેદખાઈએ કહ્યુંની કે જીવી તો કેથે બહાર ગઈછ.”

વીલર—માસીની ઝુંપડી તરફ હેરચું મારતાં આ જોડાંને પાછળથી જોતાં આજે હવે ખરશેદખાઈને પણ હસવું આવી ગયું.

“મરેરે, આય તો કેથું એમ છે,” ખરશેદખાઈ પોતાના મનમાં બોલ્યાં, “મારી પોરી તો એ છોકરાને ઘણીજ ગમતી દેખું; પણુ રતનનો બાપ કેટલા ચીચોડા મુકા ગીયોછ તે હીરજીને ખબર હોય તો ખુદા—માલમ; હું તો કંઈ જાણતી નથી.”

તે એક ખચ્ચિતજ દિલકશ જેડું દેખાતું હતું. સાદાં સુતરાઉ કપડાંમાં પણુ આ ગોરી ગામડયણુ લોડી મોટે ઘેરની ખુબસુરતીને ઝાંખ લગાડે એવી દિલચસ્પ રહેરેનમુન તારણી જેવી શોભી રહી હતી. લાકડાંના પેલા પુલ નજદીક આવી પહોંચતાં રતનના હૃદયમાં કાંઈ જોશબંધ ઠોકા વાગવા લાગ્યા. આજ જગા આગળ તેનો સુરીલો ઘંટડી જેવો સાદ પહેલજહેલો તેના કાને પડ્યો હતો.

“બસ—મુંગીજ ચાલ્યા કરશે કે, જર ? મારી સાથ આજે વાત કર-

વાના સોગંદ લીધાછ કે?” રતને શરૂઆત કીધી.

“લાવો—મને ટોપલી આપી દ્યો; વીલર—માસીના છેક ઘેર વેર તમુને તરદી લેવાની જરૂર નથી,” નીચી મુડીએ તે ટોપલી પકડી લેતાં જર બોલી, “તમે ગમે તો પાછા જવો યા કેથે લટાર મારવા ચાલી જવ.”

“તારી એવીજ મરજી છે, જર, તો તું બેલાશક એકત્રી જ; પણ તું પાછી ફરે તાંહ સુધી હું તો અહીંજ થોભવાનો.”

“પણ તેમ કરવાનું કંઈ કારણ, રતનબાઈ—રતન?” પુલને નાકે થોભી જતાં જરે કહ્યું, “વીલરમાસી વાત કરવા માંડેછ તાહરે કલાકોના કલાકો સામટાં બોલ્યા કરેછ તે તમે કહાં સુધી ખોટી થશો?”

“એમ ખોટી થતાં થતાં મને જો થાક લાગશે તો હું ચાલી જવશ.”

રખેને તેના ગાલોપર ધાધ આવેલો રતાશ રતન જોઈ લે તેની ધાસ્તીમાં જરે સિતાખીથી ત્યાંથી ચાલવા માંડ્યું. તેના નાનુક બદનમાં ગરમ લોહી જરા જોશથી જોવા લાગ્યું. તેના કોમળ હૃદયમાં શા સાર એટલા બધા ધબકારા થતા હતા ?

“મરેરે, જર ? તું કહાં વસેછ ?” વીલરમાસીએ આવકાર આપતાં કહી સંભળાવ્યું, “આજે દહારાના દહારાએ થયાં લવજી મેહરાંખી બોલ બોલ કરવા કરેછ ? હમણાંજ એ લોક કેથે બહાર ગીયાં; પોરયાને મારી મેહરાં વગર હવે જરા સોહવાતું નથી.”

“સારંની, વીલરમાસી ? ઘેરની વસ્તીવારીને ખુદા સલામત રાખે,” જરે નબરવસપણે જવાબ દીધો.

“મંભઈથી ફેનીનોખી કાગર આયવો; દુકતી આકેંછ આકેંછ કરી લખેછ ને આવતી નથી ને——”

“નહીં—નહીં—માસી, આટલા દહારા હું કામમાં ઉતી; હવે જરૂર રોજ રોજ આવશ.”

“મરેરે, હું તો ફેનીની વાત કરેંછ. તારું ધક આજે ટેકાણે લાગતું નથી,” વીલરમાસીએ રોકડું પરખાવી દીધું.

જરનું ધક હમણાં અચિત્તજ ટેકાણે નહોતું, વીલરમાસી તો રકમ

રક્તમાં તાહેલાં ચલાવતાં રહ્યાં જેનું કશું પણ ભાન જરને રહ્યું નહીં. ખુલ્લા સવાલો પુછાતાં જર જેમ તેમ ઉલ્ટા સુલ્ટા જવાબો ધ્યાન વિના દેતી હતી.

“મરે, ક્રેલે દહારે આવી ને તોખી બધો જીવ ઘેરમાં જ રાખી આવી જ કે,” વીલર-માસી વટવટવા લાગ્યાં, “જા—જા—પાછી ચાલી જા—કોઇ બીજે દહારે આવજે; આજે તારું બેજી કંથે ઘાસ ચહરવા ગીયું.”

બિચારી જર પણ શું કરે! ખુલ્લી બારીમાંથી તે તો પેલા લાકડાંના પુલ તરફ જ એક ચિ-તે જોતી બેઠી હતી. તે ઉંચા સોલામણો આકાર હજી પુલ પર ચીટકા બેઠો હતો. હવે શું કરવું? જરની છાતીમાં કાંઈ દયાવંત લાગણીનો જુરસો ઉસ્કેરાવા માંડ્યો. પણ સખર? થોડી વધુ પળો અને તે તોરવંત આકાર હવે લાંબી ગુમ થઈ ગયો.

જરના ગુલાબી ગાલો પર ફેલાયલો લાલાશ કમી થઈ ગયો. રતન આખરે ચાલી ગયો—જરના સાર થોભ્યો નહીં. ત્યારે જરની તેને એટલી બધી કાળજી તો નહોતી જ અને તોપણ અજબ કે એજ રતન જર આગલ આજે કાંઈ ખુલ્લેખુલ્લું બોલી દેવા ચાહતો હતો. એક ભાઈની જ લાગણીથી તો તે તેને ચાહતો નહીં હોય?

“ચાલો—વીલરમાસી, હું જાઉં,” એક બગાસું ખાતાં જર બોલી, “લવજી મેલરાંમાં બી જીવ ભરઈ રહ્યો જ તે જરહીથી પાછી આવશ.”

“હવે તો પાછો નવો ચાંદરાત બેસે તાહરે જ તો,” જરને પેટમાં ચાંપતાં વીલરમાસીએ કહ્યું, “વારું જા, જલાં હોય તાંહ સુખી રહેજે; ખર-શેદબધ હીરજીભઈને મારી દુવા કરેજે. મારી દાકરી.”

ધીમાં લથડતાં પગલાં ભરતી જરે નીચે ઉતરવા માંડ્યું. રતનમાં પ્યારની લાગણી હોતે તો આજે એ એમ ચાલી જતે નહીં. પોતાની આંખોના ડંડાણમાં સમાઈ રહેલા તે આકારને હવે રફતે રફતે બુલી જવો જોઈએ. આખરે રતન તેને તે લાગણીથી ચાહતો માલમ પડ્યો જ નહોતો. કેવી અજ્ઞાન બેવકુફાઈ! તેની મુર્ખાઈ પર રતન પણ હવે હસ્તો હશે.

આ કિસમના પ્યાલોમાં ચિત્ત રોકી જર ચાહોમ આગળ વધતી હતી.

આનુબાનુની ખુદરતમાં કશું પણ ધ્યાન તેણે રોક્યું નહીં. પણ આ ભાન-ભુલી છોકરી જરા આગલ વધે તેટલામાં તો પાછલની ઝડીમાંથી કાંઈ અવાજ સંભલાયો અને બીજી ધડીએ રતન તેની સામે વળી પાછો આવી ઉભો. હાથમાંની ખાલી ટોપલી રતને ઝટકો મારી હાથોમાંથી ખુચવી લીધી.

“વીલરમાસી ખરેખરજ જખરાં તાહેલાંખોર હોવાં જોઈએ,” રતને કહી સંભળાવ્યું.

“તમુને ધાણું ખોટી થતું પડ્યું. તે માફ કરજો.”

“જરા થોભી જા, જર,” તેનો હાથ એકાએક પોતાના હાથમાં પકડી લઈ રતન બોલી ઉઠ્યો, “તુંને ખખર છે, જર, કે આયજ જગા પર આપરે અકેકને પ્હેલવ્હેલાં મસેલાં?”

“મને ખરોખર યાદ છે,” જરે શરમાઈ જઈ નીચે જમીન તરફ જોતાં જવાબ વાળ્યો.

“લાંબી લય વાયજો આપતાં મને તો, બા, નથીજ આવરતું; પણ દહારાઓ થયાં મારા દિલમાં જે જુસ્સો ભરાઈ રહ્યોછ તે હવે આજે એકદમ ખાલી કરી નાખવાનો મેં પકડો ઠરાવ કીધોછ.”

જર કશેા પણ જવાબ દઈ શકી નહી. તેની જીભ મ્હોડાંનાં છાપરાં સાથ એકદમ અરડાઈ એડી હતી અને તો પણ ખરોખર તેજ ધડી આ દિલજીત સુંદરીનું હૈયું કાંઈ ન સમજ પડે એવી ગરમ લાગણીથી તપવા લાગ્યું.

“હું તો તુંને જોતાંને વારજ આ ધરતીપરનો એક ફિરેસ્તો માની એઠો ને તેમ માનવામાં મેં કશી ભુલ તો નથીજ કીધી.”

પુલની નીચે વડી જતાં નિર્મળ પાણીની સપાટીપર પોતાનો પડછાયો જોતાં જર કાંઈ જવાબ દેતી મુગી રહી ગઈ.

“જર, મારા મિત્ર ફરેસ્તા, હું તુંને દિલોગ્નનથી ચાહુંછ,” રતને રોકકું પરખાવી દીધું, “જે દિવસે મેં તુંને જોઈ તે દિવસથીજ મને લાગ્યું કે મારી આંખો એકાએક બદલઈ ગઈ હતી. મને બધું કંઈ નવું નવુંજ દેખાવા લાગ્યું ને દરરોજ નવો દહારો ઉગવા માંડ્યો તેમ તેમ મારી મનહર સુર્તિ મારા જીગરના ઉંડાણમાં ઉતરતીજ ચાલી.”

જર હજી પણ મુંગીમંતર ઉભી રહી. રખેને તેના દિલના ધબકારા-
ઓના પડધા આ છોકરાના તિક્ષ્ણ કાનો પાસ જઈને અઠડતા હોય ?

“મિઠ્ઠી માયાળુ જર, મને કહેવાનું તારી પાસ કંઈજ નથી ? શું ?
તુને ચાહવાનો-એકજ પાક પવિત્ર લાગણીથી ચાહવાનો-મારા જેવાને હકજ
નથી ? નહીં—નહીં—જર એટલી બધી ધાતકી ના થા; કંઈ તો બોલ ?
તારો જે તે જવાબ સાંભળ્યા વગર આજે હું અહીંથી નથીજ ખીસવાનો.”

જરા પણ ધીલ્યા વગર આરસપહાણનાં એક વાચારહિત પુતળાં મિસાલ
ડોળા સ્થિર રાખી જરે હવે રતનના ચેરેરાપર એક તિક્ષ્ણ ઉડી નજર
ફેંકી. તેની દયાવંત આંખોમાં રતને આશાની ઝળકતી રોશની જોઈ લીધી.

“મામા મામીના આશરા હેઠળ કિછરેલી માઆપ વગરની હું એક મુઠ્ઠ-
લેસ પૈસા વગરની છોકરી છઉં તે તમુને ખબર છેની, રતન ?” જર હવે
ધીમે ધીમે બોલી.

“અરે, એવી કહેવાની તવંગરીપર આગ લાગે,” દિલના સાચ્યાં દાઝથી
રતને સિતાખીથી જવાબ દીધો, “મારી મહોબતની બસ એટલીજ કિમ્મત ?
હુ મચ્છુછ કે તું એથીખી ગરીબ હોતે ને તોખી હું તારા હાથની એમજ
માંગણી કરતે.”

“પણ રખેને હું તમુને દગો દઉં તેની તમુને ધીકર નથી, રતન ?
એકને ચાહીને શું સુખ જોયું કે ખીજીને દિલ દેવા તૈયાર થઈ ગીયાછ ?”

“તુંખી તે બધું જાણતી લાગેછ; તારા હીરજી મામાએ તમો લોકને
ક્યું હોસે.” જરા ફગળાઈ જઈ રતન બોલ્યો, “તે મહોબતજ નહોતી; તે
એક જુદીજ વાત બની ગઈ; પણ તું તો એક જુદીજ કિસમની છોકરી છે.”

“તમે મને ખરેખરજ ચાહોછ ને મારી સાથ લગનખી કરવા માંગોછ ?”
જરે ધન્ટેઝરીથી પુછ્યું.

“મુદાને હાજર નાજર જાણી ધર્મનાં પાક કસમપર કહી દઉંછ કે
હુ તારા હાથનો તલબગાર છઉં; હું તુને દિલોબનથી ચાહુંછ, બહાલી જર.”

“બોલવું બધું રહેલ છે પણ ફરી અગ્નિવવું બધું મુશ્કેલ છે,” રતનનો હાથ નેરથી દાખતાં જર બોલી. “એક વખત ફરીથી હું તમને કહું છું, રતન, કે પૈ વગરની હું એક ઘણીજ ગરીબમાં ગરીબ ગામડયાણુ અગરગર્યો છોકરી છઉં. નથી હું ગાંધેલી ભણેલી કે નથી મુંઝાગરાઓની કાતી બધે ફરેલી દરેલી. મુંઝામ્યાં બધે મારી સાથે રતાં દરતાં પાછળથી તમને ખરાબ તો નથી લાગશેની, રતન ?”

“એવું એવું બોલી મને શા સાફ લજવાવેછ, મારી જર,” જમીન પર ટોપલી ફેંકી ઘઉં પોતાનો હાથ તેનાં ખભાં પર મેલી દેતાં રતન બોલ્યો, “તારી સાથે ગરીબાઈના કંગાળમાં કંગાળ ગારમાં પણ હોમાવા હું તૈયાર છઉં. દુન્યાનું દરેક સુખ તારી આગળ લાજર કરવા પરવરદેગાર મને તાકાત બક્ષે. હવે તું શું રહેવા ચાહેછ, જર ?” તેને પોતાની લગોલગ ખેંચવાની કોશિષ કરતાં રતન જુરસાથી બોલતો રહ્યો.

“હું કમજ-કમજ-કાંદવા ચાલતી નથી, રતન,” જરા પણ વધુ કોશિષ વિના જર રતનનાં પાસાંમાં દબાઈ પડી.

જવાબ મળી ચુક્યો ! રતનની પહેાળી છાતીપર પોતાનું રોકું ટેકવી રાખી ઉભેલી જર તરફથી રતનને ળીજા હવે ક્રિયા જવાબની જરૂર હતી ? જરનો જવાબ ખુદસો, પુરતો અને અચુક હતો.

વખત થઈ જવાથી તેઓ બેરવાડી તરફ પાછાં ચાલવા લાગ્યાં. અંગ-લીમાં દાખલ થવા આગમ્ય રતને વળી પાછી જરને થોભાવી. આગુઆગુ કોઈ દેખાતું નહોતું. દોલપર કામુ રાખી નથી શકવાથી રતને જરના ગુલાખી ગાલોપર મહોળતનું એક મજાસુત મીલ મારી દીધું.

“ઓ વીરે, વીરજી, આય સા કાંતક ? મરેરે, એ તો કેયું એમ દેખું ?”

“ચુપ-ચુપ-મુઠી રહે, ખટાં, હવે આપરે ઘરડાં થયાં તે બધું મુંઝે-મહેને જોયા કરવાનું.”

અંગનીમાં દાખલ થયલાં જર અને રતનને ક્યાં ખબર હતી કે ઝાડીની પછવાડે કામ કરતાં વીરજી મામા તેમજ ખરશેદબાઈએ આ નધારેસો નાચ ક્યારનો જોઈ લીધો હતો ?

પ્રકરણ ૨૦ મું.

—:૦:—

ખાનાખરાબીની શરૂઆત !

કલીન્સ રોડપર ટુંકારા મારી હોડતી એક બાકુતી “ટેક્સી”ની ખોચ્ચી ગાદીપર નસોસ અધીરા છુલે અરડાઘને ખેડેલા એક તંદુરસ્ત જવાન શખસના ભેજાંમાંથી હમણા તરેહવાર તરંગો વીજળીની ઝડપથી પસાર થઈ જતા હતા. કાંઈ ઘણાજ ઉતાવળા ઉઝાછલા વિચારોમાં તે ચિત્તભ્રમ થઈ ગયો હતો. ગાડી જલ્દી અને જલ્દીથી હાંકવાના! ચાલુ પોકારો સાંભલતાં સાંભલતાં તે ટેક્સીના મુસલમાન હાંકનારનો મિગ્નજ પણ હવે અરખેલાફ થવા માંડ્યો. ઇન્તેઝારી—અધીરાઈ અને અંતઃકરણની આકુળવ્યાકુળતા ! ગોવાળ્યા ટુંક રોડપર આવેલાં એક મકાન આગળ ટેક્સી ન્યારે આવીને ઉભી રહી ત્યારેજ તેમાંથી કુદકો મારી નીચે ઉતરી પડેલા શેઠ્યાના અકળાયલા છવને જરા કરાર થયો.

“ઓ! કાણ? તમે—તમે નાદરશાહ દાદાયાનજી !”

“હા—કુમીયાઈ, આગમચ્ચી ચીફી લખ્યા વગર આપોછ તે માફ કરજો. માગ દોસ્ત હોની મુસ્લાંઅ તો તમને મારી તમામ હકીકતથી વાકેફ કાઢ્યાં હોસે.”

“હાજી—હાજી—ખેસોની—ખેસોની !”

નાદર પોતાની જગા લે તે પહેલાં તો કુમી પોતેજ સઅરહઅર ગઅરાઇ જઈ પાસેના સાકાપર ફસડાઈ પડી ! યા ખુદા ! કુમી જેવી એક ખોરીખોરા નાખુદ હૈયાવાલી છોકરીપર આ તે કેવો સિતમ અને તે પણ પરાંયાંઓને વાસ્તે ? કુમીના માય ઝીંદગીના અંદાજમાં ખીરામાણેકના ખોલાઆઈ સહ વારથી “ચાંદન-કાઝ” માં ગયાં હતાં. હમણાં ફાનુ પોતે પણ સારે નસીખે ઘરમાં નહોતી. અકળાઈ ગયલી કુમીને તે મા જરા ધીરજ આવી.

“કુમીખેન હાંઆલઅ બાપણા કરતાં મને આવડતું નથી,” નાદરે ખોલવાનું શરૂ કીધું, “પણ મારા હોમીએ મને ખાત્રી આપીછ કે તમારથીજ મારું કામ પાર પરશે.”

“હોમી તો ડહયો છે પણ બાઈજી, એમાં હું શું કરી શકું,” કુમી જેમ તેમ આટલા બોલો બોલી.

“આજે વર્ષો થયાં મારી દીનુએ મને અખંડ જ્ઞાલથી ચાહયોછ. અરે ! એ મારી મિઠી છોકરીને ખાતર તો મેં મારાં કુટુંબને તેમજ બાપીકી દોલતને ઠોકરે ઉડારી તો હવે તેજ છોકરીને લડાઈપરથી પાછો ફરવા પછી દહારાઓ થયાં હું નહીં મલું તે કેવી અન્યથામી.”

કુમી શું જવાબ દે? શું બોલી શકે? પોતાની નાજુક હાંફતી છાતી-પર હાથ મેલી તે મુગીમંતર બેસી રહી.

“પણ, કુમી બેન, મારી દીનુ છે કહાં? એ તમારી જીવનન સહીનો પત્તો તમને માલમ નથી? આજે જો એને માલમ પરે કે હું મુંબઈ આવી લાગોછ તો એક ઘડીખી નહીં થોભતાં જહાં હાય તાંહથી એ તાબડોતોય મારી પાસ દોડી આવે.”

યા પરવર! કુમી એક હરફ પણ બોલી શકી નહીં. તેનું ઘણું મન થયું કે અંધારામાં ચાહોમ અટવાતા આ નાદરને તમામ ખુલાસાથી વાકેફ કરી દે; પણ—નહી—નહી! તે કિસમની તાકાત કુમી ધરાવતીજ નહોતી.

“તમે કંઈજ બોલતાં નહીં, કુમીબેન,” જરા અ દેશમાં પડી જઈ નાદર બોલ્યો, “વર્ષો થયાં વિખુટાં પડી ગયલાં એ જીગરોને એક ફરવાં તે સવાબનુ કામ કરવા તમે ના પાડશો એ હું માનતોજ નથી. તમારી માયા મહેરબાનીપર મને ખુદના ઘેરવેરનો ભરોસો છે.”

“પણ દીનુ તમારીજ સાથે પણશે તેની તમારી પુરેપુરી ખાત્રી છે?”

“અરે, એ તે કેવો સવાલ પુછોછ, કુમીબાઈ,” એકદમ ઉશ્કેરાઈ જઈ પોતાની બેઠકપર ઉછળી પડતાં નાદર પોકારી ઉઠ્યો, “મારી દીનુ મને દગો દે—મારી દીનુ મને ઉલ્થાપ આપી કોઈ બીજા સાથ પરણે તે હું કદી—કદીખી માની શકું નહીં. ઈટ ઇઝ રીમ્પલી ઈમ્પોસીબલ!”

આપ—કમાઈથી પગભર થયલા અને સરકારી નોકરીમાં ઉંચો આધેશ બોગવતા આ નાદરને ગામમાં કેથે બીજી કોઈ છોકરીજ મક્કતી નહોતી કે દીનુ જેવી એક છોકરી સાથ લગન કરવા માટે મોહતજીવતનો એક સવાલ

“હું શું કરશ? હું શું કરશ?” જમીનપર પગ ચક્ષાળી
નાદર અનુની બની જઈ બોલ્યો.

(પાનું ૧૧૭ મું.)

તેણે બનાવી દીધો હતો? દીનુ જેવી એક હૈયારહીત નાલાયક છોકરી ખાતર નાદર જેવો એક ખાનદાની રળતો કમાતો ગ્રહસ્થ શા સાડ પોતાનું સર્વસ્વ ગુમાવી બેઠો હશે? ગરીબ બિચારી કુમી આવા ખ્યાલો આવતાં પોતાના મનને કશે પણ સંતોષ આપી શકી નહીં.

“એકસકયુઝ મી, મીઠ દાદાચાનજી,” કુમી હવે જરા હિમ્મત પકડી બોલી ઉઠી, “મને માફ કરજો પણ એક સિધ્ધો સવાલ હું તમુને પુછી લઉંછ. ધારો કે એ છોકરી તમુને મળી પણ પળવા ના કહે તો? આઈ મીન, એ તમારી સાથ પરણી નહીં શકતી હોય તો?”

“મારી સાથ પળવા ના કહે? અરે, મારી સાથ એ પરણી નહીં શકે એટલે શું? એમસરડ—અનખીલીવેબલ—હમ્પગ—તે બનેજ કેમ?”

“પણ તેમ જો બન્યું તો તમે શું કરશો?” કુમીએ પાછું પુછ્યું.

“હું શું કરશ? હું શું કરશ?” જમીનપર પગ અકાળી નાદર ઝતુની બની જઈ બોલી ઉઠ્યો, “મારા જેવા એક સાચ્યાં દિલવાળા શખસને દગો દેનારનો અંજમ સારો તો નહીંજ આવે. માફ આપીકું મકાન મેં છોડી દીધું; દોસ્તઆશનાવો ને સગાંબહાલાંઓમાં હું અળખામણો પડ્યો—અરે—એ એકજ છોકરીને ખાતર મેં આટલું આટલું વેદ્યું તો હવે ગમે તેમ કરી હું એની ને એનીજ સાથ પળવાનો.”

હાલતુરત તો ભલે તું મનમાં ગભરાતી રહે, એઈ કુમી જસાવાલા, પણ પાક પવિત્ર પ્રિતી બસ એવીજ હોય છે. સાચા દીલદારના દીલની રીતી બસ એવીજ હોય છે—તેમાં બિચારા નાદરનો શું કસુર?

હુબત અને ધાસ્તીથી ગભરાયલી કુમીના હોઠો ધ્રુજ ઉઠ્યા. તે કાંઈ બોલવા જાય છે તેટલાંમાં તો—

“કોણ દીનુ?”

અરેરે—પરવર! આ વળી નવો ગજબ કુમી સોફાપરથી ઉઠી ઉભી થઈ ગઈ. દાબડામાંના ભુત મીસાલ બારણું બોલી દીનુ ઘરમાં દાખલ થઈ જેને જેતાંને બાર નાદર ઉપલા શખ્દો પોકારી ઉઠ્યો. તમામ ભાંગરો ભડાક દઈ પુટી ગયો. કુમીના સાડ નાદર હવે શું ધારશે? “વગર આધાની

મોરચી ” તે એનું નામ ! લાજની મારેલી કુમી નીચી મુડીએ પોતાના ઓરડામાં તુરતજ ચાલી ગઈ. બારણું બંધ કરી દઢ અંદરથી સાંકળ મારી તે નસોસ જીવે બીજાને પડી. પરવરદેગાર પરાંયાંએને ખાતર તેનીપર શા સારૂ આ જાતનો જીલમ ગુજારતો હશે ! કુમીનું મગજ ચકરાવા ખાવા લાગ્યું.

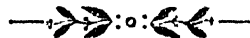
આહા ! વર્ષોથી વિખુટાં પડેલાં આશકમાથુકનો તે નધારેલો મિક્કો મેલાપ ! તેનું પુરેપુરું વર્ણન કરવાની આ કુમીની કલમમાં કશીજ તાકાત નથી.

કુમીના ચાલી જવા બાદ દીનુ નાદરને પોતાના અલાહેદા ઓરડામાં ધસડી લઈ ગઈ. અધીરાં આકળાં પડી ગયલાં તે બંને જગરો વચ્ચે ખાસ્સો અરધો કલાક શું શું ખાનગી ગુફતેગુ ચાલી તેના વિગતવાર વર્ણનમાં ઉતરવાની હાલ તુરત કશીજ જરૂર નથી પણ વિદાયગીરીના વખતે એટલું સાફ માલમ પડી આવતું હતું કે દીનુના આવી લાગવા આગમચ નાદર જેટલો ગમગીન તેમજ ગંભીર દેખાતો હતો તેટલોજ તે હવે ખુશાલ અને હસ્તા એહેરે દીનુને મલવા પછી કુમીનું મકાન છોડી ગયો.

તોઆહ ! તોઆહ ! એ દીનુ વકીલ આ તું શું કરી રહી હતી ? તું તે હવે માથે ધરતી લઈને ફરતી હતી.

“કુમી, દીયર કુમી,” કુમીનું બારણું ઉઘડતાં દીનુ અંદર દોડી જઈ બેલી, “તેંબી એને કંઈ નહીંજ કહ્યું તે ધણુંજ સારું થયું. હું બી હવે જીવપર આવી જઈ છેલ્લે પાટલે બેસીછ. ગમે તેમ કરી મારા વર સાથના લગન રદખાતલ કરવા ચાલુંજ. એ મારા બહાલા નાદરને તો હું હવે મરી જાઉં તો બી છોડનાર નથીજ.”

“જા—જા—મેડ ?” કરડા ડોળા સાથ કુમીએ કહ્યું, “તારામાં બેજી કલાં ખરયુંજ. હકદાર લગન રદ કરાવવા નીકળીજ ? તું કોણની સાથ કામ પારેજ તે તુંને ખબર છે ? હું એમ પુછું કુમી, કે આય બધી વાલીયાત ઉલગબરડી તું કલાં સુધી ચાલુ રાખવા માંગેજ ? નાદર દાદાયાનજ જેવા એક સાચ્યા ગ્રહસ્થને તું કલાં સુધી બનાવવા માંગે છે ? જરા તો ખ્યાલ કર ?”

પ્રકરણ ૨૧ મું.

—:૦:—

એક નંધારેલું ઇજન.

જરનાં તકતીરનાં ત્રાજવાંએ એક એવો એકાએક ઝાંક ખાઈ લીધો હતો કે એ બધું નંધારેલું નવું નવું શું બની ગયું તે પેહેલાં તો તેને બરોબર સમજ પડ્યું નહીં. છેલ્લા થોડા દિવસોના અરસામાં આ ગુલાબી ગામડયણની જીંદગીના સંજોગો બધા એવા ઉપરાસાપરી હેરફેર થઈ ગયા હતા કે તેણી પોતે જાગતી હતી યા એકાદ મિઠકું સ્વપનું જોતી ઉઘતી હતી તેનું તેને ભાન રહ્યું નહીં. નિર્મળ જીવન ધરાવનારી આ નિખાલસ છોકરીનું હૈયું આતિનમાં હર્ષના જાળમાં ઉછાળા મારતું હતું એટલું તો તે હવે સમજવા લાગી.

રતન બહાડયાને મલી ગયલા અચુક જવાબ પછીની તે બીજી સહવાર હતી. પેલા લાકડાંના પુલપર એમ એકાંતમાં આનુરતાથી ધુસધુસ કરતાં—બલકે રતનને ઉપરાસાપરી સવાલો પુછતાં—અરશેદખાઈએ જો આ જોડાને તેજ ધડીએ જોયું હતે તો કદાચ તેવણ પણ પોતાની બંને આંખો ચોળવા મંડી જતે. ખરી બની ગયલી હકીકતથી અરશેદખાઈ હજી એખબર રહ્યાં હતાં.

રતન જેવા એક દીલાવર જવાનને કાંઈ પુછવું પડે? આ લશ્કરી અમલદાર સાહેબે તો તેજ રાતે આહિમ્મત હીરજીભાઈના ઓરડામાં ધુસી જઈ એક લંબાણ ખાનગી ગુફતગુ અજમાવી દીધી. બની ગયલી આતતો વીગતવાર અહેવાલ રતનના મોઢેથી સાંભળતાં ઘરડા હીરજીભાઈના હૈયે હરખ સમાયો ગયો નહીં. પોતાની બહાલી ભાનજીતુ ભવિષ્ય પોતાના એક મરહુમ દિલજન દોસ્તના એકપુરા કેળવાયલા અને કમાઉપુત સાથે જોડાનાર હતું તેથી તો તેમની ખુશાલીમાં એવડો વધારો થયો.

તેના જેવી એક ગરીબ ગામડયણ છોકરી મુંબઈના એક ખાનદાની કેળવાયલા શખસનું દીલ જીતી લઈ શકી તે ખ્યાલ આવતાં જર પરવર-દેગારની એ મહાન કરમ બક્ષેશ માટે તેનો આભાર માનવા લાગી. બીજીજ સહવારે બર્ગઆમાં એકલા બેઠલા રતન આગલ દોડી જતાં કાંઈ જુદા

પ્રકારની લાગણીથી તેનું બદન હળમળી ગયું. પાસેના કુડામાંથી એક સુગંધી ગુલાબ તોડી જરે પોતાના ગુલાબી નાળુક હાથે વડે રતનના દગલાપર ગોઠવી દીધો અને તેજ ધડીએ રતને ઉરપુર હેતથી તેના ગોરા હાથોપર એક બોસો લઈ લીધો. જરની શરમ ક્યાં જતી રહી? સ્વચ્છ હૈયાની આ છોકરીને હવે આળુઆળુના સંજોગોની કશી શીકર રહી નહોતી.

નાસ્તાનો વખત થયો. ટેબલ આગલ દોડી આવતાં જર રતને જોયું કે આંખે ચશ્મા ચહડાવી હીરજીભાઈ એક કાગલ વાંચવામાં એકચિતે રોકાઈ ગયા હતા. જરના નામનો તેજ રંગના પરખીડાંનો એક બીજો કાગલ જરની રકાબી આગલ પડ્યો હતો. હીરજીભાઈ તે કાગલ જેમ જેમ વાંચતા ગયા તેમ તેમ તાઅબજુબીથી ચિદ્વો વધુ અને વધુ ચહડાવતા ગયા.

“મારા નામનો કાગલ !” જર બોલી ઉઠી, “કેવું મોટું શોભીતું પરખીડું ને બહાર પપરડા જેવા રંગીન ઝાપેલા અક્ષરો ! હીરજીમામાના હાથમાં બી એવુંજ કાગલ છે.”

“કવરપર તો ચાંદન-કાઝાનો બાળીતો મોનોઆમ છે,” રતને કહી સભલાવ્યું.

“હા-દીકરી જર; એ તો તારાં કુદર્ત ચાંદનબાઈનો કાગલ છે. મારા પર જુદો લખ્યોછ.”

“કાણુ ચાંદનબાઈનો ?” ખરશેદબાઈ ફફડી ઉઠ્યાં, “મરેરે, ચાંદનબાઈનો કાગલ ? ભસ્તાંમાં જવાનો વખત થયો તાહરે ડોહી શું કહેવા માંગેછ ?”

“જરા ધીરી થા, ખટલી, એમ નહીં બોલ્યે,” હીરજીભાઈ વચમાં તાઅ-ડતોબ બોલી ઉઠ્યા, “વીચારવાજોગ કાગલ છે.”

“ઓ, લેરે, મરેરે ? આય બી કોતકજ નો ?” ખરશેદબાઈ પાછાં છછણી પડ્યાં. “આપરા ડોસાને બી આજે ડોહીતું લાગી આવ્યું દેખું; મકુંજે, હીરજી, ડોહી બધી દોલત તમુને આપવા માંગેછ કે ?”

“તું સમજે નહીં, ખટલી, ને વચમાં અમથી પટપટ કયરા કરે,” તે કાગલ પાછું વાંચતાં હીરજીભાઈ બોલ્યા, “ધણું વીચારવાજોગ કાગલ છે; કાંઈ નવાજ સમાચાર.”

કાગલ જેટલું બહારથી અજાયબીભરેલું લાગતું હતું તેટલીજ તાઅ-

જીભીભરેલી તેની અંદર લખાવત હતી. આંખપર બરોબર ચશ્મો ગોઠવી હીરજીભાઈએ જરૂર લખાવતું કાગલ જોરથી નીચે મુજબ વાંચી કહાડ્યું:—

“ચાંદના કાઝા,” મુંબઈ.

મહેરબાન બાઈજી જરૂર બાઈ મોદી,

મુરબીજી બાઈ સાહેબ બાઈ ચાંદનબાઈના હુકમ મુજબ આ કાગળ તમોપર રવાના કીધો છે. તે વાંચી જજો અને તમારાં સગાં-જ્ઞાતાંઓને બી વંચાવજો. બાઈ સાહેબપર જેમ અને તેમ જલ્દીથી જવાબ મોકલાવવા તમને ખાસ ફરમાસ કરવામાં આવે છેજી.

લી૦ ખાકસાર સેવક,

રૂસ્તમજી મેહતા (મોલીસીટર),

તે બાઈ સાહેબ બાઈ ચાંદનબાઈના ખાનગી સેક્રેટરી.”

*

*

*

“મારી બહાલી ભત્રીજી જરૂર,

કુટુંબી કલેશ તો આજે ઘેર ઘેર હોય છે. તારા બહેસ્તી બાપના બાપમાં પણ તેમજ બન્યું હતું. હવે મારો બી મરવાનો વખત આવી લાગ્યો છે. મારી જીંદગીની સમી સાંજે મારાં બધાં સગાંજ્ઞાતાંઓને થોડા દહાડા મારી સાથ વસાવવા માંગું છું. તે તુને મારાથી કદી બી ભુલાય નહીં. આટલાં વરસની બેદરકારી સારું ખુદા માફ કરે. જરૂર જલ્દીથી નીકલી પડજે.

લી૦ તુને જલ્દીથી જોવા ઇન્ટેન્ડર,

તારી કુઈ ચાંદનબાઈ.”

કાગળ ખતમ થયો. થોડી પક્ષો ગંભીર ચુપકીદી પંથરાઈ રહી. ત્યાં બેઠેલાં દરેક જણ અકેકનું કોથું ભોપવા મંડી ગયાં.

“મરતે દહારે ડોસીના પેટમાં ચમટો તુટતો હોસે,” આખરે ખરશેદ-બાઈએ ચુપકીદી ભાંગી, “કહેજ કે વખત જાય ને કહેતી રહી જાય તે એનું નામ.”

“હું—હું જવા માંગતી નથી,” ગંભીર અદાથી જરૂર પોકારી ઉઠી.

“અરે, એમ થાય કે, દીકરી?” તેટલુંજ ગંભીર ડાક્યું ફસકાવતાં હીરજીભાઈએ ટાપસી પુરી, “ગમે તે પણ કુટુંબનાં વડાં વડીલ કહેવાય; કેમ ખરંની, ખટાં?”

“હીરજીમામા કહેછ તે બી બરોબરજ છે, દીકરી,” ખરશેદખાઈએ કોર મરડી નાંખી, “ડોસીનો એક પગ તો ઘોરમાં પરચોછ તે એવે વખતે આપરે ના કહેવરાવ્યે તો તારાજ બધાં સગાંબહાલાંઓ અમો લોકને ટુંપી ખાય.”

“પણ તુ તારે થોડા દહાડા રહીને પાછી ચાલી આવજેની?” હીરજીભાઈએ સધ્યારો દેવાની વેતરણ કીધી, “તારા વગર અમુને બી એકલા સોહવાશે કે? આપરો રતનભઈ તેટલા દહાડા અહીં રહેશે.”

“અરે નહીંરે. હીરજીભાઈ,” રતનશાહે પાનફરચું હીલાવ્યું, “મને તો આજકાલ મુંબઈ ચાલી જવુંજ પરમે; જરને બી બોલાવેછ તે બેલાશક મોકલો. આંદનખાઈના સોલીસીટર એ રસ્તમ મહેતાને હું સારી કાતી ઓળખુંછ; અમે કોલેજમાં એક વરસ સાથેજ શીખેલા; ઘણો લાયકીવાલો છે.”

“અરે દીકરા, સોલીસીટરને કહાં સંકો તાણેછ,” ખરશેદખાઈ બોલ્યાં, “દીકરી જરને વરસા સુધી જાલવી રાખી પાળીપોળીને આટલી મોટી કીધી તે હવે એમ એકલી મંબઇ મોકલાવતાં કોલેજનાં પર જાણે કાપ પરેછ.”

“તું જગબી ના ગભરા,” રતને જરને અલ્લક્ષે કાનમાં કહી દીધું. “તારા હીરજીમામા બી હમણાં તુંને પરણાવવા ના કહેછ એટલે હું બી લાચાર; મેં ગઈ રાતે બહુ સમજવ્યા; પણ તું જરા બી શીકર ના કર; મુંબઈમાં હું વારંવાર મલશ.”

“કહેછ કે ડોસી પાસ લખ્ખોની દોલત છે,” ખરશેદખાઈ પાસેના ઓરડામાંથી આવી લાગતાં બોલ્યાં, “ડોસી જ્યારે જીવ દોરાવી કાગળ લખી તુને મંબઇ વેર બોલાવેછ તાહરે તો કંઈ તારા નસીબમાં સારંજ થવાનું હોસે, દીકરી.”

“ખરશેદખાઈ માય!” લુમટો ચહડાવી દઈ જર બોલા ઉઠી, “કાઈના પૈસાની આશાપર હું કંઈ મુંબઈ જવા માંગતી નથીજ પણ—પણ—પણ ફક્ત તમો મુરખીજીઓને રાજી રાખવાને ખાતરજ! બીજું કંઈજ નહીં.”

“હું ધારૂં છું, દીકરી જરૂર, કે ચાંદનબાઈનો સુખન આપરે માથે ચઢરાવવોજ પરસે; જો કે અમારી આંખોથી તુંને હવે એમ દુર કરતાં અમુને જરા બી ગમતું નથી પણ તાહરે મંભઈ ઉપડી જવુંજ પરશે; કેમ ખરૂંની, ખટલી ?”

“પણ હું કંઈ રમકડું બમકડું છઉં કે મને એમ એકદમજ પારસલથી મોકલી દેવા માંગોછ ? રતનશાહના ગયા પછી એક બે દિવસમાં હું જવશ.”

“પણ જરા કંઈ કપરાં લતાનું બી કરવું જોઈએની, હીરજી?” ખરશેદબાઈ ધીમું હસતાં બોલ્યાં.

“વરી નકકી શું કરવાનું, માયજી,” જરૂર બોલી, “આપરે તો બા ગરીબ પરયાં ને એ ચાંદનબાઈ મોટે ખાંચરેના હોય તો ભલે એવણના ધેરબહારનાં ! મારી પાસ જે છે તેજ લઈને હું તો જવશ.”

“નહી—નહી; સુરત જઈ થોડી સોજી સાડીઓ વસાવશુ,” હીરજી-ભાઈ બોલ્યા. “મારા કાગળમાં ચાંદનબાઈએ પાંનસો રૂપ્યાનો એક મોકલાવ્યોછ તે વટાવી જરા થોડુંધણું લેવું તો પરશેજ.”

“હું ? મરેરે ! ડોસાંએ રૂપ્યાબી ધકેલી દીધા ? એબી હીક,” ખરશેદબાઈ ખડખડ હસતાં બોલ્યાં, “ચાલ, બરયું એબી હીકજ થાયજ; પણ દીકરી જરૂર, મંભઈના મોટેખાંચરાવાળાઓમાં બેલાઈ જઈ તારાં ગરીબ મામા મામીને ભુલી ના જતી જો ?”

આ સુખનો સાંભળતાં જરૂરનો ડીબો ભરાઈ આવ્યો. પોતાના ગરીબ પણ જનથી બ્યાદા બદલાં મામા મામી માટે હરેક કિસમનો ભોગ આપવા સદા તૈયાર રહેલી આ છોકરી પોતાના મામી તરફ એટલા પણ સુખનો સહેલાઈથી સાંખી શકી નહીં. નિખાલસ નિર્મળ હૈયું સાચ્યું હોવાથી એવુંજ પોચ્યું હોઈ શકે છે.

કલાકો વહેતા ચાલ્યા. ફેશન અને ફિસ્તારીની નવીજ દુન્યામાં જરૂર દાખલ થનાર હતી. એ મોટે ખાંચરેના મેહેલમાં જરૂર તરફ સાચ્ય દિલસોજ ધરાવનાર—ગામડાંની વાતાવરણમાં ઉછરેલી ઉછરેલી આ ભોલીભાલી છોકરીની ખરી લાગણીથી જતન કરનાર—કોઈપણ જીવ ત્યાં વસ્તો હશે કે ?

આવા ખ્યાલોથી જરતું જીગર આતીનમાં ધ્રુજવા લાગ્યું.

“ગમે તે થાય પણ મને તો તું સાચ્ચિજ નીવડશેની મારી બહાદુર જર,” રતને ખાનગીમાં પુછી લીધું, “લખ્ખોની વારસ અને તોખી મને તે તારો અને તારોજ ગણશેની?”

—:(૦):—

પ્રકરણ ૨૨ મું.

મુંબઈ માસ્તર—હાથમાં છતર—ગજવામાં પથ્થર!

પુનામાં નેપીયર-હોટલના એક અલાહેદા સગવડભરેલા ઓરડામાં જે જણા બેસીને ક્યારના કોણુ જાણે શું ખાનગી ગંભીર ચુકતગુ કરી રહ્યો છે? વેલવેટની મોંઘીદાટ સાડીમાં અને તેવાજ હોરાબંધ જમ્પરમાં સળથલી ફેની હીરામાણુકને તો તમે ઓળખો છો એટલે ખાસ પીછાન કરાવવાની જરૂર નથી. પણ આ રૂપાળાં રમકડાંની બાબુમાં પેલો બીજો નવજવાન દેખાવળો મારીડો કોણુ છે? એ શેઠયાની જરા તપાસ લેવી પડશે.

અચ્ચિત્તજ કેવો તંદરસ્ત દેખાવળો નવજવાન છોકરો! ફેનીનો અપિત્રાધ ફલી હીરામાણુક તદરસ્ત બદનવાળો અને સરોવર જેવા સિદ્ધકદનો એક કુંવારો જવાન હતો. તેનો સુંદર સોહામણો મુખડો, તેના કમાદાર કાલાં ભવાં અને લાંબાં પાપણોવાળી ચમક ઝમક થતી એ આંખોવાદે આ મરદ બચ્ચો સઘળાંઓને એકસરખી રીતે પોતાની તરફ ખેંચી રાખવાને સામર્થ્યવાન હતો; પણ એ તો બધી બહારથીજ ચકચકતી ચાંદ્રચાંદ સામાન હતો. ફલી હીરામાણુકના અંગત ઘાડા સમાગમમાં આવેલાં તે દોસ્તો તેમજ ખેશીઓ ખુદરતે તેના તનબદનને નવાજેલા આ તમામ કિમ્મતો માલ મસાલા માટે મનમાં વારંવાર બ્યાજખી બલાપો કરતાં હતાં. મુંબઈ-માસ્તર—હાથમાં છતર અને ગજવામાં પથ્થર! આ ચોદૃષ્ટશાલ લહે ફલીનો આપાદ બાજ અવતાર હતો. “ખાનાર પીનારને ખુદા આપનાર”—“કલ હય ઔર અલાહ હય!” ફલીની વિચિત્ર જીંદગીનો બસ આ લેખ હતો.

“વરી તુ પાછા કરજ્જાર થન ગાયા કલો?” પાતાના માંજરા
 ડોળા કલો તરફ ટીકી રાખનાં ફેનીએ પુછયું.

(પાનં ૧૨૫ મં.)

સખર! આ ફેની એકાએક પુનામાં ક્યાં પુરી નીકળી? ગોરી દહીતરાં જેની ફેની બંદી ચાલી ચલાવીને છેક પુનાવેર પોતાના પિત્રાઈ ફલીને આમ મલવા દોડી આવે તેમાં બાતિનમાં કાંઈ છુપો બેદ તો સમાયલો હોવોજ નોંધએ. રકમ રકમના ગધેડાઓને હાથતાલી દેનારી આ માંજરી બિલાડી સેત્રંજની એક ગોઠવેલી મુશ્કેલ બાજીમાં કાંઈ બીજુંજ આદું અજમાવવાની વેતરણમાં પડી ગઈ હતી. પુનામાં શરતની મોસમ હોવાથી ફલીઆ નેપી-યર હોટલમાં પડ્યા પાંથરયા પડી રહ્યા હતા જેને ખાસ થોડા કલાક મલવા ફેની મુંબઈથી નધારેલી દોડી આવી હતી. બહારથી મીલનસાર અને હસ-મુખી દેખાતી આ રૂપવંતી છોકરીનું હૈયું અંદરથી ફેવું કાઢું હતું તે પુરે-પુરે પારખી લેવાને તેનો પિત્રાઈ ફલી પણ હજી નિષ્ફળ નિવડ્યો હતો.

“તાલરે તુનેબી ચાંદન-કાઝામાં જવાનું તેડું આવી લાગું ખરું, ફલી,” સોફાપર બરોબર અટલતાં ફેની બોલી, “ચાંદનખાંધને ઘરેઘડપણ એ શું સુઝ પરચું હોસે; પણ, ફલી? ડોસાંના સુખનને માન આપી આપરે એક જણા-ઓએ ચોરા દહારા તાંદ રહેવા જવુંજ પરસે નહીં તો પછી ડોસાંના વારસાને ગુડ—બાઈ!”

“તું આવ કે ના આવ પણ મને તો તાંદ જ્યા વગર છુટકોજ નથી.” મ્હોંડામાંથી સીગારનો એક મોટો ધુવો ઉડારતાં ફલીએ ઠંડે કલેજે કહ્યું, “ડોસાં છેડાય, ચીરડાય કે ગારા દે; એ તો એના એજ ભગવાન; પણ જેટલા દહારા હું ચાંદન-કાઝામાં પડી રહુંછ તેટલા દહારા મારા માંગનારાઓ જરા દપટ પડેછ. તે લોક બી ચડાવો બરોબર જાણેછ કે ડોસાંની મયલખ દોલત મારા નસીબમાં લખાઈછ.”

“વરી તું પાછો એટલો બધો કરજદાર થઈ ગીયો, ફલી?” પોતાના માંજરા ડોળા ફલી તરફ ટીકી રાખતાં ફેનીએ પુછ્યું.

“જબરો કરજદાર—બાલેબાલ દેણદાર!” ફલીએ નફરત ભરે જવાબ દીધો, “હમણા હમણા તકદીર ચારીજ નથી આપતું.”

“રૈસનો એટલો બધો લખ ના રાખ, ફલી,” તેનો હાથ પસવારતાં ડાહી કાગરી શીખામણુ દેવા મંડી ગઈ જે સાંભળતાં વાર ફલી બિલકુલ

નફરરા જીવે જોરથી હસી પડ્યો.

ચાંદનબાઈ હીરામાણિકની બેશુમાર દોલતના થોડાઘણા ભાગ માટે જો કે ફેનીએ પણ આશા ઉમેદ બાંધી રાખી હતી તોય આ ગણગણાજ વંદરી બરોબર જાણતી હતી કે ફલીપર ચાંદનબાઈનું હેત જોતાં ડોસાંના મુવા બાદ વારસો તો બેવો આ તેના પિત્રાઈનાજ નસીબમાં લખાયલો હતો; અને તેથીજ તો હમણા હમણા તે ફલીનો પીછો છોડતી નહોતી. વળી ફલી પણ ફેનીપર જરા ઓઢરાઈ પંથરાઈ જતો હતો અને હમણા હમણા એ છોકરી પણ ફલીને જરા વધારે ગમતી હતી.

“તારી બધી ડાહી ડાહી સીખામણુ સાર ઘણોજ ઉપકાર, ફેની,” વળી પાછો હસી પડતાં ફલી બોલ્યો, “પણ એકલી શરતનેજ છોડી દઉં કે પાના પાસાને બી સાથે સાથે જહાનમની ગારમાં ફેકી દઉં તે તો તું જરા બરોબર કહેતીજ નથી.”

“જો ચાંદનબાઈનો વારસો, ફલી. તુંને મલી ગીયો તો પછી જહેમ-તનો છેડો આવી લાગો,” એક ધીમો નિસાસો નાંખતાં ફેની કલવઈ કલવઈને બોલી.

“મલી ગીયો તો,” ફલી હસ્યો, “એ ‘તો’ માંજ આખી દુન્યાનો બેદ સમઠ રહેછ. હું બાલેબાલ ફરજમાં દુખ્યોછ એ વાત જો ધાંખરીને માલમ પડી ગઈ તો પછી યા ખુદા! તો પછી ગુડ-બાઈ દુ એવરી પાઈ!”

“પણ ડોસાંને કેમ માલમ પડશે? એવણુને કોણ કહેનાર છે?” ફેની જરા ઇંતેજરીથી બોલી.

“કોણ કહેનાર છે?” એકપર જરા કિછળી પડતાં ફલી બોલ્યો, “કદાચ ઘણા લોક તો નહીંજ પણ થોડાઘણાં ખરાં દાખલા તરીકે તું પોતેજ, ફેની ડીયર.”

“ફલી? મારી સાથ આવી મફકરી?” તેણી છછળી પડી, “મારા સાર આટલો બધો ખરાબ ખ્યાલ? તું શું એમ કહેવા માંગેછ કે તારી સાથ હું વિશ્વાસનો ભંગ કરશ?”

“તે કોણ જાણી બેઠુંછ,” ઠંડે કલેજે સીગાર મ્હોડાંમાં મુકતાં ફલીએ જવાબ વાલ્યો.

“તે કોણ જાણી બેઠું! તું ખુદને ખાતર મને ના છેડતો, ફલી,” જરા ધીમું હસતાં હસતાં ફેની બોલી, “ચાલ-હવે એ વાત જવા દે ડીયર. જે વાત કરવાની છે તે તો પેહેલાં પુરી કરી લ એ ? ચાંદનબાઈના મિઝા-જનો પાસે હમણાં કદાં અટકી ડિબાંછ તે એવણુના કાગળપરથી તો માલમ નથી પડતું, પણ આય વખત તો ડોસાંએ દીલ ચલાવી ચલાવી ચાલીને ઇજન કીધુંછ.”

“અરે, એ ઘરડીના હાથની છેલ્લી આંગળીમાં જેટલી અકકલ, હુશી-આગી ને ગણતી છે તેટલી આપરાં આખખાં તન બદનમાં નથી. જે સગાં-બધાલાંએ ડોસાં આગળ વાંકાં વળી વળીને એવણુની ખચરઆરીયત પુછતાં રહેછ તે લોકને ધીમો જવાબ આપવા આગમચ ખુદી મનમાં ઠંડું હસેછ. લોક ધારેછ તેટલી ચક્રમ ડોમી નથીજ.”

“આપરાં જેવાં સગાંબધાલાંએને ડોસાંએ ઉપકાર માનવાજ જોઈએ કે ચાંદન-કાઝામાં આપરાં જેવાં જઈએછ તાહરેજ એ હમ્મેશનો ઝુંકતો ઝાંકતો ગંઝવર મેહેલ આપરાથી જરા ગાછવાછ રહેછ. પણ ફલી, આપરે પરણી જઈશ પછી એ ચાંદન-કાઝાનો અવતાર હું એવો રાખનારજ નથી.”

“બહેન ? યા ખુદા !” પોતાની બેઠકપરથી ઉઠતાં ફલી બોલ્યો, “ડોસાં જે એ ત્રણ હજાર રૂપ્યા બી હમણાં ઝટકેની તો મારા જીવને થોરા દહારા જપ મલે.”

“પણ બીજી અગતની વાત તો હું કહેતાં ભુલીજ ગઈંછ, ફલી,” ફલીના હાથ પકડી પોતાની પાસ પાછો બેસાડતાં ફેની બોલી, “આય વખતે ચાંદનબાઈએ કોય કોણને બોલાવ્યાંછ તે જાણેછ કે ? સાંભળવા મુજબ તો રાંદેરમાં રહેતી એવણુના મરહુમ બાઈ દારાબશાહની કોઈ દુકતી બી આવનાર છે. એ છોકરીની માય કોણુ કી તે તુને ખબર તો હોશે ? રાંદેરના કોઈ ગરીબ પારસી બેકુતની બેન સાથ બહેસ્તી દારાબ ચાંદનબાઈની મરજી વિરુદ્ધ પરણેલો ને એ છોકરીની માય તો ઘેરેઘેર કચરાપુજ વારી રાંધીસીધી પોતાનાં સગાંબધાલાંએના પેટનો ખાડો પુરતીતી; તે માયની આવ દુકતી.”

“ચાચાચાચાલો !” આ નવી ખબર સાંભળતાં ફલી પોકારી ઉઠ્યો;

“લખ્ખોની દોલતના વારસામાં એક ખીજો નવો હિસ્સો; જો મામલો એમજ બહેક્યા કરશે તો પછી તારે ને મારે ફાલે શું આવશે, ફેની? એ વરી નવી સગી એકાએક કહાંથી પુરી નીકળી?”

“અરે, એ દુકતીના બહેસ્તી બાપને તો ડોસાંએ ઘેરમાંથી હમ્મેશનો હાંકી કહાડેલો ને મરી ગીયો તાંદ સુધી એતું મ્હોતું નહીં જોયલું. તેનીજ છોકરીને ડોસાં એક પૈખી ઝાટકવાના છે?”

“પણુ તે એ છોકરી આટલાં વરસ રાંદેરમાંજ રહેતીતી કે?” ફલીએ જરા ઈન્તેજરીથી જાણવા ચાતું.

“માયબાપ મરી ગીયાં; ચાંદનબાઈને તો કાઠી દહારો એને ઝાંખીને જોઈખી નહીં. એટલે દુકતીના ગરીબ ગામરયાં મામા મામીએ પાળીપોસીને મોટી કીધી. હવે એમ માલમ પટેલ કે એ છોકરીની હયાતી ઘરડાંને કાણુ જાણે એકાએક યાદ આવી ને બધાં સાથ તેનેખી ઇજન મોકલાવ્યું. શું ધાયું ફલી?”

“ગમે તે ધારો, પણુ એખી એક ચોકાવનારીજ ખબર છે,” ફલી બોલ્યો.

“તેમાં તું એટલો બધો ગભરાઈ શાનો જાયછ, ફલી,” ફેની સિતા-ખીથી બોલી ઉઠી, “નાકમાં ચીપરા ને આંખમાં પણ સાથની કાઠી બિચારી તદન સકકર દલ્લા જેવી બોધલું, ગાવડી, ગામરેની મેલીઘેલી દુકતી હોસે. એવી વાસ મારતી ઇડીયોટીક ઘેલી છોકરી ચાંદનબાઈને જરાખી ગમવાની છે કે?”

“મનમાં ખાંડ ના ખાતી ફેની?” કપાલપર અંદેશાનો ચિલ્લો ચલ-ડાવતાં ફલીએ કહી દીધું, “બાળે વખત ગામડેના ગુલાબો સુંબઠના મધ-મધતા મોગરાઓને ઢાંકી દે એવા હોયછ. એ છોકરી કદાચ ઘાગીજ ખુબ-સુરત ને દેખાવલીખી હોય.”

“ને તેમ હોયખી તો તેની સાથ તુને શું સનાન સુતક, ફલી,” સાંમેની આરસીમાં પોતાનો ચેહેરો નિહાળતાં છુપા તિરસ્કારના હોડ મરડી ફેની જરા તરડાઈ પડી, “તારી ને મારી કેંઈ બહારતને ને; ગામડેનો ગુલાબ ! ગુલાબનું નામ આપતાં જીવ તુડી પડતો હોસે. શિખ્યા બણ્યા વગરની જંગલી ભુંડ જેવી આવી અગલી—હેલ અગર ગરચો ગુલાબ કેમ હોઈ શકે ?

ચાંદન-કાઝામાં બધાં ઘણા સગાંબહાલાંઓ રહેવા આવશે એટલે મોરીઓ ધોવા ને વાસણો ઉત્તરવા એ ગામડેની દુકતીને ચાંદનબાઈએ બોલાવી હોસે; બીજું શું વરી ?”

ફેનીની શીલસુરી અને વાયજ સાંભલી ફલી બેધડી મુછમાં હસ્યો. ફેનીનું તેથી પાકીને પલેહર થઈ ગયું.

“ મકુન્ને આપરાં કપરાં બી એ છોકરી પાસેજ ધોવરાવશું. ” ફલી તાનાગ્નની ચલાવતાં બોલ્યો, “ ને સ્મેર્લીંગ-સોલ્ટની બાટલી મ્હોંના આગળ બાંધી રાખી ફરયા કરશું એટલે ખરાબ વાસને લીધે ઇન્ફ્લુએન્સા યા ન્યુ-મોન્યા થવાનો બી ચાન્સ નહીં.”

“ તારે ગમે તે બોલ્યા કરની; અહીં મને શું છે ? એમાં તારો ફાયદો બી સમાયલો છે, ” ફેની ઉઠતાં બોલી.

“ ચાલ એ વાત હવે જવા દે, ડીયર. ” ગંભીર થઈ ગયલી ફેનીને ઠંડી પાડતાં ફલી બોલ્યો, “ આજે એક્સપ્રેસમાં તું પાછી મુબઈ જાયછ કે ? મારાથી તો શનીવારની રેસ ખલાસ કીધા વગર અવાય એમ નથી. હું થોડા દહાડા પછી આવશ. તું ચાંદન-કાઝામાં થોડા દહાડા આગમચથી જજે ને આપરી એ નવી ગામડયન સગી સારું શું ધારેછ તે મારાપર લખજે.”

“ ખુદને ખાતર તું જલ્દીથી પાછો મુબઈ ફરજે, ફલી, ” ફેની વિદાય થતાં બોલી, “ બધી તારા ફાયદાની વાત છે.”

“ ને તારો ફાયદો નહીં કે ? ” ફલી હસ્યો, “ એ શું બનવાજોગ નથી કે મારા આવવા આગમચ હોસાં તારાપર બધાં ખુશ ખુશ થઈ જઈ આવરઈ પોવરઈ જાય ને કદાચ બધો વારસો તુંનેજ આપી દેવા મનમાં ખાનગી દરાવ ફરી દે. ”

“ જો તેમ બી થયું, ” ફલીના હાથપર બોસો લેતાં ફેની બોલી, “ જો તેમ બી થયું તો તે બી આખરે તો બધો પૈસો તારોજ છેની ? ”

—————:o:—————

પ્રકરણ ૨૩ મું.

—:૦:—

બાર—કે પોબાર!

આગ સાથે ચેડાં ફલાડતી હેંચાંકુટી દીનુ! આ દલદર કંગાલ ઓરત ખાનાખરાખીનો કેવો ભયાનક છવલેણુ દાવ રમતી હતી તેનું તેને કશું પણ ભાન હતું? તેનો આગસો વફાદાર આશક નાદર આખરે તેને કુમીનાજ ધરમાં નધારેલો મલી ગયો. ગરીબ બિચારી કુમી પોતાની તમામ નામરજ છતાં એક ગુંચવણભરેલી જંગળી જાલમાં નાહકતી સપડાઈ ગઈ હતી. પોતાની સર્વ દીનુને તેની મરજ અનુસાર થોડા દહાડા પોતાના ત્યાં રહેવા દીધી ત્યારે આ સદગુણી સુંદરીને ક્યાં ખબર હતી કે તેમ કરવામાં તેણી એક જાલીમ જરૂકારક બલા પોતાને માથે વિના કારણે ખેંચી લેતી હતી! નાદરે આવતાંનેવાર દીનુ માટે તરેલતરેલના ઉપરાસાપરી સવાલોથી તેને અકળાવી ગભરાવી અને ગુંગળાવી! ત્યારપછી દીનુ અને નાદરનો અચપ્પચ મેલાપ અને બન્ને વચ્ચે કાંઈ ખાનગી ધુસધુસ! રકમ રકમના નહેસ્ત ગુનાહ ભરેલા ખ્યાલોમાં મસ્ત બનેલી દીનુ પેલા નાદરને હજી આશા આપી બતાવતી હતી! ભોલીભાલી કુમી આ બધા મુશકેલ સંજોગોમાં ગભરાય નહીં તો બીજું શું બનતી શકે!

દીનુ પોતાના આગલા ભરથારનું નામ કુમીથી છુપાવવા ચાલતી હતી. ડાઘેલ દિવસો દીનુને ક્યાં ખબર હતી કે પોતાની મુખાઈના પરિજામમાં કુમી તેજ નામ અત્યાર આગમચ જાણી ચુકી હતી? તે છતાં પણ ક્યાની કુમી આટલા બધા દિવસ તે માટે મુંગીમંતર બની ગઈ. મામલો કદાચ આપમેળે સુધરશે એવી તેની આશા મિથ્યા પુરવાર થઈ. આખરે દીનુનો તે પત્ર ધણીનો પત્તો ન મલવાથી “ડેડ લેટર ઓફીસ”માંથી પાછો કુમીને ત્યાં આવી પોહોંચ્યો.

દીનુ તો તેથી જરાપણુ અકળાઈ ગભરાઈ નહીં. નસલો છવતો હતો

યા મુવેલો તેની તેને બલ પરવાહ હતી. જો તે ગુજરી ગયો હતો તો આ ગુનાહગાર દદા જરૂરજ રાજી થતે પરંતુ હવે પોતાની મનની પાપી ઉમેદ પાર પાડવા અને પોતાને મનપસંદ આઝાદી મેળવવા તે હાલતુરત સખર-દખર લાચાર હતી.

દીનુ તો આજે સહવારથી કેથે બહાર ઉતરી પડી હતી. નાદરનો ખ્યાલ આવતાં કુમીનું માથું તેથી ધનક—ધનક થવા માંડ્યું. આજુબાજુના બીકટ સંજોગોપર મનન ચલાવતાં એક નવો અખતરો અજમાવી જોવા કુમીને લાલચ થઈ આવી.

હોમીના કાગળ સાથે બીડાયેલો “ધરખાર—કંકાશ” ચોપાન્યાંમાંની કાપલી સાથનો નસરવાનજી તાલેવંતનો ફોટો કુમીએ બરોબર ગોલ કાપી કઢાડ્યો અને એક વજનદાર રૂપેરી ફેમમાં એક કાચ પછવાડે તે ગોઠવી દીધો. આખે-હુખ એક ખરા ફોટોગ્રાફ જેવુંજ તે છપાયલું ચિત્ર દેખાવા લાગ્યું. પોતાના ઓરડામાં તે ફોટો ગોઠવી દઈ દીનુની પાછા ફરવાની રાહ જોતી કુમી બેસી. દીનુમાં એ ફોટો જોવાની તાત્કાળિક અસર તપાસી લેવા કુમીની છનાસા ઉશ્કેરાઈ ગઈ.

“કેમ, કુમી, શું કરેછ? કાંઈ વિચારમાં એકલી બેસીછ,” બહારથી થોડા વખતમાં હરતી રમતી પાછી ફરેલી દીનુએ પરભારી કુમીના ઓરડામાં દાખલ થતાં કહ્યું. કુમી જરા વધારે ખુશાલ દેખાતી હતી.

“ઓરડામાં બધો સરસામાન જરા ગોઠવી દીધો. આજકાલ રાંદરખી જવુછ,” કુમીએ હળવેથી કહ્યું, “જો હવે મારો ઓરડો કેવો શોભી રહ્યોછ. કાચરાની સાલના બધા ફોટોગ્રાફ બદલી નાંખી થોડા સોજળ નવા ફોટોઝ ગોઠવ્યાછ.”

“તારો ઓરડો વરી ખરાબ કહારે લાગેછ, કુમી.” લહેરી જીવે ઓરડામાં એક ઝડપી નજર દોડાવતાં દીનુએ હસીને કહ્યું, “જોઈ? નવું નવું શું ગોઠવ્યુંછ?”

એક બીજીજ પલ અને યા પરવર! ટેબલપર કેબીનેટપર નજર પડતાં અને પેલા ફોટોને ચીપીચીપીને જોતાં સાથ દીનુ ધમ્મ દઈને સાક્ષ-

પર ભેરી ગઈ. તે જોટલી હસ્તી કુદતી હતી તેટલીજ તે એકાએક ગંભીર બની ગઈ. કુમીએ સાફસાફ જોઈ લીધું કે દીનુના મ્હોંડાંપરનો તાબો રતાશ એકાએક કેથે ગુમ થઈ ગયો. તેનો મ્હોંરો ચાદર જેવો સફેદ બની ગયો!

“કાંય, શું છે, દીનુ? તારા જીવને તો સાફ છેની?” કુમી બોલી ઉઠી.

“મકુંજે—મકુંજે—કુમી?” તે ફોટો તરફ આંગલી બતાવતાં દીનુ લથડતી જીભે જેમ તેમ બોલી શકી, “મકુંજે આય—આય ફોટો—આય ફોટો તારી પાસ કહાંથી આયો?”

“કાંય? તેમાં તું એટલી બધી અજબ કાંય થાયછ? બધી ગભરાઈ કાંય જાયછ, દીનુ?”

“નહી—નહી...હું ગભરાઉંછ કહાં જે?” વધુ શીઝી બનતાં દીનુએ જવાબ દીધો, “હું તો—હું તો ખાલી જાણુવા ચાહુંછ કે એ ફોટો તારા ચોરડામાં કહાંથી આયો? આટલા દહારા નહિં ઉતો?”

“ઘરબાર—કંકાશ ચોપાન્યામાંથી એ મેં કાપી કહાડ્યો. એ ફોટો મને ઘણોજ ગમેછ. તું જોની, દીનુ, કોઈ કેવો ખાનદાની માનવત માણસ જાણાયછ. તું જાણેછ કુમી? એ ફોટો તો મુંબઈના લખેસરી માનવંત સરદાર નસરવાનજી તાલેવંતનો છે.”

“સરદાર કોણ? બધું જુડું! બોલેબોલ ખોડું!” દીનુ પોકારી ઉઠી.

“હેં? હેં? જુડું હોય કે સાચું, પણ તેમાં તું એટલી બધી ઉશ્કેરાઈ કાંય જાયછ, દીનુ? મકુંજે તુંને યા મને તેની સાથ સનાન સુત-કજ શું જે?”

“છે—જરૂરજ છે,” વળી પાછી તપી જઈ દીનુ બોલી, “તું કહેછ તેમ એવણુ કંઈ એવા મોટા માલેતોજીર લખેસરી સરદાર ફરદાર નથીજ; એ તો મારા ધણીનો ફોટો છે; તેવણુ કેથે ગુમ થઈ ગીયાછ ને એવણું નામ તો—”

દીનુ બોલતાં બોલતાં એકાએક અટકી પડી.

“હા—હા—બોલી દે; તેવણું નામ કહી દે,” ઇન્તેજારીથી વાંકા વળી કુમીએ પુછ્યું, “એવણું નામ હવે તારે મને જણાવવુંજ પરશે.”

“ એવણું નામ તો નસરવાન વકીલ છે; તાલેવંત ફાલેવંત નથીજ.”
દીનુ પગપર પગ ચઢાવી ધુમટો ખેંચી બોલી.

“તે બંધી વાત મને અત્યાર આગમ્ય ખબર પડી ચુકીછ, દીનુ,”
કુમીએ ઠંડે કલેજે જવાબ વાળ્યો, “મારે આશરે રહી મારાથીજ એ નામ
છુપાવવા ગઈ? તું એક ઘણીજ ખરાબ છોકરી છે. હીરા જેવા ઘણીને છોડી
આવી એટલુંજ નહિં પણ સાથે સાથે તારાં બે બહાલાં બચ્ચાંઓને પણ
વા પર વા ખાતાં નાખ્યાં. ખુદાએ હવે તુંને વાજખીજ સજા કીધીછ. કારણ
કે એ તારો આગલો મિસ્કીન મુફ્ફેસ વર તો સરદારનો એકાદ ધરાવી
મોટો લખેસરી શેઠ્યો નામે નસરવાનજી તાલેવંત થઈ ચુકોછ; ને તું ગુમા-
વેલો દક પાછો મેળવવાની તારામાં તાકાત હોય તો તું તેજ લખેસરી તાલે-
વંતની ધણીઆણી છે.”

“પણ-પણ-તે બનેજ કેમ? બન્યુજ શી રીતે?” દીનુ ખીજવાઈ
પડી, “એ બંધી વાત હું મરી જઈ તો બી માનવાની નથી.”

“જેવી તારી મરજી,” કુમીએ નફરો જીવે કહ્યું.

“પણ તું શા પરથી બોલી, કુમી, કે એવણુ કોઈ પૈસાદાર લખેસરી
છે?” દીનુએ ધન્ટેજરીથી જાણવા ચાલ્યું.

“વાંચવાથી! પેપરમાં બધું છપાઈ ગીયુંછ.”

એટલું બોલી કુમી ઝડપથી પોતાના ઝોરડામાંથી દરણીની સીતાખીથી
દોડી ગઈ. દીનુનાં બદનપર રૂવેરૂવાં ઉભાં થઈ ગયાં. ઝડનાં પાંદડાં પેરે તેનું
તમામ બદન ઘાસીથી ધુજવા લાગ્યું. એકાદ ખણી કહાડેલાં મુરડાં મીસાલ
તે સામેના ફોટોને ટીકતી બેઠી. થોડી વધુ પડો અને કુમી તેટલીજ ઝડપથી
પાછી ફરી હોમીના કાગળમાં ચીટકાવેલી “ધરઆર કંકાશ” ની છાપેલી કાપ-
લીનો હવાલો દીનુને તેણે આપી દીધો. ફાટફાટ થતી આંખો વડે દીનુએ તે
છાપેલું લખાણ આખીચીખીને વાંચ્યા કાંઈ અને ખસુસ કરીને ખુદ પોતાના
સંબંધી છેલ્લાં વાક્યો તો તેણે પાછાં અને પાછાં ઉકેલ્યાજ કીધાં.

“હવે તારી ખાત્રી થઈ?” કુમી પાછી બોલી. “તારો વર દેખાઈતી
રીતે માની બેઠોછ કે તું મરી ગઈછ.”

“હું મરી ગઈ છ ? છટ ? છટ ? એ માટીડો સુજમાં રોળ ખોલેછ,”
 દીનુ હવે જોરથી બોલી ઉઠી, “હું તો જીવતી જગતી બનીસ દાંતની બ-
 ધાંની સાંમે હૈયાત છઉં.”

“પણ તારા વરને મનથી મરીજ ગયલી; દીનુ ? કમબખ્ત દીનુ ?
 ઘણી છોકરાંને છોડી દધ કોણ સુખી થાયછ ? આજે તો તું એક લખેસરી
 સરદારના આલીશાન બંગલામાં રાજકરતી રાણી જેવી સાહેબી ગુન્નરતે. તારા
 વરે એવો તે શું જીલમ તારાપર ગુન્નરયો કે તારો ઘણી-તારાં ગુલાબ
 જેવાં બે બચ્ચાં ને ઘેરબારને ઠોકરે ઉડારી તું બહાર કુટી પડી ? આય
 ફાટોમાં તો તારો વર એક ગ્રહસ્થ માલમ પડેછ.”

“મારા વરને તેં કદી જોયો નથી તોખી તુનેખી એનુંજ લાગી
 આવેછની, કુમી ?” કપાલપર કુટી આવેલો પરસેવો નુછતાં દીનુ બોલી,
 “ગરીબાઈના ગારમાં મને હમ્મેશની દાખી રાખવી તે જીલમ નહિં તો ખીજી
 શું કહેવાય ? લખ્ખોની દોલતવાળો એ આવો મોટો માતબર સરદાર ઉતો
 તે વાન એ મારા વરે હું જૈરી થતીથી છુપાવી તે જીલમ નહિં તો
 ખીજી શું વરી ?”

“એના નસીબમાં લખ્ખોની દોલત હોસે તે ને વખતે એ બિચારો
 નહિં ખી જાણતો હોય, દીનુ; પણ દરવધરે તું. હવે બધું બલાસ; તારા
 નસીબ કુટેલાં ને હાથે કરીને તે પગમાં હથોડી મારી તેમાં કોમ્મ શું કરે ?
 એ તો તારાથી છુટાછેડા સ્હેલાઈથી લઈ શકશે ને તું—”

“મારાથી છુટાછેડા ?” દીનુએ વચમાં બાંગ મારી દીધી, “હું એની
 જીવતી જગતી હકદાર મહોરદાર છઉં; એનો માન મરતબો ને લખ્ખોની
 દોલતની એક પુરી હિસ્સેદાર છઉં.”

“એ તો એમજ ધારી બેઠો હોશે, દીનુ, કે તું એનું ઘેરબાર ને
 આશરો છોડી આવી એટલે કે એક પરજોતર તરીકે તારો તમામ હક ગુમાવી
 બેઠી. બેઅદબી માફ છે પણ મનેખી લાગેછ કે દુન્યાખી તારા વરનો
 વાંક નહિં કહાડશે. કલેજા જેવાં તારાં બે નાલ્લાં બચ્ચાંએનુંખી તુંને કશું
 નહિં લાગ્યું ? દીનુ, અભાગણી દીનુ, તારા ભોગ ફરી વળેલા તે તુંને એવું

ઉંધું સુજ પડ્યું. પહેલેથી મારી આગળ બધો ખરો ખુલાસો કરી દીધો હોતો તો આજે આવો ખુરો વખત આવતો નહિં.”

“ મને કોણ અટકાવનાર છે ? ” દીનુ બોલી, “ મારા વરને ઘેર હું પાછી જવશ.”

“ એમ એટલું બધું, દીનુ ? તારાં વરના ઘેરમાં તો તું મરતાંબી પગ નહિં મુકવાની હતી ને એની સાથ હંમેશના છુટાછેડા તું પોતેજ લેવાની હતી તે બધું હવામાં પીગળી ગીયું કે ? મકુંજે પછી પેલા તારા નાદરનું થું ? એ પછી કોણની સાથ પણુશે ? ને તું મરી ગઇજ એમ વાજબી રીતે માની લઇ તારો વર કોઇ બીજી સાથ પરણી ગીયો હોશે તો ? ”

“ હું દીનબાઇ વડીલ મારા વરની હકદાર પરણેતર ને મારાં બે બચ્ચાંની જીવની માય છઉં; નાદર કાદરની હવે મને કંઈજ દરકાર નથી. સરદાર નસરવાનજી તાલેવંતની ધણીઆણી તરીકે મારા બંગલામાં રહેવાનો મને હક છે.”

“ જહરે નાદરને છેલ્લી મલી તાહરે ખરી વાતથી તે બિચારાને વાકેફ જ કાંય નહિં કરી દીધો, દીના ? એવું એવું અણુધટતું કરતાં તુને કંઈ ધાસ્તીબી લાગતી નથી ? ”

“ ધાસ્તી ! ” દીના તે શબ્દ પાછો બોલી.

“ કોઇ જીવાન કુંવારા માણસના જીગર ને જીદગી સાથ આવાં પાપી એડાં કહાડતાં તુને કંઈજ દહેશત નહિં લાગી ? જો તારી ઠેકાણે હું હોઉં તો મારા વરના તાંહ એમ પાછી જતાં મને તો બા જખરી ધાસ્તી લાગે કે રખેને ગુસ્સાના આવેશમાં એ મને મારીઆરી નાખે.”

“ કોણ ? મારો નસલી મને મારી નાખે ? ” દીનુ હળવેથી બોલી, “ ગરીબ બિચારો મારો વર ! એકાદ માખનેબી મારી નાખવાનું એનું દીલ નથી. અરે ! એ મારો બહાલો વર તો ધણોજ સખુરીવાળો-ધણોજ સ્થાણો-એક સદ ગ્રહસ્થજ છે. એ મને હદથી બ્યાદ ચાહેજ તે હું જાણુંજ ને મને જોતાંને વાર પેટમાં ચાંપી એ મને જરૂરજ બધું માફ કરશે.”

“ હં ! હં ! હવેજ તારો વર બધી વાતે ડાહ્યો થઇ ગીયો કે ? ” કુમી

ટાણો મારતાં બોલી, “તારો વર તુંને માફ કરશે તે હું ધડી બી માનતી નથી. ફોટોપરથી તો એ કંઈ ઘણાંજ મક્કમ મનવાલો મજબુત માણસ લાગેછ. હવે તુંને એ પોતાના ઘેરમાં કદીથી દાખલ કરશે નહિં. તુંને કદાચ મહિને કંઈ પગાર આંધી આપશે પણ તારો ગંભીરમાં ગંભીર ગુનાહ તો કદીથી માફ કરશે નહિં. ગરીબ પડ્યો એટલે તેં એને અકારો ગણી તણ દીધો; હવે તવંગર બન્યો એટલે એ તુંને પ્યારો મિટ્ટો ને ભલો લાગેછ. તારો વર તુંને મિટ્ટો નથી લાગતો—તારાં બચ્ચાં પ્યારાં નથી લાગતાં પણ હવે આજે તારા વરની લખખોતી દોલત ને માન દરજ્જો તુંને બદલાં લાગેછ; પણ તે તારાં કેમ થઈ શકે? એ બિચારાને દુન્યાનોથી ડર કરવાનો છે ને એની દુન્યા તે આપરી દુન્યાથી જુદીજ છે.”

“ પણ કુમી, તું તાહરે હવે એમ કહેવા ચાહેછ કે ખુદ મારા પોતીકા વરના ઘેરમાં કોઈ બીજી ધણીઆણીને રાજ કરવા દઉં? એ ખુદા, ને કેમ બને? ”

“ એ બીજાનો ખ્યાલ પહેલ્લેથીજ કરવોતો; લે મમ્માબી આવી લાગાં. દીનુ; મને બહાર જવા દે.”

કુમીના ચાલી જવા આદ દીનુ હાથમાં તે ફોટો પકડી રાખી એસી રહી. યા પરવર! આ બધો શું નવો બનાવ બની ગયો હતો અને તે પણ થોડીજ મુદ્દતમાં? વિચારમાં અને વિચારમાં ઉશ્કેરાઈ જઈ દીનુએ તે ફોટો ટેબલપર પટ્ટી ઝટકી નાખ્યો! વિચારોના વમળમાં તેણી થોડોવાર ગંભીર અદાથી વિદેખાઈ ગઈ. સરજતના ચોપટની એક નવીજ બાજુ અજમાવી લેવા તેણે દરાવ દીધો, હારજતના ખેલમાં નવાજ પાસા ફેંકી બેવા તેણી તૈયાર થઈ અને પછી? પછી બાર—કે—ચોબાર?

પ્રકરણ ૨૪ મું.

—:૦:—

ગંભીર ઘાંટાળો !

એ હોમી એકાએક રાંદેર ક્યાંથી કુટી નિકળ્યો ! પોતાના દોસ્ત લવજીને આગમચથી કશો પણ કાગળ લખ્યા વિના એમ અચાનુચો દોડી આવવાનું તેને શું કારણ મળ્યું હશે ! એમ દોડી ધામીને કુદી પડ્યો તો બલે-પણ આપડો લવજી દલાડાઓ થયાં આતેનમાં પોતાનો જીવ બાળી બાળીને બ્યારે હમણાંજ પહેલવહેલી વેળા પેલી મેહરાં સાથ જરા મહોબતનો દાવ ખેલતો બેઠો હતો—મેહરાંની ગરદન બાજુ લાથ વિંટાળી દઈ બ્યારે તે નભરવશપણે ચાલતો હતો—અસ ત્યારેજ આ ચપરખઘો હોમી તોપના ગોળા મિસાલ એમ એકાએક ક્યાંથી ધસા આવ્યો ? લવજીનો આવો અવતાર જોઈ હોમીએ જરા કાંસવું યા ડાંસવું તો હતું ? લવજીના મનથી એ બિલકુલ ગધેડો ! ખીણું શુ વળી ?

હોમીની નધારેલી આમદથી અને ખસુસ કરીને તે લવજીની લગોલગ ચાલતી હતી તેથી મેહરાં પણ ફગલાઈ ગઈ. એક ઝટાકો મારી તેણે એ પોતાની ગરદનપરથી લવજીનો લાથ ખસેડી નાખ્યો તે જોઈ જમાના-ખાધેલ હોમીને મુશું ધીમું હતુ આવી ગયું. સ્ટેજ ટ્રાફીકુલ સાહેબજી કરી મેહરાં અંગલી તરફ દોડી ગઈ, બ્યારે લવજી સ્થિર ગંભીર નજરથી હોમીને ભોપતો કિભો રહી ગયો.

“ મકુંજે, હોમી, કાંય એકાએક આવી કિભો ? ” બોલી ધવડતાં લવજીએ પુછ્યું, “ મારાપર કશો કાગલખી નહિં લખ્યો ? ”

“ મને જરા એકાએકજ દોડી આવવું પડ્યું, લવજી, ” જરા ગંભીર ડાચું વકાસતાં હોમી બોલ્યો, “ મને જરા તારજ કામ છે: હમણાં તો ઘેર ચાલ ? વીલરમાસી તમો બેઉ જણાઓની કહારના રાહ જોતાં બેઠાંછ.”

“ મારજ કામ પડ્યુંછ ને તે બી એમ એકાએક ? ” ચાલતાં ચાલતાં

જરી થોભી જમ લવજી બખાળ્યો, “એની ગુડ ન્યુઝ, ઓલ્ડ મેન?” પોતાની વાર્તાની ચોપડીના ખ્યાલો આવતાં લવજી અધિરો અને ઇન્તે-જાર બની ગયો.

“સરટનલી નોટ; જરાખી નહિ,” પોતાના જીવાન દોસ્તની આશાઓ એકદમ જમીનદોસ્ત કરી દેતાં હોમીએ ઠંડે કલેજે જવાબ દીધો. “જરા કંઈ ખરાબજ સમાચાર છે ને——”

“હેં? કંઈ ખરાબજ ખબર? ને તે ખી મારે સાર?” ચાલતાં ચાલતાં હોમીનો હાથ જોરથી પકડી દઈ તેને થોભાવતાં લવજી પોકારી ઉઠ્યો, “બોલ-બોલ; હમણાંજ બોલી દે, હોમી દોસ્ત, મકુન્જે શું થોંટાળો છે?”

“તે શું મને રસ્તામાં એમ ચાલવાખી નહિં દેશે કે? નહિં; હમણાં હું તુને કદી ખી નથી કહેવાનો; એક બોલ ખી નહિં; તુને ગમે તો ચાલ; નહિં તો એમ એકેકને જોતા આપરે રસ્તાપર ઉભા રહી જમજમે. રસ્તાપર ચાલતાં લોક એમ ધારશે કે આય બિચારા કોઇ પોરયાઓનું કાતરયું ભાડે આપવાનું હોશે.”

“હાઉ કુઅલ એન્ડ મરસીલેસ યુ આર, હોમી,” એક ઉંડો દમ ખાતાં લવજી બોલ્યો, “કેટલે વખતે મલ્યો ને આવા રંગ-ઢંગ? નહિં! નહિં! બધી વાત મને હમણાંજ કહી દે; મને નકામો ગભરાટ લાગેજ.”

“મકુન્જે તું પેપરખી વાંચેજ કે નહિં! મારાં ઘેરમાં આગ લાગી ને બધું તારાજ થઈ ગીયું તે તું જાણેજ કે નહિં?”

“હેં? તારા ઘેરને આગ લાગી ને બધું બસમ થઈ ગીયું?” એક કુદકો મારી ઉછળી પડતાં લવજીએ પુછ્યું, “કહારે? કેમ બન્યું?”

“તે તો ખુદા માલમ; હું તો સીનેમામાં ગયલો તેટલામાં ખબર આવી લાગી. દોડી જમ જોઉંજ તો બધું બળીજળી ગયલું.”

“હું ધણોજ દલગીર છઉં, હોમી; તારી પાસ તો તરેહવાર રાખવા લાયક ચીજોનું મળહતું સંગ્રહસ્થાન હતું?”

“મેં તો તમામ ફરનીચરનો પુરેપુરો વીમો ઉતારયોજ ને——”

“પણ, હેં, હોમી?” ચાલતાં ચાલતાં વળી પાછો અટકી પડતાં

લવજી પોકારી ઉઠ્યો, “તારી અધી ચોપડીઓનું શું? તે સલામત રહેવા પામી કે નહિ?”

“ચોપડીઓ? અરે, ગધેડા? એકકે એક ચીજ બલીજલીને ખાકરાખ થઇ ગઇ; પેલી તારી લખેલી નોવેલથી ખલાસ?”

“અરે તારીની? એ તું શું બોલેછ હોમી? મારી મેન્યુસ્ક્રીપ્ટસથી કોયલો થઇ ગઇ? યા ખુદા, આય શું સાંભલુંછ?”

“હમ્મેશનો તારો સેનટીમેન્ટલ ખવાસ જાણી હું તો એ બધું તુને ધીરે આસ્તેજ કહેવાનો ઉતો,” લવજીના ખભાંપર હાથ મેલી આગલ ચાલવાની કોશિષ કરતાં હોમી બોલ્યો, “પણ બધું તાબડતોબ કહી દેવાની તેંજ મને ફરજ પાડીછ; પણ તેની રફ કોપી તો તારી પાસ હોસેની? તે મને આપજેની?”

“અરે, હોમી, તેમ હોતે તો પછી અફસોસજ શાનો કરવો પડતે.”

“શું? રફ—કોપીથી નથી રાખી? તુને લેખક કોણે બનાવ્યો, લવજી? તાહરે તારાંમાં આટલુંજ મીઠું કે?”

તકદીરની કેવી ટકોરઆજ! બાપડા લવજીની જીંદગીનો એકપુરો અરમાન—તેની એકજ આશાનો કિલ્લો નધારેલો બાંગીને લુકો થઇ ગયો. એક શબ્દ પણ બોલ્યા વિના તેણે હોમી સાથે આગલ ચાલવા માંડ્યું. રકમ રકમની ઉમેદમાં ઉછાળા મારતા આ જવાન લવજીનું દિલ આ નવા સનાનના સમાચાર સાંભળી તુટી ગયું. એક બીજીજ પહે અને કાંઇ નવાજ ખ્યાલથી તેનાં બદનમાં લોહી જરા જોશથી વહેવા માંડ્યું.

મનમોહન માનીતી મેહેરાં! તેનું ચિત્ત ચોરી લેનાર આ મિઠી મધુરીનું સ્મરણ થતાં તેનું જીગર જરા ખુશાલીના ઝોક ખાવા લાગ્યું. દયાળુ દિલવાળી આ છોકરી તેના દુઃખમાં—તેની દલગીરીમાં—દિલસોજ ધરાવ્યા વિના બાકાત રહેશે? તેની જરા વધારે દયામયાની લવજીને તો હવે જરૂર હતી.

“જે થયું તે ગનીમત; માલેકની મરજી; ધોરાયલાં દુધપર હવે વિલાપ કરવામાં સાર શો, હોમી? એ આખી નોવેલ હું પાછી લખી કહાડશ; એમ નાઉમેદ થઇ જવામાં હવે માલ નથી.”

હોમીએ આ બધું શું સાંભલી લીધું? રાંદેરની હવામાં તેનો પુરાણો બ્લીકણુ મિત્ર લવજી આટલો બધો હિમ્મતવાન બની ગયો હતો તેનો તેને ખ્યાલ પણ નહોતો.

“રાંદેરમાં તું તેમ કરી શકશે ખરો,” મુઝમાં મલકાતાં હોમીએ કહ્યું, “એક મનગમતી બલી છોકરીની કમ્પનીમાં તેની તાકાત તુને આવવીજ જોઈએ.”

ડોળા તાણી તાણીને લવજીએ હોમીને ટીક્યા કીધો. હોમી આગલ મેહેરાંના સાર તો લવજી હતી એક શબ્દ પણ બોલ્યો નહોતો? એ આ તેનો ચપરખંધો દોસ્ત કહેવા શું ચાલતો હતો? લવજીના મહેરાપર જરા લાલાશ ધાધ આવી.

“મકુંજે ફેનીની કંઈ ખબર, હોમી?” ગજવામાં હાથ નાંખતાં લવજી બોલી ઉઠ્યો.

યે? હોમીએ આ શું સાંભળી લીધું? મેહેરાંનું નામ બાળુએ મેલી ફેનીનો સવાલ? હોમીને જરા ચમકવા થઈ આવ્યો.

“મકુંજે, લવ. તુંને હમણું ફેની યાદ આવેછ કે? ચાંદનબધ હીરા-માણેકના છેલ્લાંમાં છેલ્લાં વીલ મુજબ ડોરીના મુવા બાદ બધો વારસો એ છોકરીનેજ મલશે એમ હવે પકડે પાયે સંભળાયછ. હવે તું શું કહેવા માંગેછ, લવજી દોસ્ત.” હોમી ખડખડ હસી પડ્યો.

“એમ કોરા કારવાના છોડી દે, હોમી.” ગજવામાંથી એક કવર ખેંચી કહાડતાં લવજીએ કહ્યું, “લે, આય કાગળ વાંચ: વોટ ટુ યુ થીન્ક એબાઉટ ધીસ?”

જરા અ દેશમાં પડી જઈ કાંઈ ઇન્ટેન્જરીથી હોમી તે કાગલ વાંચવા મંડી ગયો. તે પત્રની લખાવત જેમ જેમ તે વાંચતો ગયો તેમ તેમ તે વધારે ગંભીર બનતો દેખાવા લાગ્યો.

“છટ છઝ આ વેરા સીરાયસ મટર, ત પત્ર લવજીને પાછું સ્વાધીન કરતાં હોમીએ કહી સંભળાવ્યું, “આય ફેની ખરેખરજ તારાપર દિવાની બની ગઈછ. લખ્ખો ને લખ્ખો ને લખ્ખોના વારસાની એકપુરી માલંક! માધ ક્રાનગ્રેયુલેશન્સ—સાચ્યાં જીગરની મુબારકબાદી, લવજી દીકરા.” હોમી વળી

પાછો જોરથી હસવા મંડી ગયો. હોમીને પણ ઘેર જવા ક્યાં ગમતું હતું. રસ્તાપર પડેલાં લાકડાંના એક ધીમચાંપર તે બેસી ગયો.

“તું મને બનાવેછ તે હું સમજતો નથી કે, હોમી?”

તે કાગળ ઘણીજ સંભાળથી પાછું ગજવામાં મેલતાં અને હોમીની નજદીકમાં બેસી જતાં લવજીએ કહ્યું, “પણ હું તો ખાલી પુછુંછ, હોમી, કે એ ફેની હમણાં મુંબઈમાંજ છે કે? તુંને કેથે મળેલી કે?”

“હા—બરોબર મળેલી,” હોમીએ ઠંડે કલેજે જવાબ વાળ્યો, “મંબા-દેવીની મુર્તી આગળ વાંકી વળી ઉભી રહી છાતીમાં તારો ફોટો ાવતી ને દેવીને પગે પડતી મેં મારી નજરો નજર એને જોયલી. તારા મુછના કસમ, દોસ્ત લવજી! તુંને ખાસ મલવા એની મારીની કુમીની સાથ આવતી કાલે એ અહીં ઉતરીખી પડે.”

“હેં, શું? એ ફેની અહીં રાંદેરખી આવી લાગે?” એક પરથી ઉભો થઈ જઈ લવજી બોલ્યો, “એ બુચ્ચી રદ-ખાતલ પોરીને તો મારી મેહેરાંથી જરા દુરજ રાખવી પડશે.”

હોમી વળી પાછો નકકરા જીવે દસી પડ્યો તેથી લવજીનું બિલકુલ પાકાને પલેકાર થઈ ગયું. રખેને ફેની વીલરમારીના ઘેરમાં દોડી આવી ધામો નાખે? એ કુમી વળી કેવી છોકરી હશે! કુમી મહેરાંની જીવજન સહી હતી તે મેહેરાંના મ્હોડેથી સાંભળ્યા પછી લવજીને ધારતી લાગવા માંડી હતી. ફેનીના સારા મુદ્દલવજીએ આજના દિન સુધી પોતાની દિલગ્ન મિટ્ટી મહેરાંને એક સુખન પણ કહી સંભળાવ્યો નહોતો. રખેને કોઈ બીજાના મ્હોડેથી મહેરાંના કાને તે વાત જઈ પડે? પરંતુ હમણા તો ગજો—ગાંઠ અને મ્હોડે કુચો રાખી ફરવામાંજ લવજીએ સલામતી માની લીધી. મેહેરાંની મહોબતમાં લવજીને આંધજો હત્યાર બેસી ગયો હતો.

તે આખો દિવસ બંને મિત્રોએ વીલર—મારીની બંગલીમાં હસી-ખુશીથી પસાર કીધો. મહેરાંએ આ બંને દોસ્તોની મનગમતી મહેમાનદારી કીધી. વળી બોરવાડીમાંથી સાંજે જર રતનને બોલાવી સર્વ જણાઓ પાસેના કકાજીના માંડવે તાડી પીવા ઉતરી પડ્યાં.

ખીજે દિવસે બપોરની ફાસ્ટમાં તો હોમી પાછો મુંબઈ ચાલી જનાર હતો પણ પોતાનો સુટ-કેસ ગોઠવી દેવા તેનું મનજ ક્યાં થતું હતું ? આજે સાંજની ફાસ્ટમાં કુમી મુંબઈથી આહી પોતાના મારીના ઘર આવનાર હતી. છટ ! છટ ! મુંબઈમાં કામકાજ તો રોજનું હતું. જાણે એમજ સમજવું કે હોમી રાંદેરમાં એક દહાડો માંદો પડી ગયો !

“તાહરે તુંખી આજે બપોરનીજ ગાડીમાં પાછો ચાલ્યો કે, હોમી ?” લવજીએ પુછ્યું.

“નો—નો ! મેં મારો વિચાર જરા ફેરવ્યો છે; આઈ મીન—મને ફેરવવો પડ્યોછ,” સુટ—કેસમાંથી સોજીને સુટ બહાર કઢાડતાં હોમી બોલ્યો, “તું મારા લવજીને એકજ દહાડો મલી મારાથી એમ ચાલી જવાયખી કે ? તું મને ખેરવવા માંગેછ તે તો હું કહારનો જાગી ચુકોછ, માધ લવજી.”

કુમીને લેવા મેહરાં સ્ટેશનપર જવાની તૈયારીમાં હતી. મેહરાં સાથ એકત્રું જવા બિચારા લવજીનો જીવ “ટપુ—ટપુ” થવા માંડ્યો પણ હોમી બંદાએ તેને કશીજ મચક આપી નહીં. ઘેરમાં રહી પોતાની હાજરીથી કુમીને અજ્ઞયખીમાં નાંખવા હોમી વધારે ધન્ટેજીર હતો.

દમણીના પૈડાંનો અવાજ કાને સંભળાતા બંને દોસ્તો જરા બરોબર “ઠીક—ઠીક થઈ જઈ” બહાર દોડી ગયા.

“ઓ, હોમી, તું અહિંજ છે કે ?” હોમીપર નજર પડતાં કુમી ધન્ટેજીરીથી બોલી ઉઠી.

“આય—આય—એવણુને ઓળખેછ કે, કુમી.” મેહરાં જરા અચકઈ અચકઈ બોલી ઉઠી.

“એવણુજ લવજી કરાકા કે ?” કુમીએ જલ્દીથી જવાબ દીધો, “એવણુની સાથ ઓળખાણ કરાવવાની જરાખી જરૂર નથી, મેહરાં. મારીની ફેનીના મ્હોંતે એવણુની મેં બહુ બહુ તારીફ સાંભળીછ. આપણી ફેનીપર એવણુનો ધણોજ જીવ લાગેછ જો ?”

“હારે—કંઈ જાણે જીવ,” હોમીએ ઠંડે કંલેજે વચમાં ટાપસી પુરી, “એઉને અકેક વગર જરાખી નહીં ચાલે.”

“ઓ, હોમી, તું અહિંજ છે કે?” હોમી પર નજર પડતાં
કુમી ધન્ટેનરીથી બોલી ઉઠી.

(પાનું ૧૪૨ મું.)

“ખરેખર? આપરી ફેની સાથ એવણને એટલું બધું સારું છે?” જરા કગળાયલા હવે મેહરાંએ ઈન્તેન્નરીથી પુછી દીધું.

“કાંય? બોલતો કાંય નહીં, લવજી? મું ગોમંતર કાંય બની ગીયોછ?” લવજી તરફ આંખનો લહેકો કરતાં હોમી વળી પાછો વચમાં બોલી ઉઠ્યો.

એ આ કુમીને કોણ પુછે? અને હોમીએ બધો શું અભાડો વાળી દીધો? એના મનથી તો બધાજ સંનૈગો એક સરખા હતા. હોમી તો ગંભીર અદ્યથી લવજીની મજાક મશકેરી કરતો બેઠો.

ગરીબ બિચારો લવજી! જે ચીજની તેને પહેલેથી મજામુતમાં મજામુત વાસ્તી હતી તેજ જલ્દીથી વચમાં આવી ઉભી. એ આ કુમી કેવી દુકતી હતી?

વળી ખુદ તેના દોસ્તદાર હોમીએ વધીક તેનો કેવો તરાપો કુખાડી દીધો? લવજીના સારૂ હવે મેહરાં શું માની બેસશે? લવજી હવે શું જવાબ દે?

ધીરજ ધર, દીકરા લવજી, એ તો બૈરી કરવાની છે! કુલ્લીમાંનો ગોળ ખાવાનો નથી.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

-----:૦:-----

ફેનીબાઈ ખીસવા માંડે છે!

મુંબઈના મોટે ખાંચરેના સગાંના ત્યાં ઉપડી જવાનો વખત આંતે આવી લાગ્યો. ગરીબડો સંસાર તોય તવંગર લાતમદીલ ધરાવનાર એક પેટની દીકરી માફક નાનપણથીજ ઉછેરી ઉઘેરી આટલી મોટી કરનાર અને કોઈ દિવસ કશો પણ ગેરરીતનો આડો સુખન નહિ કદી સંભળાવનાર પોતાના બાલાં માગીમામાથી આજે એમ વિખુટી પડતાં જરની આંખોમાં આંસુ આવી ગયાં. ખરશેદ્યાઈની ગરદન આસપાસ જોરથી બંને લાથો વિંટાળી દઈ જર કેટલો વખત ટુસ્કે ટુસ્કે રડ્યા કીધી. તેને પટાવવા સમજાવવા માટે લીરજમામાએ પાસે થોભી જઈ તરેલવાર ઉપાયો અજમાવ્યા કીધા. લગોલગ

ઉભા રહેલા રતનનું દિલ પશુ આ ગંભીર ગમગીન દેખાવ નિહાળી દયા અને હેતની સાચી દાઝથી ઉશ્કેરાઈ ગયું.

બહાલો ખ્યારો રતન ! મામા મામીની અચુક બહાલી મળી જતાં પોતાના આ અઝીઝ જનને હાંદગીની છેવટની ઘડી સુધી વળગી રહેવાના મજબુતમાં મજબુત કસમ જર ખાધ એટી હતી; જે કે લખેસરી સગાંના ઘર જર હવે એકલી વસનાર હતી તે ખ્યાલથી રતન હજી પશુ મનમાં વારંવાર ડગમગ્યા કરતો હતો.

રતને ભેટ કરેલી વિંદી જરે જાણીયુછને ખોટીજ આંગળીપર પહેરી હતી કારણ કે ખુદ પોતાની મરજી અનુસાર તેમજ મુરખ્ખીજ મામા મામીની ઇચ્છાને માન આપી જર આ બાબત થોડો વખત ખાનગી રાખવા ચાહતી હતી. રતન પોતાની સાથે જરને મુબ્બલ લઈ ગયો.

“બોલ બોલતાં આંટરોડનું સ્ટેશન આવી લાગશે ને મોટે ખાંચરેના સગાબહાણાંઓએ મોકલાવેલી મોટરમાં તું તો જઈદીથી ચાલી જશે, જર ડીયર.” સેકન્ડ ક્લાસના એક ડબ્બામાં રતને હળવેથી કહ્યું.

“હું લખેસરીના મેહેલમાં રહેવશ કે મારાં ગરીબ મામામામીની રાંદેરની ઝુપડીમાં પણ મારું દીલ-મારું ઇમાન-તો યસ એકજ રહેશે.”

મુસાફરીનો પણ છેડો આવ્યો. આંટરોડના સ્ટેશનપર કોઈ પારસી કાર-ભારીએ જરને નમીને સલામ કીધી. સામાન સાથની મોટર ડ્રોપડી ગઈ તોપણ પછવાડેના કાચમાંથી મિટ્ટી જરે ટીંગાઈ ટીંગાઈને પાછળ જોયા કીધું. મુબ્બલમાં ગાડીથોડા, ત્રામ અને મોટરની ધમાધમી હાંદગીમાં પહેલવહેલી વેળા જોઈ નાની જર તો બંધી ગભરાઈ ગઈ. ફાંકડી મોટરકાર આંદનકાઝાના પોરચમાં થોભી

આલીશાન મેહેલ જેવા અંગલાના વરંડાની આરસપહાણુની સીડીઓ ચહડતાં ગરીબાઈની ગોદમાં ઉઘરેલી ઉઘરેલી આ છોકરીનું દિલ શરૂઆતની ધાસ્તીથી જરા દીલવા માંડ્યું. કેવી સખ્ખત કસોટીમાંથી તેણે પસાર થઈ જવાનું હતું તેનું પુરેપુરું ભાન તેને હમણાં ક્યાંથી આવે !

દોરદમામવાળો કેવો ગંજવર બાદશાહી અંગલો ! મામામામીએ કહી

સમજાવેલી કથા મુજબ પોતાની મરહુમ માદરના ઉરપુર પ્યારને ખાતર પોતાના બહેની બાવાજીએ ચાંદનબાઈની સદાની ઇતરાજી ખેંચી લઈ એજ દોલનવંત ચહેલમહેલ અને બાદશાહી ઠાઠને સદાની રૂખસદ આપી હતી. વળી પાકાજીહ પ્યારનો ચોડોધણો ભરમ આ છોકરીએ હમણાંજ જાણી લીધો હતો.

“આવ-હોકરી આવ-મને ગળે વળગ.” વરન્ડાપર મખમલના એક સોફાપર બેઠેલાં લખેસરી ચાંદનબાઈએ પોતાની એકપુરી ભત્રિજીને હેતથી આવકાર આપતાં કહ્યું, “નકરી જાણે મારો બીજો દારખ; બહેનીનીજ આબાદ ઝીકલ.”

નજીક કબંડો ફેનીને એકાએક ચમકવા થઈ આવ્યો. છોકરીને જોતાં જોતાં વાર ઘરડાં બીટી ગયાં તેથી બીજાં સગાબહાણાંઓ પણ ડધાઈ ગયાં. મનમાં ચિકકાર છતાં બહાર પ્યાર બતાવી ફેનીએ પણ ચાંદનબાઈના દેખતાં જરને ફરજયાત કોરી કીધી.

ફેની ખચિચનજ દગબાઈ ગઈ. એકાદ મેલી ઘેલી કદરૂખી ગાવડી ગામ-ડયનને બદલે તેણે મનાદર મીઠા મુખડાવાલી એક હસમુખી છોકરી જોવાની આશા તો રાખીજ નહોતી. સુગંધી ગુલાબની કળી જેવી કેવી તાજી દેખાવળી દુકની! ફેનીની આંખોપર આ તે કેવો જીલમ!

“જા, હોકરી જર, ઝેનની થાક લાગી હોસે.” બધાંની અનહદ ચુપ-કાદી વચ્ચે ચાંદનબાઈ વળી પાછાં બોલ્યાં, “કપરાં અપરાં બદલી નાંખ; ફેની તારા ઓરડામાં તુને લઈ જશે. બધાંને જોઈ શરમાતી ના; બધાં અમસાં પોતીકાંજ છે.”

એ આ ડોસાં શું કહેવા ચાલતાં હતાં? બહારથી જરા થોડું થોડું મહોં મલકાવી માંદી મમકળી ફેની જરને માળપર લઈ ગઈ.

“બધો બંગલો ઘણાજ મગ્નહનો છે; આય ઓરડોખી કેવો સરસ છે! સાંમેથી દર્યોખી દેખાયજ,” ઓરડામાં દાખલ થઈ જરે ફેનીને કહ્યું.

“બધું ઘણુંજ સરસ ને ઘણુંજ મગ્નહનું? તે વરી કોણે કહ્યું?” છાતીમાં ભરાઈ રહેલી ગરમ વરાળ હવે અંકાંતમાં આસ્તેથી બહાર કઢાડતાં

ફેનીએ ટકોર ચલાવવાનું શરૂ કર્યું, “ગામ ગમેરમાં રહેલાં ગાવડી ગામ-ડયાંઓને બધું એવું જ લાગે તો?”

“મેં તો બધું આવું કદાખી નહીં જોયતું,” પતરાંની પેટી ગોઠવાવતાં જરે ફેની તરફ ફગળાયલા ચહેરે જોતાં કહ્યું.

“નહીં? કદાખી નહીં? જંગલી ગામડાંમાં જીંદગીભર ગોંધાધ રહેલાંના મનથી તો બધી નવાઇજ લાગે,” ફેની ધિક્કારથી બોલતી રહી, “તારા બહેસ્તી બાવાની સાથે આપરાં ચાંદનબાઇને છેલ્લી ઘડી સુધી પંચાત હતી; તેથી અમે લોક તો બધાં એમજ ધારતાંતાં કે ડોસાંનું ઇજન તું ને તારાં પેલાં કોઇ સગાંવ્હાલા મરતાંખી કમુલશે નહીં; ને હું નહીં ધારતી કે ખુદ ચાંદનબાઇએખી તારા આવવાની આશા રાખી હોય. બધાંને બોલાવ્યાં તે તુનેખી ખાલી ઉપરટપકેતું તેર કાંધું તો તું તો નફરતની કાની આવી હતી.”

“તેમાં બોટું શું કાંધું જે?” જરે દ્રઢ મને જવાબ વાળ્યો, “એવણે બિચારાંએ તો ચાલી ચલાવી કેવો મજાહનો કાગળ લખી મોકલાવ્યો! ને જે મકાનમાં મારા બહેસ્તી બાવા વરસો સુધી રહેલા તાંહ તેડાંથી આવતાં મને આનકાની શાની લાગે?”

“એ તો જેની જેની અક્લ,” અન્ને ખભાં ઢીળવી દઇ ફેનીએ કહ્યું, “બાપી હું જે તારી દેકાણે હોતે તો કંઈ જુદીજ રીતે ચાલતે. એમ અહીં મુંબઈ વેર ઘસડાઈ આવવામાં તુ ને કે તારાં સગાંવ્હાલાંઓને કંઈ ફાયદોજ થતો હોતે તો તે જુદી વાત હતી; પણ મારાં ચાંદનબાઇ તો પોતાનું વીલખી કરી ચુકાંજ ને ફલીને ને મને પૈએ પૈ સરખે હીસે આપી જવા માંગેજ; એ ફલી સાથે એવણે મને પરણાવવાખી માંગેજ.”

અચાનક નિરાશા અને નાકેમીનો છાપ જરનાં મોંડાંપર તાબડોતોબ જોઈ લેવા માટે લુચ્ચી મતલખી ફેનીએ પોતાના અન્ને માંજરા ડોળાઓ તેની તરફ એકદમ ટાંકી દીધા પણ અફસોસ! જરનું તો એક પાપણુ પણ હીલ્યું નહીં. વીલ યા લખખોના વારસાની આશામાં આ નિર્દોષ નિર્મળ જીવનવાડી છોકરી ચાંદન-કાઝામાં ક્યાં દોડી આવી હતી!

“તાલરે તમે અદરદખી ચુકાંજ?” ફેનીના દેખાવળા ચહેરાપર ઝડપી

“અમે એવાં ગરીબ ગામડેનાં રૂઠાંકુઠાં ભલે અમારે ઘેરના,”
જર ચીચવાઈ પડી.

(પાતું ૧૪૭ મું.)

દીડસોજીની એક નજર ફેંકતાં જરે પુછ્યું.

“અલખતાં; ચાંદનબઈની લખ્ખોની દોલતના એકપુરા વારસ મારા બહાલા પિત્રાઈ ફલી લીરામાણેક સાથ,” ફેનીએ બધું જલ્દીથી જણાવી દીધું, “એ મારો ફલીખી આજકાલ આવી લાગશે.”

પોતાના દિલગ્ગન બહાલા રતનનો ખ્યાલ આવતાં જર થોડોવાર ખામોશ બની ગઈ. હાલતુરત તે વાત તે છુપાવવાજ ચાહતી હતી.

“તારી સાથ એકાદ નોકરડીખી નહીં લાવી, જર?” ફેની પોતેજ પાછી બોલી, “તારાં ગામડેનાં પેલાં રૂઠાંકુઠાં સગાંઓએ બસ એમજ તુને ધકેલી મોકલી કે?”

“અમે એવાં ગરીબ ગામડેનાં રૂઠાંકુઠાં ભલે અમારે ઘેરના,” જર જરા ચીચવાઈ પડી, “તમો મોટે ખાંચરેના મુંબઈગરાંઓને નોકરચાકરની જર પડે; બાકી અમો ગરીબ લોક તો બધું હાથે જતેજ કરવાવાલાં. અમો ગરીબ લોકને એવી વરનાગી આવડતીજ નથી.”

“ઓહો? છોકરી, તુંને એટલું બધું બોલતાં આવડેછ?” ફેની પાછું બોલી, “આપરાં ચાંદનબઈ આગલ કોઈ દહારો એમ તડ તડ છલ ચલાવતી ના જો? નહીં તો કાલનો દુકાળ આજે પડશે; હું તો આય ચાલી; કારભારીને કહી કોઈ નોકરડી મોકલાવું.”

“એ આય મારી કોઈ સગી એના મનમાં શું ખાંડ ખાતી હોસે,” ફેનીના ચાલી જવા બાદ જર મનમાં બોલી ઉઠી, “આય ઘેરમાં પગ મુકવાને હજી તો વખતખી નથી થયો નેટલાંમાં એ તો મારી દુસ્મન થઈ લાગીછ? છોકરી છે તો દેખાવળી પાત્ર મુંબઈ શહેરની એટલે માથાંમાં ખાંડીની રાઈ રાખીને ફરતી દેખાયછ. હોય આ! જેવી જેની મરજી! આપરે ગરીબ રૂઠાંકુઠાં પડ્યાં ને આય ઘેરમાં વળી તદન એકલાં અટલાં એટલે બધું મુંગે મ્હોંને જોયા કરવાનું.”

“કહાં છે પોરી? તું કહાં છે? તું તો મને નહિં ઓરખે પણ તારા બહેસ્તી બાપને તો મેં નવરાવેલો ને લાથમાં રમાડેલો; તુંને કંઈખી જોઈએ તો મને પુછજે,” લીરામાણેક ખાનદાનમાં પોતાની તમામ છદ્મી ઘસીપીસી

કહાડનાર ઘરડી પણ તંદરૂસ્ત વફાદાર આયા જાકીને જરના ઓરડામાં દોડી આવી કહ્યું.

“તારી બહુ મંદરયાની, આયા,” જરે જવાબ દીધો, “નોકરોના હાથે કામ લેવાની મને આદત નથી.”

“કંઈ નહીં; પણ આય મારી દીકરીની દીકરી નાહલી રોજાતીન તારી આગલની આગલજ રહેશે. મોટાં બાઇએ બી મને કહ્યુંછ.” ઘરડી જાકીને માયાથી જણાવું, “પોરી, તું તો આબેહુબ તારા આપનીજ પોરી લાગે જે? તારા આપનું મ્હોનું બી એવુંજ હતું.”

“છે તો બીચારી પરગત પણ આંખમાં કેવી શરમ રાખેછ.” જાકી-નના ચાલી જવા બાદ જર મનમાં બોલી, “દુઃખે સુખે કામ લાગશે; પેલી ફેનીને જહારની જેમ્મછ—તે મારે સાથે એના મોંનેથી જેજે બધું સાંભલી લીધુંછ—તારથી મને કંઈ શીકર શીકર લાગ્યા કરેછ.”

જમવાનો વખત થયો. આરસપલાણુ પથ્થરના પોહોળા શાભાયમાન દાદરપરથી નીચે કિતરતી આ ગામડેની ગોરીને જેમ્મ બધાં સગાંબહાંઓ છક થઈ ગયા. ગીર્લાગિપર ટંગાયલાં મોઢાદાદ ઝુમ્મરોની ઝગઝગતી રોશનીમાં આ નાની જર અચ્ચિત્તજ દીપી રહી હતી. રોશનીના ફરેસ્તા જેની તે દેખાતી હતી.

બધાં નજદીક દુરના ખેશીઓ સાથ પીછાન કરાવી ચાંદનબાઇએ તો જરને પોતાની જમણી બાજુએજ બેસાડી.

ફેનીના ગળામાં હવે જમવાના ખુક શી રીતે કિતરી શકે? એ આવી કોઈ ખુબસુરત દેખાવતી સગી રહી રહીને આટલે વરસે એમ ચાંદન-કાઝામાં ક્યાંથી ટુટી નીકલી? રીતભાત વગરના એકાદ ગાવડી બોધવાને બદલે આવી દેખાવળી, મોલનસાર અને બોલકાળી છોકરી? એ જંગલીને દુરદરાજ ગામડાંમાંજ સખડવા દઈ ઘરડાંએ જરા જલ્દીથી તાકો કાપ નહીં ઘડી નાંખ્યો? આવા આવા ખ્યાલો આવતાં ફેની જેમ તેમ ચાવ્યા કરતી હતી.

લોકના મનથી થેલા ગાંડાંમાં ખપતાં ઘરડાં ચાંદનબાઈ પોતાના પહોળા પોખાળ કોળાએ જમવાની ટેબલપર બેઠલાં બધાં સગાંઓનું માનરૂં બરો-બર તપાસતાં હતાં. આ છોકરીને દેખતાંને વાર બધાં મેહેમાનો અને ખેશી-

એના મ્હોડાં કેવાં ડુગાઈ ગયાં હતાં તેમજ કેવી કાતિલ તિક્ષણ નજરથી ફેની બસ જરનેજ જરાજરામાં જોયા કરતી હતી તે તપાસી લેવા આ કહેવાતી “ઘેલી ઘરડી” ચુકી નહીં—

“ખાનદાની લોહી કંઈ છુપું રહે?” જમતાં જમતાં ડોસાં મનમાં વમાસવા લાગ્યાં, “મારો બહેસ્તી દારાબ ખી એવાજ મક્કમ મનવાલો હતો; બધાંને જોઈને પોરી જરાખી નાહિમ્મત બનતી નથી; મેં એને બોલાવી તે ઠીકજ થયું પણ એ છોકરી મને ગમેછ તે હમણા કોઈને બતાવવાની જરૂર નથી. જરા થોભ્યે-જોઈએ ને બધું તપાસ્યે. બહારના ચાકચાકપર એકદમ એમ ખુશી નહીં થઈ જવાનું.”

“મરેરે, જોયું કે ફેની?” જમવાનું અલાસ થયા આદ લીરામાણેક ખાનદાનના એક ખીજાં દુરનાં સગાં જીજુબાઈ હજીવેથી બોલ્યાં, “કેટલું નવઈ જેવું! હું એમ ધારતીંતી કે એ આપરી નવી સગી કોઈ ઓડલું-ગોડલું બોચું હોસે પણ આય તો કોઈ ઘણીજ ખુબસુરત છોકરી નીકલી.”

“ખુબસુરત ? છી ! છી !” ફેનીએ તિરસ્કારથી જવાબ વાળ્યો, “મકુંજે જીજુબાઈ, એવું એવું બોલી બકાને તમે ખી કોઈ વખત કલેજાં કાપીજ નાંખોછ જો ? ખુબસુરત બોલતાં જીવ તુડી પડતો હોસે ! આખ્ખો દહારો ખેતરમાં છાંના લીપનારી, ઘેરમાં કચરો પુંજે કરનારી ને મોરીઓ ધોનારી જંગલી બુંડ જેવી દુકતી ને ખુબસુરત કહેવાય કે ? પુરું પાવરું ગુજરાતી બોલવાનાખી એનામાં વાખા લાગેછ.”

“અરે, નારે, માય ?” જીજુબાઈ પાછાં બોલ્યાં, “છોકરી તો ઘણી ચબરાક ને હુશીયાર દેખાયછ; નકરો જાણે પુનમનો ચાંદ.”

“જોવની, જીજુબાઈ, એવા તમારા શોભષતા પુનમના ચાંદને જોયા કરવો હોય તો મારી આગલ ખેસી એમ ફોકટનો પટપટારો ના કરવા કરો,” ફેની એકદમ છેડાઈ પડી, “દુરખીન હાથમાં પકડી કેયે ખુણામાં ખેસી રહી એ તમારા ચાંદ સીતારાને મજાહથી જોયા કરોની ? મારી આગલથી હડી જીવ. ફોકટના કાંચ તમારા ડોરા બારોછ ?”

“અરે, હરવધરે, ફેની; નકામી તું મારીપર શાની છેરાયછ,” જીજુબાઈ

હસ્તાં બોલ્યાં, “હું તો આપરા ફાયદાની વાત કરવા માંગું છું; મકુંજે આવી મળહની નવી સગી આવી એટલે સગાંજ્ઞાલાંનો ફાળો ઓછો થયો.”

“ભીલડાંવાડમાં ખેસી ખોર વેચનાર એવી છોકરીને ચાંદનબધ એક પૈ બી આપે તે હું કબ્બી બી માનવાની નથી,” ફેની બોલી.

“પણ જો, ફેની, મારું કહ્યું માને તો પેલા તારા ફલીને એ પોરીથી જરા દુરજ રાખજો જો ? માટીડાની જાતનો કંઈ ભરોસો નહીં.”

“વરી તમે તમારી અકકલ ખરચી નાંખી, જીજુબાઈ. એવી ગમાર જંગલી વાહુ વિચ્છુ તરફ મારો ફલી ઝાંખીને જોવાનો બી નથી.”

“તો બી હું તુંને ચેતવણી આપું છું, ફેની,” જીજુબાઈ બોલતાં રહ્યાં, “એ તારા ફલીને તારા કરતાં હું વધારે ઓળખું છું.”

એ આ જીજુબાઈ કોણુ વિચિત્ર પ્રાણી હતું ? સહુના વગે-સગે થવા બાદ જીજુબાઈ તો પાધરાં જરના ઓરડામાં ધુસી ગયાં.

“મકું જો, જરમાય ? શું કરો છ ? સુતાં કે ?”

“આવોનીજી, નહીં રે ? મને હમણું કંઈ ઉંઘ નહીં આવશે,” જરે ખુરશી આગળ કરતાં આદરસહારથી કહ્યું.

“નવી સર્વી જગા એટલે એ તન દહાડા એમજ લાગશે તો,” જીજુબાઈ ખુરસીપર બેઠાં, “આપરે સગાં જ્ઞાલાં પરયાં ને તો બી અત્યાર સુધી કેથેબી અકેકને મલેલાં નહીં. તારા ખહેસ્તી બાવાને તો હું ઘડીઘડી યાદ કરું છું. મરનાર અમીરી દીલવાલા ને ઘણાજ સારા સ્વભાવવાલા ઉતા.”

“મારા બાવાજીને મેં તો જોયલાંબી નહીં,” ગમગીનીથી ડોક બાજુએ ટળાવી દેતાં જર ધીમા અવાજે બોલી, “હું તો બચ્ચું હતી ત્યારેજ બિચારા ગુજરી ગયલા.”

“જહાં મન તાંહલગન !” જીજુબાઈ બોલ્યાં, “ખહેસ્તીએ એમાં ખોટું શું કીધું ?

“પણ જીજુબાઈ, પેલાં આપરાં ફેનીબાઈ તો મને કહી ગયાં કે મારે અહીં મુંબઈ આવવુંતુંજ નહીં,” જરે હળવેથી પુછી લીધું, “તમે એમ ધારો છ કે આપરાં ચાંદનબધના હેતવંતા ઇજનને માન આપવામાં મેં કે મારાં બિચારાં ગરીબ મામા મામીએ જરાબી ખોટું કીધું ?”

“જરા બી નહીં ! એમાં ખોટું શું હોય જે ? આપરાં ચાંદનખાધને નારાજ કરાયજ નહીં. બુઢ્ઢાંનો સ્વભાવ જો જરા પાધરો હોતો તો પછી કોઇનું ખોલવાનું રહેતો નહીં. આય તો એવણના તાંહ આવવાનું ને જરા જરામાં જુત્યાં ખાવાના.”

“પણ આપરાં ચાંદનખાધ જો બધાંની સાથ એમ ગેરરીતનાજ ચાલતાં હોય તો પછી તમે લોક અહીંયાં રહેવા કાંય આવોછ ?” જરે એક રામ-આણુ સવાલ પુછયો.

“છોકરી, ચાંદનખાધની લખખોની દોલતનોખી સગાંવ્હાલાંઓએ વિચાર રાખવો જોઇએની ? સહુ સહુ પોતાની રોટલી ખેંચે.”

એક બીજો નવો ધડાકો ! ચાંદનકાઝામાં શરૂઆતની જાંદગીમાંજ જરને ચોમેર તિક્ષણ નજર દોડાવવી પડી. એ આ બધાં સગાંવ્હાલાંઓ કહેવા શું ચાહતાં હતાં ?

————:o:————

પ્રકરણ ૨૬ મું.

————:o:————

એકજ જીગરમાં બે મુરતીઓ કેમ સમાઈ શકે ?

જે ચીજથી કોઇ ઇન્સાનને વારંવાર ખડીક લાગ્યા કરે છે ત્યારે બરો-બર તેજ ચીજ તેની તમામ નામરજ છતાં ધણી સીતાબીથી નજદીક દોડી આવી બાજે વખત તેની સામે ડોળા ધુરકતી ઉભી રહે છે. રાંદેરમાં ખડીઘુજીને ચાલતા બાપડા લવજીની આબાદ તેજ અવસ્થા હતી. બાતિનમાં વારંવાર ખલબલાટ મચાવતાં મનને જેમ તેમ મારી પેલી પાખંડી ફેનીને તે લુલી જવા ચાહતો હતો—બલકે લુલી ગયો હતો અને તોપણ ગજબ. ઉરપુર હેતથી તેની મિટ્ટી મહેમાનદારી કરનાર મેહરાંએ તેનું તમામ દિલ જીતી લીધું હતું. મહેરાં આગળ બાહિમ્મત દિલનો બેદ ખોલી દઈ મહોબતના શેત્રંજના દાવમાં હજી તો તે થોડાં પોચવંત પ્યાદાં ગોઠવ્યો જતો હતો અને તેટલામાંજ આ બધા કેવો ગંભીર ઘોટાળો થઇ ગયો ? ફેનીપર તેણે એક

વળા પોતાનો જન સદેકે કીધો હતો તે બાબતથી લવજીએ મેહરાંને અંધારામાંજ રાખી હતી; પણ ભણું થાયરે કુમીનું ? આ છોકરીએ તો મુંબઈથી રાંદેર પગ મેલતાંને વાર બધા ભાંગેરો વાટી મેલ્યો જેમાં વળી પોતાનાજ દિલજન દોસ્ત હોમીએ જાણીયુજીને સામેલગીરી આપી !

લવજીના એકપુરા ઇષ્ટ મિત્ર—અને છાપાના અધિપતિ સાહેબ—હોમી પોતાના મનથી હાંધીના બધાજ સંજોગો એકસરખા ગણતા. આ સદાના હસ્તા રમતા હોરી ચોટોપુશાત્ર હોમીએ લવજીના ભવિષ્ય સાથ નીકટ સંબંધ ધરાવતી એક ગંભીરમાં ગંભીર બાબત સાથ પણ હસવાના ચેડાં કહાડ્યાં હતાં ! તેના મનથી તો તે પણ એક મામુલી મજાક મસ્કેરીનો રસીકો મોકો હતો ! મિત્રોથી બચાવો ! લવજીનો આબાદ તેજ અવતાર હતો.

મુંબઈથી કુમીની આમદ પછી હોમીએ બીજા ખાસ્સા ચાર દહાડા રાંદેરમાં ખેંચી કહાડ્યા. લવજી ખાંડકરકુ જેવો થઈ જઈ થાંભરો ચહાડતી હોમીથી જરા દુરનો દુર રહેતો હતો તે ચપરખંધા હોમીએ સાફ સાફ જ્વેલ લીધું. પોતાના મિત્રને મનાવી લેવાને બદલે હોમી તો મુઠમાં મલકાતો રહ્યો અને તેથી લવજીના તમામ બદનમાં આગના સોહળા ઉઠવા લાગ્યા.

“ચાલ, લવજી દોસ્ત, આજે હું મુંબઈ જઈંછું,” જતી વેળા તેના ઓરડામાં ધુસી જઈ હોમીએ કહ્યું, “મારા પરથી માયા મહેરબાની એમ છેકજ ઉતારી ના નાંખ. હોય એ તો જરા હસાય બોલાય. મેહરાં તો સમજી છે.”

“ડોન્ટ ટોક રાઈસ,” ગુસ્સાથી તપી જઈ લવજીએ જવાબ વાળ્યો, “તું એક બિલકુલ ગધેરો છે. કહાં હસવું—કહારે હસવું ને કેટલું હસવું—તે હજી તુને આવડતું નથી.”

“ચાલની બા. માફ કરની ? તારા પગપર આય મારી મોઢીદાટ હેટ નાંખી દઈંછું,” હોમીએ રમુજમાંજ પાટું કહ્યું, “હવે બીજી વખત રાંદેર આવશ તાહરે કહાં હસવું—કહારે હસવું—કેમ હસવું ને કેટલું હસવું—તે બધું તું મારા દીકરા પાસેજ શીખસ. ટટ્ટા ! ટટ્ટા ! ચીચર્યો !!!”

હોમી ગયો. તેના જવા આગમ્ય એક ઉડો દમ ખેંચતાં લવજીએ

હામીને તેને એક શેક-હેન્ડ કરી ટીધી. લવજીનું સદાનું પોચ્યું હૈયું અંદરથી ધડક ધડક ઢીલવા લાગ્યું.

હોમીની વિદાયગીરી બાદ કુમી જરા ગંભીર થઇ ગઇ હતી. મેહરાં માટે તેની નાનુક છાતીમાં એક જાતનો ધારકો પડ્યો હતો. લવજી મેહરાં વચ્ચે કેઈ જાતનો સંબંધ પડ્યો હતો તે મેહરાં સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકી નહિ, પરંતુ એક ચીજ તો તેને યરોબર યાદ રહી ગઈ હતી કે તેની પિત્રાર્ધ ફેનીપર એજ લવજી મોહિત બની મરી મરી રીટયો હતો.

“મકુજે મેહરાં, તારી સાથ મારે જરા ખુલાસાથી વાત કરવીછ,” પાસેના ખેતરમાં એક સાંજે મેહરાં સાથ એકલી બેસતાં કુમીએ પુછ્યું, “આય લવજીબઈ તાલરે તાંહ કેટલા દહારા થયા આવી રહયાછ ને એવણુ માણસ કેવા?”

“કાંય? શું છે?” મેહરાં ચોંટા ઊઠી, “હોમીએજ એવણુને હવા ખાવા સારૂ આર્દાં મોકલાવ્યા. આપરે તાંહ આવ્યા પછી થોડા દહારામાં પલોટઈ ગયા ને ઘણા મજાલના છે.”

મેહરાં ઝાઝું બોલી શકી નહીં. તેની આંખો ટીકતી એટલી કુમી અદેશમાં પડી ગઇ.

“મેં તો એવણુને પહેલવહેલા અહીંજ જોયા,” કુમી પાછું બોલી, “પણ હોમીના મ્હોંનેથી તેમજ માસીની ફેની તરફથી એવણુના સારૂ આપણે ઘણું ઘણું જાણવાજ્નેગ સમજ્યુંછ. બિચારો નસીબનો લીસો લાગેછ.”

“હા-કંઈ તેમ છે ખરૂં,” મેહરાં નબરવસપણે બોલી, “એવણુ બંધી વાત મારી આગળ કહીછ.”

“બંધી દોલત એવણુનેજ મલશે એમ એવણુના કાકાએ એવણુને માનવા દેવુંતું નહીં,” કુમીએ કહ્યું, “છંદગીમાં તેથીજ એવણુ ઘણા નાઉ-મેદ ને નાસીપાસ બની ગયા.”

“પણ એવણુ તેથી નાઉમેદ ને નાસીપાસ કર્યાં બની ગીયાછ જે,” મેહરાંએ મદ હસતાં કહ્યું, “પૈસા ટકાની એવણુને ઝાઝી દરકાર નથી. એવણુને ઘણી ઘણી નવી આશાઓ મલીછ.”

“હું કંઈ પૈસા ટકાની વાત નથી કરતી, મેહરાં ને—”

“ત્યારે બીજી શું વાત?” મેહરાંએ સિતાબીથી જાણવા ચાલ્યું.

“જીંદગીમાં એવણને મલેલી એક બીજી નાઉમેદી,” કુમી બોલી ઉઠી, “માસીની ફેની મારાં મમ્મા આગલ જહરેખી આવે તાહરે જરા જરામાં લવજી—ને મારો લવજી—ને મારો લવજી—એવુંજ એવુંજ બધું બોલ્યા કરે. લવજી ફેનીને હદથી જ્યાદા સારું ઉતું તે મુંબઈમાં તો બધાં લોક જાણતાંતાં. જહરે હોસે તાહરે ફેની એ છોકરા સાથજ પણશે એમ લોક એઘડક છુટથી બોલતાંતાં.”

આ તમામ હકીકત આજે પહેલવહેલાં સાંભળતાં બાપડી મેહરાંના બદનપર રૂવેરૂવાં ઉભાં થઇ ગયાં. જોકે લવજીએ પોતાની કમનસીબ જીંદગીનો તમામ કહાણી ફિરસો તેને ખાનગીમાં કહી સંભળાવ્યો હતો તોય આ સૌથી ગંભીરમાં ગંભીર અને અગત્યનીજ બાબતથી જાણીપુજીને તેણે તેને બેખબર રાખી હતી. મેહરાં એકાએક ચાદર જેવી સફેદ બની ગઈ તે કુમીએ સાફ સાફ જોઇ લીધું,

“મેહરાં?” મમતાથી તેના ખભાંપર હાથ મેલતાં કુમી બોલી, “મારાથી બેઅદબી થતી હોય તો માફ કરજો પણ તારાં બલોને માટેજ મને બધું કહેવુંં પરેજી. જોઈ તપાસીને કામ કરજો; જેનું જીગર એક વખત ભાંગીને લોકો થઈ ગીયું હોય તેની સાથ કામ પાડવા આગમચ સો વખત વિચાર કરવાની જરૂર છે. કેમ ખરંની?”

બિચારી મેહરાં શું જવાબ દે? તેની સહમજશક્તિ અને વિચારશક્તિ તમામ સુન મારી ગઈ. તેનો દમ ગુંગળાવા લાગ્યો. ફક્ત એટલુંજ તે જોઈ શકી કે કોઈ બીજી છોકરીને ખાતર લવજીએ પોતાનું દિલ તોડી નાંખ્યું હતું.

“પણ ફેનીનું શું?” મેહરાંએ જેમ તેમ સવાલ કીધો.

“જોકે એ મારી સગી માસીની દીકરી થાય તોખી કહેવા વગર ચાલતું નથી કે એ બહારથી જેટલી ગારી છે તેટલીજ અંદરથી હૈયાંની કારી છે. બહારી મેહરાં, ઘણું મોડું નહિં થઇ જાય તેથીજ સવખતે તુને આજે ચેતવણી આપુંજી.”

“ચેતવણી? ચેતવણી?” પહેલાં ધીમે ધીમે ગંભીર અદાથી હસ્તાં

અને બે પલમાંજ આંખમાંથી આંસુઓ ખેરવતાં મેહેરાં પોકારી ઉઠી, “ફક્ત થોરાજ કલાક મોડું થઈ ગીયું; આજેજ સહવારના લવજીએ મારા હાથની માંગણી કરી ને હું સેવટની બહાલીખી આપી ચુકી.”

અમ્મયખીના આચકાથી કુમી એકાએક હીળી પડી. બાબત આટલે બધે દરજ્જે આગળ વધી ગઇ હતી એવી ખબર જો અત્યાર આગમ્ય તેને મલી હતે તો તે કદી કદી પણ આવી ખુલ્લિ વાતચીતનો જોખમ ઉઠાવતે નહિ. તેના ખભાંપર માથું નાંખી ઘઈ ફુસ્કે ફુસ્કે રડતી મેહેરાં માટે કુમીને હવે હદથી જ્યાં લાગવા માંડ્યું.

મેહેરાં માટે કુમીનો જીવ હમ્મેશનો બળતો જલતો હતો. કુમી સદા માની બેઠી હતી કે રાંદેરમાં વર્ષો સુધી વસી એક પેટની દીકરી માફકજ વીલરમાસીની સદા તાબેદારી અને બરદાસ્ત કરનારી આ ભોલીભાલી છોકરી મેહેરાં કોઇનો પણ સંસાર સુખી કરે એવી એક મિટ્ટીમાં મિટ્ટી મહોરદારને કાબેલ હતી, પણ શી રીતે બની શકે? એ સંસાર શી રીતે સુખી થઇ શકે? તેની પિત્રાઇ ફેની જેવી એક નાચતી કુદતી ગોરી દહીંત્રાં જેવી છોકરીને લવજી જેવો એક માટીડો હમ્મેશનો ભુલી જઇ શકે તેમ માનવાને કુમીનું જીગર સાફ ના પાડતું હતું. જે જીગરમાં મહીનાઓ અને મહીનાઓ સુધી એક મનમોહન મુર્તિએ વાસો કીધો હોય તેજ જીગર ભાંગીને ભુકો થઈ જવા બાદ એક બીજી મુર્તિને શી રીતે સમાવી શકે? ચાંદનબાઈ હીરા-માણેકનો લખ્ખોનો વારસો મલતાં લવજી વળી પાછો ફેની સાથે એક થઇ ગયો તો પછી મેહેરાં જેવી બાપડી એક ગરીબ ગામડ્યનના શા આશરા? મેહેરાંના હાથની ઉમેદવારી કરવા આગમ્ય લવજીએ તેને પોતાની આગલી તમામ હકીકતથી વાકેફ કરવીજ હતી; અને તેમ નહિં કરવાનો સમ્મય?

આવા આવા ખ્યાલોમાં તલ્લીન થયલી કુમી મેહેરાંનો બરડો પસવા-રતી ઉભી રહી.

“તું મને કદાચ ધણીજ નાદાન છોકરી ધારતી હોસે, કુમી,” પોતાનાં આંસુઓ સુકવી નાંખી કુમીના ખભાંપરથી માથું ઉંચકતાં મેહેરાં બોલી, “પણ નસીબમાં લખેલું હોયજ તેજ બનેજ.”

“પણ હવે તું કરવા શું માંગેછ?” ચાલી જતી મેહરાંનો હાથ પકડી તેને થોભાવતાં કુમીએ પુછ્યું.

“હું શું કરવા માંગુંછ? બીજું શું વરી? એની આગળ જઈ એમજ કહુંછ કે—”

“હમણાજ જઈને કહેવા ચાહેછ?” કુમીએ ગભરાઈ જઈ પુછી લીધું.

“હા—હા—અબધડી દોડી જઈ એને કહી દઉંછ કે લવજી? લવ? હું તારીજ થઈજ ને સદા તારીજ રહેવશ!”

યા ખુદા! અંગલી તરફ સિતાબીથી દોડી જતી મેહરાંને ડાહ્યાને જોતી કુમી પથ્થરના એક પુતળાં મિસાલ થોડોવાર ત્યાં એકલી ઉભી રહી. મામલો આટલે દરજ્જે બહેરી ગયો હતો તે હવે કુમીએ સેવટે સ્પષ્ટ જોઈ લીધું. એક કુંવારો માટીડો જાંઘીમાં બંધે મરતબા એ જુદા જુદા જીવોને સાચ્યાં જીગરથી અને પ્રમાણિક નિયતથી શી રીતે ચાલી શકે તે કુમી જરા પણ સમજી શકી નહિં. પેલી દીનુ વડીલનો દાખલો વાદ આવતાં મેહરાંના ભવિષ્યના સંસાર સાર કુમી દિલસોજીથી ભારી અદેશમાં પડી ગઈ. હવે ઉંટડો કેમ તર એસશે?

પ્રકરણ ૨૭ મું.

—:•:—

નવ્યત નેક—ઈમાન એક.

વીલર માસીની અંગલીના પાછલા ભાગમાં આવેલા નાના બગીચામાં કુમી પોતાના મનમાં તરેહવાર વિચારો કરતી એકલી બેસી હતી. પોતાના મનની મુશ્કેલી તે સમજી શકી નહિં. આ શું જરા પણ અનવાજોગ હતુંકે લવજી મેહરાં સાથે પરણવાના પાક પવિત્ર ધરદાથીજ આવી ઘાડી દોસ્તી રાખતો હતો? ફેની જેવા એક ગોરાં પતંગ્યાપર દિવાનાપણાની હદે મોહી પડી આખરે તેને પોતાનું દિલ બાંગીને લુકેલુકો કરી નાખવું પડ્યું; અને હવે તેજ દિલથી—બદકે કાંઈ નવા દિલથી—તે મેહરાંને શી રીતે ચાલી શકે?

કુમીના મનથી તો સાચ્યા દિલની એકજ વખતની પાક પવિત્ર મહોળ્યત તે જીંદગીના છેડા સુધીની એકસરખી મહોળ્યત ગણાતી હતી.

પુત્ર પોતાનોજ દાખલો તે તપાસતી બેઠી. હોમીને તેણે પોતાનું દીલ અર્પણ કરી દીધું હતું. અરસપરસના તે અખંડ વ્હાલમાં—જીગરના જોશ સાથના તે પવિત્ર પ્યારમાં હવે કશો પણ ફરક શી રીતે થવા પામે ? જો કોઈ કુંવારો માટીડો પ્યારની પરિક્ષામાં એક વેળા નિષ્ફળ નીવડ્યો હોય તો મહોળ્યતના મયદાનમાં એક વેળા ફરીથી બહાર પડવાનો ખુદરતે તેને કશોજ હક નવાળ્યો નહોતો ! અને એમ ધારનાર—આવો વિચિત્ર ખ્યાલ ધરાવનાર—આ કુમીજ હતી કે જેને મેહરાં માટે સાચ્યાં દિલથી લાગતું હતું.

લાકડાંના નાના દરવાજાનો અવાજ સંભળાતાં કુમીએ પાછળ ફરીને જોયું તો લવજી ગભીર ડાયું વકારી બંગલી તરફ ચાલી આવતો હતો.

“કેમ, લવજી ભઈ ? આજે કંઈ એકલાજ ફરી આયા ? મેહરાંને આજે વાપર વખાતી નાંખી કે ?”

“તમે—તમે શું કહેવા માંગો છો તે હું સમજી શકતો નથી.” લવજી ફગળાઈ ગયો.

“આવોની ? જરા અહીં બેસોની ? ખુલાસાથી હું બધું સમજીવી દઉં. મકુંજે મારાં માસીની ફેનીને છોરી દઈ હવે મેહરાંને પકડી બેઠા છ કે ?” કુમીએ એક રામઆણુ સિંધ્યા સવાલ પુછી દીધો.

“તેમ ધારવામાં તમારા જખરી ભુલ છે,” બાજટપર બેસી જતાં લવજી બોલ્યો, “તમે ને હોમીએ તે દાહારે મનમાં જે ભાગ્યું તે બોલી દીધું પણ જરા મારી લાગણીના તો કંઈ વિચાર કરવોતો ?”

“હોમીની વાત હોમી જાણે; તમારે તો મને ખુલાસો કરવાનો છે,” કુમી મક્કમ મને બોલતી રહી, “એમ બખ્ખે જણુ સાથ ફર્લટ કરવો તે સારા માણસનું કામ નહિં, લવજીભઈ ? તમારા જેવા શીખેલા, ભણેલા ને વરી લેખકને માલમ તો હોવુંજ જોઈએ કે પારસી કાયદામાં એકજ બૈરી કરવાની છુટ છે ? તે તમે શું કંઈ નવો કાયદો કહારવા માંગો છ કે ?”

“કુમીબઈ ? આજે એવું એવું બોલી તમે માફ અપમાન કરવા

માંગોછ કે ?” જરા ડોળા ચલડાવી દઈ લવજી બોલ્યો, “ મારી લાગણી દુઃખવવાનોજ તમારો વિચાર હોય તો સાહેબજી, મને અંદર જવા દેઓ.”

કુમ્મી એકાએક ગંભીર બની ગઈ. મહેરાંની આ સાચી સડીએ ઉપવી વાતચીતમાં કાંઈ નવોજ અનુભવ મેળવી લીધો.

“જરા થોભો—થોભો—લવજીભય, ગરીબ માણસ સાથ એમ ગુસ્સે ના થઈ જવ પણ તમને ખબર તો હોશેજ કે To love once is to love always?”

“ તમારી માસીની ફેની જેવી એકાદ લુચ્ચી, ઢોંગી ને મતલબી છોકરી મારા જેવા એક ખુલ્લાં જીગરના માટીડાના દિલ સાથ મહોળતના બહાને જે આટલે દરજ્જે ધાતકી મસ્કેરી કરે તો તેમાં તે બિચારા માટી-ડાનો શું કસુર ? ”

“ પણ તારે એવી છોકરીને દિલ આપી દેવા પહેલાં ને સારા શહેરમાં અધું ડાંઉ-ડાંઉ કરાવવા આગમય તમારે જરા વિચાર તો કરવો તો ? જે તમારા જેવા માટીડાની જાત એટલી બધી ભોલી હોય તો—એઅદબી માફ છે—લવજીભાઈ—પણ મારી મહેરાંના સાડ મને તો તેથી ઘણીજ શીકર લાગેછ.”

“ તમે જાહેરે આટલાં બધાં ખુલ્લાં દિલથીજ વાત કરોછ તો મને હવે કહેવા દેઓ, કુમ્મી બેન, કે મેહરાં સાથ મેં કરી પણ બેહુદી અણુધ-ટની વર્તણૂક ચલાવીજ નથી.”

“ એના હાથની તમે શું માંગણી નથી કરીધી ? એ બિચારીએ સેવ-ટની બહાલી બી નથી આપી ? ”

“ હા, તે ખરૂંજ છે ને તેનું કારણ કે મારી નયત નેક ને માડં ઇમાન એક છે,”

“ જે ચાંદનબધ હીરામાણેકની તમામ દોલત કાલે ફેનીને મલે ને એ તમારીજ સાથ પણવા માંગે તો બી તમે શું ના કહો ? જવ-જવ મારા ભાઈ ? મારા ધ્યાનમાં તો એ વાત ઉતરતી નથી.”

“ તમે માનો યા નહિં માનો—મને તો બસ હવે મેહરાંની સા-થેજ કામ છે.”

અંગલી તરફ વિદાય થતાં લવજીને સ્થિર નજરે ડીકતી કુમી વળી પાછી અંદેશામાં પડી ગઈ. આ આપડા લવજીની પુરેપુરી કસોટી તેણે કરી દીધી હતી. અને તો પણ પોતાના મનમાં ચીટકી બેઠેલો બહેમ તે દુર કરી શકી નહિં.

મેહરાં પોતાના ઓરડામાં કાંઈ ગુંઠતી એકલી બેસી હતી.

“મેહર તું બી મારી સાથ એમજ વર્તેછ?” મેહરાંના ગંભીર ચહેરાપર નજર નાંખતાં લવજીએ કહ્યું, “તારી સહી કુમીને મારામાં ભલે ઇતિઆર નહિં હોય પણ મારાપર તારો ભરોસો છે યા નહિં?”

“મને લાગેછ કે આપણે બેઠ જણે ધણી ગંભીર ભુલ કરીછ, લવજી,” નીચી મુઠીએ ગુંઠયા કરતી મેહરાં બોલી, “ફેનીના સુખની વચમાં મારે આવવુંતુંજ નહિં.”

“ચોક્કસ કારણોસર એ વાત મેં તારી આગળ પહેલાં નહિં કરી તેનું આય પરિણામ? તેની આય સજ્જ?” મેહરાંનો હાથ જોરથી તેણે પકડી લીધો.

“તમે શું મારી સાથેજ પણવા માંગોછ?” ગુંઠવાનું આજીએ મલી હેતાં મેહરજીએ પુછ્યું, “કાંય? તેમ કરવાનું કંઈ કારણ?”

“કારણ? યા ખુદા! આય તે કેવો બેહુદો સવાલ!”

મરદની મિટ્ટી બાજે વખત ફેટલાં પોચી હોય છે. લવજી વધુ કાંઈ પણ શખ્દો બોલે તે આગમય તો તેના ગાંધોપરથી આંસુના રેલાઓ વરસવા માંડ્યા. નાજુક સુંવાળું હૃદય ધરાવનારી મેહરાં એક ઘડી પણ થોભી શકી નહિં.

“લવજી, મારા લવ, તું મને દગો તો નહિં દેશેની? ભવિષમાં જો મારું દિલ હમેશનુંજ તોડી નાંખવા ચાલતો હોય તો ખુદાને ખાતર હમણાંથીજ મારો પીછો છોડી દે: હજી બી ઘણું મોડું થયું નથી.”

પોતાની મિટ્ટી દિલબરને જોરથી પેટમાં દાખી લવજીએ હળવે હળવે તમામ ખુલાસો કરવા માંડ્યો. તે વિગતવાર વાતચિત ચલાવતાં ખાસ્સો અરથો કલાક પસાર થઈ ગયો. તે કલાણી કિસ્સો લવજીના ચહેડેથી સાંભલવા બાદ મેહરાંના ચહેરાપર ખુશાલીનો ખુદરતી લાલાશ ટુટી નીકળ્યો.

“મેહરાં, તું અહિંજ છે કે ?”

કુમીના ઉપલા શખ્દો કાને અચાનક પડતાં વિંટાળેલા હાથો એકાએક છોડી દઈ ડાહ્યાં દોહરાં બેસી જતાં મેહરાં તેમજ લવચીને ભોંય જરા ભારી પડી ગઈ!

-----:(૦):-----

પ્રકરણ ૧૮ મું.

-----:૦:-----

અદેખાઈની આજ સસંગવા માટે છે.

-----:૦:-----

ફેનીના ભેળાંની કમાન એકદમ છટ્ટી ગઈ હતી. સત્યાનાશ ગય પેલી જરનું તે આટલાં વર્ષો ગામડામાં રહી રહાને લવેજ એને નડવા ક્યાં આવી! એના જેવી એક ગામડયનને ખુણાયછએ એટલી બધી ખુશમુરત કાંય બનાવી હશે? એક બિલકુલ અભણ અને અક્ષરહીન છોકરીને અદેખ ફેનીએ તો કંઈ નવુંજ નધારેલું આમદાર ગાહર જોઈ લીધું. વળી પેલાં જીવુઆઈએ તેને દીધેલી ડાહી ઝીખામણ! ફક્ત થોડા દહાડા વધુ પુનામાંજ પડી રહે તો કેવું સારું?

આ કિસમના બધા હવાઈ કિલ્લાઓ મનમાં અને મનમાં આંધ્યા કરતી ફેનીને ક્યાં ખબર હતી કે પોતાના ઓરડામાં તે કપડાં અદલવા ગઈ તેની દશેક મિનીટ આગમય તેનો ખ્યારો દિવસન દિવદાર ફક્ત પોતે ચાંદન-કાઝામાં આવી પહોંચ્યો હતો?

પોતાના ચાંદન કાઝાને થોડું ઘણું મોટાડું બતાવી ફક્ત પરભારે ઓરડામાં ઘુસી ગયો. આ નાદાન કિછાલતા છોકરાના લખખણ છપ્પણથી લવે પુરેપુરાં માલીતગાર બનેલાં ચાંદનઆઈને ફક્તની આમદથી કંઈખાસ ખુશાલી ઉપજી હોય એવું લાગતું નહોતું. પોરયો હજી પણ સુવરશે તે આશામાં તો ચાંદનઆઈએ બ્યારે હોય ત્યારે ફેની સાથે એનું સાટું ઠોકા દેવાનો પકકો વિચાર કરી રાખ્યો હતો. કાકા કાઝાનાં પડ્યાં અને વળી બંનેની પુરતી મરજી ત્યારે ચાંદનઆઈ શું કરવા ના પાડે?

કપડાં જલ્દીથી બદલી નાંખી ફેનીને મલવાની આશામાં ફલી હોલમાં આવી ઉભો. તેના ગોરા મુખડાપર કાંઠ ગંભીર ગમગીની, ઉદાસી અને ધાસ્તીનો છાપ ખુદસો દેખાતો હતો. તેની વિચારવંત આંખોના પાંપણો ફિક્કરમંદ ચિલ્લેદાર કપાલનાં ભવાંઓ તરફ જરા જરામાં ખેંચાયા કરતાં હતાં. પૈસાની જબરી મુસીબતમાં તે ઘેરાઈ ગયો હતો અને તેથીજ તો તે ફેનીની તાત્કાલિક પનાહ શોધતો ઉભો હતો. ફેનીપર તેનું દિલ હતું. જો કે તે છોકરી ભેગાંની બિલકુલ ફેરાવણ હતી તોય તે તેની સાથે શાદીના ગાંઠથી જોડાવા કરાવ કરી બેઠો હતો. ચાંદનકાકીની આ નજદીકની સગીને ઓછામાં ઓછો આઠ દશ લાખનો દલ્લો મલ્લવોજ જોઈએ તેમ તે માનતો હતો.

બહાર બગીચામાં એક નભરવસ નજર નાંખતો તે ઉભો હતો તેટલામાંજ પાછળથી આવતાં કોઈનાં પગલાં સંભળાતાં તે ચોંકી ઉઠ્યો અને—
એ આ કોણ ? પોતાની માનીતી ફેનીને બદલે કોઈ બીજુંજ નવું ફાંકડું રમકડું તેની લગોલગ આવી ઉભું ! ગગનમાંથી ઉતરી આવેલી આ કોણ મનમોહન મુર્તિ હતી ? કેટલી બધી ખેંચાણકારક ખુબસુરત છોકરી ! ફલીની તિક્ષણ આંખો તે રૂપાળાં ગોરાં મુખડાપર થોડી પક્ષે ચીટકીજ બેઠી.

“તમે જ, ફલીભઈ-કરામશેઝ કે ? તમે અહીં આવવાના છો તે આજેજ ચાંદનબઈ કૃષ્ણ બોલ્યાં; હું રાંદેરની જર-આપરે તો સગાં થઈએ.”

“કોણ ? તમે કોણ છો ? રાંદેરના જરબાઈ ? તું-તું રાંદેરથી આવી ? ખુદેસ્તી દારાબની તું દીકરી ?”

અસાધારણ જુસ્સાનો મારેલો ફલી નજદીકના સોફા પર બેસી ગયો. રાંદેરથી આવેલી અને મનમાં કલ્પેલી આ કિસમની “ગામડાણ બોચ”ને જોઈ ફલી થોડોવાર અજબબીથી ફાટીજ ગયો. આ તો કોઈ જબરી હિમ્મત વાલી છોકરી હતી !

“આપરે તો સગાંબહાલાં થઈએ ને તો બી કેવું અજબ જેવું કે આજના દીવસ સુધી આપરે અકેકને જોયલાં નહિ,” નિર્દોષ જરએ પટ-

પટારો ચાલુ રાખ્યો જેથી ફ્લી તાઅબજીબીમાં વધુ ગરક થતો ચાલ્યો.

કિમ્મત કહો યા કિમ્મત ! પણ પાપ અને મેલથી બાકાત રહેલાં કોઈ સ્વચ્છ જીગરને તકલીફી તાજીમતવાજી અને મતલબી આવજનમાવજનની કશીજ જરૂર રહેતી નથી.

“છોકરી, તું કેટલા દહારા થયા અહીં આવીછ?” ફ્લીએ પુછ્યું.

“જી, મારાં ચાંદનકુદનો કાગલ આપો કે તરત હું રાંદેરથી ઉપડી પડી. બધું નવું પરચું તે અસરીખું ધણું લાગેછ ને એટલાં બધાં સગાંઓ છે કે બધાંને હજી ઓરખાણુખી પડી નથી. ફક્ત ફેનીબધ ને જીજુબધને ઓળખ્યાંછ.”

“જીજુબધ ખી અહીં આયાંછ ખરાં ? કાંય ? ઘટનો અવાજ સમજ્યોંકા કાંય ?”

“અમારા ગામમાં તો આગ લાગે તાહરેજ એમ ઘંટો વાગે ને અહીં તમારા મુંબધમાં તો જમવાનો વખત થાય કે એમ ઘંટ વાગે,” જરે ખુલાસો કાઢ્યો.

“અહીંખી પેટમાં આગ લાગે કે ઘંટ વાગે,” ફ્લી હસ્યો, “હજી તો જમવાને વાર છે ને આપરે તો જમવાની ફક્ત બેજ મિનિટ અગાઉ નીચે આવ્યેછ કારણકે ચાંદનકાકી આગળ આવીને બેજાંદુઃખણુ કોણુ કરે?”

‘ને તોખી તમે તો જલ્દીથી આવી ઉભાછ, ફ્લીબધ ?’

“કારણકે કોઈની ઓરખાણુ કરાવ્યા વગર આપરી સરજતમાં એમ મલવાનું કેમ ખરેની?”

“એ કોણુ—? ફ્લી કે ? ને કોણુ—જર ? એ ફ્લી કહારે આપો ? અરે ? બહારે ? આય જગતી ગામડયને ફ્લી સાથ આટલીવારમાં ઓરખાણુખી કરી નાંખી ?”

“ફેનીબધ ? મારી સાથ તમે એમ કાંય કર્યા કરોછ ? એવાણુને ઓળખી કહારી જરા ખચરઅંતર પુછી તેમાં મેં શું ગુનાહ કાઢ્યા જે ?” જરે બેધડક જવાબ દીધો.

“મને નહીં ખચર કે તારા જેવી એક અભણુ અક્કલ વગરની ગામડયનમાંની આટલું બધું મીઠું હોયછ ? ફ્લી, આય મખખમ મોહરો જોઈ

“એ કાણ, ફલી કે? ને કાણ? જર?” કેની બોલી.

(પાનું ૧૬૨ મું.)

તું મનમાં કંઈ ખાંડખાંડ ના ખાતો જો? એ આવી તાહરે તો એવી એમ-
દસા જેવી ચીથડેહાલ લાગતીતી ને પેલાં જીલુબધના કહેવાથી ચાંદનકાકીએ
એના સાફ બધો નવો વાગો વસાવ્યોતી તે આજે સામટો હોરી લીધો !
જમવાને તો હજુ કેટલો વાર છે ને અત્યારથી એમ પહોળીપહોળી થઈ નીચે
શાની આવી? જા—જા—અહીંથી ચાલી જા?”

ગરીબ બિચારી જર! તેનું આખું બદન ઝાડના પાંદડાં પેરે હીલી
ઉઠ્યું. એ આ તેની સગી કહેવાજ શું ચાહતી હતી? બસ ખાઈપીને તેનીજ
પુઠ પકડી બેઠેલી આ ફેની જરા જરામાં તેને એમ અપમાન કાંચ કરતી
હતી? આ જીલમતો શું કાંઈ ઇલાજજ નહોતો?

આંખો ઉંચી રાખી શાંત ઉભેલો ફલી પલના પલકારામાં તમામ
મામલો પામી ગયો. છેડાયલા સાંપને દાબવામાં સાર નહોતો. વળી ફેનીની
મદદની હાલને કાજ તેને હદથી ન્યાદા જરૂર હતી. પોતાનાંજ પાણી મુવેલાં
હોવાથી જરની કશી પણ તરફદારી કરવામાં તેણે જબરો જોખમ જોઈ લીધો.

“અધુરો હતો તે એ મુઠ્ઠા મનેજ નડવા આવી.” સામે ઉભેલી જર
તરફ તિરસ્કારની એક બીજી કાતીલ નજર ફેંકતાં ફેની વળી પાછી પોતાના
મનમાં ફફડી.

ગુસ્સાથી તપી ગયલી જર કાંઈ બોલવા જતી હતી તેટલાંમાંજ બીજાં
અધાં હોલમાં આવી લાગ્યાં.

“જર, દીકરી જર? કહાં છે?” ચાંદનખાઈ જરનીજ પુછપરછ કરતાં
અધાં આગલ આવી ઉભાં. “જીમર” નવાં કપડાંમાં કેવી શોભી રહીછ. મારા
બહેસ્તી દારાબતી આબેહુબ નકલ! ફલી, આપરી જરને તો તેં આજેજ
જોઈ હોસે.”

“હારે, ચાંદનકાકી, જરબધએ તો પોતાની મેલે કહારની બધી ઓર-
ખાણખી પાડી દીધી,” ફેની સિતાબીથી બોલી ઉઠી, “હું આવીને જોઉંછ
તો કેટલા વખતની પીછાન હોય તેમ બેઉ જણા હસી હસીને વાતબી કરતાંતા.”

“તો તેમાં તારું શું ગીયું?” ચાંદનખાઈએ તરારો કીધો, “કહેછ કે
કાજીજ દુબળા ક્યું તો સારા ગાંવકી રીકરસે; લેવ—ચાલો અધાં જમવા

ચાલો; હસીખુશીથી બુકબાચક ખાઈ લઈએ.”

ફેનીનાં ભેજાંની નસો અદેખાઇના આતશથી વલ ખાયા કરતી હતી. બુદ્ધાનો જરપર એટલો બધો જીવ કાંય? ઘરડાંજીએ તો જરને વળી પાછી પોતાની પાસેજ બેસાડી.

જમવાનું જેમ તેમ ખલાસ કરી બધાં વગેસગે થઇ જતાં ફલી નીચી મુડીએ બહાર બગીચામાં ઉતરી પડ્યો. તેનો બધો જીવ ક્યારનો બેતાબ મારી ગયલો હતો. કાંઈ ઘણા ઉંડા ખ્યાલમાં ગીરફતાર થઈ તે બાજતપર બેસતો હતો તેટલામાંજ તેની પુઠે ફેની આવી ઉભી. આ છોકરીની આવી પહોંચવાની વક્રીમાંજ ફલી બેસવા જતો હતો.

“મને કંઈ સમજ નહિં પડતી, ફલી, કે તું એટલો બધો ગભરાયલો કાંય છે,” હાથમાં હાથ ધરી તેની લગોલગ બેસતાં ફેનીએ પુછ્યું.

“હું જબરા સકંજમાં ઘેરઈ ગીયોછ. ડીયર,” ફેનીનો હાથ પકડી રાખી તે બોલ્યો, “આવતાં અઠવાડયાં સુધીમાં જે પાંચ હજાર રૂપ્યા મને નહિ મલશે તો દીવાની જેલમાં જવાનો સોદો છે.”

“ફલી, ફલી, મારા જનન? તું શું બોલેછ? તું એટલો બધો કરજદાર બની ગયોછ?”

“હા—જરા તેમજ છે ને ગમે તેમ કરી તારે મને મદદ કરવીજ પડશે.”

“હું કેવી રીતે મદદ આપી શકું,” નસોસ થઇ તે બોલી, “જે મારી પોતાની પાસ પૈસા હોતે તો પૈ એ પૈ તારા હાથમાં આપી દેતે.”

“એ ‘જે’ ને ‘તો’ નો વિચાર કરવાનો હમણા વખતજ નથી, ફેની,” ફલી ગંભીર બની જઈ બોલ્યો, “હું તુંને ખુલ્લે ખુલ્લું કહી દઉંછ કે પાંચ હજાર રૂપ્યા યા ઇજ્જતની ધુળધાણી—પૈસા યા બતંબે!”

ફેની ઘડીભર ઉજળી સપ થઇ ગઈ. તેનાં ભેજાંની સંદુકમાં કાંઈ ભયાનક ખુરા ખ્યાલો હવે દાખલ થવા લાગ્યા.

“મકુંજે, ફલી?” હળવેથી તે બોલી. “એ ઘરડી હજુ કહાં સુધી એમ જીવ્યા કરસે? જીવતાં જીવત નથી ડોસાં પોતે પૈસો વાપરતાં કે ધપી જઈ નથી કોઈ બીજાને વાપરવા દેતાં.”

“બાઈ જોવા ફેની ? તેવો કશો ખ્યાલ તો આજના દિવસ સુધી હજી મનેથી નથી આવ્યો ? બુઢાં કંઈ એટલાં બધાં નાંખી દેવા લાયક તો નથીજ; પણ હું એમ પુછું, ફેની ડીયર, કે ચાંદનકાકી પાસ તું પોતે તારા કંઈ કામસર પૈસા નહિં માગે ?”

“મારી હિમ્મતજ ચાલતી નથી, ફલી. એટલી મોટી રકમની મને શું જરૂર પડે ? ડોસી કંઈ એવી સુંવાળી નથી કે ચપ દધને પાંચ હજારનો મને એક લખી આપે.”

“તમે રાંડયાં લોક હમ્મેશના એવાંજ રહી ગીયાં,” બાજતપરથી ઉઠતાં ફલી ફફડી પડ્યો, “ગરજ હોય તો ફલી ને નહિં તો જાહનમમાં જાવ.”

“પણ તું કહેવા શું માંગેછ, ફલી,” તેનો હાથ ખેંચી બાજતપર પાછો બેસાડતાં ફેની બોલી, “ચાંદનકાકી આગલ જઈ તું પોતે પૈસા કાંય નહિં માંગે ? તારાપર ડોસાનો જીવ કંઈ થોડો નથી ? હજી તો પરમ દિવસેજ એવણે મારાં કપડાં લતાંનો ખાસ્સો પાનસેનો આંકડો ચુકવ્યો ને બેજ દહારામાં એમ પાછું માંગતાં મને તો બા બારી લાગેછ.”

“પણ તારું પોતાનું કંઈ જરૂર ઝવેરાતથી નથી, ફેની ? જો, ડીયર. મારી ડોકી તારા હાથમાં છે.”

“એટલી મોટી રકમ મારગેજપર ઉભી કરે તેવું તો કંઈજ નથી,” ફેની નસોસ થઈ બોલી, “એમ તો મારી મોતીની માળા ખરીછ, પણ તે કંઈ વલે એમ નથી.”

ભોંયપર એક ટાંચણી પડતાં અવાજ સંભળાય તેવી ગંભીર સુપક્રીદી થોડી પલો ત્યાં પંથરાઈ રહી. આ બંને જણાને ક્યાંજ ખબર હતી કે બાજતની ઝાડીની પછવાડે છુપાઈ રહેલો એક જીવ આવી મજામુત ખામોશી વચ્ચે જામ તેમ દમ શ્વાસમાં લઈ શકતો હતો.

“મને જરા વિચાર કરવા દે, ફલી,” ફેની પાછી બોલી, “પેલી નાપાક દુકતી જહારથી મુંબઈ આવીછ તાહરથી મારું બેજી ઠેકાણે રહેતું નથી. આપરી નામોશી ને તે અહેરેમન દધને દલ્લો.”

“તું જાહેર એની વાત કરેછ તાહરેજ હું કહુંછ, ફેની, કે છોકરી તો

તો ઘણીજ દેખાવળી છે. શું એની ખુબસુરતી, શું એનો ધાટધટમ ને શું એની આંખો ને—”

“હું ? હું ? એટલું બધું કે ? અગરગચ્ચાં ઓડલાંગોડલાંઓ તમને એટલાં ગમેછ તે મને નહિં ખબર ?” જોરથી બંને હોઠો કરડતાં ફેનીએ કહી સંભલાવ્યું, “મકુંજે, એ તમારી દેખાવલી ખુબસુરતીનેજ જોવા ગમેછ તો કહારના અહીં અધારામાં મારી આગળ શાના બેસી રહયાછ જે ?”

ફલી જરા ચોંટી ઉઠ્યો ! એક પલમાં તેણે તોફાનની નિશાની નીહાળી લીધી. આ છોકરીને એમ છેડી દધ તેને હમણા તપાવી દેવામાં શો સાર હતો ?

“તું એમ ગુસ્સે ના થઈ જા, ડીચર,” તેનું માથું પસવારતાં ફલીએ કહ્યું, “હું તો તારી સાથ ખાલી હસતોંતો; ખીજું કંઈજ નહિં, હેખત ને ધાસ્તીમાં દહારાઓ થયાં હું મરતો ચાલ્યો તો આજે હવે તારી સાથ જરા તો હસવા દે ?”

“મકુંજે, ફલી ?” તે હળવેથી બોલી, “હું ઇચ્છુંછ કે ચાંદન કાકીના દાગીના થોરા દહારા પહેરવા આપુને મળે.”

“એટલે તું કહેવા શું માગેછ તે સાફસાફ બોલની ?”

“બસ એટલુંજ કે હીરામાણેક ખાનદાનનો હીરાનો હાર બહારે હોશે તાહરે આપરા બેઉનાજ નસીબમાં લખાયલો છે. કેમ ખરુંની ?”

“તું તો બધું ગાડું ઘેલું બકેછ, ફેની; ડોસી તેમ કરવા કદી બી કબુલ થવાની છે ? કંઈ ખીજેજ વિચાર આપરે કરવો પડશે.”

“ચાલ, હમણા તો અધી એ વાત જવા દે, ફલી; આવતી કાલે રાતે જમ્યા પછી અહીંજ મને મલજે. તેટલામાં હું બી કંઈ વિચાર કરી રાખશ.”

“કંઈ બી વળે તો સાઈ નહિં તો અતંબેની જગ્યાએ મને જવું પડશે,” નીસાસો નાખતાં ફલી બોલ્યો, “બયંકર ખાનાખરાખીની ખાહીની છેક કિનારીપર હું આવી ઉભોછ; પછી તુને બલે મારી દરકાર હોય યા નહિં બી હોય.”

“ફલી ? એ શું ?”

“કાંય નહિં, કદાચ તું પોતેજ માઈ કાટવું કહારી નાખી ધરડાંને સમજાવી પતાવી મને રખડાવી નાંખે ને અધો વારસો તું એકલીજ પચાવી બેસે.”

“તમારી ઉંચી સરડીશીકેટ સાડ ધણેજ ઉપકાર, ફરામજી,” ફેની બોલી, “અરે ! હું તારાપર આટલો બધો જીવનન કહારી આપું છું ને મારામાં હજી તારો વિશ્વાસ નથી? વારસો મને મલે તોખી શું થયું? તું કહાં રખડી જવાનો છે કે તેની વાત ! તું શું મારીજ સાથ પણવાનો નથી?”

“એ બધા વારસા ફારસાની વાત હમણા માંડી વાલી તુંને જો ખરે-ખરજ માફ લાગતું હોય તો મને મદદ કર. આવા કટોકટીના વખતમાં તું મદદ નહિં કરે તો કોણની આગળ જઈ લાથ ઝોળવું?”

“મારી આંખની જોરે મદદ કરવા તૈયાર છઉં, મારા લવ, પણ મને કંઈ રસ્તો બતાવ. હા, ડોસી જો આજે રાતે તારો ઘડો કહારે તો તારી ને મારીખી તમામ મુશ્કેલીનો છેડો આવી જાય. હું એમ પુછું, ફલી, કે ચાંદન કાકી રાતોરાત એકાએક મરીખી જાય કે?”

“તેથીજ સહવારે બધાં દોખમાગે ભરખ જાયછ,” ફલીએ કહ્યું, “જ—જ—ધેલી છોકરી, એવાં સપનાંઓ જોવાની હમણા હમણા તુંને આદત પડેલી લાગેછ.”

“ધરડાં દહારે દહારે લેલે ગુરગી તો થતાં ચાલ્યાંછ ને હવે બાકી શું રહ્યું? એમ ધાર કે આચાએ દવાને બદલે બુલમાં બરડાપર લગાડવાનું ઝેરજ આપી દીધું તો?”

“ફેની? આજ હોપ યુ આર ઓલરાઇટ? તારી તખીયત તો આજે સારી છેની? તું પોતે શું ડોસાનું કાટવું કહારવા તૈયાર થઇછ?”

“અરે, જો જરૂર પડે તો તારે ખાતર તેમખી કરવા તૈયાર થાઉં, મારા જનના જન !”

“લુક હીયર, ફેની, ખુદને ખાતર હવે તું જઈને સુખ જા, મને લાગેછ કે બહારની ઠંડી હવાથી તારૂં ભેગું જરાક પોચ્યું પડવા લાગ્યુંછ.”

થોડીવારમાં તેઓ બંને જણાઓ બંગલા તરફ ચાલી ગયાં.

“ધરડીને ઝેર આપવા તૈયાર થઇછ. ડોસીને મારી નાખવા માંગેછની! દીક છે ! રાન ? સુજમાં રોજ ખોલ્યા કરજો.”

તે લોકના જવા બાદ ઝાડીની પછવાડે કોઈ હજીવેથી બોલી ઉઠ્યું.

પ્રકરણ ૨૯ મું.

બાજી બદલાતી જાય છે.

પોતાના પરગણુ પુન્યવંત કામો અને ધંધાદારી કુશળતાને લીધે તખીખી ધંધાના શણગાર સમાન ગણાતા ભલા લોકપ્રિય ડાક્ટર માસીનાની હોસ્પીટ-લના લાભાર્થે મુંબઈના કેટલાક એમેચ્યુરસ બિરાદરો એક્સેલસીયર થીયેટરમાં આજે રાતે એક ધરખમ ખેલ ભજવનાર હતા. સદાના પારસી સખાવતી દિલગુદીને કાંઈ પુછવું પડે ? ખેલ શરૂ થવાની ઘણી આગમચ નાટકશાળાનું ખુણેખુણું ચીકાર થઈ ગયું હતું. બીજી ઘંટી વાગી અને આપણો બીરાદર હોમી મુલ્લાં લહેરે લહેરે દાખલ થઈ ઓરકેસ્ટ્રામાં બેઠો. ખેસતાંને વાર સામે નજર પડતાં તે જરા તાઅજગુઅ થયો. તેની લગોલગ આગલી હારમા ફલી ફેની અને ફેનીની બાજુમાં કોઈ બીજો શખ્સ બેઠો હતો. મુંબઈના જાણીતા ચોપડી વેચનારા અને નવલકથાઓ બહાર પાડનારા મેસર્સ પંડયા એન્ડ મહેતાની કુંઠ વાલાં કેકી મહેતાને ફેનીની અડોઅડ બેસી ખુશ ગુફ-તયુ કરતો જોઈ હોમી રહેજ મુછમાં હત્યો. એક નવો ગધેડો આ ફાંકડી શીતુરીના ફાંદામાં ફસાયો હતો ! જુદી જગતના તરેહતરેહના વિચિત્ર ઢંગ-ઢાંગથી ખેખબર રહેલા આવા આવા અકકલહિણુ મુખો આ કિસમના બેસના પુછડાં સાથ ખેંચાયા કરે તેમાં કાંઈ નવાઈ હોઈ શકે ?

ફેનીએ હોમીને આવતાં અને બરોબર પાછળ ખેસતાં સ્પષ્ટ જોઈ લીધો હતો તોય આ કરામતબાજ કુત્રિ જાણે કશાંમાં હોયજ નહીં તેમ ખેલ જોવા મંડી ગઈ. ચગોર હોમી બધું તરત ચેતી ગયો

કાંઈ આગવી તવારીખનું સ્મરણ થતાં હોમી પલવાર અંદેશામાં પડી ગયો. હોમીને એકાએક યાદ આવ્યું કે તેના મકાનમાં ફેની એક સહવારે હાંફતી હુંફતી દોડી આવી હતી. રકમરકમના ધખારા ધરાવનારી આ છોકરીએ વાર્તાની એક ચોપડી લખી હતી અને તે બહાર પાડવા આગમચ હોમીના અભિપ્રાયની તેણે આરજી બતાવી હતી. ફેની આજે ચાલી ચલા-

વીને કેડી મહેતાને શા સમજાવસર ખેલ બતાવવા લઈ આવી હતી તે સમજી જતાં હોમી જેવા ચપરખંધા અધિપતિરાયને કશી પણ મુશ્કેલી નહીં નહીં. નજદીકના ભવિષ્યમાં તે ચોપડી મેસર્સ પંડ્યા એન્ડ મહેતાની કુંઠા હસ્તક જરૂરજ બહાર પડશે !

પહેલ્લો અંક ખતમ થતાં કેડી મહેતાએ પાછળ ફરી હોમીને હસીને સલામ કીધી. ચોપડી વેચનારાઓ અને પ્રકટ કરનારાઓ છાપાના અધિપતિ-રાયોને ઝુંકા ઝુંકાને નમસ્કાર ક્યારે નથી કરતા !

“ઓહ, તમે બી આયાહ કે મીં મુલ્લાં,” ફ્રેનીએ પછવાડે જોઈ કહ્યું, “ફલી, મીં મુલ્લાં બી આયાહ.”

“હા, મીસ હીરામાણેક,” કેડી મહેતા તરફ આંખનો ચોક્કસ લેહકો કરતાં હોમીએ ઠટે કલેજે જવાબ દીધો, “તમે મને આવતાં જોયો તાહરેજ મેં જાણ્યું કે તમે મીસ હીરામાણેક બી પધાર્યાં છ,” ફ્રેનીએ ધડાક દબને ડોકી આગલ ફેરવી દીધી. હોમીની સાથ બહાર આવવા કેડી બપોળે મરતબા એક-પરથી ઉઠ્યો પણ કલાવત ફ્રેનીએ કાંઈ અને કાંઈ બહાને તેને વાતચિતમાં રોકી રાખ્યો. હોમી વળી પાછો ધીમું હર્યો અને બીજો અંક શરૂ થયો.

ચાલુ ખેલ દરમિયાન હોમીએ જોઈ લીધું કે પોતાની તમામ અક્કલ રેડી નાંખવાને ખાતર ફ્રેની કેડી આગલ તરેહવાર હસવાજોગ નુકતેચીનીનો પડપટારો ચલાવ્યા કરતી હતી. હવે તે નાટકો લખવાપર પણ હાથ અજમાવનાર હતી તે સાંભળતાં તો કેડી પણ જરા અદેશમાં પડી ગયો.

બીજો અંક પણ ખલાસ ! કાંઈ નવીજ વાતચિત અજમાવી ઉભા થયલા કેડીને પાછો મેસાડવાની ફ્રેનીએ વેતરણ કીધી પણ આ વેળા તે જવાન જરા પણ ચમક નહીં દેતાં હોમી સાથ બહાર નીકળ્યો.

“હું તો પેહલા અંક પછીજ તારી સાથ બહાર આવવા માંગતો’તો, બોલ, શું ટ્રીક લેશે ?” કેડીએ કહ્યું.

“અરે, કાંઈ જોરાંને છોડીને—ને તે બી ફ્રેની હીરામાણેક જેવી એક કામેલ કલમકસને છોડીને—તારા જેવા મુશ્કેલરથી એમ ઝટ ને પટ બહાર અવાય કે ?”

“એણે વાર્તા તો ઘણીજ ફાંકડી લખીછ,” લેમન પીતાં પીતાં કેકરી બોલ્યો, “જેઓએ તે વાંચી જોઈછ તેઓએ ઘણું સારું મન આપ્યુંછ ને અમે લોકોએ તે બહાર પાડવાનું સાદું બી થોડી દીધુંછ.”

“એમ કે ?” જરા અચરત થઈ જતાં હોમી બોલ્યો, “મારું મત લેવા બી એ મારે ઘેર આવેલી; પણ આપરે તો જરા કાનેજ હાથ દીધા તે બાદસાહેબ તો રીસાઈ જઈ પોતાની નોવેલ પાછી બગલમાં મારી ચાલતા થયાં.”

ઘંટી વાગતાં બંને દોસ્તો અંદર જઈ બેઠા. હોમી પાછો અદેશમાં પડી ગયો. કેકરીના કહેવા મુજબ ઘણાઓએ ફેનીની વાર્તા વાંચી જોઈ ન આણી હતી ! ફેનીમાં કલમકશીનું આટલું બધું મીઠું હતું તે હોમી અત્યાર તલક માનતો નહોતો. છાલકાં ભેગ્નવાલી આ છોકરીની કલમ માટે હોમીને અત્યારસુધી જરાપણ સારો ખ્યાલ નહોતોજ અને હવે હોમી માટે આ જરા વિચારવાળેગ બાબત થઈ પડી.

બેલ ખલાસ થયો અને શ્રોતાજનો હસીખુશીની મોજ ભોગવી પોતાના ઘર વિદાય થવા ઉડ્યાં. ફેનીએ ઉડીને ચાલવા માંડ્યું અને તોપણ પાકીને તેનું પલેઠર કરવાને ખાતરજ હોમીએ છેક પાસે દોડી જઈ ‘ગુડ નાઇટ, મીસ હીરામાણેક’ એમ જોરથી કહી સંભળાવ્યું. ફેનીને જરા ભારી પડી ગયું.

*

*

*

*

ચાંદન-કાઝામાં આજે દહાડાઓ થયાં જબરી ધધુખર ચાલી રહી હતી. શીરીનબાઈ જસાવાલાને મલવા હોમી ચાંદનબાઈને બંગલે બેત્રણ મરતબા જઈ આવ્યો હતો રતન વહાડયાનો પણ ત્યાં મેઝાપ થયો હતો. શીરીનબાઈની ખાહેશ અનુસાર કુમીને મુબઈ લાવવાને ખાતર હોમી બીજે દીને રાંદેર પહોંચી ગયો.

લવજીએ પોતાની વાર્તા પાછી લખવાની શરૂ કરી દીધી હતી પણ તે ઝાઝો આગળ વધી શક્યો નહોતો. ગુમાઇ ગયલી વાર્તા એમ પાછી લખી કહાડવા માટે કિયો કલમકશ જોમ અને ઉલટ ધરાવી શકે !

“હવે તો થોડા મહિના થોભવુંજ પડશે, હોમી,” કલમ બાળુએ

મેલતાં લવજી બોલ્યો, “મારી વાત જલ્દીથી બહાર પાડવા મને કેવી હોંશ હતી ? ચાલો—ખચર !”

હોમી જરા વિચારમાં બેસી રહ્યો. ફ્રેનીની નવલકથા બહાર પડનાર હતી તે ખચર પોતાના દોસ્ત લવજીને પ્લોંચાડી દેવી ?

“ પેલા પંડ્યા ને મહેતાવાળાઓ ફ્રેનીની નોવેલ બહાર પાડનાર છે એમ ખુદ કેફી મહેતાએ મને તે દહારે કહ્યું.” હોમી બોલી ઉઠ્યો, “ કેફી તો વરી એટલું બી બોલ્યો કે બલાબલા લેખકોએ તે વાંચીછ ને ધણું ઉંચું મત આપ્યુંછ.”

આ નવા સમાચાર સાંભળતાં લવજી વળી પાછો વિચારોના વમળમાં વિંટળાઈ ગયો.

—:૦:—

પ્રકરણ ૩૦ મું.

“ તું કોઈ માય છે કે કસઈ ? ”

સુરતની પોતાની વિશાળ વાડીવજીકાવાળી બહોળી મિલકતના કાંઈ અગત્યના કામસર સરદાર નસરવાનજી આજે બે દિવસ થયાં મુંબઈથી ઉપડી ગયા હતા. ધરના માલેફની ગેરહાજરીમાં પેલાં ધનાઢુધ હવે એક મુરખી વડીલની ગરજ સારી તમામ કારભાર ચલાવતાં હતાં. ખોરશેદ બહાલાં નાનાં બચ્ચાંઓને એક ઘડી પણ પોતાની નજરથી દુર કરતી નહોતી; પણ કોણ જાણે શું બની ગયું હતું કે નસરવાનજીની વિદાયગીરી બાદ ખોરશેદ આજે જરા વધારે ઉદાસ અને બેચેન જણાતી હતી. નાની ધભાંને રમાડતાં રમાડતાં વારંવાર તે એકાએક કાંઠ અદેશમાં પડી જતી હતી. હર પલે તેની નાજુક કોમળ છાતી કાંઈ નધારેલી ધાસ્તીથી ધડક ધડક થયા કરતી હતી.

“ તું નહિં માને, ધનાબાઈ તું નહિં માને; પણ હું ખરું કહુંછ કે મોટી બાધને આજે મેં નજરેનજર જોયલી.”

“કહારની તું શું બકબકારો કર્યા કરેછ, જીવી” બહાર વરન્ડાપર બેઠેલાં ધનાક્રુષ્ઠએ તરારો કીધો, “તું ઘેલીબેલી તો નથી થઈ ગઈ?”

“અરે, બાઈ હું ઘેલી નહિં થા ગીયેલી.” પાસે ઉભી રહી જીવી પાછી અને પાછી બોલ્યા કીધી, “હેઠની ધણ્યાણીને આજે મેં મારી નજરો નજર જોયલી. ઓલા ટરામના મોટા રસ્તાપરથી બાઈને મેં ગાડીમાં જતી જોયલી.”

“એ જીવી કોણની વાત કરેછ, ધનાક્રુષ્ઠ?” પીલુસનો હાથ પકડી પાસેના ઓરડામાંથી બહાર વરન્ડાપર દોડી આવી ખોરશેદે કહ્યું.

“કપ્પાર એ મુઠનું,” તપકીરનો એક સહરકો નાકમાં દાબતાં ધનાક્રુષ્ઠએ જવાબ વાલ્યો, “ભસ્તાંમાં એને મોટી બાઈને જોઈ; જા, જા, રાન ઘેલી? એવું એવું ફાટું ફાટું બકીને તારી માયમાસીના સીના કાંચ સેરવેછ?”

“મારી ધનાબાઈ તો નહિં માનવાની તે નહિંજ માનવાની; પણ મારી ખોરશેદબાઈને કહું કે મારા હેઠની આબેહુબ ઘેરીજ મેં જોયલી. માઈ બહુ મન થીયેવું કે ગાડીવારને જરા હાંક મારી બાઈની બપરબંતર પુછું. આપરો બિચારો હેઠ બાઈ વગર બહુ લેવાનો ચાલેલો.”

ખોરશેદના ચહેરાપર ચિંતા અને ગભરાટની કચલીઓ એકાએક વળી ગઈ. નાનો પીલુસ દરેક જણને ટગર ટગર જોવા મંડી ગયો.

“જીવી કહેછ તે શું ખરું હોશે, ધનાક્રુષ્ઠ?” લહડતી જીભે ખોરશેદે જેમ તેમ પુછી દીધું, “નસરવાનજીબી બહારગામ સંધાવ્યાછ ને એવણુ—”

“એમાં એટલું બધું ગભરાવાનું શું છે,” નાકપર જોરથી રેશમી રૂમાલ ધસતાં ધનાક્રુષ્ઠ ઠડે કસેજે બોલ્યાં, “એ હવે ભસ્તાંમાંથી પાછી આવે તો કોણ જાણે.”

“કાંય રહેછ કાંય, પીલુસ,” પોતાના નાના લાડકવાયાને પેટમાં દાબી દેતાં ખોરશેદે બોલી.

“બચ્ચાંના દેખતાં બધી વાતની કરતી તું મરેરે, જીવી,” પીલુસને પોતાની પાસે ખેંચી ધનાક્રુષ્ઠ જરા જોરથી પોકારી ઉઠ્યાં, “મારો દીકરો બધો કહારનો હેબતછ ચાલ્યો.”

“નહિ—નહિ, ખોરશેદ આન્ટી, મારાં મમ્મા આગલ હું પાછો કદીખી નથી જવાનો,” પીલુસ ફરી રડવા લાગ્યો, “મમ્મા અમુનેખી મારયા કરેછ ને મારા પપ્પાનેખી ગારો દેછ.”

“મમ્મા સાર ઝેમ નહીં બોલ્યે, પીલુસ,” પીલુને પતાવીને પોતાના ઝોરડામાં ખોરશેદ પાછી લઈ ગઈ.

જીવી કામે લાગી ગઈ જ્યારે ધનાકુઈ રાંધણીમાં મેસ્તાને કાંઈ વરદી આપવા ઉઠ્યાં.

ખોરશેદના મનની લાગણી આબેહુબ ચિતારવા માટે એક કવી કલમ-કશની જરૂર છે. એક ખુણામાં ડઘાઈને હરણુદાર જેવા ઉમેલા પીલુસને ટીકીટીકીને જોયા કરતાં તે ચિત્રકુલ ઉજળી સપ બની ગઈ. અનેક હવતા-વનારા દહેશતમંદ ખ્યાલો તેના ભેજાંની સંદુકમાંથી સિતાખીથી દોડવા માંડ્યા. સરદાર નસરવાનજી તાલેવંતની મહોરદાર ત્યારે જીવતી હતી અને જીવીએ તેને મુંબાઈમાંજ કેથે નજરોનજર જોઈ પણ હતી. આ કુટુંબની કરણ-રસિક કથા પહેલજેલી પીલુસના મ્હોડેથી ખોરશેદે કાંઈ ન ધારેલા અકસ્માતિક સંજોગે હેઠળ સાંભળી લીધી હતી; ખુદ નસલીએ તેનો ખીજો વિગતવાર અહેવાલ તેને ખાનગીમાં કહી દીધો હતો અને અધુરામાં પુરું ધનાકુઈએ એક મોડી રાત સુધી બેસી તેને ખાનગીમાં તમામ તુલોતવિલ હકીકતથી વાકેફ કરી દીધી હતી.

આ ઘરમાં એક નોકરડી જેવો હલકો દરજ્જો તેને ક્યાં લાગતો હતો? હમણા હમણા નસલી કાંઈ અજબ હેતુમમતાથી તેની સાથે વર્તતો હતો. પોતાની પરજોતરતું નામ સાંભળતાંજ નસલી હવે ખુલ્લા કચવાટથી પોતાના દાંતો પીસી નાખતો હતો અને હવે? ઓ ખુદા! નસલીની તેજ મહોરદાર જીવતી જાગતી હયાત હતી! આવા આવા તરેહતરેહ ઉલટસુલટ ખ્યાલોપર મનન કરતાં ખોરશેદની આંખો થાકી મારેલી બંધ થઈ ગઈ. જરા લોહપન આવી જતાં તે ઉંઘાઈ ગઈ જે જોઈ નાનો પીલુસ પણ તેના પાસાંમાં વલગી પાસે સુઈ ગયો.

“મેં તુંને કીહેલુંની, ધનાબઈ, મેં તુંને નહીં કીહેલું?” આખા બંગ-

લામાં દોડધામ કરી મેલી જીવી પોકારી ઉઠી, “મેં કીહેલું તેજ થયલું. હેઠની બાઈઆપરા અંગલામાંજ આવી લાગીજ; હમણાંજ ગાડીમાંથી ઉતરેલી.”

કાંઈ ગડબડ સડબડ સંભલાતાં ખોરશેદ ધોત્યાપરથી ધડક દધ ઉઠીને ઉભી થઈ ગઇ. પીલુસ ચોંકી જઈ એકદમ જાગી ઉઠ્યો. ધનાપ્રુઈ પગમાં સપાટ નેરથી દાખી બહાર વરન્ડા તરફ દોડી ગયાં અને સર્વ નોકર આકરો ખેડી ધ્રુજ અકેકનો ચહેરો ભોંપવા લાગ્યા !

“કેમ, ધનબાઈ, તમે હજુ જીવોજ કે? ઘેરની બાઈને જોઇ બધાં મુવાં એમ સમમબકમ સા વરે થઇ ગીયાં? મમ્માની પાસે આવતાં નુનેબી ખેડીક લાગતી હોસે, પીલુ ને આય એવણુ કોણુ? પીલુ, ધભાંતી નવી માય કે?”

મુવાછુટા! ત્યારે દીનુજ ખરેખર પોતાના ભરથારને ત્યાં પાછી દોડી આવી હતી ?

“ચાલો, ખસી જવ, બધાં મારી આગલથી; મારા ઘેરની હું માલેક છઉં, મારો વર કહાં છે? મારા ઓરડામાં મને જવા દઓ.”

“તે તારા હાથપગ કોણુ ધરી રાખ્યાજ ને !” ગુસ્સાથી એકાએક તપી જઇ ધનાપ્રુઈએ જવાબ વાળ્યો, “રહી રહીને હવે આજે ધણી છોકરાં યાદ આયાં કે? આય ઘેરમાં તું તો મરતાંબી પગ નહિં મુકવાની ઉતીની?”

“હું કોઇનું જરાબી નથી સાંખવાની, ધનબઈજી, બધા આગલા દહારા તમે હવે ભુલી જાજો. તમ મુવાંએજ મારા હીરા જેવા વરને મારી વિરૂધ્ધ ઉકેરી બગાડી બગાડીને ધુર કરી નાંખ્યો; પણ હવે તે ચાલશે નહિં.”

“તારો વર તુને હીરા જેવો હવેજ લાગેજ કે? તું તારા વરને મલવા આવીજ કે વરના પૈસાને?”

ભોલાભાલાં ધનબાઈ મનના કાંઈ અજબ જોશથી જવાબો આપતાં રહ્યાં. તેની સાંમે ઉભેલી આ દયાહિણુ પરણેતરને દાબડામાંના ભુત મિસાલ આજે હવે એમ એકાએક પ્રુટી નીકળેલી જોઈતેવણુને નસલી અને એ નાના પ્યારાં ભુલકાંઓ માટે અજબ લાગ્યું.

“હું તમને ફરીથી ચેતાઉંજ, ધનબઈજી, કે મારાજ ઘેરમાં રહી મારા

વરતું હરામનું ખાઈ બધાં આય હલકાં પીંજરડાંઓના દેખતાં મારું અપ-
માન કરવાનોજ જે તમારો વિચાર હોય તો એકદમ તમારે આય ઘેરબાર
છોડી ચાલો જવું. તમારાં જેવાં મુવાં બધાં ખોરાં આપરયાંઓનું હવે હું
મહેનું જેવાખી રાજી નથી.”

“અડી કોણની બલાને જે,” અંદર ચાલી જતાં ધનાક્રુષ્ટ બોલ્યાં,
“ફેડ તારૂં માથું ને કહાર રાતું.”

તોકરો ગભરાઈ જઈ વગેસગે થઇ ગયાં.

“કાંય, પીલુ અંદર કાંય ચાલી જાયછ? આય એવાણુ તારાં કંઈ સગાં થાય કે?”

“નાલ્લાં નિર્દોષ અચ્ચાં આગલ એવું એવું શું કામ બોલોછ, જી,”
ખોરશેદે નરમાશથી કહ્યું. “નાલ્લાં બે અચ્ચાંઓની સંભાળ રાખનાર હું તો
એક હલકા પગારદાર ચાકરડી છઉં. મારા શેડ તો આજે બે દિવસ થયાં
કામસર સુરત ગીયાછ તે આજકાલ પાછા આવી લાગશે, બાઈજી.”

“આય પેલી ઘેલી ધરડીએ તમુને ખી બધું બરોબર બોલતાં શીખ-
વેલું લાગેછ.” માથેથી સાડીની સોડ કહાડતાં દીનુએ કહ્યું, “મારા ઘેરમાં
હવે હું આવી લાગીછ એટલે તમે બધાં હલકાં પીંજરડાંઓએ અડીથી
રૂપસદ લેવી પડશે.”

“બાઈ સાહેબની જેવી મરજી,” અંદર જતાં ખોરશેદે નમીને કહ્યું.

હાથે થેભો દઇ બિચારાં ધનબાઈજી પોતાના ઓરડામાં એકલાં બેસી
રહ્યાં. ગભરાટ-અકળાટ અને ખભરાટ ! ખીનું કાંઈજ નહીં.

નસલીના ઓરડામાં પોતાનો સામાન ગોઠવાવી દઈ દીનુ આખો
આલીશાન બંગલો દરેક ઓરડામાં ફરી ચીપી ચીપીને તપાસવા મંડી ગઇ.
ધનાક્રુષ્ટના ઓરડામાં ઘુસતાં સમેત નાકના ફિક્કડાં ફિક્કડાં દઇ દરવાજાને બંધ
કરી નાખી ધડાક દઇ તે પાછી બહાર નીકળી પડી. ધનાક્રુષ્ટએ ઉડી તે દર-
વાજાને પાછો ખોલી નાખ્યો.

“મારાં અચ્ચાંઓને તમારાજ ઓરડામાં સુવાગેછ કે?” ખોરશેદના
ઓરડામાં દાખલ થઈ દીનુ બોલી, “હું આવીછ એટલે તમુને હવે મારાં
અચ્ચાંઓની ચાકરી કરવાની જરૂર રહેશે નહીં. ધભાં કલાં છે, ધભાં ધભાં?”

“હ, જરા આસ્તે બોલો, બાઈજી,” ખોરશેદે હળવેથી કહ્યું, “ખુચી જરા હમણાજ સતીજ તે સાદ સમજી જ્યકાને ઉડી જશે.”

“મને અહીં આવેલી જોઈને તમે તો નથી જ્યકા ઉડ્યાંની ? આય મુવાં બધાં નોકર ચાકરોને મારા ઘેરમાંથી હાંકી કહારશ નહીં તાંહ સુધી હું જપવાની નથી. મુવાં બધાં આખ્યાખ્યાઉં બની માથે ધરતી લઈને ફરતાં લાગેજ. મારા વરને તો આવવા દેઓ ! તમે બધાં લુચ્યાઓએ મારી ગેર-હાજરીનો લાભ લઈ બિચારા મારા ગરીબ ગાય જેવા વરનું માથું ફેરવી નાખેલું લાગેજ.”

ઘરમાં સઘળાંઓના મનથી આ બધું અચ્ચિતજ એક સ્વપ્નું હતું ! એક ગાંડા હાથી મિસાલ ઝનુનથી દીનુ આખ્યા બંગલાના ચારે ખુણામાં દોડ્યા કરી તમામ મામલો તપાસવા લાગી. લખેસરી ભરથારના ઘેરમાં પાછી આવેલી આ મહોરદાર શું કહેવા ચાલતી હતી ? પોતાના ઓરડામાં ગુપચુપ ભરાઈ બેઠેલાં ધનાકુધની આંખોમાંથી આતશનો ગોચા અંગાર વરસતો હતો.

“અહિં આવ, પીલુ, એકદમ મારી આગલ આવ; હવે એવણુના હાથે કપડાં બદલવાની જરા બી જરૂર નથી.”

નાના પીલુસે પોતાની માદર તરફ એક સ્થિર નજર નાંખી અને બીજીજ પલે તેણે ખોરશેદ તરફ પાછી ડોકી ફેરવી નાખી.

“કેમ, પીલુ ? તુંને મુવાને બી બધી તાલીમ બરોબર મળેલી લાગેજ. મમ્માની પાસે આવતાં તારા પગમાં લકવો થાયજ કે ? ખમી જનવ અહિંથી ને મારાં બચ્ચાંને મારા હુકમને તામે થવા દેવ.”

“જા, પીલુસ, તારા મમ્મા આગલ જા; મમ્માની સાથ એમ નહિં કરયે,” તેને પસવારતાં ખોરશેદ બોલી; એક ડગલું પણ આગળ વધ્યા વિના પીલુસ ખોરશેદના પાંસાંમાં ચીટકા બેઠો. અજબ ખુદરત ! કલેજનાં કટકા જેવા આ નાના નિર્દોષ બચ્ચાંને પણ પોતાની બહાલી માદર આગળ જવા ગમતું નહોતું ! અરે—તેના તરફ પુરે પાંધર જેવા પણ તેનું દિલ થયું નહિં.

“હજી મુવો આગળના જેવોજ રહી ગયો; હવે તે હું ચાલવા દેવાની નથી. મારું બચ્ચું મનેજ નાકરમાન થાય; તે કેમ સંખાય ?”

“ભારતીના હાથ ભાંગેરે, રાંત ડાકણ !” પીયુની બુમો સાંભલી
ધનાકુદ્ર ઝોરડામાં દોડી આવ્યાં.

(પાનું ૧૭૭ મું.)

ભેજાંની પાગલ બની ગયલી આ દયાહીણુ માતા તે નાનાં નિર્દોષ બચ્ચાં આગલ ધસી જઈ તેને જોરથી ધમોલા દેવા મંડી ગઈ. દીનુને જરા શાંત પાડવાની ખોરશેદની તમામ કોશિષ પાણીમાં ગઈ. આ ધાતકી સંગદિલ માદર તો પોતાનાં બચ્ચાંની જરા પણ દરકાર કાઢા વિના તેને જોશથી મારતીજ ગઈ; તેના હાથમાંની આંગલીની વીંટીનો ધા પીલુસના ગાલપર પડવાથી તેમાંથી લોહી બહવા લાગ્યું.

“મને કાંય મારોછ? મને શું કામ મારોછ?” જોરથી બુમો પાડી પીલુસ મોટેથી રડવા લાગ્યો, “વરી પાછાં તમે મારામારી કરવા આયાંછ; હું કદી—કદીથી તમારી પાસ નથી આવવાનો. ધનાક્રુષ્ઠ? ધનાક્રુષ્ઠ?”

“મારતીના હાથ ભાજેરે, રાંન ડાકણ?” પીલુની બુમો સાંભળી ધનાક્રુષ્ઠ ખોરડામાં દોડી આવ્યાં, “તું કોઈ માય છે કે કસઈ? આવવા દે તારા વરને પછી તારે વલે કરાકેંછ. પેટના બચ્ચાંને એમ મારતાં તારાં આંતરડાંમાં વળખી નથી આવતા?”

“ચાલી જવ, આય ખોરડામાંથી.” દીનુ પાછી ઉસ્કેરાઈ ગઈ, “તમારું કાર કરો હવે અહીંથી! મુવાં બધાં અવરદશાઓનું મહોનુંખી જોતાં મને કંઈ થઈ આવેછ,” એટલું બોલી દીનુ પોતાના ખોરડામાં દોડી ગઈ.

ખોરશેદના ગાલોપરથી આંસુના રેલાઓ સરવા માંડ્યાં. પીલુસના કપાલ પરનો જખમ ઘોતાં ઘોતાં તે જરજર રડવા લાગી. ધનાક્રુષ્ઠ પોતાના મનમાં તરેહવાર શબ્દો બોલતાં બેડાં. ઘરડાંના દિલમાં ક્રોધ અને કહેરના સોહસા કિંતા હતા. તેવણુને એવી તો ઝાંઝ ચહડતી હતી કે જો તેવણુના હાથ સખરદબર મોકળા હતે તો દીનુનું પાંખડું ધરી તેને અંગલાની બહાર હાંકી કહાડતે પણ લાઈલાજ અનુનમાં ગુપચુપ બેસી રહેવા સિવાય હાલતુરત કશો છુટકોજ નહોતો.

ખીંછ સહવારે નસલી પાછો મુબહ આતી પહોંચ્યો. ખોરશેદ તેને જશ્દીથી પાછા કરવા એક અગત્યનો તાર ગઈ કાલેજ ધકેલી દીધો હતો. ઘરમાં સઘળાંઓને શાંત અને ગંભીર જોઈ તે એકાએક ઉજળો સપ બની ગયો. દીનુ સહવારની કેથે બહાર નીકળી ગઈ હતી.

પોતાની પરણેતર પાછી પોતાના ત્યાં આવી લાગી હતી. ખોરશેદના મ્હોંડેથી તમામ વિગતવાર અહેવાલ સાંભળતાં અને નાના નિર્દોષ પીલુસના કપાળપર ઉંઠો જખમ બેતાં નસરવાનજીની છાતીમાં ગુસ્સા અને જુમ્સાનો ભભુકો ઉડવા લાગ્યો. લખ્ખોની મખલખ દોલત ધરાવનાર આ શખ્સના તકદીરે એક બીજે નધારેલો ઝાંક ખાધો હતો. આ એક દયાહીણ વંત્રીનું—તેની કાયદાપુર્વક પરણેતરનું—ગળું બે હાથોએ ભચડી નાંખતાં તેને કોણ અટકાવનાર હતું ! ખોરશેદનો શોકાતુર રહેરો નિહાળતાં નસલી હઝારો વિચારોમાં રોકાઈ ગયો.

“હવે તું છે, તારી ઐરી છે ને તારું ઘેરઆર છે, દીકરા નસવાન,” પાસેની ખુરચીપર બેસતાં ધનાઢુધ મિન્નતગરીથી બોલ્યાં, “આજે બખ્ખે દહારા થયાં એ તારી ઐરીના રંગદંગ બેતાં બધો જીવખી બેગર થઈ ચાલ્યો. એના તાનાટપલા કોણ ખમે ? તુંખી અખ્ખમ્મહ રદયો ઠરીફમ થયોછ એટલે મને હવે મારા ઘેરઆર જવા દે. મારી ગરીબની ઝુંપડી મારે મનથી હવે લાખ વખત ભલી.”

“ધનાઢુધ, ધનાઢુધ,” નસલીએ હળવેથી જવાબ દીધો, “તમે શા સાફ એટલાં બધાં ગભરહ જવોછ ? તમે તો મારાં માયજીનીજ ગરજ સારીછ તે હવે મને ને આય બચ્ચાંએને છોરીને ચાલી જશે ? મેં શું કસુર કર્યો ? તમે બધાં ગુપચુપ બેસો. એ હદ કુદાવી ગઈછ તે હું એને હવે જરાખી ફાવવા દેવાનો નથી.”

યા ખુદા ! ઉંઠડો હવે કેઈ તર બેસશે !

પ્રકરણ ૩૧ મું.

—:૦:—

ફેનીઆઈ ધરયાં ધરાતાં નથી !

“જોવની, જીલુબધ ? ચાંદનકાકીને કોઈ પુછે ?” ફેની ફફડવા લાગી “જોવણુના પેલા સાંભળગોટા સોલીસીટર તો અહીં પડ્યા પાંચરયા પડી રહેછ

ને તે જાણે ઓધું હોય તેમ ચાંદનકાકીએ તેવણના ધણીયાણીનેથી આપરી અધાની સાથ રહેવા બોલાવ્યાંછ. છી !”

“હારે, માય ?” પાસે બેઠાં જીજુઆઈએ ટાપસી પુરી, “એ સોલીસીટરની ઐરી તો બિલકુલ ટુદનાં-માસી મુઠ્ઠિ, ચાંદનઅધનેથી ખાલી બેઠેનાં લાગાંછ.”

“એવાં એવાં હલકાં હળમડાંઓ ડોસાંને ગમેયજ કેમ ?” ફેની પાછી તપી ગઈ, “હુંબી તો ખરી કે એ સોલીસીટર સાહેબનાં ધણીયાણીની લેવરી અધાનાં દેખતાં વેહેંચાક ? પછી ભલે ધરડાંને ગમે તે કરે.”

“ફેની, ફેની, જરા ધીરી પડ !” જીજુઆઈ શીખામણ દેવા પડ્યાં, “અધાને એમ સામટાં છેડી દેવામાં સાર નહિં. સોલીસીટરપર ધરડાંનો જખરો વિશ્વાસ છે ને આજે કોઈપર ભરોસો નહિ રખાય.”

ચાંદનઆઈના સોલીસીટરના ધણીયાણી અચ્ચિત્તજ એક સકરદલા જેવું ઓડલો-ગોડલો બેઠું હતું ! અફેણીની અરણી જેવાં માતેલાં અને કંચાઈમાં તો હાથમાં પકડવાની એકાદ વોકીંગ-સ્ટીક ! દરેક જણને ખુશ રાખે તેવાં પણ કોઈ કોઈ વેળા ભર ટેઅલપર એવો આટો આફનારાં કે પાછળ ઉભા રહેલા નોકરો પણ દસવાનું થોભાવી ગઈ નહિં. તેથી તો બીચારા સોલીસીટરના અરડે વારંવાર પાણી કિતરતું હતું.

ફેની આજકાલ ધરણતું આધણ્યું ધઈ લાગી હતી. પોતાની ફિકર ચિંતામાં તે ગીરફતાર થઈ ગઈ હતી. તેની નજર સામે સોલીસીટર આવતાં આ આઈસાહેબ ધુખરાયલાં છાણાં જેવાં મ્હોડાં સાથ થોભરો ચલડાવી દેતાં હતાં. ચાંદનકાકી જોય નહીં તેમ સોલીસીટરને તે હવે વારંવાર અપમાન કરવા લાગી. મુઝામાં હતી સોલીસીટર સાહેબ આ મિમ્મજના બોરયાંથી જરા દુરજ રહેવાનું પસંદ કરતા હતા.

“મરેરે, ફેની તો કંઈ સમજતી નથી,” જીજુઆઈ મનમાં અખાળવા મંડ્યાં, “બેગનાં દોઢ મણની રાઈ રાખીને ફરેછ તે અધાંજ રખડી જઈશું તેનું કેમ ? ગરીબ ગાય જેવી પેલી બિચારી જર સાથથી એ નાહકનાં છિતરાં શોધતી ફરેછ; એને સવખતે ચેતાવેલી સારી.”

“ફેની, ફેની, તું અંદર છે કે?” ફેનીના ઓરડાનો દરવાજો થોકતાં જીલુબાઈએ કહ્યું.

“કાંય ? શું છે, જીલુબાઈ ? ચાંદનબાઈનો જીવ બગડી આવ્યો છે કે ?” ફેનીએ હસતાં હસતાં દરવાજો ખોલ્યો, “તમે એટલાં બધાં સીરીયસ થઈ જાવો છો, જીલુબાઈ, તારે મને તો મુઠું કંઈ જાણે હસવું આવે છે જો ?”

“ફેની, એમ ઘેલાં ચેડાં ના કહાર ને મારે જરા ધ્યાનથી સાંભલ. બધાજ દહાડા એમ સરખા રહેવાના નથી.”

“તમારે જે બાવણ કરવું હોય તે બધું સામટું બોલી દેઓ; જીલુબાઈ; હુંબી આય બેડી છે.”

“રસ્તમજી સોલીસીટર તારાપર જાણે છેડાયલા લાગે છે; ફેની. ડોસાં સાથ એવણ કંઈ લુસલુસ વાત કરતાંતા ને મને જોઈ મુંગા રહી ગયાં.”

“એટલે તમે કહેવા શુ માંગો છો, જીલુબાઈ ?”

“બસ એજ કે એ રસ્તમજીનાજ હાથે બધાનું કાટકું નહિં નીકળે તે ખુબ સંભાલજે. હું તુને સતર વખત કહી ચુકી, ફેની, કે ડોસાંનો એવણમાં દરેક ભરોસો છે ને પછી ‘લેને ગઈ પુત—ને ખો આઈ ખસમ’ જેવું નહિં થાય.”

“હી ! હી ! હી ! હી !” ફેની ખડખડાટ હસી પડી, “તમે બધું કેવું સોજીવું ને સુક્યાણું બોલ્યાં, જીલુબાઈ. મને તમે એમ ધારતાં હોવ કે એવા હલકા પિંજરડાઓને દરેક વાતમાં હાજી—હા કહી મારે રાજી રાખવા તો તે મારાથી કડીખી બનવાનું નથી. હીરામાણેક ખાનદાનની લખખોની દોલતને ખાતરખી નહિં.”

“આય જેવું કની ! વરી પાછી તું તપી ગઈ,” જીલુબાઈ ઠંડે કલેજે બોલ્યાં. “ખરું કીએ છે ને ખરું લાગે છે ! તારાં શીરીનબાઈ મારાંબી તે દહારે એમજ બોલતાં નાં.”

“શીરીનબાઈ મારી એમ કાંય નહિં બોલે,” ફેની વળી પાછી ખભરી બેડી, “એવણનેખી હજી કુમી પરણાવવાની છે તે ચાંદનકાઠીની ગોરસી કર્યાજ કરશે.”

“પણ ઘરડાંને રાજી રાખવામાં તો તુનેજ કાયદો છેની ? ફલી સાથ તુને એવણુ ઠેકાણુ પાડવા માગેછ. બધું નકકી થઇ ચુકુંછ તો ફેની હવે હાથે કરીને પગમાં કોદારી કાંચ મારેછ ? બધો પૈસો કુટુંબમાંજ સચવાયલો રહે તે જોવા હું ખુશી ને મારો ખુદા ખુશી.”

“ને બાકી જે તેમાં તમારો ભાગ પડ્યા વગર રહેશે કે ? વારસો ફલીને મળે કે મને—તે બધું એકજ છે.”

“એમજ કે, માય ?” જીલુબાઇએ સવાલ પુછ્યો, “હા ! હું ધારુંછ કે તેમજ થશે !”

ફેની ધડીભર ચોંકી ગઇ ! જીલુબાઇના સવાલમાં કાંઈ બેદ તો સમાયો નહોતો ?

“અલબત્ત તેમજ બનશે,” ફેની પગ અદ્રાળી બોલી, “તમારા મનમાં તે સારું કંઈ શક છે ?”

“કોણુ જાણે ! નહિ ! જરાબી નહિ ! ને તેથીજ હું તો તુને ચેતવણી આપી ચુકીછ. હવે તારે ગમે તેમ વર્તજે. તારું ભવિષ્ય તારા હાથમાં.”

કારારના જીવે જાંપીને ખેસવા અને સુખ્યે ખાવા ફેનીને ગમતુંજ નહોતું. હમણું હમણું જરા જરામાં તેને વ્હાર આવતું હતું. જીલુબાઇના જવા બાદ આ બેઝાં—ગેપ છોકરી ખુબ ખળભળાટ સાથ ફફડતી ચટકતી નીચે દોડી ગઈ. હોલમાં દાખલ થતાંજ તેની નજર જરપર પડી. સાદામાદા પોષાકમાં પણ આ છોકરી કેવી દિલપત્રીર અને દેખાવળી લાગતી હતી. તેના બાલો હોરવામાં આજે નધારેલો ફેરફાર દેખાતો હતો. કોઈ કારીગરનો હાથ તેમાં જરૂરજ હતો—તેની ગોરી ગરદનપર એક મોંઘીદાટ મોતીની માળા હતી. ચાંદનકાકીએ જરનો ઠંઠેરો આજે જરા વધાર્યો હતો !

“જરીપુરાણા જમાનાની સાડીમાં બી મુઠ શોભેછ,” પોતાની દેખાવળી હરીફપર તિરસ્કાર અને તુચ્છકારની એક તિક્ષણ નજર નાખતાં ફેની મનમાં ફફડવા લાગી, “શું એનો છણુકો છે ? રાન મનમાં શું ખાંડ ખાતી હોસે.”

ફલી પણ આવી લાગ્યો. એ આ શું કહેવાય ? હોલમાં પગ મેલતાંને વાર ફલી પણ જરને ટીકી ટીકીને ભોંપવા મંડી ગયો. આ મામલો જોતાં

ફેનીનું અંતઃકરણ ઝોળા ખાવા લાગ્યું.

એ ફલી શું કહેવા ચાહતો હતો? ફેની ત્યાં બેઠેલી તેની ગમ ઝાંખીને જોવાની દરકાર વરીક તેણે કીધી નહિં અને બસ જરનેજ ટીકતો એક પથ્થરનાં પુતળાં મિસાલ તે હજી અસ્થિર ઉભો રહ્યો હતો? આ ગામડ્યન પોરીથી તે અંબઈ તો ગયો નહોતો? જીલુબાઈની ગંભીર તાકીદ યાદ આવતાં ફેનીએ હોઠો બીડી દીધા. બહારે, દુન્યા! ફેનીને જરા જોવા માટે ફલીને હજી દુરસત મલી નહોતી અને મહે પણ શી રીતે! પોતાના કાતિલ હરીફનેજ તે તો ક્યારનો જોતો ઉભો હતો. ફેની માટે આ કેવો સિતમ!

આજે ચાંદનબાઈની દાદ પણ ક્યારની બળી ગઈ હતી. જરા જરામાં ધરડાં વાવિઝાડાંમાં પડી જતાં હતાં. કોઈની પણ સાથ તેવણ દિલ ધરી વાતચિત કરવાની હાલતમાં નહોતાં. આજે તો તેવણ પોતાના સોલીસીટર-નેજ પોતાની બાજુમાં બેસાડી રાખી ક્યારના કોઈ ખાનગી ધુસધુસમાં પડી ગયાં હતાં.

“કેમ, રસ્તમજી? છોકરી કેવી લાગેછ? તમુને ગમેછની?” ડોસાએ હળવેથી પુછ્યું.

“છે! ઘણી મજાહની લાગેછ,” રસ્તમજી બોલ્યા, “પણ ભેગાંમાં તો સત્તર મણની રાઈ રાખીને ફરેછ!

“તમે કોણના સાર બોલોછ?” ડોસાના મિત્રજનો પારો ચહડી ગયો, અરે, હરવાયા રે તમે? આંધજો કહે ભિંત—તો બહેરો કહે મસીદ! હું મારી ભાનજી જરના સાર પુછું તાહરે તમે પેલી ફેનીની વાત કરોછ.”

“હં! હં! જરના સાર? નહિં! એ છોકરી તો ઘણી નમાની ને ડાહી લાગેછ; હું તો સમજ્યો કે તમો બાઈજી ફેનીના વરે પુછોછ.”

“તે મારી ફેની તમુને નથી ગમતી કે, રસ્તમજી?” ડોસા પુછતાંજ રહ્યાં.

“મને ગમી ને નહિં ગમી, બાઈસાહેબ,” રસ્તમજીએ જણાવી દીધું, “તમારા ભત્રીજા ફલીને ગમી એટલે બસ.”

“ચાલો-ચાલો-માંડી વારો. એક વાતપરથી બીજી વાતમાં કહાં કુદી પડ્યા. વખત આવે વિચાર. વખતનાં ગીત વખતે ગવાશે.”

ફલી ક્યારનો જર પાસ ઉભો રહી તેને એકાગ્રદ્ય ચિત્તે ભોંખ્યા કરતો હતો તે તો ડોસાંએ તેમજ સોલીસીટર સાહેબે પણ જોઈ લીધું !

—————:(૦):—————

પ્રકરણ ૩૨ મું.

—:૦:—

છેલ્લે પાટલે !

આલીશાન ચાંદન—કાઝાના વિશાળ બગીચામાં નોકરો અને માલીઓની જરા વધુ ધમાલ આજે દેખાતી હતી. કમ્પાઉન્ડનું ખુણેખુણું સાફ કરવા માટે ચાકરોની એક મોટી ફોજ સહવારથી કામે લાગી ગઈ હતી. બંગલાની અંદર બારી બારણાંઓ લાકડકામ અને કાચો વિગેરે ધત્તી ધત્તીને સફા કરાવવા માટે પારસી કારભારીને બાઈસાહેબ તરફથી સમ્મખતમાં સમ્મખત તાકીદ આપવામાં આવી હતી. બરોબર ત્રણ દિવસ પછી ઘરડાં ચાંદનબાઈ પોતાનું પંચોતેરમું નવું વર્ષ ધામધુમથી ઉગાડત્રા ચાલનાં હતાં જે પ્રસંગ માટે સઘળાં નજદીક દુરતાં સગાંવડાલાંઓ આજે દલાડાઓ થયાં ચાંદન—કાઝામ આવી વસ્યાં હતાં. તે ઉપરાંત કેટલાક બહારના ઓલખીતાંઓને પણ ઈજનો મોકલાવવામાં આવ્યાં હતાં. ડોસાંની આ બધા ધમચકરી અને લખલુટ ખર્ચ ચોક્કસ સગાંઓને જરાપણુ ગમતો નહોતો.

બિચારી જર જીલુબાઈ આગલ બેરો એલાર—પેલાર વાતચીતમાં જરા રોકાયલી હતી એટલામાં ફેની ધસારાખંધ દોડી આવી.

“જરે, એઈ દુકતી, ચાંદનકાકા તુને કહારના લાંક મારેછ તે તાસ કાનો બહેરા થઇ ગીયાજ કે?”

એક શબ્દ પણ બોલ્યા વિના જર સિતાબીબી ઉડી નીચી મુડીએ ચાલી ગઈ.

“બધાં બહારનાં લોક પારડીમાં આવવાનાં છે તે ચાંદનબાઈને એ છેલ્લું

રીના સાર કહારની ચટપટ થાયછ,” ફ્રેનીએ જીલુબાઇને કહી સંભલાવ્યું, “એક તો બરોબર બોલવાના વાખા ને રીતભાતના સકાર નહીં. કાકી કહેછ તે બરાબરજ છે કે સોજ્જન કપડાં ખેરીને ફરતાં હરતાં ને લોક સાથ બેલાતાં એ દુકતીને આવડતું નથી એટલે પારટી ખલાસ થાય તાંહવેર એ એના ઓરડામાંજ ગગડી રહે તો સાર; નહીં તો હીરામાણેકના ખાનદાનને એખ લાગશે.”

“કાંય, એની સાથ તું એમ કાંય કરેછ, ફ્રેની?” જીલુબાઇ દિલની સામ્યી દાઝથી બોલ્યાં, “મલી સમજ એનાં કપડાં લત્તાની આપરે કંઈ બરોબર ગોઠવણ કરતે. ગમે તે પણ માયબાપ વગરની એ બિચારી છોકરી આપરીબી એક સગીજ કહેવાય.”

“જીલુબાઇ, એમ કે?” કમ્મરે બન્ને હાથ ટેકવી ફ્રેનીએ કહ્યું, “મકુન્જે નવી સગીપર એટલું બધું હેત કહારથી દોડવા માંડ્યુંછ? તમેગી કની એક એક સોડાવાટરની બાટલી જેવાંજ છઓજો?”

ફલીને બહાર બગીચા તરફ એકલો જતાં જોઈ ફ્રેની નાકના ફિક્કડાં ફિક્કડાવી જીલુબાઇ આગળથી ચાલી ગઇ. ફલીને જરા એકાંતમાં મલવા માટે ફ્રેની ક્યારની પોતાના મનમાં વટવટો કર્યા કરતી હતી પણ એ છોકરાનો પત્તો મલ્યોજ નહીં. પૈસા સબંધી એની મુસ્કેલી આશાન થઈ હશે યા નહીં તેથી ફ્રેની હજી બેખબર રહી હતી. ફલીનો ચહેરો જોતાં તે એટલો બધો ફિક્કરમંદ તો નહોતોજ દેખાતો.

“ફલી!”

પોતાનું નામ સાંભળતાં ફલીએ ફક્ત એક ટુંક ઝડપી નજર તે છોકરી તરફ ફેંકી. તેણે ડોકી ફેરવી દીધી. ફ્રેનીની ચુસ્સાવાલી અને અદેખાઇની ભરેલી આંખોએ ફલી આજે જરા કંટાળેલો દેખાતો હતો. તેનો ખ્યાર રખેને તે ગુમાવી બેઠી હોય તેનો છુપો ધરકો આ છોકરીની છાતીમાં પડ્યો.

“કાંય, ફ્રેની? શું કહેવા માંગેછ? એટલી બધી હાંફળી હુંફળી શાની બની ગઈછ? મારા જીવને જરા ગમતું’તું નહીં તે બગીચાની ઠંડકમાં એકલો અહીં બેસવા આયો તો તુંજ આવી લાગી.”

ફેનીએ કશો પણ જવાબ વાલ્યો નહીં. ફલી તરફ એકચિન્તે ટગરટગર ટીકતાં આ છોકરીની ખાત્રી થઈ ચુકી કે ફલી તેનાં તરફ બદલાઈ ગયો હતો. તેનાં ખુબસુરત ખોળા કપાલપર જરા જરામાં ઉંચે ચિલ્લો ચઢી જતો તેણે સાફ જોઈ લીધો.

“ફલી!” તે પછું બોલી. “તારી આગળ હું અહીં આવીછ તેથી તુને કંટાળો છુટેછ કે? છેલ્લાં મહ્યાં તેજ—પછી તું તો પાછો ફરક્યોજ નહીં. મકુંજે તારાં કરજની—ને પૈસાની—તેં શું ગોઠવણ કીધીછ?”

“તે બદલે તુંને તરફી આપતાં મને તો શરમ લાગી ને તેથી મેં મારું સુજ્યું કરી લીધુંછ,” ફલીએ ઠંડે કલેજે કહ્યું.

“તારું સુજ્યું તું કરી ચુકોછ? મારવાડીઓને વરી પાછી સહી ચિતરી આપી કે?”

“મારવાડીઓ!” તાનાજનીથી તે પાછું બોલ્યો.

“એ ભારી જામમ પાછો ખેંચવા આગમચ તુંને ધડીભર મારોખી ખ્યાલ નહિં આયો? મારોખી હાથ જરા ભીડમાં ઉતો ને કપડાંના આંકડાઓ મનેખી ચુકવવાના ઉતા તે તો તું જાણુતો’તો, ફલી, તે મારી પોતાની મુશ્કેલીનો વિચારખી તુંને નહિંજ આયો?”

“ખાલી માથું ના ખા ફેની,” મ્હોંમાંની સીગાર જમીનપર ફેંકતાં ફલી બોલ્યો. “હું એવી આશામાં રહ્યો કે તું તારું પોતાનું ફેાડી લેશે. મને ચાંદનખાંતો ને મારાં ભવિષનો ખી વિચાર કરવાનો છે કે નહિં? પણ તારા પૈસા તો તુંને મલી ગીયાની?”

“મારા પૈસા! મારા પૈસા!” એક નિશાસો નાંખતાં ફેની બોલી, “હા—ફલી, મારા હાથમાં પૈસા આયાછ ને તું જો મારી પાસ પાછો આયો હોતે તો મારવાડીઓનો આશરો લેતાં હું તુંને અટકાવી શકતે.”

“એટલે? તું કહેવા શું માંગેછ?”

“બસ એટલુંજ કે મારા કાલાવાલા કરીને જે પૈસા તું માંગતો’તો તે આખખી રકમ તારી સેવામાં હાજર છે.”

“બાઈ જોવ! ફેની, તું શું બકેછ?” એકપરથી ફલી ઉભો થઈ

ગયો, “મેં તો ધારયું કે તું મને મદદ કરવા માંગતી’તીજ નહિં. તાહરે તેં શું ડોસાં પાસથી આખખી રકમ ઓકાતી ?”

“નહિં—ફલી ડીયર ! તેમખી નહિં,” તેનો હાથ પકડી લઈ તેને પાછો બેસાડી ઈઈ ફેની બોલી, “મેં પોતે એ આખખી રકમ પેલા કાંધી. તારે ખાતર—મારા ફલી—તારે ખાતર મેં એક પાપનું કામ કાંધું. હું તુંને મદદ નહિં કરતે એમ માની લેવામાં તેં થાપ ખાધી. અરે ! તારે ખાતર દુન્યામાં હું કંઈખી કરવા તૈયાર છઉં.”

બોલતાં બોલતાં ફેનીનો મ્હોરો ચાદર જેવો સફેદ બની ગયો. ગબરાટ અકળાટની અચુક નિશાની તેના તમામ મુખપર મોજુદ હતી.

“તું શું બોલી ? તે શું કીધું ? મારે ખાતર કંઈ પાપનું કામ ? જરા ખુલાસાથી બોલની. ફેની ?”

“જો સાંભળ !” અને એટલું બોલી ફેનીએ થોડીવાર તેના કાનમાં અલ્લકસે કાંઈ કહી દીધું.

“યા ખુદા, ફેની, ફેની ! તું શું બકેછ ?” ફલી ઉશ્કેરાઈ જઈ જોરથી પોકારી ઉઠ્યો. “કનકાઉન્ડ છટ ! બસ ? ફક્ત એજ દોજખી રસ્તો તુંને સુજ્યો ? બુદ્ધાને—બનાવી રમાડી ઈઈ પેલો હીરાનો હાર વાપરવા લીધો ને તારા ઝવેરીના તાંહ મારગેજ મુકી રકમ કહડાવી.”

ફક્ત થોડીજ મિનીટો—કે જે તેને ખાસો એક કલાક જેટલી લાગી—તેટલો વાર ફલી તાઅજુખીથી મુંગો મંતર ઉભો રહ્યો. ફેની તો એવીજ ગણત્રીમાં હતી કે તેની હિમ્મતની આ કહાણી તેના મ્હોરેથી સાંભળતાંને વાર ફલી ઝનુની ખ્યારથી તેને પોતાના પાસાંમાં દાખી નાખી તેના પગલાંને અચુક બહાલી બતાવશે પણ ફલીના ટસટસ થતા ડોળાઓ જોઈ તે છોકરી બે ઘડી દંગ થઈ ગઈ.

“એક છેલ્લે પાટલે બેઠેલી ગાંડી બેમગજ છોકરીનું દોજખી કામ ! એક દિવાનું પગલું,” ફલી વળી પાછો બોલ્યો, “ધરડાંને એમ બનાવવા ને જાણસ ચોરવા આગમય તારે જરા વિચાર કરવોતો. તારું ભેળું બેળું ખસી ગીયું’છ કે શું ?”

“બહુ મહેરબાની ફલી, તારી ઉમદા સર્ટીફિકેટ સારૂ મોટો આભાર” ગંભીર ચહેરે ફેની બોલી, “હું એક ચોર ને તે બી તારેજ ખાતર! મારાં કામની બસ આટલીજ કદર? બહારે દુન્યા! એ જાણુસ ડોસાં પાસથી મેં જરા પહેરવા માંગી લીધી તેમાં ખોટું શું થયું જ? બધી જાણુસ સલામત છે.”

કશેા પણ જવાબ દીધા વિના ફલીએ તિરસ્કાર અને તુચ્છકારથી પાછું તેની તરફ જોયું.

“ફલી, મારા લવ, તું એમ તપી ના જા, જરા ધીરજ ધર.” થોડો વાર પછી તેની આગળ જઈ ફેની તેનો બરડો પસવારવા લાગી, “ધાંખરી જીવી જીવીને હવે કહાં સુધી જીવવાની છે? એ કંઈ લાંબો વખત હવે કહારે એમ મને તો લાગતું નથી; આજે ત્રણ ચાર દહાડા થયાં એસપીરીનની ગોળી હું ને આયાજ આપ્યેછ. કહેછ કે એસપીરીનથી કોઈ વખત ઘરડાંખોખાંતું હાર્ટ એકાએક બેરી નાચછ એ શું ખરું હોસે?”

ધિક્કાર અને તિરસ્કારની એક બીજી ઝતુની નજર ફલીએ ફેની તરફ ફેંકી. ફલીની ઉદ્ભાતી છાતીમાં હમણાં કેઈ લાગણી પસરી રહી હતી. તે ફેની જરા પણ સમજ શકી નહિ. ફલીના કહેવા મુજબ ફેનીના ભેંજનાં આજે ઠેકાણું નહોતું કારણકે તે ગમે તેમ આડું અવડું બકયા કરતી હતી. સામે ઉભેલી આ કોઈ ભેજનાં બીસેલી દુકતીને કશેા પણ જવાબ વાળવાનું ફલીએ દરસ્ત ધાયું નહિ.

“ડોસાંએ વીલખી બનાયુંછ, ફલી,” તેજ વળી પાછી બોલી, “ટેબલ આગળ બેસી સોલીસીટરને લખતાં મેં મારી નજરોનજર જોયા. સાક્ષીઓની સહીઓ પણ લેવાઈ ચુકીછ ને લગભગ તમામ દોલત આપરા બેડના ફાલેજ લખઈ ગઈછ. હવે આપરે કહાં સુધી એમ ટોવાયા કરયે. જો સાંભલ, ફલી ડીયર,” તેની આગળ આવી હળવેથી તે બોલી, “ધાંખરીની સાલગીરી પછી થોડાજ વખતમાં—કદાચ બીજાજ રાતે—તો ડોની એનાં સગાંવડાંઓને મળવા તાંહ લાંબે વેર ઠેક સદાની ખેંચી જવાની.”

“બંધ કરી દે, તારી નીચ ગલીચ જખાન,” છેડાયલા એક વિકાળ વાઘ મિસાલ ફલીએ હવે ડોળા કકડાવી બાંગ મારી, “આવું આવું બધું

ફાટું ચુનાલબરેલું બોલતાં તુંને શરમખી નથી આવતી ? બસ-મને કોઈની પૈખી જોઈતી નથી. ચાંદનકાકીની દોલતપર હવે મારો કશો હક્ક રહ્યો નથી. તું તો એક મેડ છોકરી મુઠ્ઠિ.”

“ફલી ? ફલી ? આજે તું મને આપ પ્રમાણે હડધુત કરેછ ? જરા વિચાર કર. તું કોણુપર મિળસ કરેછ તેનો ખ્યાલ કર. એ બધી જીવ પર જોરાવરી મેં તારે ખાતરજ કીધી તે તું આટલી વારમાં ભુલી ગયો ?”

“હુન્યા તારા સાડ શું બોલશે તેનું તુંને બાન બરુઈ ?” ફલીએ તેટલાજ જોશથી જવાબ વાળ્યો, “તું એક મુજ, ચોર ને ખુની કહેવાય.”

“પણુ તે તું કહેવા શું માગેછ ને, ફલી ? જમીનપર ફેનીએ પગો અફાળી દીધા, “જે ચીજ ભવિષમાં તારી ને મારી થશે તે મતા મેં થોડો વખત ઉછીકી માંગી લીધી એજ કે બીજું કંઈ ? ને એ ધાંખરી હજી જીવેછ ને તેથીજ આપરા મુખમાં નડેછ તેમાં ખોટું શું છે ને વળી ?”

“પરવરદેગાર ચાંદનકાકીને સહુને માથે લાંબો વખત જીવાડે,” ફલી બોલ્યો, “તું શું એમ ધારેછ, ફેની, કે ડોસાને ઇજ કરવા યા કરાવવા મારા હાથની એક આંગળીનોખી હું ઉપયોગ કરશ ? ને હરગીઝ બનવાનું નથી; ને જે ભેગ્મની ગેપ પાપી છોકરી એવા એવા દોજખી કામોનો ખ્યાલ ધરાવે તે મારી પોતાની જૈરી બનવાને કદી કદીખી લાયક નથી. મારું દિલ ને મારાં ભવિષ્યની એકપુરી માલેક કોઈ ચોર યા ખુની તો નહિંજ હોવી જોઈએ.”

ફલીનો ચહેરો ઉશ્કેરણીનો મારેલો લાલ થઇ ગયો. તેની આંખોમાંથી ગુસ્સાનો અંગાર વરસવા માંડ્યો.

“પણુ મેં શું ખોટું કામ કીધું, ફલી ?”

“કોઈ ચીજ નહિં ! જરાખી ખોટું નહિં !” ફલી પાછો તપી ગયો, “આપડું હમ્મેશનું પુરું કરનાર આપરાં મુરખી ધરડાં કાકીને તેં દબ્યાં ને સાથે વરી તેવણના એકાએક ધપી જવાનીખી વાર જોતી તું બેઠીછ પણ યાદ રાખજે, ઓ, કમબખત છોકરી, કે ચાંદનકાકીનાં માથાંપરનો એક બાલ-ખી વાંકો થયો તો તેનો પુરેપુરો જવાબ તારે આપવો પડશે. હજીખી તુંને

કહી દેઉંછ કે પેલી જણુસ પાછી માંગી લાવ ને ગમે તે ભોગે મોરગેજ છોડવવા હું કમ્બલ થાઉંછ.”

“ફલી, મને લાગેછ કે તું હવે આજથી આપરો તમામ સંબંધ તોડવા માંગેછ?”

“હા—મારો કંઈ જરા તેવોજ વિચાર છે. તું શું એમ કહેવા માંગેછ, છોકરી, કે તારા જેવી ગુનેહગારને હું પરણું?”

“ફલી? ફલી? અરે તારે ખાતર મેં આટલું આટલું કીધું તેનો આય અંજમ? છેવટે આય અદલો? આખરે તું શું મને દગોજ દેવા માંગેછ? કાફીજ આગલ બધો તારો ભેદ ભરમ ઉઘાડી નાંખશ તેનીખી તુને ધાસ્તી હવે નથી લાગતી?”

“તેવાંજ કામો કરવાને તું સરળાયલી છે; પણ હવે મને એવી કોઈ ચીજની ધાસ્તી લાગતી નથી.”

“ફલી, મને માફ કર,” ફેની તેને વળગી પડી, “મારી ભુલ થઈ; દરગુજર કર. તારેજ ખાતર એ બધું મેં કીધું.”

“મારી તમામ ખાનગી વાત પહેલ્લેથી હું તુને કહેતો રહ્યો તેજ મારી મોટી ભુલ થઈ,” તે બોલ્યો, “તેનો દપકો મારેજ માથે ને તેજ કારણુને ખાતર ગમે તેમ કરી પેલી જણુસો છોડવવા માંગુંછ, પણ હું કંઈ તારા જેવો એકાદ ચોર યા ખુની તો નથીજ.”

“પણુ તાહરે તું મને મારી ભુલ માફ નથીજ કરવાનો? મારા સાથ હવે તુને કશીજ દરકાર યા લાગણી રહી નથી?”

“જરાખી નહિ—એક કતરોખી નહિ. તારી સાથ હવે વાત કરતાંખી હું લજવાઉંછ. ખસી જ, મારી આગલથી,” અને એટલું બોલી ફલીએ એક ઝટાકા સાથ તેના હાથો છોડવી દીધા.

“પણુવાનું તારું વચન? તે તું શું તોડશે, ફલી?”

“મારું માથું ના ખા? મેં કહ્યુંની ફેની, મારી તબિયત આજે ઠીક નથી?”

એક સાંપે જાણે ડાંખી હોય તેમ ફેની હવે ધડાક દબને ઉભી થઈ ગઈ. ફલીને ધુરકતાં કમ્મરે હાથ દબ તે બોલી, “સમજી! સમજી! બધું

હવે બરોબર સમજી ! તમારી અકકલપર આફ્રિન. આવું બાદેશ લેવું ધરાવવા માટે હું તમને હવે મુઆરક્યાદી આપું છું મીં ફરામજી હીગમાનેક.”

ફલીએ હવે જરા ડોળા કિંચક્યા. આ દુકતી વળી પાછું શું કરવા ચાહતી હતી ?

“મને નહિં ખબર, ફરામજી, કે માટીડાઓની જાત આટલી બધી હુશ્યાર હોયછ. જરા અકકલ ખરચી નાંખી કેવું મજાદનું બહાનું તમે શોધી કહાડ્યું ? પેલી ગોરી દહીતરાં જેવી જરમાં આજે દહારાઓ થયાં તમારો બધો ડોરો ખોરવાઈ ગીયોછ તે મને ખબર છે. એ જરની સાથ તમે પણવાના છેઓની, એટલે હવે ફેની—”

“ચુપ ! ચુપ ! કેઈ નિર્દોષ છોકરીનું નામ નાહકનું વચમાં ના લાવ. એવો ખોટો બક્ષાકારો બંધ કરી દે.”

“તમારી ડાઘી ડાઘી શીખામણુ સાફ પાછી થેંકસ, ફરામજીબા,” તે છોકરી ગદગદ મંદ અવાજે હવે બોલી.

“ફાડ્યા કર તારૂં માથું ! હું તો આય ચાલ્યો.”

“કેવી દોરગી દગાખોર જુદી જગત !” ફલીના ચાલી જવા બાદ ફેની આંખમાંથી આંસુઓ ખેરવતાં બોલી, “વફાઈનો બદલો આવી બેવફાઈ ! બલાઈનો અન્નમ ખુરાઈ ? તારૂં સત્યાનાશ જયરે, જર ! કવાબમાં હાડકાંની કાતી તું મને કહાં મુઠ નડવા આવી !”

આંસુઓ નુછી દઈ ફેની જરા શાંત થઈ ગઈ. ગમગીની અને શરમીં-દગીથી તેનો ચહેરો એકાએક કિતરી ગયો. બીજાજ પક્ષે કંઈ ખ્યાલ આવતાં તેના ગાલોપર નધારેલો રતાશ ફરી વલ્યો.

“એ જર સાથ પણવાનો છે ? સુજમાં રોજ ખોલજો, ફરામજી, હુંબી એક હીરામાણેક ખાનદાનનીજ નખીરી છઉં. હુંબી હવે જોઈલેવશ.” એટલું બોલી તેણી બગલા તરફ દોડી ગઈ.

“મને ખબર નહીં, ફરામશ, કે માટીગઝોની ગત આટલી બધી
હુશ્યાર હોયજી,” ક્રેતી બોલી.

(પાનું ૧૯૦ મું) ”

પ્રકરણ ૩૩ મું.

—:૦:—

અંબગોળો ફાટયો !

ચાંદનબાઈની સાલગીરીના મેળાવડામાં ભાગ લેવા માટે કુમ્મી રાંદેરથી પાછી મુઅઈ આવી હતી. રાંદેરની ટુંક મુઝાકાન છતાં તેની તરેતાજગીબરેલી સ્વચ્છ આંખો હવાને લીધે કુમ્મીના ચહેરાપર સુખિ ફેલાઈ ગઈ હતી. તેના ઘરમાંથી દીનુ ચાલી ગઈ હતી. એટલે કુમ્મીના જીવને હવે જરા કરાર મળ્યો. ખાનાખરાખીની ખાડીમાંથી તેની એક વેળાની માનીતી સડીને બહાર ખેંચી ફલાડવાને ખાતર બાપડી દિલસોજ કુમ્મીએ અનેક કપાયો અજમાવી જોયા પણ તમામ મહેનત વ્યર્થ ગઈ.

“હું નથીજ ધારતી કે દીનુનો વર પોતાની સાથ એને હવે પાછી રાખે.” સોફાપર ચરડાઈ કુમ્મી પોતાના મનમાં વિચારતી બેઠી, “હવે એ છે ને પેલા નાદર; હવે આપરે તો——”

“હ, ફાણુ! નાદર કે?”

યા પરવર! નાદર દાદાચાનજી વગી પાછો તેના ત્યાં દોડી આવ્યો. હવે પાટલો કેમ ફાવશે? સોફાપરથી ઝડપથી ડા. જઈ નાદર! જેમ તેમ આવ-કાર આપતાં કુમ્મીના ગદગદાંચો ટાટનું એક ‘સીમું’ સખસખું પસાર થઈ ગયું.

“કેમ, મારી દીનુ કહ્યો છે? બહાર ગઈ કે? તમે રાંદેર ઉતાં તાલ-રેખી હુ એને આદી મલા ગયલા.”

“હાજી—હાજી, દીનુ બહાર ગઈ છે” આટલું બોલી કુમ્મી સોફાપર પાછી એકાએક ફસડાઈ પડી. તેના કામળ નાખુક છાતપર કયાં સુધી આ ફાટટનો બોલો—અને તે પણ પરાગાંખોને ખતર—સા? રાખ્યો? હોમીએ પણ તેને વાજગી શિખામણુ દીધી હતી. એ કમવખત રાખસ નાદર દીનુના હાથે શરમખંડેલાં હાથે છંતરાયો હતો તેથી તેને હવે વાકેફ કરવોજ જોઈએ.

“કાંવ. કુમ્મીબઈ! તમારી તમિયત તો ડક છેતી?” નાદરે પાછુ પુછ્યું, “દીનુએ મગાવેલાં વીંઝિયાં હું લઈ આપેલ. મને લાગેલ કે એ આપ આવી લાગશે.”

વીંટીઓ અને તે પણ ખુદ દીનુએ મંગાવેલી! ઓ ખુદા! કુમી પાછી પાંદડાં મિસાલ ધુજવા લાગી.

“દીનુએ વિંટીઓ શાની મંગાવીછી.” જરા હિમ્મત ધરી કુમીએ જેમતેમ એક પ્રશ્ન પુછી લીધો.

“લગનના વાગાની. તમે જાણીને ઘણા ખુશ થશો, કુમીબેન, કે દીનુ સાથના મારાં લગનનો દિવસખી આજેજ હું નક્કી કરી ચુકોછ જે એનેખી હજી ખબર નથી.”

“દીનુ તમારી સાથ જરૂરજ પાણશે એમ તમે માનોછ, નાદરભઈ?”

“બેલાશક—તમે મારી જરા મગ્ગક મસ્કેરી કરોછ, કુમી,” નાદર હસી પડી બોલ્યો, “પેલાં બૈરાંઓ કહે તેમ તે દહારો રૂઢો.”

“હું તમુને એક બિલકુલ ગંભીર સવાલ પુછુંછ. નાદરશાહ, કે દીનુ તમારી સાથ પરણી શકશે?”

“તમે કેવો બેહુદો સવાલ પુછોછ તે હું મુદ્દલજ સમજી શકતો નથી.” એકાએક તે ફગળાષ ગયો.

“તમુને કહેવાને ઘણીજ દલગીર છું, નાદરભઈ, કે દીનુ તો અત્યાર આગમચ કોઈ ખીજ સાથ પરણી ચુકીછ.”

“તમે શું કહ્યું? તમે શું બોલ્યાં, કુમીબેન? દીનુ પરણીખી ચુકીછ ને તે ખી વરી કોઈ ખીજ સાથે.” એકાદ વિચ્છુએ તેને એકાએક ચટકો માર્યો હોય તેમ તે તરો થઈ બેઠો. તેની આગળ એકાદ બબજોજો ફાટી ગયો હોય તેમ તે ચોંકી ઉઠ્યો.

“દીનુ તો આજે વરસોપર કોઈ નસરવાનજ વકીલને પરણી ને સાથે વરી બે બચ્ચાંની માયખી થઈ ચુકીછ,” કુમીએ ધીમે સાદે કહી સંભળાવ્યું, “એને અભાગ લાગેલા તે પોતાના ઘેરમાંથી ફંટાળી જઈ વર ને બચ્ચાંઓને છોડી દઈ મારે તાંદ દોડી આવી. તે બિચારો કોઈ મરીખ પડેલો તે કોણ જાણે એ બૈરીને શું થયું તે જાંપાને કેથે બેઠીજ નહિ.”

“તાહરે આટલાં વરસો સુધી એણે મને શું બનાવ્યાજ કીધો? એને ખાતર તો હું મારાં બહાલાંઓથી વિખુટો પડી ગયો—અરે! એને ખાતર

તો મેં રકમ રકમના ભોગો આપ્યા ને તે છતાંથી મને એક ગધેડાની માફક એને ચાલુ બનાવ્યાજ કીધો—મને સેવટે દગો દીધો?” અચાનક ધગધગી આવેલાં પોતાનાં એ ચાવણ્યાં દાખતાં નાદર ઝડપથી બોલી ગયો.

“અફસોસ કે તેમ થયુંજ ખરું,” તેને પાછો બેસાડતાં કુમીએ કહ્યું.

“દીનુ જાલરે પોતાના ઘેરબારનો આશરો રાજખુશીથી છોડી ગઈ તાલરે એને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો કે એના વરના તકદીરમાં સરદારનો માનવંત બેતાપ ને લખખોની દોલત લખાયલી હતી. તે અધું પાછળથી એને—થોડાજ વખતપર—માલમ પડ્યું ને માલમ પડતાંને વાર પોતાના વરની પનાહ શોધતી તેના અંગલે ચાલી ગઈ.”

“સમજ્યો, કુમી બેન, હું અધું પુરેપુરું સમજી ગયો,” કપાલપર તેણે કમ્બલી ચડાવી દીધી. “એક દયાલીલુ દગાખોર ઝોરતને લાથ હુ જખરો છંતરાયોય; પણ મારા જેવા એક સાફ દિલના મરદ બચ્ચા સાથ આવાં ધાતકી ચેડાં કલાડી એ શું બુખી થવાની છે?”

“હવે કંઈથી ધારવું ફાકટ છે, બધજી,” તેને પતાવવા મનાવવા કુમી ધનિજ્જર હતી. “પણ એનો વર એને હવે પોતાની પરજોતર તરીકે ગણશે કે? તેથી એક સલાહ છે.”

“એ બેવકા દિલરદિત બૈરીના વરનું તમે નામ શું કહ્યું; તે કલાં રહેછ? દીનુ લમણા કલાં જન્મ રહીછ?” ફાટ ફાટ થતી બે કાળી વામ્મર આંખો વટે કુમીને જોતો તે વળી પાછો ઉભો થઈ ગયો.

“જરા ફંડ થાવ, નાદરબઈ” કુમીએ બિલકુલ ગભરાઈ જઈ કહ્યું. “અસલનો નસરવાનજ વકીલ લાલમાં સરદાર નસરવાનજ તાલેવંતના નામે પોતાના અંગલા “તાલેવંત લાકિસ”માં રહેછ. કહેછ કે એ નસરવાનજ હવે ત્રીસ લાખના ધણી થયાછ.”

“તાલેવંત—લાકિસમાં રહેનારો નસરવાનજ તાલેવંત! અસ—અસ કુમી બેન, હવે બીજું મને કંઈજ સાંભલવું નથી, હું જાઉંછ.”

“પણ તમે કહેવા શું માંગોછ જે? જરા ધીરા તો પડો? નહીં, મારા

સમ, થોડોવાર ખેસો.” કુમી વળી પાછી દહેશત ખાઈ ગઈ. તેમાં એ બિચારા ધબળીતો શું કસુર? તેનો બિચારાનો શું વાંક?”

“નાહી! નહીં! વાંક તો મારા તકદીરનો—મારાં પુટ્ટેલાં ફિરમતનો.” છેડાયલા ભુંડ મિસાલ નાદર વળી પાછો ઉભો થઈ જઈ પોકારી ઉઠ્યો, “આ બુદ્ધી જગતમાં ભુંડાંએને જીવવાનું નહીં દેવાં જોઈએ. કેવી સાચી પવિત્ર પ્રિતીથી એ છોકરીને મેં ચાહી ને તો બી વરસો સુધી મારા જેવા એક માટીડાને એને ઉલ્લુની માફક બનાવ્યા કીધો? છટ! છટ! ખુદ ખુદા બી એ ગેર-મત્સાદ સાંખવાનો નથીજ. બંધી ખરી હકીકતથી મને વાકેફ કરી દેવા માટે તમારો ધણોજ ઉપકાર હું હવે જોઉંછ. પણ હું ભુલી ગીયો? તમે શું કહ્યું, કુમી બેન? સરદાર નસરવાનજી તાલેવંતનો અંગણો—તાલેવંત હાઉસ! થેંક્યુ!”

ઓ ખુદા આ શું કહેવાય! ગાંડા હાથથી મિસાલ નાદરને ઝડપથી ઘરમાંથી બાહર પડેલો જોઈ બાપડી કુમી તો હરણુદાર થઈ ગઈ. મહોબતની બાજીમાં દગાયલા છેતરાયલા આ જવાન મરદ બચ્ચાની છાતીમાં અખેડાનો આતશ ધગધગી નહ્યો હતો તે કુમીને ક્યાં ખબર હતી?

પ્રકરણ ૩૪ મું.

—:૦:—

સાલગીરીની તૈયારી.

“કાંય, ચાંદનપુઈ, મને બોલાવી?”

“અરથો કલાક થયો તારાં નામે હું વેજ વેજ ક્યાં કરુંછ ને છેક હવેરે આવી? એવા તે શું કારભારમાં પડી ગયતી?”

“ફેનીઆઈએ તો મને હમણાંજ ખબર આપી, પુછમાય.”

“એ ફેની મુઈ જાય ઉત્તર ને દેખાડે દખ્ખણુ તેવીજ છે. મકુન્જે તારાં કપરાં ચપરાંની કંઈ ગોઠવણુ કીધીછ કે? બહારનાં બધાં લોક આવશે ને ખરાબ લાગશે તેનો કંઈ ખ્યાલ કીધો કે?”

“હા, પુછમાય,” જર નરમાશથી બોલી, “માગી પાસ તો એવાં સોજીન”

કપરાં પહેરવાનાં નથી ને ફેનીઅઇએ કહ્યું તેમ તમે કુઇમાયની મરજી મુજબ અહાર નહીં નીકલતાં હું મારા ઓરડામાં બરધ રહેવસ.”

“જોતી, જા. શીરીન,” પાસે બેઠેલાં કુમીના માય શીરીનઆઈ જસાવાલાને ચાંદનઆઇએ કહી સંભલાવ્યું, “મેં તુને નહીં કહેલું કે આપરી ફેની આરે ગાંઠ પુરી મુઠા.”

“તમે તમારો જીવ ના ફેરફારો, ચાંદનઆઈ,” શીરીનઆઈ બોલ્યાં, “એ તો એના એજ ભગવાન. અધાં સગાં બહાલાં પડ્યાં એટલે જરા ચલાવી લેવાનું.”

“પણ તારાં કપડાંલતાં સાર એ બોલ મારી આગલ બી ધસીને બોલી નહીં, જર?” બેજાંમાં ઘેરાઈ રહેલી વરાલ ચાંદનઆઇએ હળવેથી અહાર કહાડવા માંડી, “દહારાઓ આગમચ બોલી હોતે તો જરા અધું મનગમતું વસાવતે નહીં?”

“મને તેવો વિચાર બી નહીં આયો, કુઇમાય.” જર ફગલાઇ ગઈ, “જો તમે કહો તો એટલા દહારા વીતી જાય તેટલે સંદેર મામા માગીને મલીને પાછી આડ.”

“હેં? હેં? એટલું અધું?” ચાંદનઆઇ એકાએક છછણી પડ્યાં, “કહેછ કે રહઝડતી સંડનાં રવડનાં છોકરાં! એટલું અધું કરવાની કંઈ જર?”

“જો—જો જર સાંમળા,” અસ્યાણી પડી ગયતી જરને શીરીનઆઇએ કહી સંમળાવ્યું. “હમજાન તારા ઓરડામાં એ સાંજન કપડાંની જોડ ચાંદનઆઇએ મોકલાવીછ તે ધ્યાન રાખી યરોયર પહેરજો. ચાંદનઆઇની આગલ આવી કંઈ જોઈતું કરતું માંગતી કાંય નહિ? આપરે અધાં કંઈ કોઇ છઇએ.”

“તમે કપડાં બનાવ્યાંબી? કુઇમાય તમારી ધગીજ મહેરબાની; તમારો મોટો ઉપકાર,” ચાંદનઆઇને જર પગે પડવા લાગી.

“એ પગે હાથે પડવાની મુશ્કેલી રીતભાત તારા સંદેરમાંજ રાખજો, જર,” ચાંદનઆઇએ વળી પાછો તરારો કીધો. “હું કંઈ મરીયરી ગઈછ કે એમ મને મ્હોને પડેછ.”

“જા, જર, જા, તારા ઓરડામાં હવે જા,” જરને એક ટુપો દશારો

કરતાં શીરીનખાઈ બોલ્યા, “પેલી ફેની આગળ કપડાંલત્તાની કંઈ વાત કહાડતી ના, સમજી ? જા-જા.”

ખિચારી જર કશું પણ બરોબર સમજી શકી નહિંજ. ઘરડાંની દાદ એમ એકાએક બળીજળી જવાનો કાંઈ બીજોજ સખ્ય હતો તે આપડી નિર્દોષ જર કેમ સમજી શકે ?

—————:o:—————

પ્રકરણ ૩૫ મું.

—————:o:—————

“હું શું તમારી બૈરી નથી ?”

હાથપર હાથ અકાળી નસરવાનજ તાલેવંત પોતાના પોખાળ બંગલાના વિશાળ વરન્ડાપર એક છેડાયલાં વિકાળ જનવર મિસાલ એક નાંકતી બીજે છેડે આંટા મારવા કરતો હતો ! તેના ભયાનક ગુસ્સાભર્યા ચહેરાપર નજદીક આવતા બેશબંધ તોફાનની નિશાની ખુલ્લી માલમ પડતી હતી. ઘડીમાં તે બંગલાના દરવાજા તરફ ટીકી ટીકી જોવા કરતો થોભી જતો તો બીજી ઘડીએ પોતાના મનમાં બબડી જનુનથી પાછો ચાલવા માંડી જતો ! આ મામલો જોઈ નોકર ચાકરો પણ થોડો વાર દહેશત ખાઈ ગયાં.

તેની મહોરદાર દીનુ હવે આટલે વખતે પાછી પોતાની પનાહ શોધતી આવી પહોંચી હતી. એક વેળાની લંચાકુટી એ પરણેતર સાથે તેના આખાં યદનમાં કેડે જરા પણ નરમ લાગણી હવે રહીજ નહોતી. પોતાના નાના નિર્દોષ અચ્ચાના કપાળપર પડેલા જખમપર નજર પડતાં તેણે કોધના મારેલા દાંતો પીરી દીધા.

આવી લાગી ! એક ભાટુની ટેફી બંગલામાં દાખલ થઈ કે તુરંતજ નસલી સિધ્ધા ટટણખાર ઉભા રહી ગયો. પોતાના વરનો કઠોર કરડો ચહેરો જોતાંને વાર દીનુ ચેતી ગઈ કે મામલો બહેકા ગયો હતો. સમે શાંત પાડવાની આશામાં તે સીડીઓ ચઢવા માંડી.

“ નસવાન, નસલી ” થોભી જઈ તે બોલી અને તેને ભેટવા સાથે

“મારા દીક્રને એક આંગલીખી ના લગાડતાં?” પાછલ હડી
જઈ નસલીએ એક બાંગ પાડી, “તમે કહેવા શું માંગોછ?”

(પાનું ૧૯૭ મું.)

પોતાના બન્ને હાથો તેણે લંબાવ્યા.

“મારા દિલને એક આંગળીથી ના લગાડતાં,” પાછળ હડી જઈ નસલીએ એક આંગ પાડી, “તમે શું કહેવા માંગોછ? તમે અહિં કાંય આપોછ?”

“અહિં કાંય આવીછ? એટલે?” સાડીની સોડ ઝડપથી નીચે કરતાં દીનુ બોલી, “હું મારા ઘણી છોકરાંને મલવા આવીછ! મારાં પોતીકા ઘરમાં આવીછ.”

“તમારી જુફી ગલીય જપ્પાન એકદમ અંધ કરો.” નસલીએ ડોળા કકડાવતાં કહ્યું.

“તમે વગર કારણે તપી ના જાઓ,” તેને જરા શાંત પાડવાની વેતરણ કરતાં દીનુ બોલી, “મારાં નાલ્લાં પશુ બચ્ચાંઓમાં મારો શું જીવથી નહિં ભરાય? હું શું તમારી બૈરી નથી?”

“તેમ છે અર્થ—ને તેજ મારાં મોટાં કમનસીબ હું સમજુંછ.” નસલીએ રોકડું પરખાવી દીધું, “પણ મારી મહોબતનો ને મારાં બચ્ચાંનો તમામ હક હવે તું ગુમાવી બેસીછ; હું તમુને સખખત ચેતવણી આપુંછ, બાઈસાહેબ કે મારાં બચ્ચાંઓની અડાસેથી તમારે હવે જવું નહિં. તમુને તેમ કરતાં અટકાવવા સારૂ મારા ઘેરમાં નોકરચાકરો તેમજ દરેક જણને મેં તાકીદ આપીછ.”

“મારી સાથ તમે કેટલા બધા સંગઠિલ ને ધાતકી બનોછ?” પગ અકાળી તેણી બોલી.

“ધાતકી? છી!” તેણે એક ધિક્કારની કરડી નજર ફેંટી, “ને તો જરા તમારા જીવનેજ પુછો. કુલ જેવાં બે નાલ્લાં નિર્દોષ છોકરાંઓને તેમજ પૈ પૈ માટે રોજના અવત્યાં મારતા પોતાના કમનાલેના ભરથારને રાતોરાત તજ દેનાર દાઘેલ દિલવાળી બૈરીને ધાતકી કરતાં કાંઈ બીજાંજ નામથી બોલાવવી જોઈએ.”

“ગરીબાઈની ને તમારાં ઘેરબારથી હું બિલકુલ કંટાલી ગયલી.”

“ને હવે મારા પૈસા ટકાથી નથી કંટાલતાં? પૈસા ટકા ને દોલતથી મારું ઘેરબાર તમારા મનથી હવે જરૂરજ બદલઈ ગીયું હોસે.”

“તમે ગમે તે વાંકુંચુકું બોલો, નસરવાનજી, પણ હું તમારી મહો-

રદાર છઉં ને તેથીજ તમારી દોલત ને તમારા દરજ્જાપર મારો તમામ હક્ક પહોંચેછ.”

“વરની ગરીબપર પરણેતરનો હક નહિંજ પહોંચતો હોસે,” તેણે જોરથી ચાવણ્યા પીસ્યાં, “ખ્યાલ કરો, બાઈસાહેબ, કે મારો સંસાર ગરીબડો છતાંબી મેં તમારો દરેક પડતો બોલ ઉચકા લીધો પણ તમારા ધ્યાનમાં કંઈ વાત ઉતરીજ નહિં. મારાં ગરીબ પશુ બચ્ચાંઓની હાલત કેવી થશે તેનો વિચાર કરવાનોબી તમુને વખત મળ્યો નહિં ને તે બધું અધુરું હોય તેમ આટલે વખતે મારા ઘરમાં પગ મેલતાંની સાથે મારા પીલુસને તમે મારીને જખમ કીધો. પણ એ બધો તમારો જીલમ હવે એક ઘડીબી કોઈ સાંખવાનું નથી.”

“મારાં બચ્ચાંની હું માથે છઉં ને જે બચ્ચું મારું કહ્યું નહિં માને તેને ઠેકાણે લાવી દેવાનો મને દરેક હક છે.”

“તે બધા આગલા દહાડા હવે ભુલીજ જાજે.”

“નસલી, મારા નસલી?” નવી બાજી અજમાવવાની વેતરણ કરતાં તે બોલી, “પહેલ્લાં તું મારીપરબધો જીવપ્રાણ કહાડી આપતો તો તે બધું હવે તું ભુલીજ ગયો?”

“નહિં ! નહિં ! એક ચીજબી હું ભુલ્યો નથી ને ભુલવાનોબી નથી. તમારાં જેવી ધર્મી સકર્મી ને પાક અસરાફ ઐરીની રજેરજ નેકનામી મને યાદ રહી ગયછ.”

“આય ઘેરમાંથી તું મને કદીબી હાંકી કહાડી શકશે નહિં, નસલી. અહીંઆં રહેવાનો મને હંચેઈય હક છે. હું તારી હકદાર મહોરદાર છઉં.”

“ને પાછું કહુંછ કે તેજ મારી મોટામાં મોટી કમનસીબી છે,” નસરવાને કહ્યું, “આટલો વખત સુધી તમે કહાં ને કોણની સાથે રહી આયાં તે હજી મેં તમુને પુછ્યું નથી ને પુછવા માંગતોબી નથી. કંઈબી એવું પુછી તમારી બંધી સાકી-બાકી સમજી મારાં ગરીબડાં ખાનદાન ને તેનાં નામને હું કલંક લગાડવા ચાહતો નથી. ગમે તે થયું પણ જે ઘેર તમે તમારી રાજખુશીથી કંઈબી કારણ વગર છોડી ગીયાં તે ઘેરમાં હવે તમારું

કંઈ કામજ નથી. દુન્યાની નજરે ભલે તમે ખાલી નામના—અમથાં કહેવાના—ધણ્યાણી ગણાઓ પણ મારાં બચ્ચાંઓને તો હવે હું તમને હાથથી નથી લગાડવા દેવાનો.”

“એ બચ્ચાંઓ શું તમારાં છે ને મારાં નથી ? મારો કંઈ હકજ નહિં ?”

“કોઈ ચિજ નહિં, જરાખી નહિં,” ભાર દબને તે તિરસ્કારથી બોલ્યો, “તમે તમારો એકઠે એક હક ખોલી બેઠાં છ. મારા માણસો પાસે અબધડી હડસેસો મરાવી તમને હું જે બહાર હાંકી કહાડું તો તેમાંથી વાજખી કહેવાઉં. તેમ કરવું જે એક ગુનાહખી થતો હોય તો પરવરદેગાર તે ગુનાહ જરૂરજ માફ કરે. આય ઘેરમાં તમારી રહેવાની મરજીજ હોય તો ભલે પણ મારાં બચ્ચાંઓને તો હું આજને આજ કેથે બહારગામ મોકલાવી દઉં છ. હું પોતેથી અહીં રહેવાનો નથી. નોકરોના માનને ને કામને તમે લાયક હોશો તો મારા ચાકરો તમારી કંઈ સેવા બજાવશે પણ તમારી જીંદગીના જેખમેજ તમે અહીં રહી શકશો. ખીચારાં ધનાક્રુષ્ણને તમે ધણાજ લીણ્યાં છ તે તેવણખી હવે તમારું મ્હોનું જોવાના નથી.”

“ચાલો, ધણું થઇ ગયું; હવે સુંગા રહી જવ, એકદમ,” દીનુએ એક ખુમ પાડી દીધી, “વરી એવાં મુવાં હલકાં પીજરડાં વનવાગલાંઓનું નામ મારી આગળ દીધું ? આજકાલ તો બધાં એજ મુવાઓ ઘેરનાં રાજકરતાં રાણી થઇ પડ્યાં છ.”

“તેથી તમારાજ પરતાપ ! તમે સમજો કે નહિંખી સમજો પણ હું તમને સાફસાફ કહી દઉં છ, દીનબધજી, કે આય ઘેરનું કોઇ કુતરંખી હવે તમારી તરફ જાંખીને જોવાનું નથીજ.”

“મારા ભોગ લાગા કે વરી પાછી હું તમારે ઘેર દોડી આવી. કેટલે વખતે જરા આવી તો સેહના જીવને પાછો આગલોજ સંતાપ. પણ હુંખી તમને સાફ કહી દઉં છ, નસરવાનજી, કે હું તમારી જૈરી છઉં ને ઘેરની એકપુરી રાજકરતી રાણી છઉં. તમારી મરજી હોય કે નહિંખી હોય તોખી હું તો આય ઘેરમાં રહેવાની ને ફર રહેવાની. ખીજીખી ધ્યાન રાખજો કે તમારા બધા જીના નોકરો, માણસો ને પેલી ધરડી ઘેલીનેખી આય મારા

ઘેરમાંથી હવે હંમેશનું પાણીયું લેવું પડશે. મારી વચમાં હવે કોઈની આવશે તે ખતા ખાશે.”

“ઓહો, એટલો બધો ભિન્ન ? ભેળાંમાં હજુ એટલી બધી રાઈ?” કોઈથી નાકના ફિક્કડાં ફિક્કડાવી નસલી બોલ્યો, “આફ્રીન ! તમારી હિમ્મત પર પાછું આફ્રીન ! હીક છે ! તમારે ગમે તે કરી લેજો. હુંબી જોઈલેવશ.”

નસલીના ચાલી જવા બાદ દીનુ થોડોવારમાં ઉજળી સપ થઈ ગઈ. તેનું બદન ટાઢના લખલખાંથી હવે ધ્રુજવા લાગ્યું. હવે શું કરવું ? તેનો ભરથાર તો છેક છેલ્લે પાટલે બેઠો હતો ? ઘરમાંજ ચીટકી રહી હતી પણ કલેવલે પોતાના વરનું દિલ એક વેળા ફરીથી જીતી લેવાની ગણતરીમાં દીનુ હાલ તુરત થોભી ગઈ.

“નહિં-નહિં, ધનાક્રુષ્ઠ. હવે એક ઘડીની આય ઘેરમાં મારે કોઈને રાખવાં નથી,” ધનાક્રુષ્ઠ અને ખોરશેદ સાથે ખોરડામાં ખાનગીમાં મસલાદત ચલાવવા બેઠેલો નસલી બોલ્યો. “છોકરાંઓને કેથે બહારગામ તાબડતોબ મોકલી દેવાની ખાસ જરૂર છે. મારી એવી મરજી છે કે ખોરશેદ એ લોકને લઈને ઉપડી જાય ને ધનાક્રુષ્ઠ જોઈતું કરતું લઈ પાછળથી ઉપડે પણ સવાલ એ છે કે એ લોકને મોકલાવવાંબી ક્યાં ?”

“તુંને શું લાગેછ, ખોરશેદ ? તારું કંઈ ધ્યાન પ્હોંચેછ ?” ધનાક્રુષ્ઠએ પુછ્યું, “એ કસકુતમ કાલા તો બચ્યાંઓનેબી મારી નાખે એવી છે. હવે આય ઘેરમાં રહેવામાં જબરો જોખમ.”

“જો તમે લોકને અડચણ નહિં હોય તો ખડકીમાં મારા મમ્માનો ગંધાર જેવો બંગલો આપરા સાર તૈયાર છે. મમ્માને બસ ખબર આપવાનીજ ખોટી ને બંધું પાર પડશે. બચ્યાંઓને હું મારા જીવ માફક જાળવશ.”

“મનેબી એ વિચાર ઘણોજ પસંદ છે,” ખોરશેદ તરફ જરા ખુશાલીથી જોઈ નસલીએ કહ્યું, “પણ એક વિગતવાર તાર કરી તાબડતોબ જવાબ મેળવવાની ખાસ જરૂર છે.”

એક ખાસ તાકીદના વિગતવાર તારના જવાબમાં નીચલો પેગામ ખડકીથી ખોરશેદના માય તરફથી તેજ દીવસે મલ્યો:—

“બેલાશક આવો. પુષ્કળ જગા—દરેક સગવડ તૈયાર છે.
ઘર તમારુંજ સમજાવે.”

—:(૦):—

પ્રકરણ ૩૬ મું.

—:૦:—

ગરીબોના ખુદા બેલી.

યા ખુદા! કેવી જામરી ધધુખર! આપણા ઘરડાં માલેતોગર ચાંદન-
બાઈની ૭૫ મી શુભ સગનવંત સાલગીરીનો આજે બપોતોવર દિવસ એટલે
ધુમધામ અને ધમધમકારીનું શું પુછવું પડે!

સાંજના છ વાગવા આગમ્ય સગાં બહાલાંઓ અને દોસ્ત આશનાવો
ચાંદન-કાઝામાં આદ્રશાદી મેજાની ભોગવવા ઉતરી પડ્યાં હતાં. ચોમેરથી
નવાં વર્ષની હમાનગેર અને મુખારક્યાદી મેલવતાં ડોસાંના ભાખરાઓ વારં-
વાર ટુગી જતા હતા. રસ્તમયા સોલીસીટર પરોણાઓની પુછપરછ અને
આગતા સ્વાગતા કરવા માટે બુદ્ધાંના રકમ રકમના ફરમાનો દોડી ધામીને
બગ લાવતા હતા ત્યારે સોલીસીટર સાહેબના ધણ્યાણીનો જીવ અંદરથી
બધો ઉંચેજ રહેતો હતો.

તરેહતરેહના સુગંધી પુખ્તોથી દીપી રહેલા વિશાળ બગીચાની અધ-
વચમાં “ગોશ્ બેંડ” સુંદર સરોદોથી પરોણાઓને રીઝવતું હતું. સંખ્યા-
બંધ મહેમાનો ઝાડપાનના કુડાઓ અને ક્યારાઓ વચ્ચે પોતાના મનપસંદ
મિત્રો સાથે અહીંથી તહીં ફરીને લટાર મારવાની મોજ ભોગવતા હતા.
જાતજાતની સ્વાદિષ્ટ પેચી અને રકમ રકમના પીણાથી ખીચોખીચ ભરાયલી
ટેબલો આગળ ઉભા રહી પરોણાઓ આનંદમાં ખાઈ પી ડોસાંની સલામતી
લેતાં હતાં. સફ સમારી ઉમેલા બટલરો શેમ્પેનની બાટલીઓના બુચો ધડા-
ધડ ઉડારી હાથમાં ટ્રે અને ગ્લાસ સાથે એક નાકેથી બીજે નાકે દોડતા હતા.
આબુઆબુ સધળે ઠેકાણે બસ ખુશબખતીના રંગરાગ સિવાય બીજું કશું
નજરે પડતું નહોતું. ત્યાં હાજર રહેલાં અનેક પરોણાઓને હસતારમતાં આબુએ

મેત્રી આપણે ખાસ ચોક્કસ અગત્યના પાત્રોનીજ જરા ખચર લઇશું.

“જરાં, આજે તો તું ઘણીજ સરસ શોભી રહીછ જો.” છુલુઆઈ હળવેથી બોલ્યાં. “રખેને તુંને કોઇની નજરઅજર લાગે.”

અચ્ચિત્તજ તેમ હતું. ચાંદનઆઈની મહેરબાનીથી આપણી નાની જર સુંદરમાં સુંદર પોપાકમાં સજ થઇ બહાર નીકળી હતી. પગના ખુટ અને મોજાંથી તે માથાંની તાત્ક સુધી નજર નાંખતાં જરે સજેલા લેખાસમાં આજે કોઈ અજબ કિસમી કારીગરનો હાથ આમેજ થયલો દેખાઇ આવતો હતો. જરે આજે પોતાના બાલ પણ કાંઈ અજબ સુંદર રીતે હોરેલા હતા. શીરીનઆઈ તેમજ છુલુઆઈની અંગત મદદ હેડળ જરને આવા આકર્ષક ઠેરામાં મેળાવડામાં આજે એમ બહાર પાડવામાં બાતિનમાં ઘરડાંની શું મતલબ હશે ?

જરની ગોરી ગરદન આસપાસ એક મોંઘીઘટ મોતીની માળા વીંટળાયેલી હતી. અંને કાનોમાં ઝગઝગતા ધીરાતી લટકતી ખુટીઓ ચમકારા મારી જોનારની આંખમાં તેજ ફેંકતી હતી. નાની જરને ઘરડાંએ આજે થોડું ઝવેરાત પણ નવાજ્યું હતું. બાદશાહી ઠેરામાં આવા ભવ્ય મેળાવડા સનમુખ હાજર રહેતાં સુંદર જરના ગુલામી ગાલોમાં વારંવાર લાલાશ ધાઈ આવતો હતો.

“મરેરે, શીરીન, મારી પોરીની આખમાં જરા મેસ આંજવીતી,” જરને ઇશારત કરી પોતાની પાસે બોલાવતાં ચાંદનઆઈએ પોતાની નજદીક બેઠેલાં શીરીનઆઈને અલ્લક્સે કાનમાં કહી દીધું.

ફેતી પણ દિવાનખાનામાં આવી લાગી. પોતાના હંમેશના શોખને અનુસરતો ઠેરો તેણે પણ કીધો હતો તોય આજે તેનો ચંદુરો કાંઈ અજબ ફિક્કો ફચ અને ઉજળો સપ જણાતો હતો. તેના મ્હોંડાં પર કાંઈ અણુદીઠ ચિંતાની નિશાની સ્પષ્ટ દેખાતી હતી. તુચ્છકારનાં મંદ હસવાં સાથ ફેતીએ ચોમેર આંખો દોડાવી અને જર પર નજર પડતાંને વાર તે દ્વાઈ ગઈ. આ કોણુ જર હતી કે કોઈ ખુબસુરત પુતળી ? સામે ઠરીઠામ થઇને બેઠેલો ફત્તી પણ ક્યારનો જરનેજ ટીકીટીકાને જોયા કરતો હતો અને તેથી તો તેનું હૈયું પથ્થર થવા માંડ્યું.

ફેની તો આજે કાંઈ એવીજ આશામાં રહી હતી કે ગામડાંમાં ઉછરેલી ઉધરેલી આ પુવડ છોકરી જર કાંઈ સફરલા જેવો ઓમડો ગોમડો પોષાક પહેરી મેલી ઘેલી હાલતમાં હાજર થશે અને તે પોતે આવા કિંમતી દોરામાં સર્વ હાજર રહેલાંઓનું ચિત્ત એકસરખું પોતાની તરફજ ખેંચી રાખશે. ફલી પણ પોતાનો આગલો ખ્યાલ છોડી દધ મધ આગળ ભમતી માખ મિસાલ બસ તેનીજ પાસ ચીટપી બેસશે. કેવા તે હવાઈ ખ્યાલો ! તેની તે આશાને કેવો કાતિલ ફટકો ! તેને બદલે તો ફેનીની જલતી બળતી આંખોએ આજે બધું કાંઈ નધારેલું અને નવુંજ દેખાવા માંડ્યું.

ફેની ક્યારની ત્યાં આવી બેઠી હતી જેને જાંખીને જેવાની દરકાર વટીક ફલીએ કીધી નહી. થોડો વખત પછી જ્યારે તેની નજર અકસ્માતિક રીતે ફેનીપર પડી ત્યારે ફલીએ ખીજજ પલે ડોકું ફેરવી નાંખી તે વળી પાછી જરનેજ ભોંપવા મંડી ગયો. ઝગઝગતા હીરાના જેવી ચકચકતી તેજસ્વી આંખો અને તાગ ખીલેલા ગુલાબો જેવા ગોરા ગાલોવાળી નાની મિઠી જર આજે જોખનવંત જીવાની અને ખિલતી ખુબસુરતીનું એક જીવંત જગતું ચિત્ર જેવી દેખાતી હતી.

ધરડાં ચાંદનબાદ પોતાની ભત્રીજી સાથે જ્યારે સર્વે મહેમાનોની ઓળખાણ કરાવતાં હતાં ત્યારે દરેક જણ દધાઈ જઈ જરને જરા વધુવાર જેવાને ખાતરજ ચાંદનબાદ આગળ એલારપેલાર વાતચીત ચલાવવામાં રોકાઈ જતાં હતાં. આજના આખ્યા મેલાવડામાં રાંદેરની જર સર્વાનુમતે સૌથી સુંદર અને દેખાવલી ગણાતી હતી. આ બધો ખીચકેલો મામલો તપાસતાં ફેનીનું આખ્યું બદન અદેખાઈના આતશથી તમામ ધગધગી રહ્યું. ફેનીપર જરની જરા નજર પડતાં ધર્ષાથી આંધળી બની ગયલી તે છોકરીએ જર તરફ તિરસ્કારથી ડોળા કકડાવ્યા. નિર્દોષ જરને તેની ભલ દરકાર હતી.

બહાર વરન્ડાના એક ખુણામાં રસ્તમયા સોલીસીટર કોઈ શપ્સ સાથ અજબ ઉલટ ઉત્સાહથી કાંઈ ઘુસઘુસ કરતા ક્યારના બેઠા હતા. દેખાતી રીતે તેઓ અંગત મિત્રો જેવા જણાતા હતા જે કે તે ગયર જવાન શપ્સ પોતાના દોસ્ત રસ્તમયા સાથ વાતચીત કરવામાં રોકાયેલો દેખાતો હતો તોય

તે પણ હોલની આરી વાટે અંદર બેઠેલી જરનેજ ક્યારનો ટીક્યા કરતો હતો. જર પણ વારંવાર ડોકાં ખેંચી હસી હસીને નેનેજ બોલ્યા કરતી હતી અને તેથી તો ફલી તેમજ ફેની પણ ઘડીવાર વિચારમા પડી જતાં હતાં. જર હવે ખૂબ વરન્ડાપર નીકળી તેજ શખ્સ આગળ દોડી ગઇ અને હસીને તેણે તેને એક હેતવંતી શેક-હેન્ડ કરી દીધી. વાંચનાર, આ શખ્સને તો તું ઝાળખી ચુક્યો છે ? તે કોઇજ નહીં પણ પેલો કેપ્ટન રતન બહાડયો હતો કે જેણે જર સાથે રાંદેરમાં અમનચમનમાં ઘણા સુખી દહાડાઓ ગુજારી આ મિઠ્ઠી માયાળુ છોકરીને પોતાનું ભવિષ્ય અર્પણ કરી દીધું હતું. આ છોકરીને કોઇ પરાયા શખ્સ સાથે ખુલ્લાં દિલથી હસતી બેલાતી જેઠ ફલીના ડોળા ઉંચે ચઢી ગયા. સાથે વળી આંદનકાઝીના ખાનગી સલાહકાર અને સોલ્ડીસીટર રસ્તમઆ પણ ત્યાં હાજર હતા. આમાં શો ભરમ હતો ? તેના રસ્તામાં પથ્થર મિસાલ આવી ઉભેલા આ કોઇ પરાયા શખ્સનું નામ જાણી લેવાને ફલી હૃદયથી જ્યાદા ઇતેજાર બની ગયો.

હવે બગીચાના એક ખીજ ખુણામાં જરા નજર નાખી દઇએ. ફક્ત એજ જણ માટે ગોઠવાયેલી એક નાની ટેબલ આગળ કારના જીવે કોઈ ખીજાં બે જણાઓ ખાતાંપીતાં બેઠાં હતાં. ખુદાની શું ખુદરત હતી કે આવાજ પ્રસંગે અરસપરસના પ્યારમાં વિંટળાઇ રહેલાં ઉછરતાં ઉધરતાં જીવો ખસ એકાંતવાસ શોધતાં હતાં.

“નહીં, કુમી ડીયર, એટલી જલ્દીથી તારાથી પાછું રાંદેર નહીંજ જવાશે. આવતા શનીવારે તો વીલોંગડન કલબના ગંજવર ફેન્સી ડ્રેસ બોલમાં તારે મારી સાથે આવવુંજ પડશે.”

“હા, જરા ઉભો રહેજે આંદનબાદને પછી આપરે પુછી જેઠએ, હોમી,” તે બોલી, “મકુંજે આંદનબાદ ખી સાથે આવે તો તુને કંઈ વાંધો નથીતી?”

“હમણા હમણા તુને ઘણાં ચેપ્ટા સુજેછ તે મને ખબર છે ને—”

ઓજ્જા ! વાતમાં કાંઈ ખલલ પડી. એક નોકરના કહેવાથી અને પોતાની મા શીરીનબાદના બોલાવ્યાથી હોમી કુમી અંદર હોલ તરફ દોડી ગયાં.

“કુમી આવી કે, દીકરી,” શીરીનબાદ બોલ્યાં, “ચાલ તારું દિલરબા

જરા ખોલ. આપરી જર ગીત ગાયછ તે વગાર—ચાંદનબાઈની ઘણીજ મરજી છે કે જર ગાય.”

સર્વ પહોરોણાઓની હાજરીમાં ખુદ ચાંદનબાઈએ જરને કાંઈ ગાવાની ખુદોંસ કીધી. સોલીસીટર સાહેબે મોટાં બાઈજનાં કાનમાં ક્યારનું કાંઈ કહી દીધું હતું અને ત્યારથીજ ચાંદનબાઈ બસ જર પાસ કાંઈ ગવરાવવાનીજ જીદ ધરી બેઠાં હતાં. જરા પણ અચકાયા વિના સઘલાંઓની અન્યથા વચ્ચે દિલરૂબા ધરીને બેઠેલી કુમી પાસ વચમાં ખુરસી લઈ નીચડું ગાચન લલકારવા મંડી ગઈ. કેવો મિઠો મંત્રુર હલક ! નજદીક ઉભેલો ફલી પણ ડાંચ બાંચ થઈ ગયો:—

ગરીબોનો ખુદા બેલી.

(ભયરવી—કવાલી.)

ગરીબીમાં નથી ગુનાહ—ખુદાએ એજ સરજેલી,
અગર સમજે તો આ સમજે—ગરીબોનો ખુદા બેલી—૧

ગરીબોને ભલી ઝુંપડી—અમીરો ચાહે હવેલી,
મહે સંતોષ ઝુંપડીમાં—ગરીબોનો ખુદા બેલી—૨

ફકારી ક્યાં ? અમીરી ક્યાં ?—ભલે હો લાખની થેલી,
ન રહેશે સાથ ચીજ એકે—ગરીબોનો ખુદા બેલી—૩

હઝારો લાખને ખાતર—બની દુનયા બધી ઘેલી,
સુખે જર વિન જીવે મિસ્કીન—ગરીબોનો ખુદા બેલી—૪

કમાવું તેજ ભોગવવું—નથી એ વાત કંઈ રહેલી,
ધણું લેવું ધણું રહેવું—ગરીબોનો ખુદા બેલી—૫

ખુદાએ જે જનમ દીધો—લીધો તે જીંદગી બેલી,
ગરીબડો રહે સદા હુયરત—ગરીબોનો ખુદા બેલી—૬

આફ્રિન ! આફ્રિન ! ગાયન ખતમ થતાં ચાંદનકાઝાનું દિવાનખાનું તાલીઓની ગરજનાથી ધમધમી રહ્યું. પેલો રતન તો તાબડાઓ ફેડતાં મુગોજ નહિં રહ્યો. બિલકુલ હરણુકાર બની ગયલો ફલી એકઠી નજરે જરનેજ જોતો રહ્યો અને ફેનીનાં છાલકાં દિલમાં તો તરેહવાર અમરાટ આવવા લાગ્યો. મહેમાનોની ઇન્તેજાર માગણીને માન આપી અને ખુદ ચાંદનખાંડની પણ ફરમાસથી જરે સુંદર મધુર હલકે એક બીજું એવુંજ અસરકારક ગાયન ગાઈ સંભલાવ્યું ત્યારે ફરીથી તાલીઓના ધમધમાટથી તે દિવાનખાનાની દિવાલો ધ્રુજ ઉડી. ધરડાં ચાંદનખાંડનો હરખ તો મનમાં સમાયો જતો નહોતો. ફલી આસ્તે આસ્તે આગળ વધી જરની પાસે ઠસી ગયો તે જોઈ ફેનીએ ત્યાંથી ચાલી જવા માંડ્યું.

“મકુજે, મીસ હીરામાણેક, કહાં ચાલ્યાં ? તમેબી ગાયન વાજીત્રનો કંઈ કાપુ બતાવોની ? નોટસ ઘેર બુલી આયાં છ કે ?”

“એકસકયુઝ મી, મીં મુલ્લાં, એવું ઇડીયોટીક ગાવાનું અને વગાડવાનું મને આવરતુંજ નથી.”

“ઓ લેવરે, ચાંદનખંડ,” હોમી જોરથી બોલી ઉઠ્યો, “આપરાં મીસ હીરામાણેકથી તો ખ્યાના વગર ગવાતુંજ નથી. તમે રજા આપો તો પેલા બેન્ડવાલાઓને અંદર બોલાડો.”

“મીસ હીરામાણેક કોન મુઠ્ઠિ જો ? તે શું બરયું જો ?” ડોસાં ફફડી ઉઠ્યાં.

“અરે, હોમી તો આપરી ફેનીને વરે કહેછ,” પાસે બેઠેલાં શીરીન-ખાંડએ કહ્યું.

“માકા, કરડતો ના, તો કહે હાઉ. તેમ એ દુકતાને બી ચેન નથી પડતું,” તપકીરનો સહરકો ભરતાં ચાંદનખાંડએ કહ્યું, “એક તો સહવારની એ ઠનઠન થઈ ગઈછ તેમાં આય પોરીયો વરી આગમાં તેલ પુરવા માગેછ કે ?”

પ્રકરણ ૩૭ મું.

“તું મને તરછોડેછ કાંય, છાકરી ?”

ફલીનો જીવ સખરદખર ઉચાટ પડી ગયો. આ રાંદેરની તેની સગી તેના તરફ જરા ઝાંખીને જોતી પણ નહોતી. અત્યાર આગમચ બખ્ખે ત્રણ ત્રણ મરતબા બાહિમ્મત તેની આગળ ધસી જઈ તેને પતાવી મનાવી લેવાની તેની તમામ મહેનત ફેાકટ ગઈ. એ આ રતન બ્હાડપો કોઈ દહાડો નહિ અને હવે આજે એકાએક અહિં ક્યાંથી પુટી નીકળ્યો હતો ? સોલી-સીટરનો તે મોટો મિત્ર માલમ પડતો હતો અને જરને તેની સાથ ક્યારની પીછાન ? ક્યાંતી ઝોળખાણ ? ચાંદનકાટી પણ આ કવાબના હાડકાંને પોતાની બાજુમાં એસાડી રાખી ક્યારના કાંઈ વાતચીત ચલાવતાં હતાં; અને અંધારામાં પુરું તેમ આ બધું મેજરું દુરથી તપાસી તપાસી પેલી ફેંતી ખુદ ફલી તરફ જ તુચ્છકારથી દસ્યા કરતી હતી. બેગ્નમાં બખેડો મચાવતાં વમળોને દાખી દેવા ફલીએ એક જીવનોડ મહેનત કીધી પણ તેના બદલામાં તેનું માથું ઉશ્કેરણીના આવેશમાં વધુ ધુમવા લાગ્યું. વળી પાછો રતન જર સાથ ખાનગી વાતચીત કરવા મંડી ગયો અને થોડાજ વારમાં તે બન્ને જણાએ બગીચામાં બદાર એકલાં નીકલી પડ્યાં. આવી તો ફલી જાણે થેલો દિવાનો બની ગયો.

“શું કરું જનન, સાન્ટાકુઝ વેર જવાનું હોવાથી મને ચાલી જવું પડેછ,” જરનો હાથ પ્યારથી પસવારતાં રતને કહ્યું. “પણ ખુદને ખાતર આપણી વાતથી હવે બધાને તું વાકેફ કરી દે. તારું ને મારું નકકી થઈ ચુકુંછ તે સઘળાંને જણાવી દેવાની જરા જરૂર છે. પેલો તારો કોઈ સગો ફલી ડોળા ફાડી ફાડીને તારી ને મારી ગમજ જોયા કરેછ ને મારી આગળ આવી બે ત્રણ બેહુદા સવાલખી પુછી ગીયો. પરાયાના એવા ગાંડા થેલા બક-બકારા તું કહાં સુધી સાંબલવા માંગેછ, મારી વહાલી જર ?”

“આપણે જહાં સુધી પરણી જઈએ તાંહ સુધી,” જરે હસીને જવાબ

વાળ્યો. “જરા એ બધી ગમ્મત જોવા મનેબી ગમેછ. મારામાં શું તારો વિશ્વાસ નથી ?”

“અરે, મારા ક્ષેત્રમાં કહારના કપઈ ચાલ્યાં ને તુંને બધી ગમ્મત પડેછ ! એ બી હીક !”

“ચાલ તું એમ અદેખો ના પડી જા, મારા જાન,” જર પાછી હસી પડી, “તુંને કદાચ એવી બીક લાગતી હોસે કે તું દુર પડ્યો એટલે તુંને રખડાવી મેલી ચાંદનપુષ્પની લખખોની દોલતના એકપુરા વારસ પેલા ફલી સાથે હું પરણી જવશ ! કેમ, એમજ કેની ?”

“નહિં ! નહિં ! જરથી જ્યાદા કિંમતી મારી જર, ખુદાના ઘેર વેર મને તારામાં ઇત્યાર છે. ચાલ. ગુડ-બાય. વડી પાછો મળી જવશ. તારાં પુષ્પના સોલીસીટર મારા દોસ્તદાર થવાથી મને અલ્લિ પાશ્વું આવવું પડશે.”

જરને એકલી પાછી ફરતી વેંઈ ફલીનું દિલ પાશ્વું ઉશ્કેરાઈ આવ્યું. આ છોકરીએ તેને કેવી જાદુ કરી લીધી હતી. પેલા લુચ્ચી મનસબી ફેનીને તો તે ભુલી પણ ગયો હતો પણ ફેની પોતે તેને ક્યાં ભુલનાર હતી !

અંગલાના કમ્પાઉન્ડના દરવાજામાંથી બહાર નીકળતા રતન તરફ એક છેલ્લી નજર ફેંકી જર નજદીકના આજનપર એકાંતમાં જરા એમી ગઈ. કશી પણ ગડબડ કર્યા વિના ફલી દમ ઉચો રાખી આલિન્મત જરની નજદીક ચાલી આવ્યો. જર પલવાર ધુલુ ઉડી ! આ શો નવો ગજબ હતો ? જરને કાંઈપણ બોલવાની તક આપવા વિના ફલીએ ખ્યાર અને મહોમતના જુસ્સાવાલા શખ્દો તે છોકરીના કાનમાં સડસડાટ રેડી લીધા. જરને હવેજ માલમ પડ્યું કે તેના બહાલા રતને બતાવેલી ધારતી આખરે બિલકુલ નજદીક આવી ઉભી હતી.

“બસ-બસ-બંધ કરો-મુંગા રહી જાવ,” જર ઝડપથી પોકારી ઉડી, “મારે તમારી એવી કંઈ વાત સાંભલવીજ નથી. તે કદી-કદીબી બનશે નહિં.”

“આપરે સગાં થયાં ને તો બી તું મને એટલો બધો તરછોડેછ. કાંય, છોકરી ?” ફલી તરડાઈને બોલ્યો.

“સગાં થયાં તેથી શું એવું બધું બેહુદુ બોલવાનો તમને હક્ક મળ્યોછ

“જરા ધીરી પડ જર, જો ધ્યાનથી સાંભળી લે,” જરનો હાથ
પકડી ફક્તી કરગરીને ધીમેથી બોલ્યો.

(પાવું ૨૦૯ મું.)

કે? હું તમારી સાથે કદીબી પરણી શકશ નહીં.”

“જરા ધીરી પડ જર, જે ધ્યાનથી સાંભળી લે.” જરનો હાથ પકડી ફલી કરગરીને ધીમેથી બોલ્યો, “મારા નસીબમાં લખ્યોનો દલ્લો લખાયોછ; ચાંદનકાકીનો ભવિષ્યનો શું એકલો એકપુરો વારસ.”

“તે તો આય ઘેરમાં હું લગભગ દરરોજ સાંભળ્યા કરુંછ,” જરે રોકકું પીરસ્થું, “તમારી દોલત તમને મુઆરક.”

“ગરીબાઈની ગારમાં સખડયા કરતી તારા જેવી એક બેબદામતી છોકરીમાં આટલો બધો મરડાત ને ધતિરાટ?” ફરામજીયાએ હવે જરા ખીલવા માંડ્યું, “અરે! એક ઝલકતાં ભવિષ્ય ને મખલખ પૈસાની તું ને શું તલભારણી દરકાર નથી?”

“હા—જરા તેમજ છે જ,” જરે ક્યું, “પણ હું એમ પશું કે મારા જેવી એક હલકા પીંજરડી બેબદામતી છોકરી આગળ એમ ખાનગીમાં દોડી ધામી આવી તેને પણવા શાના નીકળ્યા?”

“જર, જર, એવા એવા જવાબો આપી માફ જીગર જખ્મી ના કર,” ફલી વળી પાછો નરમ બની ગયો, “છોકરી તુને ખબર છે કે જહારથી મેં તું ને જેઠછ તહારથીજ તેં માફ દિલ એકસરખું ખેંચી રાખ્યુંછ! હું તુને ચાહુંછ—દિલોગ્ગનથી ચાહુંછ—તેનો તો જરા ખ્યાલ કર?”

“માફ કરો, જી, માફ કરો, અહીંથી મને જવા દ્યો; ચાંદનકાકીના રના મારી રાહ જેતાં હશે.”

“તારે મારે બદલે કોઈ બીજાંને તમે પણવાના છઓ? કોઈ બીજો તમારાં જીગરમાં રમી બેઠોછ?”

“હું તમને ખેલેલેથીજ સાફ સાફ કહી ચુકીછ, ફરામજી. કે તે કદી-કદાબી-બનશે નહીં. એક સદ્ગુણસર સાફ એ જવાબ બિલકુલ પુરતો હોવો જેઠએ; હવે વધારે તમને શું જેઠએછ જે?”

“નહીં! નહીં! મારા સાફ એ જવાબ જરાબી પુરતો નથી. તમારી મરજી હોય યા નહીંબી હોય તોબી તમારે મારી સાથે પરણવુંજ પડશે,”

ફરામજીયાના ભેળાંની કમાન એકાએક છટકી ગઇ.

“તે કદી-કદી બનનાર નથી,” જર જોશથી ખબરી ઉડી. “તમારા કાકાની છોકરી ફેની સાથે લગન કરવા તમે બંધાઈ ગયાં છો તે મારી પાસથી આવી બેઠી માંગણી? તમે શું બધે જોઈ પાળવા નીકળ્યાં કે? તમારે શરમાવું જોઈએ.”

ગામડેની પોરીમાં આટલો બધો જુસ્સો? જુસ્સો કહો યા ગુસ્સો પરંતુ સાફ સરળ અંતઃકરણનો તે એક જ પવિત્ર જવાબ હતો. ફલી તો ઉધાઈ જાયો. તેને જાણ ભારી પડી ગયું.

“હું ફેનીને શું કરવા વચમાં દાર દોઢીમાં નાખેછ,” તે પાછો ઉશ્કેરાઈ ગયો, “ફેની ફેનીના પોતાનાં ભેળાંનો એ તો હમ્મેશનો એક હવાઈ ખખારો છે.”

“મહેરબાની કરીને હવે મને અહીંથી જવા દેશો?” કપાળ ચઢાડી જર ગુસ્સાથી બોલી, “મારો છેલ્લો જવાબ સાફસાફ હું આપી ચુકી છું તે હવે વધારે તમને શું જોઈએ?”

“બીજાંઓના જેવી જ નખરાંબાજ વંત્રી! દરયામાં વસીને એક મગરની સાથે તમે વેર પાડવા માંગો છો? અરે! હું તમને કહારનો આટલું આટલું સમજાવું છું તે તમારાં ભેળાંમાં કંઈ વાત ઉતરતી જ નથી? મારી લખખોની દોલતમાં તમે સુખે કરાર લેશો તેનો તો જરા ખ્યાલ કરો?”

“ફરામજી હીરામાણેક, તમે એક ઘણા જ ખરાબ માણસ છો. હવે હું તમને મારાં ખરાં અંતઃકરણથી ધિક્કારું છું,” નાકનાં ફિક્કાં ફિક્કાં જરે ચાલવા માડ્યું. “સાચા જીવનના પાક પવિત્ર પ્યાર આગળ લખખો ને કરોડોની દોલત કોડીની કિંમતની છે.”

યા ખુદા! ફલીને આ કેવું અપમાન! આ કોઈ ગામગામની ગામ-ડાણમાં પણ આટલી બધી અકલ હુસ્તી? કપાળ પર ઝૂંટી આવેલો પર-સેવો રૂબરૂથી જેમ તેમ તુછતો ફલી ઠંડોગાર થઈ બંગલા તરફ ચાલવા લાગ્યો. ફલીની પીઠ ફરવા પડી તુરત જ ફેની ખદગીના ભરેલા લાલ બુંડ મહેરા સાથે તેજ બાજત આગળ કોડીની પછવાડેથી હળવેથી બહાર

નીકલી આવી ! ઝાડીની પાછળ ક્યારની ભરાઈ રહી ફેનીએ ઉપલી તમામ વાતચીત સાંભળી લીધી હતી.

“વાત આટલી બધી આગળ વધીછ?” તે પોતાના મનમાં ફફડી ઉઠી, “ફલી, ફલી ! મને એમ દગો દઇને તું શું સુખ જોવાનો છે. હુંબી આપ બાબુ હીરામાણેક ખાનદાનની છોકરી ને તારા કાકાનીજ દીકરી છડે. એનો બદલો તુને હું પુરેપુરો આપશ.”

સર્વે મહેમાનો વિદાય થવાની તૈયારીમાં હતાં. ફેની ચાલીને બંગલા વેર શી રીતે ગઈ તેનું તેને ભાન રહ્યું નહીં. આ જરને જોઈને ફલી બસ ઘેલો દિવાનો બની ગયો હતો. ફેની સાથ વર્ષોની મહોબતને તેણે ઠોકરે ઉઠારી દીધી હતી ! આ બેવફા માટીડાએ અનેક મરતબા ખાધેલા બધા બુદ્ધિ સમ-સોગંદ આજે હવામાં ઉડી ગયા હતા.

તે આખી રાત ફેની એક ઘડી પણ ઉંઘાઈ શકી નહીં. જે દયાહીણ દિલ વગરના ઢોંગી માટીડાએ તેનું દિલ ભાંગીને ભુકો કરી નાંખ્યું હતું તેને પોતાના મનમાં તે હવે કદુવા દેવા લાગી. કીનો ! કીનો ! બસ કીનો ! ફેનીના જખમાયલાં જગરમાંથી વહી જતાં લોહીનો બસ એજ અચ્યુક પોકાર હતો. ફેની હવે શું કરશે ?

પ્રકરણ ૩૮ મું.

વેરની વચુલાત.

સાલગીરીની ધમચકરી પછી બીજો દિવસ હતો. ગઈ કાલની ધુમ-ધામની થાકને લીધે બીજી સહવારે સર્વ જણાઓ મિઠાનેથી મોડેથી ઉડ્યાં—સિવાય આપણી ફેની—કે જે આખી ગઈ રાત મિઠાણાપર ઉંઘાઇ જ નહોતી.

ધરડાં ચાંદનબાઈને તો જરા પણ થાક ચહડી નહોતી. તેવણ તો વળી પાછાં સહવારના પહોરમાં તાજમાજ બની ગરમ ગરમ ચાહતો

સહરૂકો ખેંચતાં ટેબલપર ગોઠવાઇ ગયાં હતાં. આવી ટૂલ વચે પણ પરવર-દેગારે આ ડોસાંના બદનમાં કાંઈ અજબ તાકત જાલી રાખી હતી.

ઘરડાંને કાંઈ એન પડે ? રસ્તમઆ સોલીસીટર ખોળા પટક થઇને કંઠે ક્લેન્ડે દમ લેતા પલંગપર ફારના જીવે પોઢેલા હતા તેટલામાં તો નોકરનો અવાજ સાંભળી તેવણ બિચારા ચોંકી ઉઠ્યા. બાઈ સાહેબની વગ્ની આવી લાગી હતી તે ખ્યાલથી હલાંગ મારી તેવણ ઘોડ્યાપરથી ફૂટી પડ્યા. પોતાના સોલીસીટરને એમ સકાળે બોલાવી મંગાવવામાં ચાંદનબાઈની કોણ જાણે શી ગણતરી હશે.

“કેમ ? ગઈકાલનું શું ધાર્યું, રસ્તમજી,” બાઈએ હળવેથી પુછ્યું, “મારાં બધાં સગાબહાલાંએને હવે તો અરોબર ઓલખ્યાંની ? કે હજીની તમે હરસા જેવા એમના એમ રહી ગયાછ ?”

“વાત તો જરા રસપર ચહડેલી લાગેછ, બાઈજી,” રસ્તમઆએ જરા કાંસીકુંસીને શરૂઆત કીધી. “મધપર મકોડા ભમ્યા કરે તેમ હમણું તો બધા જણા તમે બાઈ સાહેબને નથી નમીને સલામ કરતાં ફરેછ.”

“મુવાં બધાંએને મારા નામના અમીતરાં છે ને તોખી બધાં હામાં હા મેળવ્યા કરેછ તેનું કારણ હું અરોબર સમજુંછ,” ચાંદનબાઈએ ટકોર કીધી, “મારા પૈસા ટકા જે કાલે પીગલી જાય તો ઘરડાંને મુવું કોઈ જાંખીને જેવાતુંખી નથી.”

“તમારાં કંઈ બધાંજ સગાંઓ એવાં નથી.” બહી ધ્રુજ બોલી ધવડતાં રસ્તમઆએ કહ્યું, “દાખલા તરીકે તમારી પેલી ગરીબ ભત્રીજી જર એક ઘણીજ શાનસતુકવાલી નેકચલન છોકરી જણાયછ.”

“અરે જુસુરે, રસ્તમજી, વરી તમે તમારી ફિલસુફી ચલાવી કે ? હું તો મકુંજે આય બધું મેજરૂં તપાસી તમેખી કંઈ સુધરયા હોસો પણ તમેખી હજી આસી આયલાની કાતી જેવાના તેવાજ રહી ગયા.”

થઈ ચુક્યું ! કમાન છટકી ! તે ક્યારે છટકશે તેજ કોઈ કમબખ્ત જાણી શકતું નહોતું. રસ્તમઆને રીઝવવાને યા પજવવાને ડોસાં વારંવાર આવું આવું બોલતાં હતાં તે તો આ સોલીસીટર સાહેબ પણ હજી પુરે

પાધરં જાણી શક્યા નહોતા. બેળંની વરાલ સહવારના પહોરમાં જ એમ ન ધારેલી બહાર પુટેલી હોવાથી રસ્તમંચએ હાલ તુરત ત્યાંથી પોતાના ઓરડામાં ચાલી જવાનું દરસ્ત ધાર્યું.

એક કલાક પછી ચાંદનબાઈના ઓરડાના દરવાજા પર કોઈના ટકોરા પડ્યા અને બારણું ઉઘાડતાં ફેની હાંફળી હાંફળી બનેલી અંદર દાખલ થઈ. તેનો ચહેરો ફિક્કો પણ ઠરેલ દેખાતો હતો. કિનાકપટની એક નવી બાજી ખેલવા તે અહિં દોડી આવી હતી.

“ચાંદનકાકી, વાત ઘણી આગળ વધી જાય તે આગમય સવખતે હું તમને ચેતાવવા આવી છ. ઘણીજ ગંભીર બાબત છે. આય પરબીડાંપર કોણના અક્ષર છે તે જોઈ લેઓ.”

નાકપર ચશ્મો ચહડાવી ડોસાંએ પરબીડાંપરના અક્ષરો ચીપી ચીપીને તપાસ્યા. ઝવેરી ગટુલાલનું સરનામું તે પરબીડાંપર હતું અને તે ફલીનાજ હાથે લખાયું હતું.

“એટલે તું કહેવા શું માંગેછ, ફેની ? જરા ખુલાસાથી બોલતી ?”

ખુલાસો તો એટલોજ કે તમારા નોકનામ ભત્રીજા ફલીના રંગ-ઢંગ આજકાલ ઠીક દેખાતા નથી. એ દુકતો છેકજ ફટાઉં ને વિખરેલ થઈ ગયોછને—”

“પણ એ પરબીડું ફલીને તેં પાછું કાંય નહિં આપ્યું, દુકતી ?”

“અરે પાછું શાનું આપે ? જરા આય કાગલખી વાંચોતી ? જો જણુસ તમે મને વાપરવા આપી તે ચોરી લઈ એ મારગેજ મુકી આપો ને આય રહી તેની પ્હોંચ; મારવાડીઓના કરજના ઢગલાઓ હજી તો ચહડ્યા જાયછ તેટલામાં આય વરી નવું કરજ ને તેખી તમારી મોંઘીદાટ જણુસ મારગેજ મુકીને. એ છોકરાંનેખી દહારે દહારે શું શું સુજેછ ?”

“પણ તેં એને જરા પતાવી સમજાવીને વારયો કાંય નહિં ? તારં તો બધું કહેલું એ માનેછ, ફેની ?”

“હું એને પતાઉં, સમજાઉં, કાકીજી ?” ફેની ફફડી પડી, “તે વખત હવે વહી ગયો. ચાંદનકાકી એની આબરૂ શરમ જાલવવા સાર મેં શું શું જહેમત ઉઠાવીછ તે તો એ એના મનમાં સમજે તો ઘણું છે. પણ તમને

ખબર નથી, કાકીજી. કે અમે તો લડધ વઢધ હંમેશનાં છુટ્ટાં પડ્યાંજ.”

“જે તેમજ હોશે તો મારા વારસામાંથીત્રી એને હંમેશનું છુટ્ટું થવું પડશે,” નાકપરથી ચશ્મો કહાડતાં ઘરડાં કરડા અવાજે બોલ્યાં, “કુટુંબની આખર ઇજ્જતની ધુરધાણી કરનાર એવા નાપાક દુકતા સાથ મને હવે કંઈ કામજ નથી. તારી સાથ એ કાંય મરાયો છુંદાયો તેનું કારણ હું જાણવા માંગતી નથી. તે હું રહેજ રહાજ સમજી શકુંજ. મારા સોલીરીટરને ખબર આપી આજને આજ મારું વીલ ફેરવાવી નાંખુંજ.”

“નહિં નહિં. કાકીજી, એમ એકદમ ઉસ્કેરાઈ ના જાઓ—એનાપર એમ એટલાં બધાં સખ્ખત ના થાઓ,” ફેની એકાએક ગભરાઈ જઈ બોલી ઉઠી. “છોકરો નાદાન છે. દુન્યાદારી હજી એને જોઈ નથી. ગમે તે પણ આપણુંજ લોહી કહેવાય. ખાનદાનની ને આખર ઇજ્જતની દરકાર કીધા વગર કોઈના બહેકાવ્યાથી એ બિચારો લોભઈ ગયો હશે. મારી સાથ એને ગમે તે પંચાત થઈ તેથી હું કંઈ વેરી બનવા માંગતી નથી પણ મારે ખરું નરું તમુને કહેવુંજ જોઈએ.”

“મને કંઈથી વધારે કહેવાની જરૂર નથી. આજે દહાડાઓ થયાં હુંબી બધાના રંગ-ઢંગ દુરથી તપાસ્યા કરુંજ. હું ઘરડી છઉં-ધેલી છઉં—ને ભેજાંની ધસેલી છઉં તોબી મને બંધી સમજણ પડેજ.”

ફેની એકાએક ચાદર જેવી સફેદ બની ગઈ. એ આ ડોસી શું કહેવા ચાહતી હતી ? રખેને કાંઈ ઓરનું દોર બની જતું હોય ? રખેને ઘરડી તેને બનાવતી બેડી હોય ? ચાંદનબાઇની આંખોમાં આજે કાંઈ જીદીજ રોશની ફેનીને દેખાવા લાગી. ફેની સખરદખર ગભરાઈ ગઈ.

“હું-હું—આશા રાખુંજ, કે મારું કહેવાનું સમજવામાં તમો કાકીજી કંઈ ભુલ તો નથીજ કરતાં,” તેણી ગડગડ અવાજે બોલી, “હું ફરીથી કહુંજ કે ફલીપર કોઈ જાતનું વેર લેવા હું ચાહતીજ નથી પણ છેવટે જ્યારે એણે તમુનેબી ઠગ્યાં ત્યારેજ—એના ભલાંને ખાતરજ—આજે તમારી આગળ એમ દોડી આવી મેં બધું સાફસાફ કહી દીધુંજ.”

“પણ તેમાં તું શાના સાર એટલી બધીહાફિજ ને ગભરઈ જાયજ ?”

ફેની તરફ ચાંદનબાઇએ એક તિક્ષણ નજર ફેંકી, “વાંક ફલીએ કીધો—એણે મને ઠગી—ને તેમાં તુને શાના પારમાં એટલો બધો ગમરાટ? તું જરાખી ના ખેડી. ફલીપર તારું વેર પુરેપુરું વસુલ થશે. હું હવે બંધી મારી ગોઠવણ બરોબર કરી લેવશ. જા—હવે અહિંથી ચાલી જાને જરા રસ્તમજને મારી પાસ મોકલાવી દે.”

પોતાના મનમાં તરેહવાર વિશેષણો વાપડી ફેની ફફડી ચટકી ચાંદનબાઇના ઓરડામાંથી બહાર પડી. એની કેઈ બહારતને કે સોલીસીટરને બોલાવવા એ પોતે દોડી જાય? કાકીજનો અગચનો સંદેશો રસ્તમજાપર પહોંચાડવા માટે તેણે એક નોકરને તાકીદ દીધી.

વરન્ડાપરથી પસાર થતાં ફેનીએ સોલીસીટરને પોતાના ધણ્યાણી સાથે જરા ગેલથી વાત કરતાં જોઈ લીધા. એક ઝડપી નજર તેઓ તરફ નાખી કચું પણ બોલ્યા વિના ફેની તો ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

“આય રાન છોકરીના ભેજાંમાં કેટલી બંધી રાઈ છે,” સોલીસીટરના ધણીઆણીએ પોતાના વરના કાનમાં કચું. જાણે આપલાખ ચાલીસની? આજે જો એ ચાંદનબાઇની ભત્રીજી નહિં હોય તો કારાં કુતરાંખી મુખને ઝાંખીને જોય નહિં.”

બરોબર તેજ ઘડીએ એક નોકર દોડતો ધામતો આવી પહોંચ્યો અને રસ્તમજા છલાંગ મારી ત્યાંથી ચાલી ગયા.

“જરા બારણું અંદરથી બરોબર બંધ કરી દેઓ, રસ્તમજ,” ચાંદનબાઇ બોલ્યાં, “ધણીજ ગંભીર ને ખાનગી વાત છે.”

રસ્તમજા પલવાર લીલાધય અને ફિક્કાય બની ગયા. આ વળી શો નવો ધડાકો હતો?

“જેવ—આય જરા બરોબર ધ્યાનથી તપાસી લેઓ; ગડુલાલ ઝવેરીનીજ ચીકી? એટલી જલ્દીથી એ તમારા હાથમાં કહાંથી આવી, બાઈ સાહેબ?”

“ફેનીએ પોતેજ મને આપી,” મંદ હસતાં ચાંદનબાઇ બોલ્યાં, “એ ડાહી કાગરી તો મને કહેવા લાગી કે હીરાનો હાર તો ફલીએ મારગેજ

મુકેલો ને ફતીનાજ કપ્પળમાંથી એ ચીઠ્ઠી એને મળી આવી. કોઇ છાલકી ઐરીને તલમાં તસુ ઓછું પડે તહારે તે વેર લેવા કેવી તૈયાર થઈ જાયછ તે તો તમે જાણતા હોસો, રસ્તમજી.”

“પણુ—?”

“પણુબી નહીં ને બણુબી નહીં, રસ્તમજી! ફેનીએ રસકસ લઈ લાધને મારી આગળ જાહેરે બંધી વાત કરી તાહેરે આપરે તો જાણે કંઈ જાણતાંજ નહીં હોઇએ—કંઈ સમજતાંજ નહીં હોઇએ—તેમજ થઈ ગીયાં. એ છોકરીને હમણા તો અંધારામાં ગોટાજ ખાવા દેવી.”

“પણુ હવે તમે કરવા શું માગોછ, બાઇજી?”

“હવે આપરે એક બીજી ગોઠવણુ કરી દેવીછ,” ડોસાં હસતાં હસતાં બોલ્યાં, “જો પેલી દુકતી જર રાંદેરના એના પેલાં સગાંએને છોડી દઈ મારી બાકી રહેલી જીંદગીના છેડા સુધી મારી એક કરી લીધેલી દીકરી તરીકે મારી સાથ અહીંજ રહેવા કબુલ થાય તો ડીકજ છે ને તેમ કરવા એ છોકરી જો ના કહે તો પછી આપરે જોઈ લઈશું.”

“તમારી આવી માંગણી એ છોકરી કબુલ કરે એમ હું તો માનતો નથી. એમ શું કરવા કરોછ, બાઇજી?” રસ્તમયા દયાર્થી ઉશ્કેરાઈ ગયા.

“ઓ ભુસુરે, રસ્તમજી?” બાઇ સાહેબ વળી પાછાં ન ધારેલાં છછણી પડ્યાં, “તમારાં આય પાનછેરયામાં જો અકકલ જેવી ચીજ ખદાયજીએ આપી હોય તો તે જરા ટોપલા નીચેજ ઢાંકી રાખો ને નહીં તો તમે પોતે ટોપલા તજે ઢંકાઇ બેસો.”

“મને તો જે ખરું લાગેછ તેજ બોલુંછ, બાઈ સાહેબ,” રસ્તમયાએ બહીતાં બહીતાં જવાબ વાલ્યો.

“ખુદને ખાતર તમારું ખરું નરું બધું તમારી પાધડીમાંજ શાંતી રાખો તો સારું. જવ—જવ—જલ્દીથી જરા જરને અહીં બોલાવી લાવો.”

પ્રકરણ ૩૯ મું.

—:૦:—

સુદી વચ્ચે સોપારી!

ચાંદનબાઈનો મળવળ બાદશાહી વારસો મેલવવાની ધુંધમાં મસ્ત બની ગયલા ફલીએ બાપડી જરને બધું બેહુંદુ અને બેમહલાગભરેલું બોલી કેવી ગભરાવી મેલી હતી તે તો તે બિચારીનું મનજ ગાણતું હતું. ફલીના રકમ રકમના સખખત શખ્દોનું સ્મરણ થતાં આ નિખાલસ નિર્દોષ છોકરીનું જીગર બાંગીને ભુકો થવા લાગ્યું. રતનના કહેવા મુજબ આ બન્ને બહાલાંઓ વચ્ચે નક્કી થઈ ચુકેલાં સાટાંના સમાચારથી જો બધાં જણાઓ વાકેફ થઈ ગયાં હોતે તો ખચિચતજ બહેતર થતે એમ જર હવે પોતાના મનમા કમુલવા લાગી. જો તેમ બનવા પામતે તો કોઈ કહેવાતા સગાના વાહિયાત બકબકારથી તે આકાત રહી ગઈ હોતે.”

“ચાંદનકુછ મને તામડતોળ બોલાવેછ? અબધડી હું આઉંછ.”

કોણ ગ્નણે આજે શું હતું કે જરનો બદનમાં જરા જરામાં ધાસ્તીનાં ઝરાં ટુટી નીકળતાં હતાં. ફલીની માંગણીના ખ્યાલ કરતાં તેના હાથ બરફ જેવા ઠંડા બની જતા હતા. હવે વળી ચાંદનબાઈ તેને અબધડી મળવા ચાહતાં હતાં. આ બીજી નવી આફત શી હતી. પેલા ફલી યા તેની જીવનન સગી ફેનીએ ધરડાને તેની વિરુદ્ધ નહકના ઉશ્કેરી તો નહિં દીધાં હોય?

ચાંદનબાઈના ઓરડામાં પગ મેલતાં આજે શા સાફ જરના બરડે પાણી ઉતર્યું હતું તેનો સખખ જર પણ સમજી શકી નહિં. ચાંદનબાઈની એક તાકીદની ધશિરતના જવાબમાં રસ્તમબાએ બારણાને અંદરથી બરોબર બંધ કરી દીધું. જરા કાંઈ ગંભીરજ મામલો જરને દેખાવા લાગ્યો.

“કાંય કુછમાય? તમે મને બોલાવી?” જર હલવે નરમાશથી બોલી.

“હા, આજે તારી સાથ કંઈ ઘણીજ અગતની વાત કરવીછ. બેસ ધ્યાનથી સાંભળી લે.”

દધાયલા ફગાયલા ચહેરે ચાંદન બાઈને ટીકતાં જર પાસેની ખુરસી પર

બેસી ગઈ.

“ગરગમરે આટલાં વરસ પડી રહી તું ઉઘરેલી તેથી હું તારી કુદ થતી એવીજ આશામાં હતી કે તું તો કોઈ મેલીઘેલી કુવડ જેવી અભણ દુકતી હોશે, પણ તારી બંધી હુસ્યારી, હાજરજવાબી ને રીતભાત જોઈ મારો જીવ ધણેજ ખુશ થયોછ, જર.”

અત્યાર તલક ગભરાટ અકળાટથી ગુંગલાતી જરે આ બધું સાંભલી છુટકારાનો એક મોટો દમ ખેંચી કહાડ્યો. વાત તો કાંઈ બીજીજ હતી !

“પણુવા આગમય તારો બહેસ્તી આપ દારાબખી એવોજ ઉતો,” ડોસાંએ ગાડું આગળ ગબડાવ્યું, “પણ પાછળથી બહેસ્તીનું ભેળું ભખમ ગીયું ને ઉંધે દહારે એને બધું ઉંધુંજ સુજ પડ્યું.”

જર વળી પાછી અકળાવા માંડી. ડોસાં જલ્દીથી ખુલાસો કરી દે તો કેવું સાઈ ?

“હવે તે ગમખાર ગઈગિજરીને યાદ કરવાની આજે જરાબી જરર નથી,” ગજવામાંથી રેશમી રૂમાલ ખેંચી નાકનાં નસકોરામાં ખોસતાં ધરડાં બોલ્યાં, “ગમે તે પણ તું બી માઈ લોડીજ કહેવાય ને તેથી મારા આય સોલીસીટરની સાથે લાંબો વિચાર કરી તુને મારી દીકરી કરી લેવાનો મેં ઠરાવ કીધોછ પણ તેમ થવા આગમય તારે મારી થોડી શરતો કમ્બલ કરવી પડશે.”

રસ્તમબા જરા અકળાઈ જઈ બોચી ધવડવા માંડી ગયા. ઘડીમાં ચાંદનબાઈ તો ઘડીમાં રસ્તમજી તરફ ઇન્તેજરીની નજર ફેંકતી જર સુગી-મંતર બેસી રહી.

“તું છોકરી જાણેછ તેમ મારી પાસે લખખોની દોલત છે,” ચાંદનબાઈ બોલતાંજ રહ્યાં, “ને મારા સુવા પછી મારી તમામ માયાપુંજની એકપુરી વારસ હું તુનેજ બનાવવા માંગુંછ. આય બંગલો હું મારા ભત્રીજા ફલીને આપવા ચાહુંછ ને બાકીનું બધું તારે ફાલે આવશે.”

“ને—ને ફેનીતું શું ?” જરે ઇન્તેજરીથી પુછી લીધું.

“ફેનીની વાત મારીપર છોડી દે,” ચાંદનબાઈ ઝડપથી બોલી ગયાં, “એમ તો થોડું ઘણું બધાં સગાજાલાંઓમાં બહેંચાશે પણ તુને હું મારી

વારેસ ઠેરવવા માંગું છું ને તે ફક્કત બેજ શરતે !”

હોઠ ખીડીને ચુપચાપ બેઠેલી જર આ બધું ન ધારેલું નવું નવું અને નવાઇનું સાંભળતાં ઠંડીગાર બની ગઈ. કાંઈ નવાં સંકટનું સિયાહ વાદળ રખેને તેના સર પર ઘેરાઈ રહ્યું હોય. રસ્તમબા પણ ઘડીબર ફગલાઈ ગયા તેથી તો જર વધુ અકળાઈ ગઈ.

“આય મારા સોલીસીટરની હાજરીમાં ફક્કત બેજ ચીજની ક’મુલાત હું તારી પાસથી માંગી લઉં છું, જર. સપ્પર પહેલું તો એ કે ખોરયાં ખાપરયાં જેવાં રાંદેરનાં પેલાં તારાં સુફ્યાણા મામામામીને હમ્મેશના છોડી દઈ તારે મારી સાથ અડીંજ રહેવું પડશે ને બીજું તો એ કે મારા ફલી સાથ તારે પણવું પડશે. બોલી દે, છોકરી, તારો શું વિચાર છે ?”

તેના પગ આગળ એકાદ બંબગોળો અચાનક ફાટી ઉઠ્યો હોય તેમ જર એક આંચકો ખાઈ ઉઠલાઈ પડી. તેનાં આખાં શરીર પર દહેશતનાં બધાં ઝરાં ફુટી નીકળ્યાં. ધાસ્તીથી તેના ફિક્કાફચ હોઠો ધ્રુજી ઉઠ્યા. તેની આંખુઆંખુ તમામ ચીજો ગોલગોલ ફરતી હોય તેમ દેખાવા લાગ્યું.

“જે તે જવાબ આપી દે, છોકરી,” ચાંદનબાઈ હવે જરા તરડાઈ પડ્યાં, “એમાં એટલી બધી સમમબકમ શાની થઈ ગઈ જે ? તારો શું વિચાર ?”

“તમે શું એમ કહેવા માગો છો, પુછ માય, કે મારાં જે ગરીબ મુર-ભીજી મામામામીએ મને નાનપણથીજ એક પેટની દીકરી માફક પાળી પોષીને આટલી મોટી કાંધી તેને હમ્મેશના તજ દઈ હું અહીં મુબઈ તમારે તાંહ પડી રહું ?”

“હા મારી એવીજ મરજી છે.”

“ને બીજું તમે એમ ધચ્છો છો, ચાંદનપુઈ, કે મને ગમે કે નહીંબી ગમે—મારી મરજી હોય કે નહીંબી હોય—તોબી તમારી મરજી મુજબ મારે બસ ફલી સાથેજ પણવું ?”

“તુને અલબત્તાં એ બેઉ ચીજ કરવી પડશે,” ચાંદનબાઈએ રોકડું પરખાવ્યું, “મારાં બધાં સગાંજાલાંઓને બાંજુ રાખી હું તુનેજ મારી વારસ બનાવવા માંગું છું; તાહરે મારી મરજી નહું સચવાય કે ? ફલી સાથેજ તારે

લગન કરવાં પડશે ને તારાં મામા મામીથી હમ્મેશની દુર થવું પડશે. મારી દોલતની એક પૈખી તારાથી તે લોકના સાડ વપરાશે નહિં ! સમજ ?”

“ તે કેમ બને, મારાં કુધમાય, તે કેમ બને ?” રડમશ જેવી બની જઈ જરે કાલાવાલા કરતાં કહ્યું, “ એટલી બધી નણણી મારાથી થવાયજ કેમ ? મારાં મામામામીને મરતાંબી મારાથી છોડાયજ કેમ ? અરે તમારા ભત્રીજા ફલી સાથે મારાથી પરણાયજ કેમ ? ખ્યાલ કરો, મારાં ભલાં કુધજી, મારી લાગણીનોબી જરા વિચાર કરો.”

એક શબ્દ પણ બોલ્યા વિના રસ્તમખાએ ડોસાં જોય નહિં તેમ છુટકારાનો એક શ્વાસ ખેંચી લીધો.

“ થાયજ કેમ ને બનેજ કેમ ?” ચાંદનખાઈ છોડાઈ પડ્યાં, “ એવી લાંબી ટુંકી સાંભળવા ને મારું માથું ઝીંકવા હું અહિં તારી પાસે બેડી નથી. મને તો અબધડી તારો જે તે જવાબ જોઈએજ.”

“ દયા કરો, કુધમાય, મારીપર મયા કરો.” જર હવે ધસાધસ રડી પડી. “ શા સાડ તમે આજે મારીપર એટલાં બધાં સખખત બનોજ ? મારો શું ગુનાહ થયો ? માફ કરો—મારાં મુરખીજી કુધમાય, પગે પડીને હું તમારી મારી માંગી લઉંજ.”

“ આય દુકતીના ભેજાંમાં કેથે તરલ તો નથી પડી, રસ્તમજી ? ખાલી ખોટા ઢોંગ કરી એ વરી રડવા શાની પડીજ ? ઝાઝો વાર હું માથાંદુઃખણ કરવા ચાહતી નથી, છોકરી ? મને તો આજેજ—અબધડી—હમણાંજ—તારો જે તે જવાબ જોઈએજ. તારામાં ભેજું હોય તો અવરદશા જેવાં મુવાં સુક્યાણા મામા મામીઓને તું ટાટે એમ વળગી રહેવા માંગે ?”

રડતાં રડતાં જર હવે એકાએક મુંગીમંતર બની ગઈ. રસ્તમજી અને ચાંદનખાઈ તરફ તેણે સ્થિર નજરે થોડોવાર જોયા કીધું.

“ કુધજી, બિચારાં મારાં ગરીબ મુકલેસ મામામામીને તમે આટલી હદ સુધી હીણોજ તે તો મેં હમણાંજ જણ્યું. મારા મામામામી ગરીબ પડ્યાં એટલે તમો જેવાં માલેતોજરની નજરે સુક્યાણા ને અવરદશા તો દેખાવાંજ જોઈએ, તમુને મારો જવાબજ જોઈએજ ને તેથી અબધડીજ ?

“દુકતી, તું મને નાફરમાન થવા માંગેછી?” ચાંદનબાઈ
હવે એકદમ તપી જઈ બોલ્યાં.

(પાનું ૨૨૧ મું.)

તો હું બી તમને ખુલ્લે ખુલ્લું જણાવી દઉં છ કે આય બેમાંની એકબી શરત મને કપુલ નથી.”

“ દુકતી, તું મને નાફરમાન થવા માંગેછ ? આટલા દહાડા તુને આંખની આગળજ રાખી બધાં સગાંબહાણાંઓમાં ઉંચે ઠેરવી તેનો આય નતીજો ?” ચાંદનબાઈ હવે એકદમ તપી ગયાં, “ તારાં ભેજાંમાં એવીજ ગુમાની છે તો અહિંથી તારૂં કાલું કર—અબધડી મારૂં ઘેર છોડી જ ને જીંદગીના છેડા સુધી તારાં મામામામીના તાંહ ગરીબમાં સબડયા કરજો.”

“ જોવી તમારી મરજી, કુધમાય, તમારી એવીજ મરજી છે તો અબધડી તમારૂં ઘેર છોડી જવા હુંબી તૈયાર છઉં.”

“ આય દુકતીને એની જ્યાન એકદમ બંધ કરી નાખવા કહો, રસ્ત-મજી. એ કસકુનમ કાલાને કહો કે અત્તરધડી મારી આગળથી એનું મ્હોનું કાલું કરી નાખે.”

જરને રસ્તમજીએ કાંઈ ખુપી ઇશારત કીધી અને તે લાઠલાજ છોકરી ગમગોસાર હાય સાથ ચાંદનબાઈના ઓરડામાંથી બહાર નીકલી. નધારેલી નારીપાસી અને નિરાશીથી જરનું જીગર જખમાઈને લોડીલુહવાણુ થઇ ગયું. દરવાજાનો ઉંબર તે ઓળંગતી હતી તેટલામાંજ ઓરડાની નજદીકમાં બહાર ઉમેલા ફૂલીને પીઠ ફેરવી દઈ નાસી જતા જોઇ જરનું હૃદય વધારે કાંપવા લાગ્યું.

“કેમ, જરબાઈ, પાણીચું મલ્યું?” ફૂલીએ ખુણામાં ઉભો રહી જઇ જરને હલવેથી કહ્યું, “ચાંદનબાઈનીબી એવીજ મરજી છે. મારી માંગણીનો હજીબી વિચાર કરજો ને—”

“જવ—જવ, મારી આગલથી દુર થઈ જવ,” કકડાવેલા ડોળા સાથ જરે જતાં જતાં કહ્યું, “તમારૂં મ્હોનું જોવાબી હું રાજી નથી.”

“હું? હું? એનો મરડાટ હજી જેવાને તેવોજ છે,” ફૂલી મનમાં હસતાં બોલ્યો, “એની મેરે એ ધીરે આસ્તે ઠેકાણે આવશે. બાકી તો જવાની કાંહ છે?”

ચાંદનબાઈના નવાં વર્ષ પછી બીજેજ દિવસે જર એકાએક પાછી રાંદેર

ઉપડી જવાની તૈયારીમાં હતી તે સમાચાર ચાંદન-કાઝામાં સિતાબીથી ફેલાઈ જતાં સર્વ સગાંબહાલાંઓ અન્યબીમાં ગરક થઈ ગયાં. ઘરડાં આજે પોતાના ઓરડામાંજ આખો વખત ભરાઈ રહ્યાં હતાં. તેથી સર્વની તાઅબ્જુબીમાં વધારો થયો. ડોસાં બ્યારે કોઈની પણ સાથ હૃદયી બ્યાદા “વધેરી લેતાં” હતાં ત્યારે એજ મિસાલ ઓરડાની બહાર નીકળતાં નહોતાં. ઓરડામાં ચાંદનબાઈની ચાહ લઈ ગયલો બટલર પણ ઉંચા ડોળા ચહડાવી પાછો ફર્યો. બાઈસાહેબને આજે જબરૂં બહારૂં આચ્યું હતું.

જીલુબાઈનો જીવ જરા પણ માન્યો નહીં. કાંઈ ખુલાસાની આશામાં તેવણ ચાંદનબાઈના ઓરડામાં જેવાં ગયાં તેવાંજ ગભરાયલાં અકલાયલાં એમનાં એમ પાછાં બહાર નીકલી પડ્યાં. શીરીનબાઈ શાંત બની જઈ બારી અદેશમાં બેસી રહ્યાં હતાં. પોતાની માયની મરજી મુજબ કુમી જરના ઓરડામાં જઈ તે છોકરીનો સામાન ગોઠવવામાં મદદ કરતી હતી.

“કાંય જર, શું છે ? પાછી ગામ કાંય ચાલી જાયછ ?” જીલુબાઈએ જરના ઓરડામાં દાખલ થતાંને વાર પુછયું.

“બરયું માઈ નસીબ,” જર એકાએક રડી પડી, “ચાંદનપુછએ મને કહારી મુકીછ તે હું ચાલી જઈછ. મારાં ગરીબ મામામામીની છું પડી મારા મનથી લખ્ખોની દોલત.”

કાંઈ જાણી લેવા સાથે જીલુબાઈની જાણસા ઉશ્કેરાઈ ગઈ. તેવણના ઉપસાસાપરી સવાલોના જવાબમાં જરે રડતાં રડતાં બ્યારે તમામ વિગતથી તેવણને વાકેફ કીધાં ત્યારે તો જીલુબાઈ તેમજ નજદીક ઉભેલી કુમીની આંખો પણ આંસુથી ભીંજાઈ ગઈ.

“એ બાઈને એકાએક હું થીયેલું ?” ઘરડી જાકીને જર પાસ આવતાં કહયું, “છોકરી, એટલી જલ્દી તું પાછી તારે ગામ ચાલી જાય ? હું કરવા રડે ? તેં કોઈનું કંઈ બાંધેલું છે ? આજે મારો દારાબ હેઠ જવતો હોતો તો પછી જોઈતું તું જ હું ને ?”

“ગાડી તૈયાર છેજી.” બારણા પર ટકોરા પાડી રસ્તમબાએ જણાવ્યું.

કોણ જાણે શું હતું પણ આ ભલા સોલીસીટરનો જીવ જર સાથે

અંદરથી બલીજલીને ખાકરાખ થઈ જતો હતો. જરને સ્ટેશન પર મુકી આવવા તેવણુ તૈયાર થઈ ગયા.

યા ખુદા ! ધણાજ થોડા વખતમાં બધું શુંનું શું થઈ ગયું ! ચાંદન-આઈને વિદાયગીરીની એક કોટી કરવાની ફરજ બળવવા બ્યારે જર તેવણુના ઓરડામાં ગઈ ત્યારે ધરડાને જોઈ જરને અબળબીનો એક નવો આંચકો વાગ્યો. આ કમનસીબ છોકરી તો એવીજ આશામાં હતી કે નાક પર માખ નહિં બેસવા દેનારાં આ ખભરાયલાં ડોસાં તેને વળી પાછી હડધુત કરી હાંકી મેલશે તેને બદલે ડોસાંએ તો ભીંજવલી આંખો સાથ પોતાની ભત્રીજાને પાસામાં દાખી ! એ પણ અબળ ! ખુદી ઘેલી તો નહોતી ? જરાજરામાં આ શો ફેરફાર ! કેવા વિચિત્ર ચમત્કાર !

ચાંદન-કાઝામાંથી બહાર પડતી જરને સર્વે સગાંવહાલાંઓ ઉદાશ દીલે ભેટયાં—સિવાય કે પેલી ફેની ! જરને નજદીક આવતી જોઈ આ વંત્રી તો ચાર પાંચ પગલાં પાછળ હતી ગઈ. કાંઈ છુપી ફતેહથી ફાટી જતી આ છાલકી છોકરીએ જર તરફ તિરસ્કાર અને તુચ્છકારથી હસીને જોયું. તે વરન્ડાપર હાજર રહેલાં સઘળાં સગાંવહાલાંઓને ખુલ્લેખુલ્લું માલમ પડી ગયું. મોટરમાં બેસતી વખતે બીચારી બદબખ્ત જરની આંખમાં પાછાં આંસુ આવી ગયાં.

રસ્તમખાએ ટીકીટ તેમજ સામાનની સઘળી ગોઠવણુ સ્ટેશન પર જઈ જતે પાર પાડી. ગ્રાંટરોડના સ્ટેશન પ્લેટફોર્મ પર ફલીને દુરથી આવતાં જોઈ જર જરા ચોંકી ઉઠી, પણ સારે નસીબે રસ્તમખાને પાસે ઉભેલા જોઈ ફલી કંથે ગુમ થઈ ગયો.

“જીવતાં રહેજો, બેન.” ટ્રેન ઉપડતી વેળા રસ્તમખાએ જરને શેક-હેન્ડ કરતાં કહ્યું, “મારો દોસ્ત રતન જો તમને મળે તો જરૂર મારી ઘણી ઘણી સલામ કહેજો.”

રતન ! લાખ્ખોની કિંમતના રત્નથી બ્યાદા મોંઘા પોતાના વહાલા રતનને યાદ કરતાં જરના ગાલો પર આંસુના રેલાઓ સરવા માંડ્યા. આગળ

અને આગલ યાહોમ દોડતા અગ્નિરથથી ખેંચાતી ટ્રેનના ડબ્બામાં શોકાતુર
ચહેરે ખેઠેલી જરને રાંદેરની વલતી મુસાફરી કેવી કંગાળ લાગતી હતી !

પ્રકરણ ૪૦ મું.

અજ્ઞયખીનો એક ધીમો આંચકો.

ચાંદન-કાઝાની મિઠ્ઠી મહેનમાનદારી ચાખી કુખી થોડા દિવસ થયાં
મુંબઈથી પાછી રાંદેર વીલર-માખીના ત્યાં આવી હતી. હોમી તેને મુંબઈમાં
વારંવાર મળ્યો હતો અને પીક-એન્ડમાં વળી પાછો તે પોતાની દિલગીર
દિલગીરને ભેટવા રાંદેર આવનાર હતો તેથી આ છોકરીના જીવને નિરાંત હતી.

લવજી અને મેહર અકેકનો પીછો છોડતાં નહોતાં. તે હવે કુખીએ
ખુલ્લે ખુલ્લું જોઈ લીધું. આ ઉલટમંદ વાર્તાનવેશ પોતાની કથા લખવામાં
મશગુલ રહેતો હતો ત્યારે પણ મેહર તેની બાજુમાં જ બેસી રહી તેની કલ-
મમાં જોશ અને જોમ રેડી દેતી હતી ! એક મીઠી માશુકની નજદીકની
હાજરીની અસર એક સાચા આશકના તનમનમાં શું જોશ બરપા કરે છે
તે તો મહોબતના તીરથી મહાત થયેલાંઓને જ પુરેપુરું માલમ હોઈ શકે !

આજે એ દિવસ થયાં મેહરની તબિયત જરા નબલી બનેલી હોવાથી
લવજીએ પોતાની લખવાની ટેબલ તેના બિછાના પાસે મુકાવી હતી. હાલને
કાળ તો આ કલમકસનું તમામ ધક્ક્યાન પોતાની આગલી વાર્તા એક વેળા
ફરીથી ચિત્રી કહાડવામાં રોકાઈ ગયું હતું. કેવી કુશળતાથી તેણે એજ વાર્તા
આખી પુરી કરી નાંખી પોતાના માનીતા મિત્ર હોમીના હાથમાં અભિપ્રાય
અર્થે મેલી દીધી હતી. હોમીના ઘરમાં કમનસીબે આગ લાગી અને તેની
સાથે તે તમામ વાર્તાનો હસ્તલેખ બલીજલીને ખાકરાક બની ગયો તે બબર
ખેલવેલી હોમીના મહોડે લવજીએ સાંભલી હતી. ત્યારે આ કરવૈયા કલમ-
કસનું દિલ ભાંગીને ભુકો થઈ ગયું હતું; પણ એક ક્રોધમંદ વાર્તાનવેશ
તરીકે પોતાની કિર્તિ ચોમેર આશકાર કરવાનો ફાંકો ધરાવનાર આ ઉલટમંદ

લેખકે હિમ્મત હારી નહિં ખાતાં તે વાર્તા એક વેળા ફરીથી લખી કહાડવાની બાથ ભીડી હતી અને રાંદેરની તાંદ્રસ્ત આખોહવાની અસર હેઠળ તેમજ પોતાની મિટ્ટી મહેરની પનાહ હેઠળ રહી ખીરાદર લવજીએ ઘણાં પ્રકરણો એક વેળા ફરીથી તતરાતી કહાડયાં હતાં.

આજે શનીવારે સહવારની ફાસ્ટ પેસેન્જરમાં હોમી મુંબઈથી આવનાર હતો. મેહરની તખીયત નાદરસ્ત હોવાથી એકલી કુમી હોમીને લેવા સુરતના સ્ટેશન પર પહોંચી ગઈ હતી. પાલઘરના સ્ટેશન નજદીક કાંઈ અકસ્માત થવાને લીધે ત્રેન લગભગ એક કલાક મોડી થઈ હતી. પ્લેટફોર્મના એક નાકેથી ખીજે નાકે ખાસ્સો અરધો કલાક ઉપર એકલી ચાલતાં ચાલતાં કુમીની પણ ધીરજ હવે ખુટી ગઈ ! પણ સખર ? પાછળથી તેનું નામ ટ્રાણે પોકાર્યું ? પીઠ ફેરવતાં લવજીને તેની તરફ ધસારાખંધ દોડી આવતો જોઈ કુમીને અન્યયખીનો એક ધીમો આંચકો વાગો. એ લવજી એકાએક સ્ટેશન પર શું કરવા દોડી આવ્યો હશે !

લવજીના મ્હોંડાંપર એક ઝડપી નજર ફેંકતાંને વાર કુમી એતી ગઈ કે કાંઈ અસાધારણ બની ગયું હતું. લવજીનો ચેંદુરો ફિક્કો ફચ અને ઉજળો સપ દેખાતો હતો. તેની આંખો લાલ તથા બની ગઈ હતી. આ ચટપટયો છોકરો હાંફજો હુંફજો થઈ ગયો હતો.

“જેયા—જેયા—કુમીબઈ, મેં મારા બધા દોસ્તદારો પુરેપુરા જોઈ લીધા,” કુમીથી જરા દુરજ ઉભો રહી લવજીએ તરારો કીધો, “જેને મેં દોસ્ત નહિં પણ મારો એક અમસો પોતીકા ભાઈધારી લીધેલો તેને હુંખી લેવા આયોજ.”

“કાંય શું છે, લવજી,” અન્યયખીના એક આચકાથી જરા પાછળ હટતાં કુમીએ કહ્યું, “આય બધું તમે શું મારા હોમીને સાઈ બોલ્યા ?”

“હા—એ મારા મોટા નેકનામ દોસ્તદારનાજ સાઈ—મ્હોંમાં સાકર ને પેટમાં કાતર રાખનાર એવા એક બે મ્હોંનાના તરકટી ઢોંગીનાજ સાઈ.”

“લવજીભઈ ? એ આજે તમે બધું શું બોલોજ ? તમારી ઉપર જીવ પ્રાણ કહાડી આપનાર તમારા દોસ્તદારની પીઠ પાછળ આવી નાલેસી ?”

કુમી છોડાઇ પડી.

“હું અનું ખરૂં કહું છું,” કુમી તરફ ટીકાટીકીને જોતાં લવણ જરા ધીમા અવાજે બોલ્યો, “દોસ્તીના નામે એને મારી સાથ જખરી ઠગ્યાણ ચલાવી છું.”

“હોમી કોઇનીબી સાથ ઠગ્યાણ ચલાવે તે એક ઘડીબી માનવા હું સાફ ના પાડું છું.”

“હા ! હા !” લવણ તિરસ્કારથી હસ્યો, “મારા જેવા એક પુરાણા દોસ્ત સાથ જે નીચ શખ્સ આવી લુચ્ચઇ કરે તે ભવિષમાં તમને શું સુખ દેખાડવાનો ઉતો ?”

“હાઉ ડેર યુ સે સય થીંગ્સ, મીં કરાકા,” કુમી એકદમ ઉશ્કેરાઇ ગઇ, “મારો હોમી એક લુચ્ચો ? મારો હોમી એક ઠગારો ? મને લાગેછ કે આજે તમારાં ભેજાંનું જરા ઠેકાણું નથી.”

ખફૂગીની મારેલી કુમી લાલચોળ બની ગઇ. પોતાના ભવિષ્યના ભર-થાર સાર તેનાજ એક જની દોસ્ત તરફથી આ કીસમના નાલાયક અને નબોજ સુખનો સાંભલવાની આ છોકરીએ વકી રાખી નહોતી.

“મારા હોમીના તમારાપરના બધા ઉપકારો તમે આટલી જલ્દીથી ભુલી ગયા ?” નાકના શીફડાં ફફડાતી દઈ કુમી પાછી બોલી.

“હું કયુલ કરું છું કે હોમીએ મારા સાર ઘણું ઘણું કીધું છું,” લવણ જરા ચાલતાં બોલ્યો, “પણ તે પોતાની નીચ મતલબને ખાતરજ ! જાણી-યુજીને એને મને મુ'અઇની બાહેર ધકેલી દીધો. જાંહ સુધી એણે મારી મોવેલ જોઇ નહિં તાંડવેર મારા રાંદેર આવવાની વાત એણે કહાડીજ નહિં.”

કુમી જરા ચોંકી ઉઠી ! હોમીના ઘરમાં આગ લાગવાથી બિચારા લવણની વાર્તા અળી ગઇ હતી તે તેણે સાંભળ્યું હતું.

“તમે કંઇ જખરા ઘોંટાલામાં પડેલા લાગોછ, લવણભાઇ,” કુમી હવે જરા શાંત પડી બોલી, “જાંહ સુધી જરા ખુલાસાથી તમે વાત કરો નહિં તાંહ સુધી મને કંઇબી સમજ પડવાની નથી.”

“આય શું છે તે જાણોછ ?” હાથમાં ક્યારનું પકડી રાખેલું અંડલ

હવે ખોલતાં લવજી ખોલ્યો, “મારી વાર્તા કાંઈ ભેદી તખલ્લુસ હેઠળ બહાર પડીછ. આજેજ મને ટપાલમાં મલી. મારીપર હઝારો અહેશાન કરનાર—મારીપર બધો જીવ પ્રાણ કહાડી આપનાર—મારા મોઢામાં મોઢા દોસ્તદાર તમારા હોમીજીએ તે મારી પાસથી છીનવી લઈ માન ખાટી જવાને ખાતર ભલતા તખલ્લુસથી છપાવી બહાર પાડી દીધી. પોતાના ખરા નામે બહાર પાડવાની હિમ્મત એ હિચકારામાં કહાંથી હોય.”

“લવજીભઈ, તમારી કાંઈ ભુલ હોશે,” ઠરઠર ટુંજતા હાથે તે ચોપડી તપાસતાં કુમી ખોલો.

“જરાબી ભુલ નહિં. વાર્તાનું નામ, બધાં પ્રકરણો અને ખોલેખોલ તમામ અસલજ છપાયાંછ. મારા એક ખીજ દોસ્તદાર આગલ થોડાં પ્રકરણો મેં વાંચેલાં. તેણે મારું ધ્યાન ખેંચવા એ ચોપડી મારાપર મોકલાવી આટલા થોડા દિવસોમાં હોમી મુલ્લાં જેવો કરવૈયોજ આવું કામ બગ્ગવી શકે.”

કેવી વિચિત્ર વાત! હોમી પોતાના એક જીવ જન મિત્ર તરફ આટલે હદે બેવકા અને તે માનવાને કુમીનું જીગર સાફ ના કહેતું હતું; તોપણ આ નાજુક છોકરીનું હૃદય જરા કાંપવા લાગ્યું. ઘેરને આગ લાગી અને લવજીની વાર્તા બગીને ભરમ થઈ ગઈ! એ ખ્યાલ આવતાં તેના બદનમાં આગના સોહલા ઉઠવા લાગ્યા. તેનો હોમી એક દગાખોર દોસ્ત! એક ચીલ-ઝડપી ચોર! પોતાના એક કલમકસ-મિત્રને આંખમાં ધુળ છાંટી ઉદ્ધાપ દેનાર એક ઢોંગી તરકટી ડગારો! યા ખુદા!

ભલાંભોલાં નિર્દોષ નામપર આ એક દિણભાગ્ય કાગો કલંક હતો! કુમી હજી કાંઈપણ વંકુ વિચારે તેટલામાં તો ઘન્ટ વાગ્યો અને ધુવાના ગોટે-ગોટા કહાડતો અગ્નિરથ આગગાડી ખેંચતો પ્લેટફોર્મ આગલ ધસી આવ્યો. ટ્રેન થોભી અને સર્વે ઉતારો સામાન બહાર કહડાવવાની ધમચકરીમાં પડી ગયાં. અરે, આ શો ગજબ! આગગાડીના ડબ્બાઓમાં નજર નાખતી કુમી પ્લેટફોર્મના એક છોડાથી ખીજ છોડા સુધી ઉચાટ ધનિતેજર જીવે દોડ્યા કીધી પણ હોમીની ધનનસલ કેથે માલમ પડી નહિ. ખરેખર! હોમી મુંબઈથી આવ્યો નહોતો! કુમી તેની વધારે ફિક્કી બની ગઈ.

“હોમી નથી આયો તેથી હું જરાખી અન્ય થતો નથી,” લવજીએ કુમીને કહી સંભલાવ્યું, “હવે કિયે નાકે એ મને મ્હોનુંખી બતાવે,” એટલું બોલી લવજી કુમી આગલથી ખસી જઈ પ્લેટફોર્મના ખીન્ન છેડા તરફ ચાલવા માંડી ગયો.

લવજીને ચાલી જતો જોઈ બિચારી કુમી ઉદાસ બેચેન યુવે જરા થોભી ગઈ. કુમીને ફિક્કર લાગવા માંડી. ઇન્ટેન્ડર આશાઓ લખી મોકલાવી હોમી આખરે આવ્યો કાં નહિં ? એ મુંબઈ કાં પડી રહ્યો હશે ? હોમીની નધારેલી ગેરહાજરીથી લવજીએ દાખવેલા શકને પુષ્ટિ મળી. કુમી વ્હેમાઈ ગઈ. હોમીની નેક નિષ્ઠા સારૂ તે પણ શકમંદ બની ગઈ !

—:o:—

પ્રકરણ ૪૧ મું.

“પેપરના બધા અધિપતીઓ એવાજ હોય છે.”

ગજવાંમાંથી ઘડયાળ ખેંચી કહાડી કાંટાઓ તપાસતો લવજી પ્લેટફોર્મના છેક ખીન્ને છેડે ઉભો હતો. કાંઈ જખરી ગણત્રીમાં તે પડી ગયો હતો. ગભરાયલા ફિક્કરમંદ મ્હોરે કુમીને પાછી પોતાની નજદીક આવી ઉભેલી જોઈ લવજી પાછો જરા શાંત પડી ગયો.

“કુમી,” તે બોલ્યો, “મારી વાર્તા કરતાં હોમીએ મારી સાથ કરેલા વિશ્વાસભંગ સારૂ મને ધણુંજ લાગેછ. ખુદ સાહેદ છે કે હોમીપર મેંખી કેવો જીવનન કહાડી નાંખ્યોછ. એના સારૂ મને માન ને મહોબત ઉતી-એની સાથની મારી વર્ષોની એકસરખી દોસ્તી સારૂ હું આજના દિવસ સુધી મગર ઉતો ને હવે—?”

“લવજીભઈ, જરા ધીરજ રાખો,” તેના ખભાંપર હળવેથી હાથ મેલતાં કુમીએ કહ્યું. “બધું બરોબર પાર ઉતરશે.”

“પાર ઉતરવાનું હવે બાકીજ શું રહ્યુંછ જે ?” લવજી બોલ્યો, “એકજ વાત ને એકજ પ્લોટ ! ચોપડી તો છપાઈને બહારખી પડી ચુકીછ. અધુરામાં

પુરં હોમીના કહેવાથીજ એ વાત નવેસરથી મેં લખવા માંડી ને જેમ તેમ વખત ફાળવ પાડી મારી તબિયતના ભોગેખી કેટલાં બધાં તાજાં પ્રકરણો લખી કહાડ્યાં તે તમામ મહેનત પાણીમાં ગઈ.”

“લવજી, જો તેમ હોશે તો મારો હોમી તમારી તમામ મહેનતનો બદલો પુરેપુરો વાળી આપશે. કાંય નહીં તમને અંધારામાં રાખી હોમીએ તમારેજ સાથે એ વાત કોઈ તખ્તલુસ હેઠળ પોતાના ખરચે છપાવી દીધી હોય ને તે તખ્તલુસ તમારે સાથેજ હોય.”

“પેપરના અધિપતીઓ એવા બે મહેનતનાજ હોય છે.” લવજીએ બળાપો કાઢ્યો, “એ ચોપડી મારી છે એમ કોણ માનશે? છાપાના એક અધિપતિનોજ બોલ લોકો માને. એ ચોપડીના કર્તા તરીકે જાહેરમાં હું જો દાવો કરું તો એક ઘેલામાં ખપું.”

લવજીની તેજસ્વી આંખોમાં વળી પાછા ખફગીના ચમકારા દેખાવા માંડ્યા. અન્ને હાથે સુકી વાળી દંઠ તે પોતાના મનમાં બડબડવા લાગ્યો. તેની નિરાશા વળી પાછી વેરની તલબગારીમાં બદલાઈ ગઈ.

“મારી સાથ ચલાવેલી ઠગબાજી ને એવફાઇનો જવાબ એને મને આપવોજ પડશે.” એકાએક ધસારાબંધ ચાલતાં તે બોલ્યો, “હું અહીંથી પરભારો હમણાંજ મુંબઈ ઉપડી જઈશ. પા કલાકમાં ગાડી આવી લાગશે.”

“નહીં-નહીં—તેમ ના કરો; ચાલો-પાછા ઘેર ચાલો-મેહર આગળ વાત કર્યે.”

લવજી હવે કુમીનું ક્યાંથી સાંભલે !

પ્લેટફોર્મ ઓળંગી તે તો ટીકીટ પણ ખરીદી લાવ્યો. કુમીની તમામ સમજવટ પતાવટ વ્યર્થ નિવડી. તે છોકરીને જરાપણ મચક નહિં આપી લવજી આવી ઉભેલી આગગાડીમાં ચઢી બેઠો. લવજી શું કરવા ચાહતો હતો? કુંદારા મારતું એનજીન હળવે હળવે આગગાડી ખેંચી ગયું અને પ્લેટફોર્મ ઓળંગી રાંદેર પાછી ફરતાં આપડી કુમીની આંખો ઝળઝળી ઉઠી.

“ઓ, તું આવી કે કુમી? લવજી કહ્યાં છે? તમારા લોકની રાહ જોતાં જોતાં કહારના બધા ડોરાખી દુઃખી આયા,” કુમી હજી ઘેરમાં પગ મેલે છે

છે તેટલામાંજ મેહર ખીછાનાપરથી ઉડી પડી બોલી, “લવજના જવા પછી એના નામનો આય તાર આયો તે મેં ખોલી નાંખ્યો.”

કુમી નજદીકની ખુરસીપર બેસી ગઈ! આ વળી નવી આફત શું હતી?

“ઓ કુમી ડીયર,” મેહર વળી પાછી બોલી, “ઘણીજ ખુશ ખબર છે. લવજના કાકા નધારેલા ગુજરી ગયા ને ડોસાજી બધી દોલત મારા લવજના નામપર કરી ગીયાછ. લવજને સોલીસીટરો મલવા માંગેછ. લવજ ક્યાં છે? એને આય ખબર આપવા કહારની હું રાહ જોતી બેસીછ.”

“લવજ તો મુંબઈ ગયોછ,” કુમી ધીમા નંખાયલા અવાજે બોલી.

“તાહરે એનેખી કેથેથી ખબર મલી હોશે ને તેથીજ એ મલતી ટ્રેને એકાએક મુંબઈ ચાલી ગીયો હોશે, કુમી. પણ જરા મને મલીને જતો હરવાયો એખી?”

નધારેલા ખુશ સમાચારથી મેહર એટલી બધી ઉશ્કેરાઈ ગઈ હતી કે તેની નજદીક બેઠેલી કુમીના મ્હોંડાંપર તેણે પુરૂં પાકરૂં જોયું પણ નહીં.

“કાંય, કુમી, તુ ને શું છે? તબિયત તો ઠીક છેની?” હવે મેહરએ પ્રછયું, “હોમી નહીં આયો તેથી દલગીર થઈ ગઈછ કે? કંઈ નહિં—બેઉ જણા સાથે આવી લાગશે. ને—કોણ?”

મેહર હજી આગલ બોલે તેટલાંમાં એક ખીજો તાર આવી પહોંચ્યો! કુમી ગભરાઈ ગઈ. પોતાના નામપર આવેલો તાર ધ્રુજતા હાથે ઉખેડી ઈઈ કુમીએ નીચે મુજબ વાંચ્યો:—

“આય અઠવાડયે અવાય એમ નથી. લવજના કામકાજમાં રોકાઈ ગયોછ.”

યા ખુદા! કુમીએ તાર ધોલ્યા પર પટકી દીધો. બન્ને દોસ્તદારો વચ્ચે મુલાકાતનો ખ્યાલ આવતાં આ છોકરી ધ્રુજી ઉડી. લવજ તો હોમી પાસ આપરનો જવાબ માંગવા મુંબઈ વેર દોડી ગયો હતો! હવે શું થશે? કુમીએ એક શબ્દ પણ મેહરને કહ્યો નહિ. કહેવામાં સાર શું હતો?

“અરેરે, બધું મારૂં નસીબ. મુઠ એક નોવેલને ખાતર આટલું બધું?” મનમાં ફફડી ચટકી કુમી કપડાં બદલવા પોતાના ઓરડામાં ચાલી ગઈ.

પ્રકરણ ૪૨ મું.

—:૦:—

અરરરરર ! આ શું થઈ ગયું ?

ધનાક્રુધ અને અચ્ચાંચોને લઈ ખોરશેઠ પોતાની માના ધર ખડકી ચાલી ગઇ હતી. નસરવાનજીની યસ એજ મરજી હતી—‘મલ્કે તે એક ફર-જ્યાત ઇચ્છા હતી—જે સપાટામાં પાર પડી ત્યારેજ તેવણુનો જીવ ધરાયો.

ન્યારથી આ લોકો મુંબઈ છોડી ગયાં હતાં ત્યારથી અંધાં નોકરોનો જીવ વટીક બિલકુલ બેચેન બની ગયો હતો. કોઈને કશું પણ સુજતું નહોતું. માતખર-હાઉસવાળો અંગલો હવે ઝુંફતીઝાંફતી હાલતમાં શાંત ચુપ પડેલો હતો. આજીવિતની તમામ ખુદરત ગોયા ગમમાં ગીરફતાર થઈ ગઇ હતી. રોજીંદી હસ્તી રમતી વસ્તી સુમસામ ઉજ્જડ નિસ્તિમાં બદલાઇ ગઇ હતી. આવી ચુપચાપ શાંતિ વચ્ચે ફક્ત એજ જીવો સરદાર નસરવાનજી વકીલ અને ધણ્યાણી દીનુ આ આખા અંગલામાં એકલાં રહ્યાં હતાં !

ધણી ધણ્યાણી ! ઓ પરવરદેગાર ! આ પવિત્ર નામોની તે એક બદ-નક્ષીબરેલી નામોશી હતી ! એક હેતવંતો ખાવિંદ અને મીઠી પરજીતરનો પ્યારો સંબંધ હવે ક્યાં રહ્યો હતો ? એક ભરથાર અને મહોરદારની વચ્ચે હૈયાત રહેતી મીઠી નિખાલસ પ્રિતિને બદલે યસ ધિક્કાર અને તિરસ્કારની કડવી લાગતી બન્ને વચ્ચે પંથરાઈ ગઈ હતી.

પોતાના વરને થોડી મિનીટ પણ મલવાને ખાતર દીનુ તરેહવાર વલખાં મારતી હતી પણ નસલીનું દિલ હવે એટલી હદે સખખત બની ગયું હતું કે પોતાની ઐરી સાથ એક ટેબલપર જમવા વટીક તેણે સાફ ના પાડી હતી. લગભગ આખો વખત પોતાના ઓરડામાં ગોંધાઇ રહી તે તો તીજે-રીમાંથી અનેક ઓચર્યાંઓ કહાડી વાંચવામાં અને સહી કરવામાં રોકાઈ રહેતો હતો ત્યારે પેલી અભાગણી ઓરત છેક નાકેના બીજા ઓરડામાં ફફડટ ચચરાટ સાથ ગોંધાઈ રહેતી હતી. ઓરડાની બહાર કાંઈ કામકાજે નીકલતાં જે નસલીની નજર દીનુપર પડી જતી તો પોતાના વરનો કરડો ખફગી-

બરેલો ચહેરો જોઈ તેણી હેબતાઈ જતી હતી. પોનાના માલેતોજર બંગલામાં ખાવા પીવા અને હસ્તા ધોલવાને બદલે લખખોની દોલતના આ શેઠ્યાએ આજે દહાડાઓ થયાં દુન્યાં અકારી કરી મેલી હતી. તેની આંખો કાંઈ અજબ જુસ્સા અને ગુસ્સાથી આતશ જેવી લાલ બની ગઈ હતી. આવો મામલો જોઈ નોકર ચાકરો પણ ખૂબી જઈ પોતાની કોટડીઓમાં ભરાઈ રહી આપસઆપસમાં ધુસધુસ ચલાવતાં હતાં.

બહાર એકાએક જોરથી પવન ફુંકવા માંડ્યો. આકાશમાં વાદળાંઓ ઘેરાઈ આવ્યાં હતાં. તોફાની વં ટોળ્યો જોશબંધ જગ્યો હતો. અને થોડી વારમાં તો કમ્પાઉન્ડના મુખડે આવેલું આમલીનું એક જુનું-પુરાણું ગંજ-વર ઝાડ જમીનમાંથી ઉખડી જઈ ગબડી પડ્યું. તે ગભરાટ હજી દપટ પડે તેટલામાં તો હોલમાં ટંગાયેલું એક મોટું ઝુમ્મર નીચે જમીન પર તુડી પડી ભાંગીને ભુકો થઈ ગયું. નજદીક આવતી કાંઈ અણુદીઠ આકૃતની આ એક નિશાની હતી એમ સર્વ જણાઓ મનમાં વમાસવા લાગ્યાં. બહાર વીજળીના ધડાકા તડાકા વચ્ચે ધોધમાર વરસાદ વરસવા લાગ્યો ! એ કેઈ મોહકાણુની શરૂઆત હતી ?

“નસલી, નસલી, તું કહાં પેર મને એમ રીખાવવા માંગેછ ?” પોતાના વરના ઓરડામાં ધુસી જઈ દીનુ તેના ગલે વલગી પડી.

“રામા, મીસ્તરી, બધાં જણ કહાં મરી ગયા ?” હાથના એક ઝટાકા સાથ દીનુને દુર કરી દેતાં નસલીએ બાંગ મારી, “આય નાપાક દદાને મારી આગળથી એકદમ દુર કરી નાખો—એને અહીંથી તાખડતોખ ચાલી જવા કહો નહિં તો—”

“આય બધાં બેબદામના માણુસોની હાજરીમાં તમે મને આટલી બધી હડધુત કરોછ ? મારી સાથ તમે એટલા બધા—”

“બંધ કરી નાંખ તારી નીચ ગલીચ જપ્પાન,” ઓરડા આગળ દોડી આવેલા સર્વ ચાકરોની હાજરીમાં નસલીએ હવે ખુરસીપરથી ઉડી જઈ કહ્યું, “તાઈ કાઈ મ્હેનું જોવાખી હું રાજી નથી.”

“નસલી, નસલી, હું તારી હકદાર મહોરદાર ને તારાં બે બચ્ચાંની

માય છઉં તેથી તું ભુલી જાયછ.”

“તે તો તું મને ખાસી ડજનેક વખત સંભલાવી ચુકીછ,” નસલી બોલ્યો, “માથાંપર પાટો બાંધેલું તારું બચ્ચું પુનામાં હજુ ડાકટરનો મલમ-પટો કરેછ.”

“ખુદને ખાતર હવે બધું ભુલી જ ને ઠંડો પડ, નસવાન,” દીનુ પાછી તેની નજદીક ગઈ.

“તમે એમ નથી સમજવાનાં? અહીં મારી આગળથી માન-અકરા-મથી નથીજ ચાલી જવાના? તમે લોક એમ જોયા શું કરોછ, આયલાઓ?” નોકરો તરફ હવે તે ધસી ગયો, “આય બૈરીને ધક્કા મારીને અહીંથી બહાર કહાડો નહીં તો હમણા શુંનું શું—”

“શું? એટલું બધું? ઘેરની શેઠાણીને નોકરો પાસ ધક્કા મારીને તમે મને બહાર કહરાવવા નીકળ્યાંછ?” કમ્મરે હાથ ટેકવી દીનુએ હવે ડોળા ચહાવી લીધા, “આવો, મુવાઓ જોઉં? મારાં બદનને એક આંગ-લીથી લગાડવાની કોઈ મુવા નોકરમાં હિમ્મત છે કે?”

નસલીના ફાટફાટ થતા ડોળાઓ જોઈ સર્વ ચાકરો બિલકુલ ગભરાઈ ગયા. મામલો છેકજ ખીચકી ગયો હતો. હવે શું કરવું તે કોઈ પણ સમજ શક્યું નહિ. નસરવાનજ શેઠ આજે બિલકુલ છેલ્લેજ પાટલે બેઠો હતો ત્યારે શેઠાણી પણ એક તસુ પણ પાછળ હટવા ચાહતાં નહોતાં. વાધ અને વર વચ્ચેનું વેર આજે હવે બિલકુલ છેલ્લો હદે આવી પહોંચ્યું હતું.

“હાંકા કહાડોની? ધક્કા મરાવોની? આય મુવા બધા તમારા દુકડા-ચાટુ બાંધ્યાઓની તાકાત હવે કહાં જતી રહી?” દીનુ વળી પાછો બોલી, “મારી એકાદ આંગલીનેથી હાથ લગાડવાની છે કોઈનામાં હિમ્મત?”

“તું મારો જીવજ લેવા બેઠીછ તો—” કાંઈ વધુ બોલી નસલી દીનાના આંગપર જોશબંધ ધસી જતો હતો તેટલામાં સર્વ નોકરોએ પોતાના શેઠને ધરી લીધા. નસલીના બદનમાં હમણા લોહી એટલા તો જોશથી વહેતું હતું કે તેનો આખો મહેરો ગુસ્સાનો મારેલો લાલ ભુંડ જેવો દેખાતો હતો. સર્વ નોકરો પોતાની શેઠાણી તરફ કોઈ અને કહેરથી જોવા લાગ્યાં. ત્યાં

એક ધડી પણ થોભવામાં કશી શોભા ન હોવાથી દીનુ હવે નાકનાં ફિફડાં ફફડાવતી ધસારાબંધ બહાર નીકળી પડી.

“ખસી જવ-બધા મારી આગલથી ચાલી જવ,” ત્યાં જમા થયલા નોકરોને નસલીએ હવે તાકીદ દીધી, “હું તમે લોકને સાફસાફ કહી રાખું છું—” વળી પાછો બોલતાં બોલતાં તે અચકી પડ્યો. દધાઇ ગયલા ચાકરો શેઠને પોતાના ઓરડામાં જ છોડી ત્યાંથી કોઠડાંમાં ચાલી ગયા.

યા ખુદા ! લખખોની દોલતના આ ધનાઢય શેઠયાનો આજે શો અવતાર ! મનમાં અને મનમાં હઝારો વિચાર દોડાવતો નસલી પોતાના ઓરડામાં એક છેડાયલા વિકાળ વાઘ મિસાલ ડુંદારા મારતો એક ખુણેથી બીજે ખુણે ચાલ્યા કીધો. અસહનો શાંત દયાવંત નરમ દિલવાળો આ માટીડો આજે હવે સખરદખર ફેરવાઇ ગયો હતો. તે એટલો બધો સખખત હૈયાનો બની ગયો હતો તેનું તેને પોતાને પણ પુરેપુરું ભાન રહ્યું નહિં.

વરસાદને પણ આજે કાંઈ જખર ધેલું લાગ્યું હતું. ખારસો એક કલાક તે એકસરખો પડ્યો જતો હતો. સંધ્યાં ચાકરો બંગલાની અંદરનું કામકાજ જરા બાબુએ મેલી પોતાનાં કોથડાંમાં ભેગાં થઇ શેઠ બાઇ વેચ્છેના કળ્યાપરજ મુઝહેમત ચલાવતા બેઠા હતા. ઉરકેરાઇ ગયલા શેઠની આગલ જવા કોઇની હિમ્મત ચાલતી નહોતી. વીટી ગયલા કલાક દરમ્યાન નસલી શેઠ હવે ઠંડા પડ્યા હશે યા નહિં તે કોઇપણ નોકર ખાત્રીથી કહી શકવાની હાલતમાં નહોતા.

“આઈનેબી હું હુજ પરેલું તે રહી રહીને હવે ઇફા આવેલાં,” મકનાએ ટાપસી પુરી.

“તું નીહ હમજે તો છોનોમાતો બેઠી રહે,” તેનો બાઇ બોલ્યો, “હેઠબી હું કરે ? પોયરાંઓને લઇ પેલી પોરી ગીયેલી તીઆરના હેઠ એવાજ થઈ ગીયેલા.”

કોથડાંમાં જમા થયલું ચાકર-મંડળ કશા પણ ઠરાવ પર આવી શક્યું નહિ. ત્યાં તરેહવાર ચર્ચા ચાલી જેનું સેવટ તો મીડાંમાં જ આવ્યું. દરેક જણ શેઠનીજ દયા ખાવા લાગ્યું.

“કહાં ગયા ? બધા લોક કહાં છે ? શેઠ કહાં ગયા ?” ધરડા માલીએ એકદમ દોડી આવી નોકરોના કોથડાંમાં ગભરાટ અકળાત કરી મેલી જણાવ્યું.

“શું છે ? માલી શું છે ? જલ્દી બોલની ?” બધાં સાથ જમીનપરથી ઉઠી જતાં રામાએ ઇન્તેજરીથી પુછ્યું.

“આપરી બાઇ મરી ગઇછ ! કોઇએ મારી નાંખેલી,” માલી હાંફતાં બોલ્યો.

“હે ? બાઇનું ખુન થયુંછ ? ખુન કોણે કીધું ?” સઘલાં સામટે અવાજે પોકારી ઉઠ્યાં.

“હા—બાઇનું ખુન થયુંછ,” માલી જમીનપર બેસી ગયો, “બાઇને કોઇએ લોહીલુહવાણુ કરી દીધાંછ; બગીચાના પાછલા દરવાજામાંથી હું દાખલ થયો ને જરા આગલ ચાલુંછ તેટલાંમાંજ બાઇનાં મુરદાં સાથ મારા પગ અડક્યા.”

સર્વ નોકરો તે જગા તરફ ઝડપથી દોડી ગયા. ઓ ખુદા ! કેવો ભયંકર દેખાવ ! ધરડા માલીની ગમખાર ખબર ખરીજ પડી. લોહીના ખાખોચ્યાંમાં પચપચ થતી દીતુની લાશને જોઈ સર્વ નોકરો બિલકુલ હરણુદાર બની ગયા. શેઠ ક્યાં હતા ? શું કરતા હતા ? ધરમાં હતા યા બહાર ? ખુન કોણે કીધું ?

એ નોકરો શેઠના ઓરડામાં ધસી ગયા. પોતાના શેઠને ખફગીમાંજ અહીંથી તહીં ચાલતો જોઇ બંને નોકરો ચોંકી ઉઠ્યા.

“ખુન થયુંછ—શેઠ, આપરાં બાઇનું ખુન થયુંછ.” નોકરોએ બાંગ પાડી દીધી.

“હે ? ખુન ? બાઇનું ખુન ?”

“હા—શેઠ—બાઇને કોઇએ ઠાર મારી નાંખ્યા,” નોકરો ઝડપથી બોલી ગયા, “પાછલ દરવાજા નજદીક લોહીથી ઝઝરતું બાઇનું મુરદું પડ્યુંછ.”

એ કલાકમાં તો પોલીસની દોડધામથી માતબર—હાઉસનું આખખું કમપાઉન્ડ ધ્રુજી ઉઠ્યું. એક મોટે ખાંચરેના માલેતોજર શેઠયાની મહોરદારના થયલાં ખુનના ચોંકાવનારા સમાચાર વિજળીની ઝડપથી શહેરમાં ચોમેર ફેલાઇ ગયા. પોલીસ અમલદારો તરેહવાર અટકલો ચલાવી આખખા

કમ્પાઉન્ડનું ખુણેખુણું તપાસવા લાગ્યા. સર્વ જણાઓ દોડધામમાં પડી ગયાં હતાં—સિવાય નસલી પોતેજ—કે જે પોતાના ઓરડામાં ક્યારનો એકલો ચુપચાપ બેસી રહ્યો હતો ! પોલીસ અમલદારોના સવાલોના ટુંકા ઘટતા જવાઓ આપવા ઉપરાંત એક શબ્દ પણ તે બોલતો નહોતો.

ખાનાખરાબીનો ઘંટ વાગી ચુક્યો હતો તે નસલી પોતે પણ સમજવા લાગ્યો. તોફાનની જલ તેની આસપાસ ખચિતજ વિંટળાઈ ગઈ હતી. નસલી પોતે ચુપ બેઠો હતો તોય મુદત બાદ પોતાની પરણેતરની પાછી ન ધારેલી આમદ-આગલો તવારીખ અને નોકરોની હાજરીમાં છેલ્લી મજબુત ટપ્પા ટપ્પી—તેનો અનહદ ગુસ્સો અને દીનુની વિદાયગીરી—એ તમામ હકીકત રફતે રફતે બહાર આવવા લાગી ! નસલીની સદંતર ખામોશીથી પોલીસના શકને પુષ્ટિ મલી. એક ભયંકર આફતમાં તે ઘેરાઈ ગયો હતો એમ નસલીએ હવે સાફસાફ જોઈ લીધું. એક તિક્ષણ ચોંપવંત નજર રાખી પોલીસ અમલદારો ઓરડામાં બેઠેલા આ માલેતોજર શેઠ્યા આગલથી ખિસ્ત્રાજ નહિં.

————:o:————

પ્રકરણ ૪૩ મું.

————:o:————

રંદેરમાં પાછા !

“હરવધરે, એ? કંઈ કાગલપત્તર લખ્યા વગર બસ તાર કરી પાછી અહીં કાંય દોડી આવતી હોસે!” ચોખ્ખા ચુંટતાં ચુંટતાં ખરશેદબાઈ બોલ્યાં, “માંદી મરઘીની કાની તમેબી કહારના બેસી શું રહ્યાછ, હીરજી; તમારું કલેજુબી જખરું પથ્થરનું છે.”

“જરા ધીરી પડ—જરા શાંત થા, ખટલી?” માથાંપર કીનખાબની ટોપી દાખતાં હીરજીબાઈ ખજેલ્યાએ જવાબ વાળ્યો, “આવે તો આવવા દે? એનું ધરખાર છે? વાજતે ગાજતે બધું માલમ પડી જશે; તું સાની નકામી તીખલ તીખલ કર્યા કરેછ જે?”

ખરશેદબાઈના ધ્યાનમાં કાંઈ વાત ઉતરી નહિં. મુંબઈના લખેસરી

એક તિલાણુ ચોંપવંત નજર રાખી પોલીસ અમલદારો ઓરડામાં
બેઠેલા આ માલેતોળર શેઠયા આગલથી ખરયાજ નહી.

(પાનું ૨૩૬ મું.)

સગાંના લાંથી જર પાછી એકાએક રાંદેર ઉપડી આવતી હતી તેથી ખરશેદ-
બાઈને જખરી ચટપટ થવા લાગી. ડોસાં સહવારથી એવી ચટપટ અને
ખટપટમાં ગીરફતાર થઈ ગયાં હતાં કે ધરના નોકરો પણ ગભરાટના મારેલાં
જરા દુરના દુરજ નાસ્યા કીધાં.

બહાર કમ્પાઉન્ડ આગલ બલદ્યાના ગલાંપરની ઘંટડીનો અવાજ સંભ-
લાતાં ખરશેદબાઈ છલાંગ મારી ધોલ્યાપરથી ઉડી ગયાં. જ્યારે હીરજીભાઈ
તપકારનો એક મોટો ચમટો નાકના નસકોરાંમાં દાબી ઠંડે કલેજે ઉંબર
આગલ ઉભા રહી ગયા.

“કેમ, માયજી, હીરજી મામા, બધાં કેમ છઓ, સારી કાની તો છઓ?”

“તું આવી કે દીકરી જર? એમ દોડાદોડીતું કારણ?”

“માયજી, મારો સામાન જરા ઉતરાવી લઓ?” માથાંપરથી સાડીની
સોડ ખેંચતાં જર બોલી, “કંઈ ઘણીજ ખુશ ખબર છે! ગભરાવાનું કંઈજ
કારણ નથી! પછી બધી વાત કહુંછ!”

“મેં તુને નહીં કહેલું, ખટલી?” જરને પેટમાં દાબતાં હીરજી મામા
બોલ્યા, “જોતી જા! દીકરી તો કંઈ સારીજ ખબર લાવીછ.”

ઘણીજ ખુશ ખબર? ડોસા ડોસીના હરખનો પાર રહ્યો નહીં. મુંબ-
ઈના મોટે ઘેરથી દીકરી રાંદેર પાછી આવી હતી અને સાથે વળી ખુશ
ખબર લાવી હતી! હવે બીજું વધુ શું જોઈએ? અરધો કલાક જેમ તેમ
પસાર થઈ ગયો. નેટલામાં તો નવા ખુશાલીના સમાચાર જરના મ્હોંડેથી
સાંભળી લેવા ખરશેદબાઈ તેમજ હીરજી મામાનો જીવ ઉંચે ટીંગાઈ રહ્યો.

“વાત એમ છે, માયજી? હીરજી મામા? જરા બરોબર સમજજો હં?”
ખુરસીપર ગોઠવાઈ જઈ જરે શરૂઆત કીધી, “આપરાં ચાંદનકુદ્યએ મને
દીકરી કરી લીધીછ ને એવણની બધી દોલત મારે નામે ચહડાવી દેવા માંગેછ!”

“ઓ માયરે, હીન? સાંભલોછ કે?” હીરજીભાઈની જરા લગોલગ જતાં
ખરશેદબાઈ પોકારી ઉઠ્યાં, “ડોસી લખખોની દોલત બધી તુંને આપી દેવા
તૈયાર થઈછ?”

“હા, માયજી!” જરે હસીને કહ્યું, “પોતાના ઓરડામાં મને તેડાવી

મંગાવી પેટમાં દાખી એ ત્રણ સગાંઓનાં દેખતાં મને બધું કહ્યું.”

“મેં તુને નહીં કહેવું, ખટલી, કે આપરી ભાગ્યશાળી દીકરી કંઈ સાઈ સાઈ જ લાવસે?” જર તરફ જોઈ હીરજીભાઈ બોલ્યા, “જહારનો તાર આવ્યો તહારની તારી મામી મારી સાથ નાહકનાં ઝોરાં ફારયા કરતીતી.”

“જરા ચપી જાવ-જરા મુંગા રહો, હીરજી? વચમાં તમે શાના બોલ્યા કરો છ જે? તે, મારી દીકરી, જરા ખુલાસાથી બધી વાત કરતી તો?”

“ચાંદનપ્રુદ્ધએ મને પેટમાં દાખી પસવારી પસવારીને કહ્યું કે હવે એવણની જીંદગીનો કંઈ જ ભરોસો નથી. મુવા બધાં સગાંઓ એવણને ઠગ્યા કરે છ તે એવણની બેશુમાર દોલતની વારેસ મને જ કરવા માંગે છ પણ તે બે શરતે!”

“બે શરતે?” બન્ને જણા સામટાં બોલી ઉઠ્યાં, “તે શું દીકરી?”

“પહેલી શરત તો એ કે એવણના ફલી સાથે મારે પણવું ને——”

“પોતાના ભત્રીજા સાથ તુને પરણાવવાખી માંગે છ? એ તો દીકરી સત્તાનુંના સુત્રા જેવું?” ખરશેદખાઈ બોલ્યાં.

“અરે-હારે-માયજી?” ધડીભર ફગલાઈ જઈ ખરશેદખાઈ તરફ એક તિક્ષણ ઠરેલ નજર નાંખી જર બોલી, “કેવું સત્તાનુંનું કામ્યુ સુન્નુ! આપરે તો એકકે બોલે તરતજ હા કહી દીધું!”

“ને, દીકરા, ખીજી શરત શું?” હીરજીભાઈએ પુછ્યું.

“ખીજી શરત? હીરજી મામા, ખીજી શરત કે? તે તો એના કરતાંખી રહેલ્લી છે! ડોસાં બોલ્યાં કે ખીજી શરત એ કે રાંદેરમાં તમે લોકને હમ્મે-શના છોડી દઈ મારે સદા એવણના તાંહ બસ મુંબઈમાંજ રહેવું. એવણની દોલતની ચૈખી તમે લોકથી વપડાય નહિં ને મારે મરતાંખી તમે લોકનું મ્હોતું નહિં જોવું! મેં કહ્યું કે ‘ચાંદનપ્રુદ્ધ તેમાં શું મોટી વાત છે! તેમખી કરસ.’ તાહરે ડોસાંએ કહ્યું કે અબધડી રાંદેર જઈ તારાં કપડાં લતાં લઈને પાછી દોડી આવ ને તેથી તો બે દહાડાને ખાતર હું અહિં આવી છ!”

પગમાં એકાદ વિચ્છુ કરડ્યો હોય તેમ ખરશેદખાઈ ચોંકી ઉઠ્યાં અને હીરજીભાઈ તો માથાં પરથી ટોપી ખેંચી કહાડી જોરથી ધવડવા મંડી ગયા.

અકેકનો ચહેરો જોતાં બેઠેલાં પોતાના મામામામી તરફ જરે મનમાં મલકાઇ ટીકીટીકીને થોડો વાર જોયા કીધું.

“માચણ, કાંચ? મુગાં કાંચ રહી ગીયાં?” જર પાછી હસી પડી, “હીરજી-મામા, તમે તો જરા કંઈ બોલો? હજારો ને લખખોની દોલતવાલાં ચાંદન-કુદની મરજી વિરૂદ્ધ આપરાથી કંઈ જવાય કે?”

“તારા પર કે કોઈ પરખી આપરો કંઈ હક છે, દીકરી?” ખરશેદ્યાઈ દયાયેલા અવાજે હળવેથી બોલ્યાં, “નાનપણથી અમારી સાથ રાખી તુને આટલી મોટી કરી હવે ભવિષના તારાં સુખ વચ્ચે અમારાથી કેમ અવાય!”

“પણ દીકરી જર, પેલા આપરા રતનતું બિચારાનું શું?”

“બિચારો રતન? રતન કોણ?” જરે ભવાં ઉંચે ચઢાવી દીધાં.

“આટલી વારમાં તું રતનનેથી ભુલી ગઈ, દીકરી જર?” જર તરફ જરા ડોળા કકડાવતાં ખરશેદ્યાઈ બોલ્યાં, “મરેરે, મંભઘના પાણીના આય પરતાપ કે?”

“હં! હં! તમે પેલા રતનશાહ વ્હાડયાના વરે બોલોછ?” જર ટણકો કરતાં બોલી, “તે હું શું કરું માચણ! ગામમાં હું એકલીજ છોકરી છઉં કે? એવણની કરણી પાંચરી હોશે તો એકને બદલે બારબાર છોકરી એવણને મલશે. મનેથી માઈ ભવિષ જોવાનું છે.”

ખરશેદ્યાઈ અને હીરજી મામાએ આ બધું શું સાંભલી લીધું? આ શો ફેરફાર? મુંબઘની જીંદગીને આ કેવો ચમત્કાર? જર છેક આટલે દરજ્જે બદલઈ જશે તેનો તો આ ધણી ધણ્યાણીને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો. ખરશેદ્યાઈના હૃદય પર કોઈએ જાણે તાવેલું સીસું રેડી દીધું હોય તેમ તેવણ પોતાની છાતી દાખવા લાગ્યાં. હીરજી મામાએ તપકીરના પાંચ છ સામટા સહરકા નસકોરાંમાં જોરથી દાખી દીધા. તોપણ તેવણના જીવને કરાર મલ્યો નહિં. મામામામાની તમામ આશા બ્રષ્ટ થઈ ગઈ! જેમ તેમ કાંસી-કુસી હીરજીઆ ખુરસીપરથી હવે ઉઠ્યા અને ખરશેદ્યાઈ તો મુંગામંતર બની ત્યાંજ ચીટકી બેઠાં.

“હીરજી મામા, જાઓછ કહાં? મકુંજે હજી તો મારાં બધાં કપડાંલતાં

તૈયાર કરવાના છે ને, માયજી, મારી જાણસનુ શું?”

“દીકરી, તારી એક ચીજખી અમુને હરામ છે.” ખરશેદખાઇએ કહ્યું, “તારું અણીથી પણી સુધીનું બધું સુખેથી લઇ જજે; અમે માટી જૈયર પર ખદાયનો આધાર!”

“ઓ, મારાં માયજી, મારાં ખરશેદખાઇ માય.” ખરશેદખાઇની ગરદનની આસપાસ પોતાના બન્ને હાથો જરે હવે એકાએક જોરથી વીટાળી દીધા, “તમે ને મારા હીરજીમામા મને એટલી હદે નચુણી ને ઘેલી માની લેશો તે તો મેં હમણાંજ જોયું.”

“તે તું વરી?” હીરજીમાઇ પાછા દૃષ્ટ દૃષ્ટને જોતી ગયા.

“તું કહેવા શું માંગેછ, જર?” ખરશેદખાઇએ પૂછ્યું.

“ડોસાંની એ બેઉ શરતને હું ઠોકરે ઉડારી આવીછ,” જુસ્સા અને ચુસ્સાથી જર ઉભી થઈ ગઈ, “ને તેથી તો ચાંદનપ્રુષ્ઠએ મને હડધુત કરી પોતાના ઘેરમાંથી એકદમ કહારી મુકી.”

“તાહરે તું કહારની બધું બોલી તે ખોટુંજ કે, જર?” ખરશેદખાઇ અધીરાં પડી ગયાં.

“બોલેબોલ ખોટું ! બધું સખરદખર જુડું!” નાકના શીફડાં ફફડાવી દઈ જર પાછી બોલી, “અરે! મારાં જે મામામામીએ મારા સાઈં આટલું આટલું વેક્યું તેને હવે હું છોડી દઉં ને તેથી પૈસાની લાલચને ખાતર? ને પેલા ધનધનધોરી ફૂલી સાથ મારાં લગન કરે? માયજી, માયજી? હીરજી મામા? તે કદી-કદીખી બનશે નહીં! ચાંદનપ્રુષ્ઠના ઘેરમાં હવે હું પગખી નથી મુકવાની! તમે મને શું સમજોછ?” એટલું બોલતાં બોલતાં જર વળી પાછી ખરશેદખાઇના ગળે વળગી પડી ધસાધસ મોટેથી રડવા મંડી ગઈ.

પ્રકરણ ૪૪ મું.

તાલેવંત છતાં કમતાલે.

ખોરશેદ ધનાક્રુષ્ઠ અને બંને બચ્ચાંઓ સાથે મુંબઈ છોડી ખડકી પોતાના આપીકા પ્યારાં મકાનમાં આવી ફરીફામ થઈ ગઈ હતી. નસરવાનજીની બસ એજ મરજી હતી તે ખ્યાલ આવતાં આ છોકરીનું દિલ ધ્રુપી ખુશાલીથી છલાછલ ભરાઈ જતું હતું.

પોતાની પનાહ હેઠળ મેલાયલાં બંને વડાલાં બચ્ચાંઓને વારંવાર જોદમાં દાખતાં ખોરશેદનો હરખ સમાયો જતો ન હોતો. મા છતાં વગર માના આ બંને બચ્ચાંઓ પર વીટલી ગમખાર કલાણીની કથા ખોરશેદ જ્યારે પોતાની માવેતર અને બહેનોને વિગતથી કહી સંભલાવતી હતી ત્યારે સર્વે જણાઓ એ ધડી વિચારમાં પડી જતાં હતાં.

પોતાની દીકરી તેમજ એ બચ્ચાંઓની અચાનક આમદનો તાર ખોરશેદના માયજી ભીખાઈજીને મલતાં શરૂઆતમાં જરા ખળભળાટ મચ્યો હતો પણ હવે ભેદનો પરદો રફતે રફતે ખુલતો હતો. ક્રિયા વિચિત્ર અને દુઃખ-દાયક સંજ્ઞેગો હેઠળ ખોરશેદને મુંબઈથી એકાએક ઉપડી આવવું પડ્યું હતું તેના તુલોતવિલ સખઓથી ખોરશેદે સર્વને વાકેફ કરી દીધાં ત્યારે મા દીકરીઓ અકેકનું મ્હોડુ ટીકવા મંડી ગયાં !

“મરેરે કોઈ જખરી કલાંટ બાઈ હોસે,” દીનુની હકીકત સાંભલતાં ભીખાઈજી બોલી ઉઠ્યાં. “વર હીરા જેવો હોસે તેથીજ મુઠને પાછી ઘેરમાં દાખલ કરી ને કોઈ બીજો જેવો હોય તો કોણ જાણે થુંનું થું કરી નાંખતે.”

ઘરડાં ધનાક્રુષ્ઠ પણ આ નવી જગામાં ખોરશેદની સાથે કરારના જીવે પસોટાઈ ગયાં હતાં. ડોસાંએ તો આવતાંને વાર પોતાના “દીકરા નસલી” પર એક વિગત વાર કાગળ ખોરશેદ પાસે લખાવી મોકલાવ્યો. દિલસોજી અને દિલાસાનો તે ભરપુર કાગલ બુઢાંએ ખોરશેદ પાસે ફરી અને ફરીથી વંચા-

બ્યા કીધો ! દીતુ જેવી એક બિલકુલ બેમુરબ્બત અને રદખાતલ પરણેતરથી નસલીને પરવરદેગાર બચાવે એમ ધનાક્રુષ્ટિ વારંવાર પોતાના મનમાં ધચ્છી લેતાં હતાં.

“ખોરશેદ ? ખોરશેદ, અહીં આવની તો ? મરેરે, એ આય શું ગળ્ય ?” જમવાની ટેબલ પર મુંબઈથી આવેલું જામે ખોલીને વાંચતાં ભીખાધજી જોરથી પોકારી ઉઠ્યાં. સર્વ જણાઓ ગભરાઈ જઈ જમવાના ઝોરડામાં દોડી આવ્યાં.

“કેમ, મમ્મા, શું છે ? આટલાં બધાં ધુજોછ કાંય ?” ખોરશેદ ધન્તેજરી બતાવી.

અજબ ગળ્ય ! જામેમાં નીચલો ચોંકાવનારો ફકરો નજરે પડતાં ખોરશેદ ચાદર જેવી એકાએક સફેદ થઈ ગઈ. તેના હોશકોશ ઉડી ગયા. એક ધીમો લપેરો ખાતાં નજદીકની ખુરશી પર તે બેસી ગઈ. ખોરશેદના હાથમાં પકડાયેલું પેપર તેની બેનોએ લઈ લીધું. કેવા સનાનના સમાચાર ! કેવી ગમખાર ખબર :—

“એક શ્રિમંત પારસી ખાનુનું ભેદી ખુન-બંગલાના પાછલા ભાગમાં સરદાર નસરવાનજી તાલેવંતના ધણ્યાણીની મલી આવેલી લાશ !”

બચ્ચાંઓને લઈ આવવા પછી હજી તો થોડાજ દહાડા જરા શાંત જીવે ગબડ્યા હતા તેટલામાં ખોરશેદની સરજતમાં આ કેવી સિયાહ હુદય-ભેદક ખબર સાંભળવાની હતી ! નસરવાનજી એકલાજ બંગલામાં વસતા હતા અને દીનખાધનું કોઈએ ખુન કીધું હતું !

“મમ્મા, મમ્મા, એ બધું શું થઈ ગયું !” આંખો ઉઘાડી દઈ ખોરશેદ હળવે ખોલી ઉઠી, “આવું જખુન કરખીણ કામ કોણે કીધું હોસે ?”

આ સવાલના જવાબમાં કશો પણ ખુલાસો કોણ કરી શકે ! હેબતના મારેલાં અવાચક બની જઈ સંપ્રળાંઓ અકેકનો ચ્હેરો જોતાં બેઠાં.

“બિચારા નસવાનજીએ અત્યાર સુધીમાં થોડું દુઃખ ખચ્યું હોય તેમ આય વરી નવી મોહકાણું” ફિક્કા ફચ હોઠો હીલવતાં ખોરશેદ પાંખી ખોલી,

“અરે, મારાં મમ્મા, નસવાનજીને તમે લોકે હજી જોયા નથી. બિચારા એવા અસરાફ ને મુંગે મ્હોનેના છે કે મરતાંને મર નહી કહે. એવણુની હાલત શું હોસે—એવણુને કેવું દુઃખ લાગતું હોસે.”

“બીચારાના તકદીરમાં બધું એવું એવું મારું લખાઈ આવ્યું હોસે,” બીખાઇજી બોલ્યાં.

“પણ મમ્મા ? ધનાક્રુષ્ટ કહાં છે ? એવણુનેબી ખબર આપવી જોઇ-એની ? બચ્ચાંઓના દેખતાં આવી વાતબી કેમ થાય ?”

“જરા હમણાં મુંગાંજ રહી જવ; બધાં જણાં જરા ધીરાં પડો,” બીખાઇજીએ કહ્યું, “એવણુને અહીં ધીરે આસ્તે બોલાવીને કહેવાનું, બુદ્ધિ માણુસ પડ્યું; ને ખોરશેદ, તું બી જરા ઠંડી થા. એમ બધી ધાંધલ ધરપચ કરવાથી તેવણુ બીચારાં પાછાં કંઈ જીવતાં થવાના છે ? તું બધી એમ ગભરાઇ અકરાઇ જશે તો કાલનો દુકાળ આજે પડશે ? એમાં તુંને—એમાં તુંને શું છે ? સાફ થયું કે તું અહીં ચાલી આવી પછી એ બધું બન્યું. નહી તો સારી દુન્યા આપુ લોકને દુઃખી કહાડતે.”

ખોરશેદ જેવી એક રહેમી દિલસોજ છોકરીને ધીરજ તે ક્યાંથી રહે ! ખડકી આવ્યા બાદ થોડાજ દિવસમાં આવા કમબખ્ત ભયાનક સમાચાર સાંભળી તે એક કંગાલમાં કંગાલ છોકરી થઇ ગઇ હતી. તેના નાના નિદોષ મીઠા મુખડાવાલું ખાકી તનબદન ખડકીમાં હતું જ્યારે તેનું હૃદય—તેનો પાક પવિત્ર આત્મા તો દુન્યાના જલિમ ફટકાથી લાઇલાજ બની ગયેલા અને મુંબઈમાં ખેડેલા પેલા કંગાલ શખસમાં ભરાઈ ખેડો હતો. ખોરશેદે ઇચ્છ્યું કે તે તેની આગલ મુંબઈમાંજ હાજર હતે; અને તેમ થતે તોપણ તેના જેવી એક નાતવાન નાણુક છોકરી શું બનવી શકતે !

પણ સૌથી હેબતાવનારા ખરાબમાં ખરાબ સમાચાર તો સાંજના પંપ-રમાં છપાયલા વંચાયા:—

“સરદાર નસરવાનજી તાલેવંતની ધરપકડ—પોતાની પરણેતરનું ખુન કરવાનો આરોપ.”

સરઝરની એક માનવંત મોભાદાર અને માલેતોજાર સ્થિતીપરથી હવે

એક પરહેઠ્ઠ થયલા ખુનીની હાલતે ગળડી પડેલા કંગાલ શખ્સની ધરપકડના સમાચાર જાહેર છાપા મારફતે ચોમેર ફેલાઈ ગયા ! લોકને કાંઈ પુછવું પડે. શેહેરશેહેર અને ધરેધર તરેહવાર ગામગામ ઊડવા લાગ્યા.

છાપામાં મોટા કાલા અક્ષરે છપાયેલો આ નવો ફકરો વાંચતાં ખોર-શેદને ઓરડાની ચારે દિવાલો ફરતી દેખાવા લાગી. દાંતો કચકચાવી દઈ તેણે એક ડરામણી નજર ચોમેર ફેંકી. તેની નાજુક આંખોમાંથી આંસુનો ગોચા વરસાદ વરસતો હતો.

“નસરવાનજી એક ચુનેહગાર—નસરવાનજી એક ખૂની !” ખુરશીપરથી ઉભી થઈ જઈ ખોરશેદ મુઠ્ઠી વાળી બોલી ઉઠી, “તે—તે બનેજ કેમ ? મમ્મા, મમ્મા, મલતી ત્રેને મારે મુંબઈ ઉપડી જવુંજ જોઈએ. ધનાક્રુષ્ઠ ને છોકરાંઓ અહિં રહેશે. હવે એક ઘડીખી મારાથી અહિં ચોભાય એમ નથી.”

“મરેરે ખોરશેદ ! તું શું કહેવા માંગેજ ? જરા ધીરી તો પડ ?” બીખાઈજી છેડાઈ પડયાં, “એમ એકદમ તાંહ એકલી જવાય કે ?”

“તમે ગમે તે કરો, મમ્મા, પણ હું તો જવાની ને ફર જવાની,” ખોરશેદ બજીદ થઈ બોલી, “મહેરબાની કરીને મને જવા દ્યો. એટલું હું તમારી પાસ હાથ જોડીને માંગી લઉંજ.”

ખોરશેદની આજુજીભરેલી ચરજ સાંભળી તેની બેનો ડાયબાંય થઈ ગઈ.

“નસવાનજી—નસવાનજી ! પોતાની બૈરીનું ખૂન કરે ?” ખોરશેદ પોતેજ પાછી બોલી ઉઠી, “જે અસરાફ અસીલ માટીડો કોઈ દહારો એક માખનેખી ઈજ્જ નહી કરે તે પોતાની ધણીઆણીનું ખૂન કેમ કરે ? આજે રાતનીજ ગાડીમાં હું તો મુંબઈ ઉપડી જાઉંજ—મને જવુંજ જોઈએ.”

બીખાઈજીની તમામ સમજવત પટાવત નિષ્ફળ નિવડી અને ખોરશેદ એકલી રાતની પહેલી ત્રેનમાં મુંબઈ રવાના થઈ. આગગાડીમાં આખખી રાત તેણે ઉગ્ગરામાં કહાડી. મુંબઈની નવી ચાકરી સાર ખડકી છોડ્યા બાદ એજ અમીરી ગ્રહસ્થ સરદાર નસરવાનજી તાલેવંતે—તેને પીછાન્યા વિના કેવી દયા દિલસોજી તેના તરફ બતાવી હતી અને હવે આજે તેજ મુંબઈ જતી ત્રેનમાં દુઃખથી ફાટફાટ થતી તેના બેંજની નસોને સંધ્યારાથી શાંત

પાડનાર કોણુ હતું ? કોઈજ નહીં ! તેના માથાં નીચેનો તકચો આખ્ખી રાત બીંજયા કીધો હતો.

સહવારના પહોરમાં એકલી અટુલી સ્ટેશનપર ઉતરી બાકુતી ગાડીમાં બેસતાં ખોરશેદનો જીવ ગભરાવા લાગ્યો. ગમે તે થાય પણ હવે તેની ખરી જગા તો મુંબઈમાંજ હોવી જોઈએ.

“ખોરશેદબાઈ, તમે આવી લાગ્યાં?” જુના વિશ્વાસુ બટલરે આવકાર આપ્યો, “બિચારા આપરા શેઠને તે ગંધ કાલેજ પકડી લઈ ગયા. શેઠ મને આય ચીઠ્ઠી આપી ગીયાછ.” અને એટલું બોલી તે ઘરડો બટલર આંખો-માંથી ગળડતાં આંસુઓ નુછવા મંડી ગયો.

તે ટુંકી ચીઠ્ઠી વાંચતાં વાંચતાં ખોરશેદનો દીબો ભરાઈ આવ્યો. તેના સુવાળા ગાલોપરથી આંસુઓના ધોધમાર રેલાઓ સરવા લાગ્યા. તે ચીઠ્ઠી ફરી અને ફરીથી ચીપીચીપીને તે નીચે મુજબ વાંચી ગયો:—

“મારી બૈરીનું ખૂન કરવાના ગંભીરમાં ગંભીર આરોપસર મને પરહેજ કરવામાં આવ્યોછ. આજે દહાડાઓ થયાં મારે માથે તોફાનનો વંટોળ્યો ઘેરાઈ ગયેલો હતો તેની મને ખબર હતી. પોલીસને તાબે થવાની મારી ફરજ મેં ખુશીથી અદા કીધીછ. ખૂનના આરોપસર હાલને તબક્કે હું કાંઈપણ લખવા યા બોલવા ચાહતો નથીજ. ઇન્સાફને તેનો રસ્તો લેવા દેઓ.”

તાલેવંત હાઉસના માલેતોઝર માલેકનો કેવો દલદર સિતારો બેઠો હતો ! જે અવર ચોધડ્યે તેની પરણેતર બંગલામાં દાખલ થઈ હતી ત્યારથી હર હર વખતે અને હર રોજે કંઈ ન ધારેલી નવી અને નવીજ આકૃત ધરમાં ડોળા ધુરકતી દાખલ થઈ હતી. આ ઓચિંતી જફાકાર જસ્તી હેઠળ ઘેરાઈ ગયલા નસરવાનજીને ખ્યાલ આવતાં ખોરશેદ હવે જોરથી ડુસ્કે ડુસ્કે રડવા લાગી. નસરવાનજી બંદીખાને પડેલા હતા ! અરે ! તે બિચારાની હાલત ત્યાં શી હશે ? ઉજળી વાખ બની જઈ ખોરશેદનો જીવ વળી પાછો બગડી આવ્યો !

ખડકીમાં ધનાઢુધની હાલત તેથી પણ ખરાબ થઈ પડી. ભીખાઈજી અને છોકરીઓના મ્હોડેથી આ બયાનક ખબર પહેલવહેલી સાંભળતાં સાથ

તેવણુ બેશુધ્ધ થઈ ગયાં. ડાક્ટરની ધમાધમી અને દોડાદોડી છતાં બિચારાં ધરડાં ધનબાદળની હાલત હજી સુધરી નહોતી.

—:૦:—

પ્રકરણ ૪૫ મું.

—:૦:—

“મારા રતનને બધા જી.”

તમામ ખરી હકીકતથી વાકેફ થતાં ખરશેદબાદ અને હીરજીભામા અંદેશમાં પડી ગયાં. ખરશેદબાદએ તો જરને પોતાની આગલથી ખસવાજ નહીં દીધી. કેવી અમીરી દિલની માયાળુ ગુણુવંત છોકરી! જરના નસીબમાં હજી કાંઈ નવું જોવાનું બાકી રહી ગયું હતું.

રાંદેર આવ્યા બાદ ફક્ત ચાર દિવસમાં રતન તરફથી જરને એક અગત્યનો તાર મળ્યો જેમાં જણાવવા મુજબ તે છોકરાને તાકીદના લશ્કરી હુકમ મુજબ રેજીમેન્ટ સાથે તાબડતોબ બસરા ઉપડી જવાનું હતું. વખતની તંગી છતાં પણ રતન પોતાની મિટ્ટી માથુકને મલવા ફક્ત થોડાજ કલાકને ખાતર રાંદેર દોડી આવ્યો હતો.

“હિમ્મત રાખજે, મારી જર,” વિદાયગીરીની એક બગલગીરી કરતાં રતન બોલ્યો, “મુજ જેવા કમીનાને ખાતર તેં શું શું કરી બળવ્યું—મારે માટે તેં લખ્ખોનાં વારસાને કેમ ઠોકરે ઉડાર્યો—તે બધું હું બરોબર જોઈ ચુકોછ. તું શા સાર રહેછ? જલ્દીથી પાછાં મલશું.”

“સુખી રહેજે, બહાલા રતન,” ગડગડ અવાજે તે જેમ તેમ બોલી, “બુદ્ધ તારો નિગેહબાન.”

રતન પણ ગયો! જર પોતાનો વખત જેમ તેમ પસાર કરવા લાગી. વીલરમાસીના ત્યાં મેહરાં અને કુમીને મલવા જર સમી સાંજે બહાર નીકલી લાકડાંના પેલા પુલપર તે એકાએક થોભી ગઇ. કેવી મિટ્ટી મંચુર યાદી! માથાંપર તરકારીની ટોપલી ઉંચકી વીલરમાસીના ત્યાં જતાં જતાં તેના પ્યારા રતન સાથે આજ જગાપર તેની પ્હેલવ્હેલી મુલાકાત થઇ હતી. કેવી હિમ્મ-

તથી તેણે પોતાના મીઠા મહેમાનને આજ સ્થળે હરખમંદ આવકાર આપ્યો હતો. પોતાના દિલપત્રીર દિલગ્નના આનંદ ખ્યાલોમાં મશગુલ બની જઈ નીચે બેઠાં પાણીમાં એકસરખી સ્થિર નજર નાખી તે ઉભી હતી. તેટલામાં પાણીની સપાટીપર અચાનક દેખાયલો એક આકાર જોઈ જર ચોંકી ઉઠી!

“કાણુ તમે? તમે અહિં સંદેરમાં?” કટેરાપર અઢેલાઈ જરે બોલી દીધું.

“હા, જર—તું નેજ મલવા મુંબઈ વેરથી આવીં આયોછ; ગરીબપર જરા મહેરબાની તો છેની?”

“મહેરબાની? હાં! હાં!” જર જરા ઠંડું હળી, “જરા કાંય? ઘણી ઘણી મહેરબાની! ફરમાવોની હુકમ?”

“મને જોઈને તુને કંટાળો તો નથી છુટતોની, જર?”

“કંટાળો? ને તેથી તમુનેજ જોઈને? હી—હી!” જર પાંચી હસી,

“અરે, તમારા, જેવા વીટીપરના નંગને જોઈને કાણુને ખુશાલી નહીં લાગે! મકુંજે અહીં વેર આવીને તમે કહેવા શું માંગેછ, મીં ફરામરોજ હીરામાણુક?”

“બસ એજ કે હું તું ને હજીબી ચાહુંછ ને—”

“ને તેથી?” જરે કમ્મરપર બન્ને હાથ ટેકવ્યા.

“મારો હાથ તારે કમ્બલ કરવોજ જોઈએ.” ફક્તી હળવે હળવે બોલ્યો.

“ચાંદનકાટીનીબી એજ મરજી છે. તું ને પૈસાની કંઈજ કદર નથી, છોકરી?”

“પૈસાની કદર? તમે બૂલ કરોછ, મીં હીરામાણુક,” જર જગ આગલ આવતાં બોલી, “પૈસાની તો હું આંધળી પરસ્તાર છઉં ને પૈસાના કરતાંબી વધારે પુગ્ગરી તો હું તમારી છઉં! જરા આગલ ચાલશે? લગનનો વાગોબી તૈયાર છે ને મારાં મામામામી કુકું તૈયાર કરી રાખી તમારા કપાલ પર મોટા જેવો ટીલો કરવા કહારના બોલી થાયછ!”

“તમે મારી મશ્કેરી કરોછ તે હું બરોબર સમજુંછ,” ફક્તીબીએ ડોલા જરા ઉચા ચહડાવી દીધા, “તમે મને હજી બોલખતાં નથી.”

“ઓ, મરેરે, ફક્તીબઈ હીરામાણુક? મુંબઈ વેરથી એમ પણુવા દોડી આયા ને જરા વારમાં શું બહાઈ આવી ગીયું? મકુંજે સાસરે આવતાં શરમ લાગેછ કે?”

“હું તમને સાફ કહી દઉંછ. જરબાઇ, કે આવી ગંભીર વાતમાં મારી સાથ એમ મળક મશ્કેરીમાં ના ઉતરી પડો. તમારો રતનબી હવે બસરા ઉપડી ગયોછ તે જાણોછની?”

“ને તેથી તો મેં તેને હંમેશનો છોડી દીધો?” જર ઠંડે કલેજે બોલી, “છેક મુંબઇ વેરથી ખાસ તસ્દી લઇ અહિં પધારયાછ તો તમારી આંગ-લીતું માપ તો આપતાજ જજો. પછી વીટી ઢીલી ખીલી પડે?”

“રતન પાછો લડાઈ પર ગયોછ તે કદાચ પાછો જીવતો નહીંબી આવે ને—”

“ઓ બેશરમ બેમુરવ્વત બદમાશ ? બંધ કરી દેઓ તમારી ગલીચ ગંધાતી જખાન !” જર એકદમ ઉશ્કેરાઇ ગઈ, “તમારા જેવા માટીડા પર કુદરતનો કહેર પડજો. મારા રતનને બધા જ !”

“તું એમ ચાલી કહાં જાયછ ?” જરનો હાથ ફલીએ હવે જોરથી પકડી લીધો, “આજે તુને એમ હું જવા દેવાનો નથી. મારી માંગણી નાં કપુલ કરવીજ પડશે.”

“અરે, જવરે, હીચકારા બાયલા ? તમે કોણુને દબરાવવા આયાછ ?”

જરની હાથની કાંડી ફલીએ મજબુત ધરી રાખી. તેઓ બન્ને જણા હોઝતોજ અને ધક્કામુક્કીમાં પડી ગયાં ! બાપડી જર બિલકુલ ગભરાઇ ગઈ.

“એ મારો હારો આ પારહો કોણુ છે ? હું ? એ મારી બાઇને મારે ?” એટલું બોલી તે નોકરે દોડી આવી ફલીને કકડાવીને ત્રણ ચાર લાત અને મુક્કી ખવાડી દીધી ! ફલીની આંખ પરનો ચશ્મો જમીન પર પડી બાંગીને જુકો થઈ ગયો. તે ચાકરે ફલીને છોડ્યોજ નહીં અને તેના પથાની હાથની બફતાદી ખાતાં ખાતાં ફલી હવે નાસવા લાગ્યો.

“મારા હારાનો આજે ખુરદો કરી લાખું.”

“બસ-બસ-કીલ્યા, હવે જવા દે,” આખરે જરજ વચ્ચે પડી, “એવ-ણુને પુરતો બદલો મલી ચુકોછ.”

કપાલ પરથી નીકલતું લોહી રમાલે તુછતાં અને વિદાય થતાં નોકર

“એ મારો હારો આ પારણા કોણ છે? એ મારી આંધન મારે?”

(પાનું ૨૪૮ મું.)

આધને ચુંચી આંખોએ જોતાં ફલીતું કોથું પુરેપુરું ચિતારવાને અચિતજ એક કાબેલ ચિતારાની જરૂર હતી.

—:૦:—

પ્રકરણ ૪૬ મું.

—:૦:—

હોમી લવજનો મેલાપ.

આજે આખો દિવસ જરા ન્યાદા વહીતરું કરવું પડેલું હોવાથી હોમી મુલ્લાં થાકીને લુસ થઈ પોતાના ઘર તરફ પાછો ફરતો હતો. પોતાના પ્યારા રશીક લવજના મરહુમ કાકાના સોલીસીટરો તરફથી એક અગત્યનો કાગલ મલતાં હોમી ફરજતું કરજ અદા કરવાને ખાતર તેઓની ઓફીસમાં તાત્કાલીક મુલાકાત આપી આવ્યો હતો. હોમી સમજીને ખુશ થયો કે લવજનો કાકો પોતાના ભત્રીજાને ખાસ્સો બે લાખનો છાંડો આપી ગયો હતો ! લવજની ગેરહાજરીમાં હોમીએ સોલીસીટરોની સલાહ અનુસાર રાંદેર એક તાકીદનો તાર વેંકેલી દીધો હતો પણ લવજ તરફથી કશોજ જવાબ હજી મુઠ્ઠી પાછો ફર્યો નહોતો.

પોતાની મધુરી મનોહારી-વ્હાલી કુમીને-રાંદેર જઈ સિતાબીથી ભેટવા સાડે હોમી અધીરો બની ગયો હતો. ટ્રાઈવેલી ગોઠવણ મુજબ કુમી પણ તેની આમદની રાહ જોતી બેઠી હતી પણ પોતાના વ્હાલા દોસ્તના કામકાજ સાડે મુંબઈમાં ફરજ્યાત થોભી જવાની તેને ખાસ જરૂર માલમ પડી હતી.

આગની મોહકાણુને લીધે તેનું આગલું ઘર બઝીજલીને ખાકરાખ થઈ જવાથી કોટમાં તેણે ત્રણ અલાહેદા ઓરડાવાળું એક નવું મકાન શોધી કહાડ્યું હતું. નવાં ઘરના દાદર જેમ તેમ ચહડતાં હોમીને લવજ અને તેની બળી ગયલી વાર્તા વળી પાછી હંચે ચહડી આવી.

પોતાના ઓરડામાં દખલ થતાં હોમી અન્યબખીનો એક ધીમો આંચકો ખાઈ દરવાજાના ઉંબર આગલજ જરા થોભી ગયો. લવજ તો રાંદેરથી આવી પણ પ્હોંચ્યો હતો અને આરમચેરપર ખાસ્સો ગોઠવાઈ બેઠો હતો ! પણ ચે ? આ શું ગજબ ? પોતાના રશીકનો સાદ સાંભલતાંવાર ખુશાલીથી હલાંગ

મારી ઉડીને ઉભો થઈ જવાને બદલે લવજી તો પોતાની બેઠકપર ઠડે કસેજે બેસી રહ્યો. તેનો મહેરો ગુસ્સાનો ભરેલો અને વિદાળ દેખાતો હતો. હોમી પર નજર પડતાં લવજીઆએ તો ડોળા કકડાવવા માંડ્યા. માથાંપરથી ફેલ્ટ - હેટ ઉતારતાં ચપરખંધા હોમીની મુછોપર એક છુપું હસતું ફરી વલ્યું.

“કેમ લવજી, તું કહારે આયો ? શું છે ?”

લવજી તરફ લંબાવેલો હાથ ખાપડા હોમીને પાછો ખેંચવો પડ્યો. કાંઈ ન ધારેલાં તોફાનની નિશાની મોજુદ હતી.

“વોટસ રોંગ, ઓલ્ડ ચેપ ?” હોમીએ પાછું પુછ્યું, “એમ ડાંચ્યાંચ શાનો થઈ ગીયોછ ?”

“તમારા પેતરા બધા છોરી દબ્યો. મીં હોમી મુલ્લાં,” ગંભીર સ્થિતિ મહેરે લવજી હવે બોલ્યો, “હું તમને તાબડોતોબ કાંચ મલવા રાંદેરવેરથી દોડી આયોછ તે તો તમારા જેવા બધા માણસ સારી રવેશે જાણતા હોવાજ નોંધએ.”

“અચ્ચિત્તજ ! હું તારી આવી પહોંચવાની રાહ જોતોજ થોબ્યોછ,” હોમીએ નજદીક બેસતાં કહ્યું.

“તમે જખરી હિમ્મતવાલા છઓ,” ધીમા મક્કમ અવાજે લવજીએ કહ્યું, “હું તો ધારતો’તો કે તમે બતાવેલી નિર્લજ ધિક્કારવાજોગ ચાલ પછી તમે મને મહેાંનુંબી બતાવશે નહીં.”

બદનમાં વીજળીનો એક ઝટકો લાગ્યો હોય તેમ હીલી ઉડી હોમી હવે જરા તરો બેઠો. આ તેનો દોસ્ત કાંઈ ઘેલો તો થઈ ગયો નહોતો ? એ કહેવા શું માંગતો હતો ?

“વોટ હુ યુ મીન સર ? કાંઈ ખુલાસાથી બોલશો ?” હોમીએ જુસ્સાથી પુછ્યું.

“તમે કંઈ જાણે જાણતાજ નહીં હોય તેમ ઢોંગ કરવા માંગોછ પણ હવે તે કંઈ મારી આગલ ચાલશે નહીં.” હોઠો દાખી દબ લવજીએ કહ્યું, “તમે જો એમ ધારતા હોવ, મીં મુલ્લાં, કે સારી દુન્યાની અકલ હુસ્યારી તમારાંજ માથાંમાં ભરાઈ રહીછ તો તેમાં તમે જખરં જોડું ખાઓછ. એક

પુરાણા દોસ્તદારને ગધેડો બનાવી તરેહવાર બહાણે તેને રાંદેર ધકેલી દેવો એ કંઈ સારા માણસનું તો કામ નહિંજ કહેવાય.”

હોમી પલવાર વિચારમાં પડી ગયો. હમ્મેશનો ઉતાવળો આકળો લવજી કાંઈ જાપરા ઘોંટાળામાં ગીરફતાર થઈ ગયો હતો ! જરા મજબુત હાથેજ કામ લેવાની જરૂર હતી.

“મને લાગેજ કે મારે કોઈ ડાકટરને અબ્બઘડી બોલાવવો પડશે. મને તમારાં બેજાનું ઠેકાણું લાગતું નથી. ડાકટરને બોલાવીને હું પાછો આઉં તેટલે મરેરબાની કરી તમે જરા અપ્પટ અહિંજ બેસી રહેજો. મારો રામો તમારી ખરદાસ્ત કરચા કરશે,” એટલું બોલી હોમીએ ઠસ્સામાં પીઠ ફેરવી દીધી.

“અરે, મારું બેજું તો બિલકુલ સલામત છે; તારી ડાગરી ખસી ગઈ હોય તો કોણુ જાણે ?” લવજીએ ખુબ પાડી, “ઢાંગી ધુતારા ? મને અહિં બેઠેલો જોઈને તું આવતાંને વાર અજબ કાંચ થયો ?”

“કારણુ કે મારો તાર તુને એટલો જલ્દીથી મલશે ને તું આટલી જલ્દીથી અહિં આવી લાગશે તેવી મને આશા નહીં હતી.”

“તાર ? તેં મને તાર કીધો ? તમે મને કંઈ ગધેરો બધેરો સમજોછ કે, મીં મુલ્લાં ?”

“હા—જરા તેમ છે ખરું, મીં કરાકા.” હોમીએ પાછો બેસી જઈ ઠંડે કલેજે જવાબ વાલ્યો. “મને લાગેજ કે તમે એક પહેલા નંબરના ગધેરા છઓ; બીજા નંબરના તો નહીંજ. મેસર્સ વીલકોક્ષ એન્ડ વામનરાવ સોલી-સીટરનો કાગલ આવતાંને વાર તમારા જેવા એક મેડ માણસપર રાંદેર તાકીદનો તાર ધકેલી દેવામાં હવે મને લાગેજ કે મેં જાપરી લુલ કીધી.”

લવજી જરા ચોંકી ઉઠ્યો. પોતાના કાકાના સોલીસીટરોનું નામ સાંભળતાં સાથ તે જરા અંદેશમાં પડી ગયો. હોમીએ ચોરેલી તેની વાર્તા સાથ આ સોલીસીટરોને શો સંબંધ ?

“મને પોતાનેબી કંઈ સમજ પડતી નથી, હોમી,” લવજી હવે જરા શાંત પડ્યો, “મેસર્સ વીલકોક્ષ એન્ડ વામનરાવનું શું ?”

“તારા બહેસ્તી કાકાના એ લોક સોલીસીટર થાયજ તેનીબી તુને શુદ્ધિ

છે કે, લવજી?”

“મારા કાકા બહેસ્તી? મારા કાકા ગુજરી ગયા? એ તું શું બકેછ, હોમી? જરા બરોબર બોલની?”

“તે તું મને બોલવાજ કહાં દેછ જે.” હોમી હસી પડ્યો, “તારા કાકા આજે ચાર દિવસ થયાં મરી ગયા. તારો પત્તો નહીં મલવાથી સોલીસીટરોએ મને લખી જણાવ્યું. બધી દોડધામ કરી મેલી તાકીદના તારથી રાંદેર તુને ખબર આપી ને નકામાં તેં મને તરેહવાર કહી સંભલાવ્યું.”

ઉશ્કેરણીના આવેશમાં લવજીના કપાલપર ઝરાં ધુટી નીકળ્યાં. ખેન્ન-લતનો મારેલો તે બોચા ધવડવા મંડી ગયો.

“પણ મારે સાડ કાકા શું મુકી ગયાછ?”

“કંઈજ નહીં! ફક્ત બે લાખ રૂપ્યા! નવાં કાકી વીલ સાડ વાંધો ઉઠાવવા માંગેછ પણ કંઈ વળવાનું નથી કારણકે સોલીસીટરોનાં મત મુજબ વીલ તો બરોબર સહીશાખ સાથ કાયદા મુજબ થયુંછ, મીં મુલ્લાં, મીં કરાકા જેવા એક દોંગી ધુતારા અને લુચ્ચા ડગારાની મુબારકબાદી સ્વિકારવાની મહેરબાની કરશે કે? મકુન્ને હવે ડ્રાણું ભેળુ ખરી ગયલું લાગેછ?”

એ બધું એકાએક કેમ બની ગયું તે આપડો લવજી ખુલ્લી રીતે સમજી શક્યો નહીં.

“પણ એક ચીજ મને સમજ પડતી નહીં, લવજી.” હોમી વળી પાછો બોલી ઉઠ્યો, “મારો તાર તો તુને મલ્યો હોય એમ લાગતું નહીં તાહરે તારી મેલે તું આહીં કાંય દોડી આવ્યો? ને આવતાંની વાર બધો મિનસ કરવાનો કંઈ સબબ?”

“મનેબી આનો ખુલામો જોઈએછ,” બેગ બોલી એ ચોપડી ખેંચી કહાડતાં લવજી પાછો ગંભીર થઈ ગયો, “મારી સાથ આવી ધાતકી લુચ્ચાઈ ચા મશ્કેરી કરવાનું કંઈ કારણ?”

તે ચોપડી ચીપીચીપીને બારીકાથી તપાસતાં હોમી થોડોવાર તાઅન્જુ-બીથી ફાટી ગયો. તે ચોપડીના પાનાં ઉઠાવી ઉઠાવી હોમી વાંચવા લાગ્યો. ચાર્તાનું નામ અને તખલ્લુસપર નજર પડતાં તે હસવા મંડી ગયો. જેથી

આપડા લવજીનું પાકીને પક્ષેર અનતું ચાલ્યું.

“ને તેં એમજ માની લીધું, લવજી, કે મને વાર્તા લખતાં નહીં આવડવાથી તારી નોવેલ મેં છપાવી મારી?” હોમી વળી પાછો ખડખડ હસી પડ્યો.

“તાહરે ખીજીનું શું હું માની લઉં? તારું તોડકું, હોમી!”

“હું પાછુંખી કહુંછ, લવજી કે દુન્યામાં જીવતા બધા ગધેરાનો તું એક સરદાર છે! જે ધ્યાનથી સમજી લે. વાત એમ બની કે પેલી ફેની-એખી એક વાર્તા લખેલી જે લઈને મારી સલાહ લેવા સાડ મારા જીના ઘેરમાં એ આવેલી. આપરે તો એ ભોંસતી કુતરીને દુરની દુરજ રાખી તરેહવાર ઉડાવનારા જવાબો આપ્યા કીધા. એટલામાં ટેલીફોનની ઘંટી વાગવાથી હું પાસેના ઓરડામાં દોડી ગયો. પાછો આવ્યો તો બાઈ સાહેબે તો હુમટો ચઢડાવી દઈ મને રોકકું પરખાવી દીધું કે મારી સલાહની એવણુને કશીજ જરૂર નહીં હોવાથી પોતાની વાર્તા એવણુ પાછી લઈ જવા માગેછ. બન્યું એમ કે મારી પાસ પડેલી તારી વાર્તાનું પેકેટખી મેં એવણુને બતાવ્યું જે એવણુ ચોરીછુપીથી લઈ ગીયાં ને પોતાની લખેલી વાર્તા મારી પાસ રાખી ગીયાં જે સારે નસીબે બચી જવાથી મારી પાસ હજી છે. પેલા કેકી મહેતા બુકસેલરને એ વંત્રીએ શાશામાં ઉતાર્યો ને તે અહેમકે ચોપડી પોતાના ખરચે છપાવી બહાર પાડીછ. હવે સમજ્યા, લવલવતા લવજી કરાકોજી?”

લવજી બિલકુલ લજવાઈ ગયો. પોતાના હમ્મેશના આકળા સ્વભાવ મુજબ તે પોતાના દોસ્ત સાથે વળી પાછો ઉતાવળો બની ગયો હતો જે સાડ તે પોતાના મનમાં સાચ્યાં દિલના પસ્તાવામાં પડી ગયો.

“કંઈ નહીં, દોસ્ત લવ,” પોતાના ખામોશ મિત્રની મદદે આવતાં હોમી પાછો બોલ્યો, “મકુંજે હવે એ બધું એકજ કહેવાય. તારા કાકાનો બે લાખનો દલ્લો તુંને મલ્યો એટલે હવે ફેની તારી સાથે પણવા જરૂરજ કમ્યુલશે. આવી એક ગોરી દહીત્રાં જેવી નાચતી કુદતી ઢીંગલી મેળવવા સાડ મારા જેવા એક ઢાંગી, તરકડી, લુચ્ચા ધુતારાની એક વાર પાછી મુબારક-આદી, મીંડ લવજી કરાકા સાહેબ. મકુંજે ખાણીની મેનેજ પાવરીને

આખે કે બહેદીનને !”

“આઘ એમ એક્ષટરીમલી સોરી, હોમી,” લવજીએ હોમીનો હાથ પકડી લીધો, “મારી ભુલ હું કયુલુંછ. મને માફ કરશેની ?”

પ્રકરણ ૪૭ મું.

જીવ સટોસટની વાત છે !

લવજીનું તમામ કામ પુરેપુરું પાર ઉતારી હવે ચિકાસદાર બની ગયલા પોતાના મિત્રને લઈ હોમી બે દિવસમાં રાંદેર ઉપડી ગયો. મુંબઈથી કાંઈપણ સમાચાર નહીં મલવાથી કુમી અને મેહરાં બેચેન બની ગયાં હતાં. ખસુસ કરીને બાપડી કુમીના ગભરાટ અકળાટની તો સીમાજ નહોતી. વર્ષોની ઘાડી મિત્રાચારી અને મહોબતમાં અરસપરસ વીંટલાઈ રહેલા આ બન્ને પુરાણા રશીકો ધુળ જેવી એક વાર્તાને ખાતર હવે મરાઈ છુંદાઈ જીદા પડી જશે તેવો ખ્યાલ આવતાં કુમી ખરાં જીગરથી ગમગીન થવા લાગી. તેની દલ-ગીરીનું મુખ્ય કારણ તો મહેરાં હતી કે જેનું ભવિષ્ય લવજી સાથે જોડાઈ રહ્યું હતું !

લવજી અને હોમી બન્ને સાથેજ રાંદેર પાછા ફર્યા. હસ્તે ચહેરે આ બન્ને દોસ્તોને બંગલીના કમ્પાઉંડમાં દાખલ થતા જોઈ કુમી પલવાર અંદે. શામાં પડી ગઈ! તેની આંખો તેને ઠગતી તો નહોતી? નહીં! નહીં! ખચિતજ નહીં! ધપી ગયલા કાકાનો નધારેલો વારસો-તારનો ઘોટાળો-વાર્તાના હસ્તક્ષેપની ચોરી અને ખરા ચોરનો પતો—આ બધો અહેવાલ સાંભળતાં બેઠેલાં કુમી અને મહેરાં જરાજરામાં હસી પડતાં હતાં. બહું થાયરે હોમીનું? આ ચોટ્ટેપુશાલ લ્હેરી જીવડાને ધીરજ ક્યાં હતી? કલાક બે કલાક પસાર થયા નહિં તેટલાંમાં તો પોતાની માથુક કુમીને લઈ તે જરા બહાર લ્હેર કરવા નીકલી પડ્યો.

તરેહવાર રંગ-દંગ દાખવતાં અને એકલાં ઘુસઘુસ કરતાં આ બે

જીવાન જીગરોની ખાનગી વાતોમાં માથું મારવાની આપણને કશીજ જરૂર નથી ! પણ તે મિઠી પક્ષોમાં હવે કાંઈ નધારેલી નવીજ ખલલ પડી. મુંબ-ધમાં સરદાર નસરવાનજી તાલેવંતની મહોરદારનાં ખુનની હકીકત હોમીના મહોંડેથી સાંભલતાં વાર કુમી એકાએક ઉજળી સપ બની ગઈ. તેના પગ આગલ એકાદ બંબગોળો ફાટેલો હોય તેમ તે ચોંકીને ઉછળી પડી. જે જોઈ હોમી પણ જરા ડાંબ્યાંબંબ બની ગયો.

“મમ્માએબી આજે બે તન દિવસ થયાં મુંબધથી જામે મોકલાંબું નથી. તે મને તો કંઈ ખબરજ નહિ,” કુમી હળવે હળવે બોલી, “બંગ-લાના બગીચામાં દીનાનું ખૂન થયું ને એના વરને પોલીસે પકડ્યો ! એ માયરે ? બધું શું બની ગયું ?”

“પણ તેમાં તું એટલી બધી ગભરાઈ શાની જાયછ ?” હોમી જરા હસ્તાં હસ્તાં બોલ્યો, “કરશે તે ભરશે. તેમાં તાહરે શું ? તે તો કોઈને કંઈ સલાહ નહિ આપેલીની, કુમી ?”

“હસવાનો આય વખત નથી, હોમી,” કુમી કચવાઈને નાખુશીથી બોલી, “બધું ઘણુંજ ખરાબ થઈ ગયુંછ. બિચારાં પેલાં બે નાલ્લાં નિર્દોષ બચ્ચાંઓનું શું ?”

“પણ ખુદને ખાતર તું જરા ઠંડી પડની, કુમી ?” કુમીનો ફિક્કોકાકચ મહેરો જોઈ હોમી હવે ગંભીર બની ગયો. “મને તારી કંઈ સહમજ પડે ? એ બૈરીને એની ફરણીના ફલ મલ્યાં ! તેમાં આપરે શું કર્યે ?”

“પણ ધારો કે દીનુના વરે ખૂન નહિ કીધું હોય ને એ બિચારા બીન ગુનેહગારને પોલીસે નાહકનો પકડ્યો હોય તો ?”

“ઓહ, કુમી ડીયર ?” એક પરથી ઉડી ગયલી કુમી તરફ ચકિત થઈને જોતાં હોમીએ કહ્યું. “જે બૈરીએ તેને હડધુત કીધો તેનું કાટલું કહાડી નાખવા સાફ એ વરેજ ખુન કીધું હોય તેમાં શક શું બરથોછ ? એ તો ફાંસીના લાકડે જરૂરજ ચહડવાનો !”

“નહિ-નહિ-તે હું જરાબી માનતી નથી.” કુમીએ જમીનપર પગ અક્ષાળી દીધા.

કાંઈ પણ ઉત્તર દીધા વિના હોમીએ પાછું હસીને કુમી તરફ જોયું.

“એ માણસની મેં સખી જોઈછ હોમી.” કુમી પાછું બોલી, “સખીમાં તો એ કેવો મજાહનો ઠંડો ને ઠરેલ લાગેછ. એવો માણસ આવું કરપીણ દોજખી કામ કદી નહી કરે.”

“બાઈ જોવ !” હોમી વળી પાછો ખડખડ હસી પડ્યો, “સખીની સાક્ષી ! નામદાર જડજ અને જુરીના ગૃહસ્થો, આય બંધવો સખીમાં તો મજાહનો લાગેછ ને નેથી એને તુરતજ છોડી દેવો જોઈએ ! એમજ કની કુમી ?”

“આવી ગંભીર વાતમાં એમ હસતાં તું ને શરમખી નથી આવતી હોમી ?” કુમી હવે છેડાવા લાગી, “એવી જીવ સરોસટની બાબતમાં તું મજાક મશ્કરી કરશે એમ તો હું નહીંજ ધારતીતી ?”

“ને હું બી નહીં ધારતો તો કે મારી કુમી ડીયર એવી પરાઈ પંચાતમાં પડી રાંદેરના મારા ટુંકા કિમતી વખતની આ કિસમે બરબાદી કરશે.”

“પણ તું એમ ધારેછ હોમી, કે નસરવાનજીએ ખુન કીધું ? તેમ માનવા સાર હું સાફ ના પાડુંછ.”

“ઓલ રાઈટ કુમી, તેમ તો તેમ ! હવે તો રાજી થઈ ?”

“નહી-નહી-હોમી ? દીનાને કોઈ બીજાએજ મારી નાખીછ !” કુમી વળી પાછી ઉશ્કેરાઈ ગઈ, “ખરો ખુની કોણ હોઈ શકે તે હું જાણુંછ.”

“નોનસન્સ !” હોમી હવે ઉડી ગયો, “જો એનો એજ પટપટારો તું ચાલુ રાખવા માંગતી હોય તો આજે બપોરની ફાસ્ટમાંજ હું પાછો મુંબઈ ચાલી જવા માંડુંછ.”

“તારે તેમ જરૂરજ કરવું પડશે, હોમી, કારણ કે હું પોતેજ આજને આજ ઉપડી જવા ચાહુંછ. ખરો ખુની છુટ્ટો ફરતો રહે ને કોઈ બીચારો નિર્દોષ લોકનિંદાનો ભોગ થઈ પડી કેદખાનામાં સજાડતો રહે તે બનેજ કેમ ?”

“અપોન માઈ વરડ, કુમી ? એ તું કહેવા શું માગેછ ? મકુંજે તું શું કરવા ચાહેછ ?” હોમી વળી પાછો બેસી ગયો.

“ખરા ખુનીને શોધી કઢાડી તેને પોલીસના હવાલે સોંપવા ને બીન-ચુનાહગાર નિર્દોષને છોડવવા, ને એ બીકટ કામમાં તારે મને મદદ કરવીજ

“તારે તેમ જરૂર કરવું પડશે, હોમી, કારણ કે હું પોતેજ
આજને આજ ઉપડી જવા ચાહું છું,” કુમી બોલી.

(પાતું ૨૫૬ સું.)

પડશે, હોમી.”

“પણુ આપરે કંઈ ડીટેક્ટીવખાતાંના પગારદાર નોકરો છઠ્ઠાએ કે કુમી? મારા કહાં ભોગ લાગ્યા કે તુંને જલ્દીથી મલવા દોડીધામીને હું પાછો રાંદેર ઘસડઈ તણુઈ આયો?”

“તેણે-તેણેજ ખુન પ્રીધેલું હોયું જોઈએ ને——”

“પણુ કોણે તે જલ્દીથી ભોંસી દેની?”

“તેજ-તેજ તમારો જાણીતો ને માનીતો દોસ્તદાર નાદર દાદાયાનજી!”

“નાદર દાદાયાનજી? નાદર?” માથાંની તાલકપરથી અંદુકની એકાદ ઝાળી પસાર થઈ ગઈ હાય તેમ હોમી ચોંટાને ઉડી ગયો. “મકુન્ને કુમી? તું શું બોલેછ તેનું બાન છે કે? હવે મને લાગેછ કે આજે તારું માથું જરા ખીસી ગયુંછ.”

“અરે? જરા શું અરયુંછ જે!” એક આંચકો ખાઈ કુમી એકાએક ઉડી ગઈ, “એ હેખતનાક ખબર સાંભલતાં સાથ મારું ભેળું તો બિલકુલજ ખસી ગીયુંછ. કોઈ બિચારા ગુનાહ વગરના નિર્દોષને ફાંસી જવા દેવા? ચાલો-ચાલો હોરમસજી, જલ્દીથી ઘેર ચાલો? હજુર તો સામાન અંધા પેક કરવાનો છે. આજે બપોરનીજ ફાસ્ટમાં આપરે એક જણે મુંબઈ ઉપડી જવું પડશે ને જતાંને વાર તમારે મને પોલીસ કમીશનરની હાશીસમાં લઈ જવી પડશે.”

આપડો હોમી ગભરાઈ ગયો. ડધાયત્રી ફગલાયત્રી આંખોએ એકકડી ટગરે ડોળા ફાડી ફાડીને કુમીને જોઈ. ચાવી આપેલાં એક પુતળાં મિસાલ ને કુમીની પુઠે દોડવા લાગ્યો!

—:(૦):—

પ્રકરણ ૪૮ મું.

ગરીબ બિચારો હોમી !

હોમી હાલતુરત બેદાશ બની ગયો હતો. કુમી શું કરવા ચાહતી હતી તે તે જરા પણ સમજી શક્યો નહીં. રાંદેરથી અચાનક ઉપડી આવી મુંબઈમાં પગ મેલતાંને વાર આ છોકરી જાંપીને એક ઘડી પણ બેસી નહોતી. તે તો એમજ કહેવા માંગતી હતી અને હોમીને પણ તેમજ મનાવવા ચાહતી હતી કે દીનુનું કરપીણ ખુન નાદર દાદાચાનજીએજ કીધું હતું અને સરદાર નસરવાનજી તાલેવંત તો સખ્તદય નિર્દોષ હતો. વળી નાદરની ફેટ પકડી કહાડવા અને પોલીસ સત્તાવાલાઓને તેને સ્વાધિન કરી નાંખવા આ કુમી જીવતોડ જહેમત ઉઠાવી રહી હતી.

પોતાનો મિત્ર કેપ્ટન નાદર દાદાચાનજી એક ખુતી ! યા પરવર ! તેમ માનવા આગમ્ય આપડા હોમીના બદનપરનાં રૂવેરવાં ઉડીને ઉભાં થતાં હતાં. કુમીને જરા સમજવવા અને શાંત પાડવા તેની તમામ કોશિષ વ્યર્થ નિવડી. આ છોકરીના બેભાન તો એ એકવાહિયાત હસવા સરખો ધખારો હતો તેમ પણ તે આપોકાર બોલી ઉઠ્યો; પણ કુમીને કશું સાંભળવાને કાનજ કયાં હતા જે ? તાજમહાલ હોટલમાં જુદે જુદે ઠેકાણે કુમી પોતે ધકેલા ખાતી રહી એટલુંજ નહીં પણ હોમીને તેણે પોતાની પાસથી એક પલ પણ એકસો કેથે જવા દીધો નહીં. હોમી બહુજ તાઅજગુખીમાં ગરક થઈ ગયો. એક અધિપતિ તરીકે ભલભલાઓને હંકારવાનાર અને રકમ રકમના માણસોની નાડ પોતાના હાથમાં ધરી રાખનાર હોમી આપડો હાલતુરત તો ચા !! આપેલાં એક પુતળાં મિસાલ પોતાની તમામ નામરજી છતાં કુમી દોરે તેમ ખેંચાતો રહ્યો !

તાલેવંત હાઉસના ગંગવર કમ્પાઉન્ડમાં કુમી સાથે અહીંથી તહીં ધકેલા પછાડા ખાતાં હોમીનું પાકીને પકેદર થઈ ગયું. એકાદ પોલીસ અમલદારને આજુએ હકારી દે તેમ કુમી તે વિશાળ જગાનું ખુણુંખુણું ચીપી-ચીપીને તપાસવા મંડી ગઈ. હોમી વચમાં કાંઈ બોલવા જતો તો કુમી તેને

તતરાવી કહાડી પાણીથી પટલો કરી નાંખતી હતી. ડોળા તણાવી તણાવીને આખરે કુમી બંગલાના વરન્ડાપર દાખલ થઈ બહારના માણસોને અચાનક આવી ઉભેલાં બેઈ કોઈ ઘરડાં બાંધ ઝુંપતાં ઝાંપતાં આવી ઉભાં અને વળી તુરતજ રડવા મંડી ગયાં. ખુદ્દો બબરચી પણ પાછલ આવી પ્હોંચ્યો.

“જી તમે કોણને પુછોછ? મારું નામ ધનાપ્રુઈ. મારા નસવાનને તો પકડીને જોલમાં લઈ ગીયાછ. ખોરશેદખી તાંહજ મલવા ગઈછ.”

“ના રડો બાઈ, ના રડો.” કુમી દિલાસો દેતાં બોલી, “તમારા નસવાનજી ખુન કરે એમ કોઈ માનતુંજ નથી. ખુન તો કોઈ ખીન્નએજ—”

“કુમી, કુમી?” હોમી વચમાં બોલી ઉઠ્યો, “મકુંજે તું કહેવા શું માંગેછ?”

“તમે સમજેછ કે બાઈ,” હોમી તરફ જોવાની તસ્દી પણ નહીં લેતાં કુમી પોતેજ પાછી બોલી, “ખુન તો કોઈ ખીન્નએજ કીધુંછ.”

“ઓ જીભરું રે તમને? તમારા મોંહમાં સાકર,” કુમીને ઓવારણા લેતાં ધનાપ્રુઈ સિતાબીથી બોલી ગયાં, “તાહરે મુવા ખરા ખુનીની ફેંટ કોઈ પકડી કહારોની? મારા નસવાનને કોઈ ઘેર લઈ આવોની?” ધનાપ્રુઈ વળી પાછાં રડવા લાગ્યાં.

“ધીરજ રાખો, બાઈ, બધું સાઈજ થશે. ખરા ખુનીને પકડવાજ અમે પાછાં ચાલ્યાં, સાહેબજી.”

કુમીની આ બધી ફાકટની ચાવાચાવી હોમીને જરાપણુ રચતી નહોતી. એ મોટા ડોળા ધુરફી હોમી છુપા ધિક્કાર અને તિરસ્કાર સાથે કુમીની પાછલ બંગલાની બહાર ચાલતો થયો, કુમીની આંગળીની ઇશારતના જવાબમાં તે ભાડુતી ટેક્ષીમાં બેસી ગયો. ચોપાટી આવી લાગતાં કુમીએ એક ધીમી ચીસ પાડી દીધી. ટેક્ષી એકદમ થોભાવી દેવા તેણે હાંકનારને તાકીદ આપી અને તે છોકરી હોમીનું પાંખડું પકડી ગાડીમાંથી કુદી પડી સામેના ટુટપાથપર ઝડપથી ચાલવા મંડી ગઈ.

“હવે સાંજખી પડવા આવી, કુમી. હવે અહીં ઉતરી તું કરવા શું માંગેછ? હું તો આજે તારાથી બેઝર થઈ ગયો.”

“ચુપ—ચુપ, હોમી, મુંગો રહે.” આગલ અને આગલ એકચિત્તે જોતી તે ચાલતી રહી, “જે-જે-પેલો-પેલો તારો નાદર.”

“હા—પણુ તેથી—તેથી તું કહેવાચજી શું માંગેજી જે, કુમી?”

“એને—એનેજી ખુન કીધુંજી ને મને તેજી શોધી કહાડવુંજી ને—”

“આમ જરા આસ્તેથી બોલો,” કોઈ પાછલથી એકાએક બોલી ઉઠ્યું, “ડિટેક્ટીવ ખાતાંનો વડો અમલદાર હું ચીમનલાલ દેશાઈ પોતે. પોલીસ કમીશનરને મલીને જે બધું તમે કહી ગયાંજી તે મને ખબર છે. તાજમ-હાલમાંથી મેં તમો લોકને જોયલાં. કમીશનર સાહેબના હુકમ મુજબ એજ શખ્સની પુઠે હું ક્યારનો છુપીથી લાગી રહ્યોજી. આવી જાહેર જગામાં એમ જોરથી વાત કરવામાં નુકશાન થવાનો સંભવ છે.”

સાધારણ પોષાકમાં સજ્જ થયેલો તે દેખાવેલો ઝેનદાર શખ્સ આટલું બોલી પલના પલકારામાં આગલ ચાલી ગયો. કુમીનો ચહેરો આશાનાં કિરણોથી જરા તેજસ્વી બની ગયો જ્યારે હોમી થોડી પલો દિગ્મુઠ રહ્યો.

*

*

*

આરથર રોડના જેલના દરવાજા આગલ આવી ઉભેલી એક પારસી છોકરી સાથ પહોરેગીર ક્યારનો કાંઈ ટપાટપી ચલાવતો હતો. વડાની પરવાનગી વિના કોઈ પણ કેદીને મલવાનો પ્રગ્નને હુકમ નહોતો એમ માનવાને તે બજીદ છોકરી મક્કમ બની ના પાડતી હતી કારણ કે તેના મત મુજબ જે શખ્સને તે મલવા આવી હતી તે કોઈ એક સગા પામેલો કેદી નહોતોજ. જેલર આખરે આવી પહોંચ્યો અને તે છોકરીના કાલાવાલાને આધીન થઈ પાસે ઉભેલા એક દફેદારને તેણે કાંઈ હુકમ કીધો.

અરે ? દરવાજા આગલ આવી ઉભેલો આ શખ્સ કોણ ? સરદાર નસરવાનજી તાલેવંત પોતે યા ભસ્તાંમાંનો કોઈ ભુત ? જમીનમાંથી ખણી કહાડેલાં એકાદ મુરદાં જેવો તેનો અવતાર જોઈ કશું પણ બોલ્યા વિના ખોરશેદ ધસાધસ રડવા લાગી.

“કંઈ નહીં, ધીરજ રાખો, નસરવાનજી,” આંસુઓ જેમ તેમ સમાવી દઈ ખોરશેદ બોલી, “તમારો જલદીજ છુટકારો થશે.”

“નસીબના કુટેલાંને ધીરજ તે કહાંથી રહે,” ધીમા દબાયલા અવાજે નસલી બોલ્યો, “મારાં-મારાં પ્યારાં બચ્ચાંઓ કેમ છે, ખોરશેદ?” તે નવ-ધાર રડવા લાગ્યો.

“બિલકુલ સારીકાની; એ બિચારાં મારાં નિર્દોષ ભુલકાંઓ સદંતર સારીકાની છે. મારી આંખની જોડે મેં એ લોકને જાણવી રાખ્યાંછ.”

“અંતઃકરણના ઉડાણથી હું તારો આભાર માનુંછ, ખોરશેદ,” ગંભીર અદ્વતી તેણે કહ્યું, “મારે તો તારી પાસ એક મહેરબાની માંગવીછ.”

“તમારો પડતો બોલ ઉંચકી લેવાની હું મારી ફરજ સમજુંછ.”

“એવી કશી મહેરબાની માંગવાનો મને કિયો હક પ્હોંચેછ તેથી હું તો જાણતો નથી ને તોથી તેમ કરવા હું તૈયાર થયોછ. તેમ કીધા સિવાય છુટકોજ નથી.”

“જેથી કંઈ તમારે કહેવું હોય તે બેલાશક ફરમાવો. બધું ખુલાસાથી બોલી દેઓ.”

“આજે બપોમે દહાડા થયાં મારાં બેઉ નિર્દોષ બચ્ચાંઓના ખ્યાલ-થીજ હું દિવાનો જેવો થઈ ગીયોછ. મેં કીધેલાં વીલ મુજબ એ લોકને બધું મલશે પણ—પણ—એ બેઉ જણને અમસાં પોતીકાં ગણી પેટનાં બચ્ચાંઓની માફક જતન કોણ લેશે ને——”

“અરે તમે એમ શું બોલોછ નસરવાનજી!” ખોરશેદ વચમાં બોલી ઉડી. “હું તો એ લોકને મારાં બચ્ચાંઓની માફકજ ગણતી આવીછ ને તમે તો જલ્દીથી છુટી જઈ પાછા ઘેર આવશો એટલે——”

“નહીં-નહીં. હું મુવો. મારી હીણી સરજતની હવે વાતજ જવા દેઓ. મારો કંઈજ બરોસો રહ્યો નથી. હું-હું તુટેલાં નસીબવાલાને તમે મને વચન આપો કે ગમે તે થાય તોથી તમારી જીંદગીના છેડા સુધી તમે એ બેઉ બહાલાંઓને તમારાં પોતીકાં બચ્ચાંઓ માફકજ ગણશો ને ઉધારશો.”

“પાક પરવરદેગારના કસમ ખાઈ તેમ કરવા હું કમુલ થાઉંછ, નસરવાનજી,” નસરવાનજીનો હાથ માયા મમતાથી તે પસવારવા લાગી, “તમે ના રડો-ના રડો-સેવટ તો સાઈજ આવશે.”

“બસ-બસ હવે કશાંજ સેવટની મને દરકાર રહી નથી, ખોરશેદ,” નસલી રડતો એકાએક બંધ થઇ ગયો, “તમારો જવાબ સાંભલી લઇ મારી છાતીપરથી મોટો જેવો પથરો ઉચ્ચકાઇ ગયોછ. ખોદા તારું બલુન કરશે મારી છોકરી ને—”

“બાઈ શેઠને મલવા સાડ તમને પુરતો વખત આપ્યોછ,” પહેરેગીર આવીને બોલ્યો, “મહેરબાની કરી શેઠને હવે અંદર લઇ જવા દેશો ?”

નસલીથી છુટી પડતાં ખોરશેદની આંખોમાં પાણી ભરાઈ આવ્યાં. બંગસે પાછી વિદાય થતી આ નાનુક છોકરીની કોમળ છાતી ઠરઠર કાંપવા લાગી. આ ઘડી તેનાં મનમાં શું લાગણી ઉભાતી હતી તે તો તેને યા તેના ખુદનેજ ખબર ? નસલીએ કોઇને નહીં પણ એકલી તેનેજ તેની જીંદગીનો સૌથી કિમતીમાં કિમતી ખજાનો—તેના બે પ્યારાં બચ્ચાંઓ—સોંપ્યાં હતાં તે ખ્યાલ આવતાં તેનાં પોચા નરમ હૃદયમાં કાંઈ નહિં સમજ પડે એવી લાગણી નેશબંધ ઉછળવા લાગી !

“ખોરશેદ, તું આવી કે ? નસલીને મલી આવી કે ? એ બિચારો કેમ છે ? જેલમાંજ છે કે ?”

ધનાપ્રુઈના ઉપરાસાપરી સવાલોના જવાબમાં ખોરશેદ સ્હેજ ડોકું ધુણવી સોફાપર બેસી ગઇ. તે બિલકુલ નસોસ થઈ ગઇ હતી. ખોરશેદને મુગીમંતર બેઠેલી જોઈ ધનાપ્રુઈ ગભરાઇ ગયાં.

“પેલાં બાઈ શેઠ આવી ગયલાં તે ખોરશેદબાઈને કહોની, ધનબાઈજી ?” ધરડો બાવરચી તાબડતોબ બોલી ઉઠ્યો.

‘અરે, હારે ? મરેરે હવે તો મારું ભેળુંબી નહિં ચાલતું જો ? કોઈ બે જણાં આવીને બંગલાતું બંધું ખુણેખુણું તપાસી ગયાં ને અંદર આવીને મને કહી ગીયાં કે નસરવાને એ ખુન કીધુંજ નથી. દીનાને તો કોઇ બીજાએજ મારી નાંખીછ ને—”

“હેં ? એમ કોણ કહી ગયું ? કોણ આવી ગીયું ? તે લોકતું કંઈ નામ નિશાન ?”

“નામ તો નહિં આપી ગીયાં. ને અમે લોક પુછતાંમી ભુલી ગીયા.

પણ તે—લેવ—આય એ લોકજ પાછાં આવી લાગાં.”

“ખરશેદ્યાઈ તમેજ કે ? તમારી સાથ મારે ખાનગીમાં કંઈ ઘણીજ અગતની વાત કરવીછ. હોરમસજી, તમે જરા અહિં બહારજ બેસી રહેજો. હું હમણાં આવી.”

સોફાપર બેસી જતાં હોમીએ જોરથી ઘાંતો કચકચાવી દીધા. આ તે કેઈ કિસમની હાડમારી ? કુમી જેવી છોકરીમાં આટલું બધું મીઠું હતું તે તેને હમણાંજ ખચર પડી. આટલાં વર્ષો સુધી એના અંગત સમાગમમાં આવવા છતાં તે હવે આજેજ આ છોકરીને બરાબર પિછાની શક્યો હતો. તે ખ્યાલ આવતાં તે લજવાવા પણ લાગ્યો. કુમી બધું ખાનગીમાંજ પોતાનું કામકાજ કરતી જતી હતી અને તોપણ તેને પોતાની સાથે અને સાથેજ ફેરવ્યા કરતી હતી તે હોમીએ ખુલ્લેખુલ્લું જોઈ લીધું. પેલા ઓરડા તરફ ડોકી તાણી તાણીને હોમીએ ધ્રજતી આંખો વડે ચાલુ જોયા કીધું. આવી હાલતમાં થોડા ઈન્તેજારીનો વખત પસાર કરતાં તે બાપડાના ગલાંપર છરીજ ફરવા લાગી. આખરે ઓરડાનું બારણું ઉઘડ્યું ત્યારે તેણે છુટકારાનો દમ ખેંચી લીધો.

“ચાલો, જલ્દી ઉડી નવ તો, હોરમસજીઆ,” કુમી વળી પાછી બોલી, “માંઘં મરઘાની કાની એમ બેસી રહેવામાં સાર નથી. આય ખરશેદ્યાઈ સાથ હમણાં રાતોરાત આપરે લાઉન્ડસ સોલીસીટરના બંગલે જવુંછ. ચાલો—ચાલો જરા પગ ઉંચકો !”

પ્રકરણ ૪૯ મું.

—:૦:—

બાતમી મલી !

છેલ્લા ચાર દિવસમાં બની ગયેલા બધા ચોંકાવનારા ઉપરાસાપરી બનાવોથી પોતાનું મગજ જરાપણુ સમાધાન કરવાને હોમીએ અવકાશ જેવી ચીજ જોઈજ નહોતી. છેક મોડી રાતે તે પોતાના ઘરમાં બાંજાનાપર પડ્યો હતો અને કુમીના તાકીદી ફરમાનને આધિન થઈ તે વળી પાછો સહવારના

આઠ વાગ્યામાં તાલેવંત હાઉસમાં હાજર થયો. કુમી તો અત્યાર આગમ્ય ત્યાં આવી પહોંચી હતી.

કમ્પાઉન્ડમાં દાખલ થતાંવાર હોમી અન્નચખીનો એક આંચકો ખાઇ પલવાર થોભી ગયો. ડીટેક્ટીવ ખાતાંના વડા અમલદાર ચીમનલાલ દેશા-
ખની સરદારી હેઠળ પોલીસનાં માણસો કમ્પાઉન્ડના પાછલા ભાગમાં ખુણે-
ખુણું તપાસવામાં ક્યારના રોકાઈ ગયા હતા. મરનાર દીનુની લાશ જે ઝાડ
આગળ મળી આવી હતી તેની આગુબાગુ સીપાઇઓની ફોજ કાંઈ ખારીક
તલાશ કરવામાં કામે લાગી ગઈ હતી. કુમી અને ખોરશેદ આંગલીની ઇશા-
રતો વડે માણસોને તરેહવાર હુકમો આપતાં હતાં. તાલેવંત હાઉસના કમ્પા-
ઉન્ડવાલા જાણીતા પોખાલ કુવાનું પાણી મોટા મ્યુનીસીપલ પમ્પ વડે બહાર
કઢાડવામાં સંખ્યાબંધ મળુરો કામે લાગી ગયા હતા અને જે વખત જય
તેમાં કુવાનું પાણી ખાલી થઈ જવાની દરેક વકી હતી. કેઇ મતલબને
ખાતર આ બંધી જહેમત ઉઠાવવામાં આવી હતી તેનો ભરમ આપડો હોમી
ઝાઝો ઉકળાવી શક્યો નહીં.

કુવાની પાળાર એક પગ મેલી ચીમનલાલ કુવાનાં તળ્યાંને ખારીક
નજરથી તપાસતો ક્યારનો ઉભો હતો જ્યારે તેની નજદીક ઉભેલો તેનો
મુસલમાન ગોઠયો નખીખાન તેની સાથ રકમ રકમનો વાદવિવાદ ચલાવતો
હતો. પાણી ખલાસ થવા આવ્યું અને તળ્યું સ્પષ્ટ દેખાવા લાગ્યું. અંદ-
રના પથરાઓને જરા પણ હાથ નહીં લગાડવા નખીખાને મળુરોને બાંગ
પાડી સખ્ખત તાકીદ આપી. ચીમનલાલની ચગોર તિક્ષણ નજરે કાંઇ
દેખાતાં તે છલાંગ મારી નીસરણીપરથી કુવામાં નીચે ઉતરી પડ્યો. નખી-
ખાન પણ તુરત તેની પુઠે દોડ્યો. બન્નેને કુવા અંદર એકાએક ઉતરી
પડતાં જોઇ કુમી અને ખોરશેદ પાળ તરફ દોડી ગયાં. શોધખોળ માટે ઉકા-
વેલી અથાગ જહેમતનું ફળ આખરે મળ્યું ખરું ! છુટકારાનો એક ઉઠો
દમ ખેંચી ચીમનલાલે એક નાનું આબદાર હથ્યાર પથથગેપરથી ઉઠાવી
લીધું. સુકાઇ ગયલાં લોહીના ઘટ ડાઘાઓ હજી તેપર ચીટકી ખેંઠેલા મોઘુદ હતા.

“લાવો-લાવો-એ જલ્દીથી ઉપર લાવો. એ ખંજર મેં અત્યાર આગ-

કુવાની પાળપર એક પગ મેલી ચીમનલાલ ડીટેકટીવ કુવાનાં
તળ્યાંને ખારીક નજરથી તપાસતો ક્યારનો ઉભો હતો.

(પાનું ૨૬૪ મું.)

મય યરોબર જોયું છ !” હોમીની અનહદ અન્યયખી વચ્ચે કુમીજ ખેલાં પોકારી ઉઠી.

“મકુંજે, કુમી ડીયર,” તેની ઘણી નજદીક જઈ હોમીએ કોઈ સાંભલે નહીં તેમ ધીમેથી કહ્યું, “સીંગમાંથી તું શું સડો કહાડવા ખેડીછ ? પોલીસના અમલદારોની હાજરીમાં કંઈખી વાંકુંચુકું ખોલવા આગમચ હજાર વખત વિચાર કરજે.”

“તમે જરા મુંગા રહી જશોજી, હોરમસજી ? જરા બાજુ થઈ જશો ?” કુમી ચીરડાઈ પડી.

“હ—એજ—એજ ખંજર નાદર દાદાયાનજીએ મારા ઘરે મને ખતાવેલું. લડાઈપરથી એ લઈ આવેલો; ફારસી અક્ષરમાં તેપર એના ઇનીશી-યલસ પણ છે. એ ખંજર એને કેવી રીતે ભેટ મલ્યું તે બધું એવણેજ મને મારા ઘેરમાં એક દહાડો કહી સંભલાવેલું.”

“નુન—દાલ યાને N. D ! તમારું ખોલવું તદ્દન યરાબર છે બાઈજી,” તે અણ્યાળાં ટરકીશ ખંજરને ઉથલાવી ઉથલાવી ચીપીચીપીને તપાસતાં ડીટેક્ટીવ નળીખાન બોલ્યો “દાલ અલેફ દાલ અલેફ ચીમ અલેફ નુન જીમ યે યાને દાદાયાનજી ! ઘણાજ બારીક ફારસી અક્ષરમાં એ નામ યરોબર વંચાય છે. ખાતમી તો યરોબર મલીછ, ચીમનલાલભાઈ.”

“તાઅડતોઅ પંચનામું કરવાની જરૂર છે,” ચીમનલાલ બોલ્યો, “આ શેઠજી કોણ છે ? બાઈઆને હું હાલતુરત તરી આપવા ચાહતો નથી. કારણ કે કુંવરબાઈને તો અમુને સાક્ષી વિગેરેની ઘણીજ મદદ હવે પછી આપવી પડશે પણ હાલતુરત આ શેઠજીએ પંચમાં નેડાવું પડશે.”

“આઈ બેગ થોર પારડન, મીં દેશાઈ, મને માફ કરો,” હોમી તુરત બોલી ઉઠ્યો.

“નહીં તે ખનશેજ નહીં—મીં હોરમસજી મુલ્લાં ” ડોળા તતરાવી કુમી બોલી પડી. “પોલીસના હુકમને તમારે તાબે થવુંજ જોઈએ ને પંચમાં તમારી સામીલગીરી આપવીજ પડશે. મારીખી એજ મરજી છે.”

એક વિગતવાર પંચનામું કરી સર્વે અમલદારો અને પોલીસનાં માણસો

તેમજ મજુરો કમ્પાઉન્ડમાંથી વિદાય થયાં.

તે આખ્ખો દિવસ કુમી અને ખોરશેદે કરારના જીવે કહાડયો જ્યારે આપડો હોમી લાચાર લાઇલાજ જેવો ભારે અંદેશામાં પડી જઇ જેમ તેમ પોતાનો વખત ગુજરતો હતો.

સાંજના પેપરોમાં કાલા ભમ્મર અક્ષરોમાં નીચલી ચોંકાવનારી ખબર પ્રકટ થતાં મુંબઈની આલમમાં અને ખસુસ કરીને પારસીઓમાં જખરો હોહોકાર મચી રહ્યો:—

એક પારસી અમલદારની ધરપકડ !

મીસીસ તાલેવંતનાં કર્મીણુ ખુનમાં તેમનો કહેવાતો હાથ.

“મુંબઈના શેહેરીઓ અને ખસુસ કરીને પારસીઓ જાણીને હદથી જ્યારે અજબ થશે કે સ્થાનિક ડિટેક્ટીવ ખાતાના વડા અમલદાર મીં સીમ-નલાલ દેશાઈએ આજે પાછલી બપોરે તાજમહાલ હોટલમાં કેપટન નાદરશાહ દાદાયાનજીને પરહેજ કીધા છે. તાલેવંત હાઉસમાં થોડા દિવસોપર થયલાં મીસીસ તાલેવંતનાં ચકચારવાલાં કર્મીણુ ખુનના દયાહીણુ કામમાં કેપટન દાદાયાનજીની સામેલગીરી માનવામાં આવે છે. દહાડાઓની આરીક તલાશ પછી આ પારસીને પકડવામાં આવ્યો છે અને નજદીકનાં ભવિષ્યમાં ઘણીજ ચોંકાવનારી વિગતો અજવાલામાં આવવાની દરેક વડા છે.”

—:o:—

પ્રકરણ ૫૦ મું.

—:o:—

ખિચારાં ચાંદનબાઈ ગુજરી ગયાં.

આજે ચાર દિવસ થયાં “ચાંદન-કાઝા”ની હંમેશની હસ્તી રમતી આદ્રશાહી આલીશાન ઇમારત અચાનક ગમગીનીના સિયાહ સાહયામાં સુસ્ત ગમખાર બની ગઈ હતી. ખિચારાં આપણા ઘરડાં ચાંદનબાઈ એકાએક ગુજરી ગયાં ! અદના યા આલા, માતખર યા મીસકીન અને પાદશાહ યા પહેલવાનો

વિગેરે વિગેરે હરેક ઇન્સાનનો એક દિવસ એવોજ અંત આવે છે ત્યારે આપણાં ચાંદનબાઈના શા આશરા ?

મરહુમનો ખવાસ જેટલો તિખ્ખો હતો તેટલુંજ માયાવંત જીગર તેવણુ ધરાવતાં હતાં. ધણા ધણા સગાં જ્ઞાલાંઓ અને દોસ્ત આશનાવો ચાંદન-બાઈને તેમની જીંદગીમાં પીછાણી શક્યાં નહોતાં પણ યુક્ટાને એકજ મોટો સંધ્યારો મળ્યો હતો કે જીંદગાનીની સમી સાંજે અને મરવા આગમ્ય ધરડાં દરેકે દરેકની પુરેપુરી પરિક્ષા કરીને પછીજ આ ફાની જેહાન છોડી ગયાં હતાં. ચાંદનબાઈએ કોઈનું પણ ખુશ્ કીધું નહોતું અને તેમનો આખરી ફેજ પણ નેક નયત મુજબ સારોજ આવ્યો. વડા કારભારીના જણાવવા પ્રમાણે મરનાર પોતાના સદાના માહવરા મુજબ પાછલી રાતે ચાર વાગે ઉઠ્યાં અને કુસ્તી પાયદાબ કરી કુમળી ગરમ ગરમ ચાહ પીધી. જરા પાછી ઉંઘ આવવાથી ચાંદનબાઈ ધોળ્યાપર બેઠાયાં અને તે સેવટનીજ આશાયશ નિવડી સખબ કે સહવારે તો બિચારાં મુવેલાંજ બીજાનાપર માલમ પડ્યાં. જેઓ મનનાં ચોખ્ખાં અને નયતના નેક હોય છે તેઓની સરજતમાં આવી વૃદ્ધ વયે આ કિસમનું દર્દ રહિત તેમજ હયરાની હાડમારી વિનાનું સુખીજ મોત લખાયલું હોય છે !

મતલબી મદારીઓ અને સ્વાર્થિ સગાંજ્ઞાલાંઓએ મોતના પાથરણા આગળ ઢોંગ ફેરેખ કરી કલવાઇ કલવાઇને રડવાની અનેક વેતરણુ કીધી છતાં તેઓની આંખો સુકકી ટસજ રહી. હજી ખુદાવં દે પાકની ખ્જોળી ખુદરત ભલી કે પાયદસ્ત નીકલતી વખતેજ તેને ગગનમાંથી વરસાદ વરસાવી એક બોલાંબાલાં બાઈની અજલ માટે ગમગીનીના ગોચા ધોધમાર આંસુઓ ખેરવ્યાં.

મરહુમ બાઈ સાહેબના ફરમાન અનુસાર દશમાના દીને મરનારનું વીલ જાહેરમાં રજુ કરવા માટે કુટુંબી સોલીસીટર રસ્તમબા સહવાર-થીજ દોડધામમાં પડી ગયા હતા. સોલીસીટરની એક સાદી ચીઠ્ઠીના જવાબમાં એકે એક નજદીક દુરના ખેશીઓ ટોળેટોળાંમાં ચાંદન-કાઝામાં કાંઈ નવાલાની આશામાં ઉતરી પડ્યાં હતાં. જરને પણ તેના મામા મામી સાથ ખાસ અગત્યનો તાર કરી રાંદેરથી બોલાવી મંગાવવામાં આવી હતી. મરતે દાહાડે

ધરડાં દરેક સગાંને જરૂર જાદ કરી જશે એવી આશામાં સર્વે નાના મોટાઓ પોતાને મહેલા ફાળાની રકમ સાંભલી લેવા સાડા ઉંચા કાન ધરી દાંતો પીસી ધન્ટેજરીથી ઓરડામાં બેસી રહ્યાં. ફેની કાંઈ એમ એકદમ આવનાર હતી? રસ્તમયાની મરજી મુજબ નોકરે ઓરડાનું બારણું ખાસ્તું ચાર પાંચ વખત ઠોક્યું ત્યારેજ બાહસાહેબ એક ઘણીજ ભપકાદાર કાલી સાડીમાં સજ થઈ સેવટની ઘડીએ બધાં હજુર આવી પહોંચ્યાં. મેમસાહે તો પોતાના મનથી કહેવાતાં ખોરયાંખાપરયાં સગાંઓ તરફ જરા ઝાંખીને જોવાની તસ્દી વટીક લીધી નહીં સમ્યક્ કે પોતાની વકી મુજબ બાહસાહેબ મરહુમના એકપુરાં વારસ હોવાથી મબલખ દોલતનો બાદશાહી વારસો આજે મેલવનાર હતાં! નાકેના ખુણામાં બેઠેલા ફલી તરફ ફેનીએ બે ત્રણવાર ડોળા ખેંચી ખેંચીને જોયા કાધું પણ બિલકુલ ગંભીર બની ગયલા ફલુબાએ તેને કશુંજ કોથું આપ્યું નહીં!

ઘડયાળમાં અગીયારનો બરોબર ટકોરો પડતાં રસ્તમયા સોલીસીટર ઓરડામાં આવી ઉભા. સીસમના લાકડાંના એક શોભીતા દાબડાની ચાવી ખોલી સોલીસીટર સાહેબે જ્યારે વીલ બહાર કઢાડ્યું ત્યારે હાજર રહેલાં સર્વ જણાંઓ ડોળા ઉંચે ચલડાવી દઈ પોતાની બેઠકોપર ટટાર થઈ બેઠાં.

“તમે સર્વે સગાંબહાલાંઓને રોશન છે તેમ બહેસ્તનશીન ચાંદનબાદનો હું વર્ષોનો પુરાણો સોલીસીટર છઉં,” રસ્તમયાએ ખંખાર મારી શરૂઆત કરી, “આય વીલ મરહુમની મરજી ને માંગણી મુજબ મેંજ બનાવ્યુંછ. મરહુમ બાહસાહેબે પોતાની રાજખુશીથી ને અક્કલ હુશ્યારીથી તેપર સહી શાખ કરીધીછ ને વીલ દરેક રીતે કાયદાપુર્વક તૈયાર થયુંછ.”

“એ બધાં ટાહેલાં છોરી દઇને હવે વીલ તમે જલ્દીથી વાંચવા માંડો તો મહેરબાની,” ફેની ફફડાટથી બોલી ઉઠી, “વીલની કલમો સાંભલી લઈ આય બધાં સગાંબહાલાંઓ પોતાના ધરબાર વિદાય થઈ જાય એટલે પીડા પતી.”

“માય-માય, એવી પીડા ને આપદ કાંય બોલોછ જે ? કોણની પીડા?” કોઈ ધરડાં ખેશીનો જીવ સુગાઈ આવ્યો, “જીભરે આય સોલીસીટરજીએ અમો ધરડાં ખોખાંને બોલાવ્યાં તે આયાં.”

“આયાં તો તમારી મરણ,” ફેની ફલી તરફ જોઈ વળી પાછી તપી ગઈ, “મુગાં મુગાં ગગડી રહોની ? બિચારાં મરનાર ચાંદનબાઈ બધું મનેજ આપી ગીયાંછ તેનો તમે લોકને હજી બી શુધલો નહીં હોસે ?”

“બેનજી ફેનીબાઈ, જરા ધીરાં પડો,” ગંભીર અવાજે રસ્તમબાઈએ કહ્યું, “બહેસ્તી બાઈસાહેબનું રૂઢ હજી તો આય જગામાંજ હોસે ને એવી નાહકની પંચાતથી તો તેથી કમકમશે. લેવ, સાંભલો; આખું વીલ હું વાંચી જાઉંછ.”

અસરકારક અને રામબાણ શબ્દોમાં લખાયલું તે એક વિચિત્ર વીલ હતું. જેમ જેમ તે વંચાતું ગયું તેમ તેમ કેટલાંકોના કપાલપર પરસેવાનાં ઝરાં ધ્રુટવા માંડ્યાં. તે વીલની શરૂઆત જરા સાંભલી લઈશું:—

“આય જીંદગી જગતમાં મને જાતજાતનો અનુભવ મલેલો છે. કોઈએ મને ઘેલી ને ચક્રડોળ ધારી તો કોઈએ ભેજાંની બિલકુલ ખસેલી માની ! એથી કૌતુક તો ! મારા પૈસાની ઉપરજ બધાં સગાંઓનો ડોરો ખોલવાઈ ગયલો ને તેથી તો તે લોકને તપાસી લેવા મેં એક ખાસ યુક્તિ અજમાવી. મારાં નવાં વરસને બહાણે મેં બધાં સગાંબહાણાંઓને તેડાવી મંગાવી મારી નજર આગળ મારે ત્યાં રાખ્યાં ત્યારે બધાં બોલવાં લાગ્યાં કે ‘ધર-ડીનું’ હવે બિલકુલજ પોચ્યું પડી ગયુંછ; પણ એટલા દહાડામાં મેં તો જાતજાતના છાનપુટલાંના નાચો જોઈ લીધા. એકેએકને મેં બરોબર તપાસી લીધાંછ ને સહુ સહુની લાયકી મુજબજ મારા વીલમાં નામ પાડી જવું છું. મારા રસ્તમજી સોલીસીટરને મારી પાસે બેસાડી આય વીલનો બોલેબોલ મેં મારી પુરતી સમજદારીથી, રાજખુશીથી અને અક્કલ હુસ્યારીથી લખાવ્યો. છે જે પર મેં મારા ઘેરના ડાકટરની હાજરીમાં સહી કરીધી છે. હવે વીલની વિગતો નીચે મુજબ છે.”

યા ખુદ ! શરૂઆતનું આ તો હજી સટકણ હતું. તે સાંભલતાંજ સર્વે સગાંઓ અકેકનું કાથું ભોંપવા મંડી ગયાં. ફેની તો બધાં તરફ જોઈ મનમાં કાંઈ મલકાવા લાગી.

ચાંદનબાઈ ભણનાર ગણનાર હોવાથી જીદાં જીદાં પારસી ખાતાંઓ

માટે રૂપ્યા ત્રણ લાખની સખાવત જાહેર કરી ગયાં. જુના વડા કારભારી તેમજ સર્વે નોકર ચાકરોને જીંદગીભરનો સારો જોવો દરમાયો નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો. રસ્તમખાને તેમની અથાગ વફાદાર સેવાના બદલામાં રૂપ્યા ૩૦૦૦૦)ની રોકડ રકમ અને માસિક રૂપ્યા ચારસોનું પેન્શન નવાજવામાં આવ્યું હતું. જીલુબાઇ, કુમી અને તેના વિધવા માતાને દરેકને પંદર પંદર હજારની રોકડ રકમ આપવામાં આવી હતી. કેટલાંક દુરના ખેશીઓને નાની નાની રકમો બખશવામાં આવી હતી. હવે વીલની જે ખાસ અગત્યની કલમો જ્યારે નીચે મુજબ વંચાંઈ ત્યારે તે ઓરડામાં એક બંબ-ગોળો ફાટી ઉઠ્યો હોય તેવોજ ધડાકો થયો:—

“(૧) સૌથી અગત્યનું નામ તો મારે મારી બહાલી ભત્રીજા ફેનીનું પાડવાનું છે. પોરી તો બહુજ લાયકીવાલી પુરવાર થઇ. મારી વિશ્વાસુ નોકરડીએ દવાને બદલે મને—ખાલી ભુલમાંજ—ઝેર નહીં આપી દીધું તેથી એ છોકરી આજના દિવસ સુધી ભારી વિચારમાં પડી ગઇછ. મારા જેવી ધરડી ઘેલીપર ધણોજ જીવ ને તેથીજ એ મારા દરરોજ ધપી જવાની રાહ જોતી બેડી. એ છોકરીની ખાસ ખુબી તો એ કે મારોજ મોંઘોદાટ હીરાનો હાર ઝવેરીના તાંહ મને ઠગી બનાવી મોરગેજ મુકી આવી. મારી ધનધન ધોરી ભત્રીજા ફેનીની એ બધી ખુબી ને લાયકીને લીધેજ હું એને એક હજાર રૂપ્યા રોકડા ને આય બંધ પરખીડું આપી જવું છું અને મારા સોલીસીટરને ફરમાવી જવું છું કે બધાં સગાંબહાલાંઓની હાજરીમાંજ એ પરખીડું એ છોકરીને સ્વાધિન કરી દેવું.”

ધરતીકંપનો અચાનક આંચકો લાગ્યો હોય તેમ તે આખ્ખો ઓરડો અજબખીથી હીલી ઉઠ્યો ! ફેનીના ચહેરાનું આખેહુબ વર્ણન કરવા માટે બહેસ્તમાં સુતેલા ઓ કાબેલ ચિતારાઓ, તમારી પીછી લઇ આ ધર્તિપર જરા આવી જવા મારા વાંચકોના લાભાર્થે હું તમને પ્રેમપુર્વક ઇજન કરું છું.

એકકપરથી ઉછળી પડી ફફડી ચટકાને ફેનીએ તે બંધ પરખીડું રસ્તમખાના હાથમાંથી ઝટાકો મારી છીનવી લીધું. હજી પણ કાંઇ વધુ મેળવવાની આશામાં ફેનીએ તે પરખીડું બધાંની હાજરીમાંજ ઝડપથી

ઉમેડી નાખ્યું અને જોયું તો યા બારે હકતાલા !

“આ કિમતી હીરાનો હાર મારી લગીજને લે !”

આ ઝીણી કાપડી સાથે અંધાયલો તે હાર ખચિતજ હીરાનો હતો પણ—પણ—મુંબઈમાં મહોલ્લે મહોલ્લે ગાડાંમાં રૂપે ડગનને હિસાબે વેચાતો તે એક ખોટા હિરાનોજ હાર હતો !”

“મારું આવું અપમાન ?” ફેની જોરથી પોકારી ઉઠી, “ચાંદનકાકી જરૂરજ ઘેલાં—હંમેશનાં બિલકુલ મેડ મુવેલાં તે ઘેલાપણા સાથેજ યુજરી ગીયાં. મીંડ સ્ટમજ સોલીસીટર, હવે હું સમજી. એવાં ભેજનાં ધસેલાં ચોકસેટ બુઢાંને બનાવી મને રખડાવી રઝડાવી મારવાને ખાતરજ તમે બધો તાગડો રચી આપ ખોટું વીલ મરતે દહાડે કરાવી લીધુંજ પણ હું કોઈને એક ઇંચખી ફાવવા દેવાની નથી. આપ બધાં હલકાં પીંજરડાં સગાંઓની હાજરીમાં હું તમને નોટીસ આપુંજ કે આપ વીલ ખોટું છે ને કાયદાની અદાલતમાં તે ખોટું ઠેરવવા હું સેવટ સુધી લરશ.”

“ગમે તેમ વર્તવા તમે મુખ્યાર છો, ફેનીઅમજી,” સ્ટમખાએ ઠંડે કલેજે જવાબ વાળ્યો, “પણ મારાં માનવંત મરહુમ બાઈસાહેબ ને તમારાં બહેસ્ટનશીન કાકીજી ચાંદનબાઈ સાથે આવું હલકું ને બેમહલાખભર્યું બોલવા આગમય તમારે જરા વિચાર કરવોતો.”

“તમારી હુશ્યારી તમારી પાસેજ રહેવા દેજો,” ફેની હવે છેલ્લે પાટલે બેઠી, “તમે મોટા સોલીસીટર થયા તે તમારા ધરના; પણ હું તમને સાફસાફ કહી દઉંજ કે વીલપરની સડીખી ખોટીજ છે જેનો પુરેપુરો જવાબ તમારે કોર્ટમાં દેવો પડશે એ વીલ શીલ સાથે મને કંઈ કામજ નથી,” પેલો હીરાનો હાર જમીન પર પટકી દઈ ફેની રોહસામાં ચોરડાની બહાર નીકલી ગઈ.

“જીભરને કહું કે તમે મરું કંઈ મનમાં ના લાવો,” પેલાં ધરડાં ખેશીએ સ્ટમખાને કહ્યું, “એ તો હંમેશનીજ એવી દાદાબરી છે. આખખાં કુટુમ્બને ખરાબ લગાડ્યું.”

“નીલની હવે હું ખીજી કલમપર આઉંજ,” નાકપર આછગ્લાસ ગોઠવી

રૂસ્તમખા વાંચવા માંડે છે એટલામાં તો ફેની વળી પાછી રૂખાબથી ઓરડામાં દાખલ થઈ.

“કાંય, જી, તમે પાછાં કાંય આયાં ?”

“આય ઘેરમાંથી તમે મને ખેરવવા માંગોછ તે હું બરોબર જાણુંછ, સોલીસીટર સાહેબ,” ઘડાક દઢ બેસી જતાં ફેની બોલી, “પણ બીજાં કીયા નેકનામ સગાંઓની બબર ઘેલાં ઘરડાં લેતાં ગયાંછ તે મારે જાણવુંજ જોઈએ.”

રૂસ્તમખાએ કશો પણ જવાબ નહિં દેતાં વીલ આગલ વાંચવા માંડ્યું:—

(૨) મારો ભત્રીજો ફલી—

ખરાબ સોજતમાં એ છોકરો બહુ બગડી ગયો. જુગાર ને શરતના લખમાં એ ખુલ્લવાર થઈ ગયો. ફેનીથી એ દુરજ રહ્યો હોતે તો બહેતર થતે પણ છેલ્લે છેલ્લે એ જરા નરમ પડી ગયો દેખાયો. તોખી રોકડ રકમ તેને આપી જવામાં ફાયદો નહીં. હર મહિને એને રોકડા રૂપ્યા ૩૦૦) મળ્યા જાય એવો અંદોજસ્ત કરવામાં આવ્યોછ. જે મરતી વખત પણ મારી જેવી ઘરડી કાકીની એ સલાહ માને તો એને મુંબઈ છોડી દઈ શેંહગાડી ચાલી જવું. એના બહેસ્તી આપના ભાગ્યા હજુ ગ્રવતાજગતા પડેલા છે ને એ દુકતો જે પાધરો ચાલે તો વેપારવણજમાં તાંહ એને ઠેકાણે પાડવા તેવણ ખડે પગે તૈયાર છે. રૂસ્તમખાને ફરમાવું છું કે જે ફલી કમુલ કરે તો તમામ ખરચ કરી એને જાતે શેંહગાડી લઈ જઈ રૂપ્યા ૫૦૦૦૦) એના બહેસ્તી આપના ભાગ્યાને સોંપી વેપારવણજમાં એને ઠેકાણે પાડવો. ફલી માનશે અને સુધરશે તો એનું ભવિષ્ય સાફ છે; પછી તો જેવાં એના તકદીર.”

સર્વેની સામટી નજર ફલી તરફ ખેંચાઈ. બંધાં એવીજ આશામાં રહ્યાં કે ફેની મિસાલ ફલી પણ હમણાજ ફટાંડ બની જઈ બહેસ્તી ચાંદન-આઘના નામની શેષ ભણવા મંડી જશે. તેને બદલે આ છોકરો થોડોવાર શાંત, ગંભીર અને દ્રઢ નજરે બેસી રહ્યો.

“બહેસ્તી ચાંદનકાકી બધું વાજબીજ કરી ગીયાંછ, મીં રૂસ્તમજી,” થોડોવાર પછી ફલી પોતેજ ગંભીર અવાજે બોલ્યો, જે સાંભળી સર્વે જણાઓ અજબબીથી ફાટી ગયાં, “તમે બાકીનું વીલ પુરું કરી નાંખો.”

(૩) મારી ભત્રીજી જર....

પોતાના મીસકીન મામામામી સાથે ગરીબાઈમાં ઉછરેલી ઉધરેલી આ મારી ભત્રીજી સો ટચના સુન્નાતી કિમ્મતનીજ પુરવાર થઈ. એની પણ પુઠ પકડી રાખવામાં ફેનીએ કશુંજ બાકી રાખ્યું નહોતું. એ મારી ગરીબ ભત્રીજીની હું પુરેપુરી પરિક્ષા કરી ચુકી છ. એના બહેસ્તી બાપ સાથે મને વર્ષોનું વેર હતું જે મેં જરને મારી પાસે બોલાવી મરવા આગમ્ય દારી દીધું. જરની તપાસ લેવાને ખાતર લખખોની દોલતની લાલચ બતાવી રાંદેરનાં એના મામામામીને સદાના છોડી દઈ મારી સાથે જીંદગીભર રહેવા ને ઠોકણે પડવા મેં એને તાકીદ આપી તો તેના જવાબમાં એ છોકરીએ મને રોકડું પરખાવી દીધું. જરા પણ નિમકલરામ નહોતું બનતાં મળલખ પૈસાને ઠોકરે ઉડારી એ છોકરી પોતાના ગરીબ મામામામીના ત્યાં પાંચી રાંદેર ચાલી ગઈ. ફેનીની બહીકથીજ મેં એને ખોટી ધાકધમકીથી એ બહાણે રાંદેર પાછી મોકલાવી દીધી. એવી ગુણવંતી દીકરી મારી વારસ થવાને ઇચ્છે ઇચ્છે લાયક ઠરેજ ને તેથી મારી બાકી રહેલી તમામ માયાપુણ અસકયામત દોલત અને મિલકતો એનેજ વારસામાં આપી જવું છું. ગરિબાઈમાં ઉછરેલી ઉધરેલી એ નમાની દીકરી ગરિબોને સદા યાદ રાખી મારી લાખખોની દોલતનો સારોજ ઉપયોગ કરશે અને તેથી મારું રહ પેલી જેહાનમાં શાદમાનીમાં સદા ખુશાલ રહેશે.”

આ બધું નધારેલું સાંભળતાં વાર બાપડી જરની આંખો છલાછલ આંસુઓથી ભરાઈ ગઈ. સર્વેની ભારી અન્યબી વચ્ચે આ બોલીભાલી છોકરી કુસ્કે કુસ્કે રડવા મંડી ગઈ. પોતાનાં મરહુમ આંદનકુદને તેમની જીંદગીમાં આ છોકરી પારખી શકી નહોતી અને તેથીજ અંતઃકરણની સાચી ગમગીનીના આ ગરમ ધોધમાર આંસુઓ હતાં. હીરજમામા અને ખરશેદબાઈ તેની આગળ આવી દિલસોજના સુખનોથી તેને મનાવવા પતાવવા લાગ્યાં !

પ્રકરણ ૫૧ મું.

તપાસની શરૂઆત.

“હા, દીકરી કુમી, આપરો હોમી કહેછ તે બિલકુલ વાજખીજ છે; એવી પરધ પચાતમાં તુને એકલીનેજ એટલું બધું માથું ઉંચકવાની જરૂર શું? હજારો લોકની વચમાં બર કોરટમાં તુને જ્યાની આપવા જવું પડશે તે ખબર છે કે?”

“મમ્મા, તમેખી એવું બોલોછ?” કુમી જરા છેડાઈ પડી, “હોમી આટલો બધો આરીઆયલો છે તે મને હમણા હમણાજ માલમ પડેછ. ખરો ખુની બેધડક જીવતો જાગતો દ્હેર કરે ને નાહકનો બિચારો નિર્દોષ સંજોગોનો સિયાહ ભોગ થઈ પડી ફાંસીના લાકડે ચઢે તે મારાથી તો નહિજ જોવાય.”

“બાપી તો તું સુજમાં રોજ બોલજે,” હોમી વચમાં બોલ્યો, “નાદરની પોતાની માલેટાનું એક ખંજર પોલીસને મલી આયું તેથી શું થયું? દીનબંધનું ખુન એનાજ લાંચ થયું તે કોણે જોયુંછ? નાદર વિરૂદ્ધ એકખી સિધ્ધો પુરાવો છે?”

“તમારી સલાહની જરૂર પડશે તાહરે પોલીસ કમીશનર તમુને કોરટમાં બોલાવશે, મીં હોરમસડ,” એકપરથી ઉઠી જતાં કુમી બોલી, “પરવર-દેગારની મોટી ભુલ કે તમુને અરીમધરીમ જોવા એક માટીય બનાવ્યા.”

*

*

*

પોતાની મહોરદારના ખુનના આરોપ હેડળ પરહેજ થઈ માલેતોજર સરદાર નસરવાનજી તાલેવંત અદાલતમાં તપાસ આગમજ હજી જોલમાં વખત ગુજરતા હતા તેટલામાંજ તેજ ગુનાહ માટે તાજમહાલ હોટલમાં રહેતા કેપટન નાદરશાહ દાદાબાનજીની ધરપકડ થઈ! આ ચોકાવનારી ખબર આખ્યા શહેરમાં વિજ્ઞાનિક વેગે પંથરાઈ જતાં લોકો અજાણ્યાથી ફાટી ગયાં! ઘોળે દિવસે આવું કરપીણ કામ કરવામાં એક તો મરહુમના બરથાર અને ખીજે કોઈ લક્કરી તખીય અમલદારનો હાથ હતો તે માટે ઠેકાણે ઠેકાણે

તરેહવાર ચક્રચાર ચાલી. બહાર આવેલી ખબર મુજબ એક જુવાન પારસી છોકરીએ ખુનને લગતી કાંઈ ભરોસેદાર ખાતમી પોલીસ કમીશનરને પહેલ વહેલી પહોંચાડી હતી—પોલીસના માણસોએ ચલાવેલી તપાસના પરિણામમાં દાદાચાનજીના નામના અક્ષરવાલુ એક ટરફીશ ખંજર ખુનવાલી જગા આગળના કુવાના પેટાંમાંથી મલો આવ્યું હતું અને તેજ બહાદુર પારસી અબલા કોરટમાં સાક્ષી આપી ચોંકાવનારી વિગતો રજુ કરવા બહાર પડનાર હતી—આ બધું સાંભળતાં સાંભળતાં પારસી આલમની જાણાસા હૃદયી જ્યાદા ઉશ્કેરાતી ચાલી !

તપાસનો દિવસ અંતે આવી લાગ્યો. મુંબઈના નામદાર વડા મેજસ્ટ્રેટ સાહેબની કોરટનું ખુણેખુણું પારસી ખાનુઓ અને ગ્રહસ્થોના એક જંગી જમેલાથી ચીકાર ભરાઈ ગયું હતું. જગાની તંગીને લીધે નિરાશ થઈ સેંકડો જણાઓને પાછું ફરવું પડ્યું હતું. બહાર રસ્તા પર પણ જ્યાં નજર નાંખો ત્યાં પારસી અને પારસીઓનાંજ ટોળાં દેખાતાં હતાં. બંધવાઓને નજરોનજર જોઈ લેવા માટે પ્રેક્ષકોનો જીવ તલપાપડ બની ગયો. આરોગીઓને સેશન્સમાં નોંધવા માટે આ તો શરૂઆતની તપાસ હતી તોપણ ચોંકાવનારી વિગતો સાંભલી લેવા સાડ લોકો પોતાની લાલચ થોભાવી શક્યાં નહિં.

સહવારના સાડાનવ વાગ્યાથી લોકો અદાલતના ઓરડામાં ઘુસી ગયાં હતાં. દશ-સાડાદશ અને પોણાઅગ્યાર પણ વાગ્યા તોય આરોગીઓની ધન-નસલ કેથે માલમ પડી નહિં; સર્વેની નજર બંધવાઓનાં પિંજરાં તરફ એકસરખી ખંચાયા કીધી. પોલીસના અમલદારો અને સરકારી મુકરમ્મો રજુ કરવા સાડ વિદ્વાન કાયદાશાસ્ત્રીઓ પણ આવી પહોંચ્યા. ડીટેક્ટીવ ખાતાંના અમલદારો ચીમનલાલ દેશાઈ અને નખીખાન સાથે ડેપ્યુટી પોલીસ કમીશનર સાહેબે ઝડપથી દોડી આવી સરકારી સોલીરીટર અને રોકાયલા બેરીસ્ટરને કાનમાં અલ્લકસે કાંઈ ચોંકાવનારી ખબર પહોંચાડી. આગલી હારમાં ગોડવાઈ ગયલા વડીલ બેરીસ્ટરો આગલ એકાદ બંબગોલો ફાટયો હોય તેવો કાંઈ મામલો જણાયો !

સામેના ઘડયાલમાં અગ્યારની બરોબર ટકોરી પડી અને તોપણ કેદી-ઓના પિંજરામાં કોઇપણ બંધવો હાજર જણાતો નહોતો. સાડાઅગ્યાર ! નામદાર વડા મેજસ્ટ્રેટ ઓરડામાં દાખલ પણ થયા. આરોપીઓની ગેરહાજરી માટે સર્વે જણાઓ આગુઆગુ કોથું ભોપવા મંડી ગયા ! એ પોલીસ શું કરવા ચાહતી હતી ? આરોપીઓ ક્યાં હતા ?

—:૦:—

પ્રકરણ પર મું.

—:૦:—

ભરમ કુટ્યો.

કોરટમાં શરૂઆતનું નાનું નાનું પરચુટણ કામકાજ આટોપતાં નીકલી મચલા ખાસસા અરધા કલાક દરમ્યાન દમ ઉંચો બાંધીને બેસી રહેલા લોકનાં મનથી બે કલાકનો વખત લાગ્યો ! મુંબઈની બાહોશ પોલીસ ખરા ખુની-ઓને છટકવા નહીંજ દેશે એવી આશામાં સઘલાંઓ ઇન્તેજરીથી ચુપચાપ બેસી રહ્યાં. ઘડયાળમાં બરોબર સાડા અગ્યારનો ટકોરો પડ્યો અને નામદાર વડા મેજસ્ટ્રેટ ન્યાયઆસનપર બીરાજવા આવી પહોંચ્યા. ખુનવાલા મુકરદમાનો નંબર અને સરકાર વિરુદ્ધ બંધવાઓનાં નામો પોકરાતાં સાથ સરકાર તરફથી રોકાયલા કામેલ બેરીસ્ટર સાહેબ ઉડીને ઉભા થયા:—

“ચોર વરશીપ—

આજે દિવસો થયાં જગત્ત્રીસીએ ચહડેલા એક ખાનદાની પારસી બાનુનાં કરપીણ ખુનના મુકરદમા સંબંધ તમે નામદાર સનમુખ એક ઘણીજ ચોંકાવનારી ખબર રજુ કરવાનું મારે ફાલે આવે છે. ખુનના આરોપ માટે તાજમહાલ હોટલમાં પકડાયલા અને પોલીસ પાહરા હેઠળ રહેલા આરોપી કેપ્ટન નાદરશાહ દાદાયાનજીએ ફક્ત એકજ કલાકપર આપઘાત કીધો છે ! બંધવાને કોરટમાં લાવવા માટે તેની ઓરડીમાં દાખલ થતાં પોલીસ અમલદારે તેને મરણકાંઠે પડેલો જોયો. જેલના તખીબને તાબડોતોબ બોલાવી મંગાવતાં બંધવો ગુજરી ગયેલો માલમ પડ્યો. મરનારના દગલાના ગળવા-

સાડા અગ્યાર! નામદાર વડા મેજસ્ટ્રેટ ઓરગમાં દાખલ થયા.

(પાનું ૨૭૬ મું.)

માંથી તેના પોતાના હાથે લખાયલું એક જાણવાળેગ એકરારનામું પોલીસને જડ્યું છે. મરહુમ મીસીસ તાલેવંતનું ખુન તેણે એકલાએજ કીધું છે અને પહેલો આરોપી તે મરહુમ બાઈના ભરથાર સરદાર તાલેવંત બિલકુલ બેગુનાહ છે એવું તે ખુલ્લેખુલ્લું લખી ગયો છે.”

ઉપલી ચોંકાવનારી હકીકત સાંભલતાં વાર કોરટમાં જમા થયલાં લોકો અન્યખીથી ફાટી જતા ડોળાથી નામદાર વડા મેજસ્ટ્રેટનો ચહેરો ટીકી-ટીકીને જોતા બેઠા.

“ચોર વરશીપ,” બેરીસ્ટર સાહેબે પોતાનું બાષણ આગળ ચલાવ્યું, “એક માલેતોજાર પારસી બાનુના કમકમાવનારા ખુનના ગમખાર બનાવ બાદ આ મુકદ્દમાએ એક બિલકુલ નધારેલો ઝોક ખાધો છે. ખરો ખુની ગુનાહનો એકરાર અને આપઘાત કરી પોતાના ઘટતા ફેળે પહોંચી ગયો છે અને——”

“સરદાર નસરવાનજી તાલેવંત સામેના આરોપ માટે તમારે શું કરવું છે?” નામદાર કોરટે સવાલ પુછ્યો.

“સાહેબ, એ એક ઘણોજ દલગીરીભરેલો અને કમનસીબ બનાવ છે. મરહુમ બાઈની લાશ તાલેવંત હાઉસના કમ્પાઉન્ડમાંથી મલી આવી હતી. પોલીસને મળેલી ચોક્કસ ખબરને આધારે અને આજુબાજુના સંજોગોની ગણતરી રાખી પોલીસે નેક નિષ્ણાથી સરદાર નસરવાનજીને પકડયા હતા. ખુદ સરદાર સાહેબે તે વેળા તેમજ પકડાયા પછી પણ પોતાને માથે લટકતા આરોપ માટે ખુલ્લેખુલ્લો ઇન્કાર યા કાંઈપણ સિધ્ધો યા આડકત્રો ખુલાસો કીધો નહોતો. પોલીસના શકને તેથી વ્યાજખી રીતે પુષ્ટિ મલી. ત્યાર પછી વધુ બાતમી મલતાં બીજા મરહુમ શખસને પરહેજ કરવામાં આવ્યા. મરનાર કેપટન નાદર દાદાચાનજીએ કીધેલા આપઘાત અને ખુલ્લા એકરાર પછી પોલીસ કમીશનરની મરજી મુજબ પુરાવાની ગેરહાજરીને લીધે સરદાર સાહેબ સામેનો મુકદ્દમો ખેંચી લેવા તમો નામદારની હું પરવાનગી માંગું છું.”

અદાલતમાં બેઠેલા પારસીઓ માટે આ એક બીજો નવો ધડાકો હતો! આ બધા ઉપરાસાપરી બનેલા બનાવોથી સર્વે જણાઓ તાઅજબુખીથી દંગ

થતાં ચાલ્યાં. બેઠજીતીના કશા પણ કલંક વિના સરદાર નસરવાનજી તાલે-વંતને નામદાર કોરટ તરફથી માનભરેલી રીતે છોડી મેલવામાં આવવાનું જાહેર થતાં વાર અદાલતમાં હાજર રહેલાં સર્વે માટીડા જૈરાંઓની ખુશાલીના પાર રહ્યો નહીં. ખસુસ કરીને ખોરશદ અને હોમી આગલ દયાઈ ચંપાઈને ક્યારની બેઠેલી કુમીની આંખોમાંથી તો આંસુ વરસવા લાગ્યાં જે જોઈ હોમી પણ લજવાઈ ગયો. ખરો ખુની તેના ઘટતા ફેજે આખરે પ્હોંચી ગયો હતો અને બેગુનાહ નિર્દોષને તેને ભોગવેલી તમામ હયરાની પશીમાની છતાં આખરે રાસ્ત ઇન્સાફ મલ્યો હતો તે સાફ કુમી જેવી એક હિમ્મતવાન સાચ્યાં જીગરની છોકરીના હૃદયની છુપી ખરી ખુશાલીનાં તે આંસુઓ હતાં !

કેપટન નાદર દાદાચાનજીની સહી સાથનો નીચલો એકરાર જાહેર થતાં ખુનની ખરી હકીકત રોશનીમાં આવવા પામી:—

“મારી સાથ લાવેલાં એક ઝેરી “ઇનજેક્શન”થી આપઘાત કરી મારી કંગાલ જીંદગીનો હું છેડો લાવું છું. મરહુમ દીનબાઈ તાલેવંતનું ખુન મેં એકલાએજ જાણીયુજીને કીધું છે. મરનારના ભરથાર સરદાર નસરવાનજી તો બિલકુલ બેગુનાહ છે. એ કરખીણ કામમાં એવણના જરા પણ હાથ નથી.

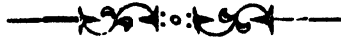
મરહુમ દીનબાઈ સાથ પ્યારમાં પડી હું દિવાનો જેવો બની ગયો હતો. એજ છોકરી સાથ પરણવા ખાતર મેં મારી જીંદગીની ધણી ધણી અમુલ્ય ચીજોના ભોગ આપ્યા છે. આખરે એ બાઈએ મને દગો દીધો એટલુંજ નહીં પણ પોતે એજ સરદાર સાથ પરણી ગઇ છતાં મહિનાઓ અને વર્ષો સુધી મને ખરી બાબતથી અંધારામાંજ રાખ્યો. એક બેવકા સંગદિલ ઓરતને તેના ઘટતા ફેજે પ્હોચાડવીજ જોઇએ એવો ઝતુની ઠરાવ પાક ખુદાવંદના કસમ બાઈ મેં કરી દીધો અને એ મરહુમ બાઈના વરના બંગલાના કમ્પાઉન્ડના પાછલા ભાગમાંજ એ બાઈ સાથ હાથે કરીને મેલાપ કરી એક ખંજર વડે એ પાખી ઓરતને મેં ઠાર મારી નાંખી. પલવારની ખાસ્તી બાઈ જઇ તે ટરકીશ ખંજર

મેં નજદીકના કુવામાં ફેંકી દીધું. મેં કીધેલા ગુનાહનો સાચ્યો એકરાક લખી કહાડી હવે મારા હાથેજ મારી કમનસીબ કંગાલ જીંદગાનીનો હું અંત લાવું છું.

લી૦ કમતાલેનો નાદર દાદાચાનજી.”

પ્યારમાં પડી દિવાનાની હદે પહોંચેલા એક ઝતુની શખ્સનાં કુટેલાં કરમની તે એક કમનસીબ કહાણી હતી. તેની નાપાયદાર જીંદગાનીના પાગલ-પણાનો તે એક અવિચિત્તજ નધારેલો અંત હતો. કેટલાક ફિલસુફોએ મહોબ-તને એક જાતના ઘેલાપણાનું નામ આપ્યું છે તે કાંઈ ખોટું છે?

દહાડાઓ અને દહાડાઓ થયાં ઘરે ઘર એકસરખી રીતે ચરવાયા કીધેલા એક ઘણાજ કરણારસિક બનાવપર આ રીતે સેવટનો નધારેલો પડદો પડી ગયો.

પ્રકરણ ૫૩ મું.

નાક કટા તો કટા મગર ધી તો ચટા ?

ચાંદનબાઇનું વીલ ! આ વિચિત્ર દસ્તાવેજે બધાં સગાંજ્ઞાલાંઓને અજ્ઞ-યબીથી ધમધમાવી મેલ્યાં, ચરે ! આ બધું ઉપરાસાપરી શું બની ગયું ? પોતાની વરસગાંઠ ધામધુમથી ઉજવવાની મક્કસદથી ડોસાંએ બધાં દુર નજ-દીકના ખેશીઓને જ્ઞોંસ હોંશ કરી પોતાના બગલામાં સાથે રહેવા નોંતરયાં હતાં. ઘરડાંની મહેરબાની જીતી લેવાની મતલબથી કેટલાંક હલકાં હજમડાં-ઓ તરેહવાર ઢોંગ ધતુરા કરતાં રહ્યાં. પણ આખરે કોણ જીત્યું અને કોણ હાર્યું ? અંતે ધર્મો જય !

ડોસી ચક્રમ હતી—ભેજાંની ધસેલી ચક્રડોળ હતી ! આ બધું બોલ-નારાં સગાંજ્ઞાલાંઓ પેલું વીલ જેમજેમ વંચાતુ ગયું તેમ અજ્ઞયબીથી ફાટી જઈ અકેકતું કોહુ ભોંપવા મંડી ગયાં હતાં. વીલ ખલાસ થતાં કેટ-લાંકોનો દમ રૂંધાઈ જાયો હતો. બહેસ્તનશીન ઠાવકા ઠરેલ ચાંદનબાઇના

હાથની એક ઝીણી આંગલીમાં જેટલી અક્કલ હુશ્યારી અને સંગીન સમજ-દારી હતી તેટલી બુદ્ધિ આ માલેતોળર બાઇના કેટલાંક કહેવાતાં અક્કલમંદ સગાંઓના આખખાં શરીરમાં નહોતી. ચાંદનબાઇના દાખલાપરથી રકમ રકમના નાદાન-કાચ્યા-ઉછાંછલા-જીવાન જીવોને ખચિયતજ ધણું ધણું શીખવાનું છે. ધરડાંખોખાં એટલે રદબાતલ અને મિજનજના આકરાં એટલે જીડાં—એમ સમજવામાં આજકાલના ઇચ્છિમજી જીવાનો કેટલી બધી ભુલ કરે છે ! આ સડકણા સંસારમાં વસ્તા ઇન્સાનો જે “પગ જોઇને પાંચરણું કરતાં” હોય તો પછી તેઓ માટે આખરે પસ્તાવાનો દહાડો આવેજ ક્યાંથી ? કહેતી મશહૂર છે કે “વારેલાં નહીં વળે તેટલાં હારેલાં વળે !” હાથે ક્યારનો થેભો દઇ ગંભીર ગમગીન ચહેરે ખુણામાં બેઠેલા પેલા આપણા ફલુબાપર જરા નજર તો કરો ?

દહાડાઓ ગળડતા ગયા તેમ બધાંની નજર ફલી તરફ એકસરખી ખેંચાવા લાગી. કેટલાંક સગાંઓ તો એમજ માની બેઠાં હતાં કે આ હમ્મેશના નફરો ઉતાવળ્યા ફલીને તમામ વારસો મળેલો ન હોવાથી તે કાંઈ હીલ્લાં ખ્હાણા કહાડી વીલ માટે ફરયાદ ઉઠાવી જરને કોરટમાં ધસડશે ! પણ ચાંદનબાઈ ગુજરી ગયા પછી આ ફલુબાનો અવતાર એકદમ અદલાઈજ ગયો હતો. કોઈપણ પાસ જરા બેસીને કશી વાતચીત કરવા તેને ગમતું નહોતું. લપલપતી જીભલી ધરાવનાર આ છોકરાએ પોતાની જખાન જાણે સીવીજ નાંખી હતી. તેને કાંઈપણ બહાને કશી વાતચીત કરાવવાની કોશિષ કરતાં પેલાં જીલુબાઇને વારંવાર નિરાશાજ મલી હતી. આ ફલીને શું થઇ ગયું હતું ?

સમી સાંજનો સમયો હતો. સાંજની શિતલ દહેડીમાં જર બહાર બગીચામાં બાજતપર ગુઠતી એકલી બેઠી હતી.

“માફ કરજો, જર બેન,” તેની આગલ દોડી જઈ બેસતાં ફલી બોલ્યો, “મારે તમારી માફ માંગી લેવીજ.”

“કાંય, શું છે, ભઈજી ?” ગુઠવાનું જરા બાજુએ મેલી દઈ જરે ગભરાઈ જઈ જેમ તેમ પુછી લીધું.

“મેં તમુને વારંવાર ધણાંજ સતાવ્યાંછ,” ધીમા ગડગડ અવાજે ફલી પાછો બોલ્યો, “તમારી સાથ મેં ધણી ધણી નાલાયક બેઅદબ ચાલ ચલાવીછ તેના સાર—તે મારા પાપી ગુનાહ સાર—હવે આજે હું ખરાં જીગરથી તોજેશ કરંછ. બોલો-બોલો—બેન જર, તમે મને માફ કરશો કે નહિં?”

યા પરવર ! આ શો ચમત્કાર—કેવો ફેરફાર ? તાઅબ્જુબીથી જર પોતાની બેઠકપર જરા હીલી ઉઠી. નાંખપર માખ નહિં બેસવા દેનારા બેનનાં ફાટેલ આ છોકરાને એમ એકાએક શું થઈ ગયું હતું ?

“હું—હું—રહેલાઈથી સમજી શકુંછ, જર બેન,” કાંઈ આજુજુરપે ફલી પાછો બોલ્યો, “મારી ખાત્રીજ છે કે મારા કંઈપણ બોલવાપર તમુને વિશ્વાસ આવવાનોજ નથી. પણ ખુદને હાજર નાજર જાણી હું કસમપર કહુંછ કે મારી તમામ ભુલો સાર હું તોબાહ કરંછ ને તમારી મારીનો તલબગાર બન્યોછ.”

“હોય—મઈ ફરામરોજ,” દયાથી દાઝી ઉઠી જર ધીમા અવાજે બોલી, “ભુલ તો બધાં કરે. ખીયારાં ચાંદનકુઈ ગુજરી ગીયાં ને હવે બધું ભુલી જવાનું.”

“નહીં—નહીં—જહાં સુધી તમે મને માફ કરશો નહીં તાંહ સુધી હું કેથેખી ઠર પડી શકશ નહીં. હુ તો આવતી કાલે બહારગામ ઉપડી જાઉંછ”

“આવતી કાલે તમે ચાલી જાઓછ ? કહાં ? એમ ચાલી જવાનું કંઈ કારણ ?”

“આય ઘેરપર આય મકાનની કાઈખી ચીજપર હવે મારો કશોજ હક પહોંચતો નથી” ફલી બોલી ઉઠ્યો.

“પણ ફલી, તમે એમ કાંય માની લાઓછ ?” બાજતપરથી ઉઠી જતાં જર બોલી, “પૈસાટકા હમ્મેશાં કાઈના ટક્યા નથી ને ટકશેખી નહીં. ચાંદનકુઈ બધો વારસો મને આપી ગીયાં તેથી હું કંઈ બધાં સગાંજાલાંઓને ઘેરની બહાર હાંકી કહાડવા માંગતીજ નથી.”

ખુદ તમુને સુખી ને તંદરસ્ત રાખે, જર,” ફલી બોલ્યો, “બધી મઈ ગુજરી ધ્યાનમાં લેતાં આય ઘેરમાં હવે મને રહેવા ગમતુંજ નથી. પેઢી

આપરી સગી ફેનીથી હવે હું દુરજ રહેવા માંગું છું ને ચાંદનકાકીની મરજીને માન આપી હું તો કાલને કાલ શેઠગાહી ઉપડી જઈશ; પણ આ મકાન છોડી જવા આગમચ દક્ત એકજ ચીજ હું જાણુવા માંગું છું કે મારી તમામ જીલ્લો સારું તમે—મને માફ કીધું કે?”—વાક્ય ખતમ કરતાં ફલીની આંખોમાં પાણી આવી ગયાં જે જોઈ જરના ગાલપર પણ એક ગરમ આંસુ ખરી પડ્યું. માતખર હીરામાણેક ખાનદાનનો આ ફલી આખરે પોતાની તમામ જીલ્લો જોઈ લઈ ઠેકાણે આવી ગયો હતો.

“જહાં વસો તાંહ સુખી સુખ્યારા રહેજો, ભાઈ ફલી,” તેનો ખરડો પસવારતાં મીઠી માયાડુ જર બોલી, “મારાં અંતઃકરણના ઉંડાણથી હું તમને મારી બક્ષું છું.”

“બસ—બસ—મને એટલું જ જોઈતું.” જરનો હાથ હીલવતાં તે બોલ્યો, “ઉપડવા આગમચ સાચ્યાં જીગરથી હું દુવા દઉં છું કે પરવરદેગાર તમને જીંદગીના છોડા તક હસ્તાં—રમતાં અને તંદરસ્ત રાખે.”

ફલી ગયો અને જરના કાને કાંઈ અવાજ સંભલાયો. ચોંકી ઉઠી જરે પાછળ પીઠ ફેરવી જોયું તો પછવાડેની ઝાડીમાંથી એકાએક બહાર આવી ઉભેલી ફેની જર તરફ ડોળા કકડાવી સિતાખીથી બંગલા તરફ દોડી ગઈ. પલવાર ડાયલો સુની સાવજ બની જઈ જર બાજતપર ચપ દેતી પાછી બેસી ગઈ.

ફલી તો સિધ્ધો રાહ પર આવી ગયો હતો પણ આ મિળનના ખોરયાં ફેનીના બેજાંમાં પડેલી તરેલ હજી કયાં સંધાઈ હતી? ચાંદનકાકીએ તેને સાવ રખડાવી મારી હતી. આખ્ખો વારમો મેળવવાની એકપુરી આશામાં એ લુચ્ચી ફરેખી છોકરીએ તરેહવાર ઉલગબરડી અજમાવી દીધી હતી પણ આખરે તેણી ફાવી નહીં. અરે! પૈસાના પૈસા ગયા તે તો રહ્યું પણ તેની થોડી ધણી પણ બાકી રહી ગયેલી આબરમાં હવે મસ મોટું ગાબરું પડી ગયું હતું. તમામ સગાં બહાલાંઓની નજરે આ છોકરી હવે તેના ખરાં રંગરૂપમાં જાહેર થઈ ચુકી હતી; અને તો પણ અજબ! બિલકુલ નફરત અને સખ્ખત હૈયાવાલી આ બેશરમ છોકરી હજી પણ ઈસ્સા અને રૂઆબમાંજ અહીંથી તહીં

દપકયા કરતી હતી. તેણી અચ્છી રવેશે જાણતી હતી કે જરની મહેરબાની વગર ચાંદન-કાઝાના એકાદ ખુણામાં પણ રહેવાનો આ બેહયા છોકરીને કશો હક્ક નહોતો; અને તે છતાં પણ “આપ લાખ ચાલીસના અને વ્યાજમાં ડુબેલાં” તેમ પોતાની હમ્મેશની રીત મુજબ આસમાનસે ડોળા ચઢાવી બધાં સાથ છીટાંછપીતરાં શોધતી આ છોકરી કોઇની પણ દરકાર રાખ્યા વિના મન ફાવે તેમ અહીંથી તહીં ફરયા કરતી હતી.

પોતાના પિત્રાઈ ફલીએ એક વેળા તેને એક દિવાનાના ઝતુનથી ચાહી હતી. હવે તેજ ફલી આજે દહાડાએ થયાં તેના તરફ ઝાંખીને જોતો વટીક નહોતો ! ફલી જો સુધરી જાય તો ચાંદનકાઝાના વારસામાંથી તેને ખાસ્તી અરધા લાખની દોલત મલનાર હતી. ચાંદનકાઝાની છેલ્લી ઇચ્છા અનુસાર ફલી હવે એકાએક શેંઢગાહી ઉપડી જતો હતો ! આ બધા ખ્યાલો આવતાં આ ગણત્રીબાજ છોકરીનું ભેજુ તરેહવાર તરંગોમાં ભમવા માંડ્યું. વારસામાંથી રખડી ગયલી આ છોકરીને હવે કિયું સગું મદદ દેનાર હતું ? અરે ? એવી કશી મદદ માટે તેણી હાથ પણ ક્યાં લંબાવનાર હતી જે ? છટ ! છટ ! “નાક કટા તો કટા મગર ધી તો ચટા ?” ફેનીને તેવી હલકી ખુશામદની પૈસાને ખાતર—નીચી નમવાની—બલ પરવાહ હતી ! પણ ફલીનું શું ? હાલતુરત તો ફેનીના બધા ખ્યાલો બસ ફલીમાંજ ભરાઈ રહ્યા હતા. અરધા લાખની દોલત ! યા ખુદા ! પચાસ હજાર રૂપાનો નવાલો શું શું કરી શકે—અરે—શું શું નહીં કરી શકે !

“ફલી-ફલી ? આજે મુદત થયાં તારી ફેની તરફ તું એક ઉડતી નજરથી ફેંકતો નથી ?” બગીચાના એક ખુણામાં ઉભેલા ફલી આગલ દોડી જઈ ફેનીએ કહ્યું, “મને છોડીને તું શેંઢગાહી ચાલી જાયછ તે પછી મારું શું ?”

“તારું શું ? તેનો જવાબ હું શું આપું ? તારું તું જાણે ?” ફલીએ તિરસ્કારથી પીઠ ફેરવી દીધી.

“ફલી, ફલી ? બધા આગલા દિવસ ભુલી ગીયો ?” તેના મ્હોડાં સામે પાછી આવીને ઉભી રહેતાં ફેનીએ પુછ્યું, “હવે મનેથી ભુલી જવા માંગેછ ?”

“નહીં ! નહીં ! કોઈ ચીજ હું ભુલી ગયો નથી,” ધિક્કારની એક કાતીલ ડરામણી નજરે જોતાં ફલીએ જવાબ વાળ્યો, “તુંને ? તુંને મારાથી કેમ ભુલાય ? અરે ! તારી બધી નેકનામી તો મારી દલદર જાંગીના છેડા તલક મને યાદ રાખવી પડશે.”

“ચાંદનકાકી વારસામાં મને એક પૈખી આપી નહી ગીયાં ને હું રખડી ગઈ તેથી હવે તું મને તરછોડી દેછ ? જો ચાંદનકાકીનો મબલખ વારસો બધો મને મળ્યો હોતે તો આજે તું મને એમ છોડી જતે કે ?”

“હા-હા-હજાર વખત,” જમીનપર પગ અફાળી ફલીએ કહ્યું, “જો તેમ થતે તો વીલ વંચાઈ રહ્યા પછી તાબડોલ આપ મકાનમાંથી હું હંમેશનો ચાલી જતો. હું બીખારી થતે પણ તમારી માયા મહેરબાનીથી અલગજ રહેતો.”

“થેંક યુ, બહુજ ઉપકાર,” ફેની બોલી, “મુવાં હીરામાણેક ખાનદા-નમાંજ એવું બધું છે. તારે ખાતર ચોરી કીધી-અરે-તારેજ ખાતર હું આખરે રખડી ગઈ ને તારેજ ખાતર મેં—”

“બસ-બંધ કરી દ્યો તમારી બધી લબ્બાંસ,” ત્યાંથી ચાલી જતાં ફલી બોલ્યો, “તમારી સાથે હવે મને કંઈ કામજ નથી ખુદા કોઠનેખી તમારું કામ નહી પાડે. જો હજી બી સુખી થવું હોય તો પેલી બિચારી નીર્દોષ ગરીબ જરની આગલ તમામ ભુલોની માફ માંગજો.”

ફલી ગુસ્સામાં ચાલી ગયો.

“અહીં કેઈ બલારતને જે,” તેના જવા બાદ ફેની ચાલતાં ચાલતાં બોલી, ‘એ મુઠ્ઠા ગામડેની ગંધીલી બીલડીએજ મારું બધું નખખોદ વાલ્યું.’”

—:o:—

પ્રકરણ ૫૪ મું.

—:o:—

દિલથી બેઢિલ.

નધારેલી અચાનક આકૃતના સકંજમાં સીંકડાયલા એક કંગાલ કમ-નસીબ શખ્સની સ્થિતિ કેવી દલદર દયાજનક હોય છે. મુફ્ફેસ યા માત-

ખર—રંક યા રાય—ફકીર યા અમીર—હરએક જણ માટે નસીબી—કમ-
નસીબી એક સરખી સરખાયલી રહે છે. ધનના ઢગલાથી જે ખુદરતનો કહેર
યા ઓચિંતી સુસિખત દુર થઈ શકતી હોતે તો મળલખ દોલતમાં મહાલતા
માતખરો ખુદરતપર ગમે તેમ કાચુ ધરાવી શકતે! આપુ, ચિત્ર વિચિત્ર ખુદ-
રતના ગુપ્ત ભેદો કોઇપણ આદમી સહેલથી સમજી શકતું નથીજ.

નાના નિર્દોષ પ્યારાં વચ્ચાંએ અને વ્હાલા ભરથારને વિના કારણે તજ
ગયલી મહોરદાર—પેલી દીનાવડીલ—વર્ષો બાદ પાછી પોતાના વરનો આશરો
શોધતી દોડી ગઈ હતી. નસલીએ તેને હડધુત કીધી. ધણીધણ્યાણી વચ્ચે
જખરો મીનાકેસો ચાલુ હતો તે સઘળાં નોકરોને પણ રોશન હતું. દીનાનું
ખુન થયું અને નસલી પરહેજ થયો. યા ખુદા! દહેશત અને અજાયબીના
સામટા આવેશમાં નસલીને પોતાની સ્થિતીનું ખરું ભાન રહ્યું નહીં. ખરો
ખુની આખરે પકડાયો. પોતાના કરપીણ ગુનાહનો એકરાર કરી પેલા નાદર
દાદાયાનજીએ પોતાની ખિલતી જીવાન જીંદગીનો અકાળ અંત લાવી દીધો
અને આખરે નસલી પોતાની આખરૂપર કશા પણ કલંક વિના માન ધજ્જ-
તથી છુટી ગયો.

ખુનના આરોપથી નસલી છુટી ગયો પણ પેલા નાદર દાદાયાનજી
અને પોતાની મહોરદાર વચ્ચેના પાપી સંબંધની વાત જાહેર થઈ ગઈ. મુક-
દમો ખલાસ થયા પછી પણ ધરેધર પારસી કુટુંબોમાં દહાડાઓ અને દહા-
ડાઓ સુધી એજ ચકચાર ચાલુ રહી. નીચ નીંદાખોરો અને પરવારતા પલી-
દોને કાંઈ પુછવું પડે? કેટલીક જીંદગી વાતો પણ જાહેરમાં બોલાવા લાગી.
નસલીના કાને તરેહવાર ભણકારા સંભલાવા માંડ્યા. આખરૂ ઈજ્જતથી
પોતાનું ખાઇખીને પોતાના ઘરમાં રહેતા આ કાંકેલ નસલીનું દિલ બધી
મુજાહેમતથી ભાંગીને ભુકો થવા માંડ્યું. નજીસ નીંદાને કોણ અટકાવી શકે?

“દીકરા નસલી, એમ કેટલા દહારા ઘેરમાં ભરઈ રહેશે.” ધનાક્રુષ્ઠ તેને
પટાવતાં મનાવતાં બોલ્યાં, “એમ તો દુસ્મનની તખિયત હાલહવાલ થતી
ચાલી. બે દહારા ખરકી જઈ ખોરશેદ છોકરાઓને મલી આવ કે તારો
જીવખી વેરાય.”

“હવે જીવ વેરાવાનું બાકી શું રહ્યું જ, મારાં ધનાકુર્ષિ.” એક ધીમો છુપો શ્વાસ ખેંચતાં નસલીએ જવાબ આપ્યો, “જુદે જુદે મ્હોંનેથી રોજ રોજ તરેહવાર વાતો સાંભલતાં હવે તો જીવવાનું બીજાકાં લાગેછ. પણ તમે કહોછ તે વાજબી છે, ધનાકુર્ષિ મારી તબિયત સારૂ મને પોતાને ધાસ્તી લાગેછ. મારો વિચાર થોરો વખત કેથે બહારગામ ચાલી જવા આગમ્ય તમો કહોછ તેમ એ દહારા હું ખડકી જઈ આવું.”

નસલીના બચ્ચાંઓને પોતાની ખ્યારી પનાહ હેઠળ રાખી પોતાની માના ત્યાં રહેલી ખોરશેદને કોણ જાણે શું થઈ ગયું હતું? નસરવાનજી બાઈજીજત છુટી ગયા હતા તેની ખુશાલીથી ફાટી જવાને બદલે આ છોકરી તો આજે દહાડાઓ થયાં ગમગીન અને મ્હોંડેની મુંગી બની ગઈ હતી! તેથી તો તેની બેનો પણ ભારી અંદેશામાં પડી ગઈ. એક વેળા હસ્તી રમતી અને તરેહવાર ટોળટપ્પા ચલાવતી આ છોકરી કાંઈ ઉંડા વિચારમાં અહીંથી તહીં ફર્યા કરતી તો થોડા વખતમાં પોતાના ઓરડામાં ચાલી જઈ કલાકો સુધી અંદર ગોંધાઈ રહેતી હતી, પણ સખર! આજે સહવારે અગ્યાર વાગે મલેલા તાડીદના તાર મુજબ નસલી સાંજના મેલમાં ખડકી આવનાર હતો જેથી ખોરશેદ જરા વધુ વિચારમાં પડી ગઈ. તેની બેનોએ જોઈ લીધું કે ખોરશેદના ચહેરાપર કાંઈ નધારેલો લાલાશ દેખાતો હતો. પોતાની સાથે આવવાની કોઈને કશી પણ બહેંસ કાઢ્યા વિના ખોરશેદ મેલના વખતે ખડકી સ્ટેશનપર જવા તૈયાર થઈ.

“તમે કેટલા મહિના બહારગામ રહેશો, નસરવાનજી?” બીજે દીને સહવારે પીલુસ ધભાને બગીચામાં રમાડતાં બેઠેલા નસલી આગલ દોડી જઈ ખોરશેદે પુછી લીધું.

“પાંચ છ મહિના, ખોરશેદ.” નસલીએ એક રિથર નજર નાંખતાં કહ્યું. “બચ્ચાંઓ સારૂ જરા તુંને બધું કહી દઉ.”

અચાનક રીકરતી મારેલી ખોરશેદ નજદીકના બાજતપર બેસી ગઈ.

“બહેસ્તી દીનુના સારૂ મુંબઈમાં રોજ રોજ તરેહવાર ગામગપાટા સાંભલતાં સાંભલતાં મારૂં ભેજી બી બગડવા માંડ્યું,” નસલી પાસે બેસી જઈ

હળવે હળવે બોલ્યો, “આપરા પારસીઓથી તોબાહ કીધી.”

“લોકના બોલવાની દરકાર શાની કરવાની, નસરવાનજી,” ખોરશેદે તેના તરફ જોઈને કહ્યું, “જગના મ્હેંને કંઈ તારું છે ?”

નસલી થોડોવાર મુંગામંતર બેઠો. ઘણું ઘણું તે બોલવા ચાહતો હતો મગર તે પોતાની જગ્યાન હીલવી શક્યોજ નહીં.

“ખોરશેદ, ખોરશેદ ?” અફસોસનો એક આહ સમાવતાં તે બોલ્યો, “મારીપર આવી પડેલી મહાન મુસિબતના વખતે તારી હિમ્મત ને તારી સખુરીપર મેં તો મજબુત મદદ આપ્યોતો. તારી દિલસોજીથી મને બહુજ રાહત મલેલી.”

“એમ શું બોલોજ ?” ખોરશેદ ચીચવાઈ પડી, “હું તો કંઈજ બળતી શકી નહીં.”

“નહીં-નહીં-તારી ભુલ છે,” તે જોરથી બોલી ઉઠ્યો, “મારા જેવા એક કમબખત શખસ સાડ ખીજાં લોકે તરેહવાર ધારી લીધેલું પણ મારામાં-મારી સચ્ચાઈમાં-હું બેગુનાહ હતો-તેમ તું પહેલ્લેથીજ માનતી’તી.”

“અફલના દુશ્મનોએજ તમને ગુનાહગાર ધારયા હોસે,” ખોરશેદ જરા જુસ્સાથી બોલી, “પણ હવે તે ગઈગિજરો યાદ કરવાની કંઈ જરૂર છે ?”

“હા-હા-હું બધું ભુલી જવશ, ખોરશેદ, પણ મારી અગાધ આફત વખતે તારી મિટ્ટી દિલસોજી મારી બાકી રહેલી કંગાલ જીંદગીના સેવટ સુધી મને યાદ આવ્યા કરશે.”

ખોરશેદ કરોડ પણ જવાબ વાળી શકી નહીં. આ લાગણીવાળી છોકરીના ગાલોપર ખરી પડતાં આંસુઓ તેનો એકજ અચુક જવાબ હતો. નસલીને પુરેપુરે જવાબ મલી ચુક્યો હતો. લોકો તરેહવાર બોલે—નીચ નીંદા-ખોરો રકમ રકમની નાલેસી બરપા કરે—પણ નસલીની ગમગીનીમાં ખરી લાગણીથી હમશરીક થઈ તેની બાબુમાં સાચ્યાં દિલથી મદદ કરનાર એક લાગણીવાલી છોકરી જીવતી જાગતી હતી તે તેના સાડ કાંઈ નાનો જેવો સધ્યારો નહોતો.

ખડકીમાં ત્રણ દહાડા ક્યાં ગબડી ગયા તેનું જ્ઞાન નસલીને રહ્યું

નહીં. આજે નસલી પાછો ચાલી જનાર હતો. ખોરશેદે સહવારના પહોરમાં ઉઠી બટલર પાસ “છોટા હાજરી”ની પરિપુર્ણ ગોઠવણ કરાવી રાખી હતી. આંખની કીકી જેવાં બહાલાં પોતાના બે પ્યારાં બચ્ચાંઓને ભેટતાં અને ખોરશેદનો હાથ હાથમાં મળ્યુત ધરી વિદાય થતાં નસલીની આંખો આંસુ-ઓથી ભીંગાઈ ગઈ હતી તે તો સર્વે જણાઓએ સાફ સાફ જોઈ લીધું. વિદાય થતી ગાડીને જોવા બ્યારે સર્વે જણાઓ ખોરચમાં થોભ્યાં ત્યારે ખોરશેદ તો ત્યાંથી જલ્દીથી ચાલી જઈ પોતાના ઓરડામાં બીજાના પર માથું દાબી ધસાધસ રડવા લાગી !

પ્રકરણ ૫૫ મું.

સાહેબજી-

ભલા વાંચક:—

વાર્તાને વંધુ લંબાવવાની હવે જરૂર નથી. કમીની કલમથી દોરાયલાં મારાં મિસ્કીન કલ્પનાના લાડકાં પાત્રોને મારી સાથ અહીંથી તહીં ધકેલા ખાતાં ખાતાં હવે જરા થાક લાગે છે. તે લોકને આશાયશની જરૂર છે. તેના કરતાં વંધુ આરામની તો મારી કલમને જરૂર છે.

પાપી ગુનાહગાર ખ્યાલોની અને ઉંઘી અકકલની દીનુના ખુન પછી સાત વર્ષનો ગાળો પાણીના રેલા મિસાલ વહી ગયો. હારજીતના એક સેવટના ભયાનક દાવમાં તે કંગાલ ઓરતે જીવલેણ પાસા ફેંક્યા હતા પણ **બારને બદલે પોખાર** પરિણામ મળ્યું. બાર નહીં પણ ખચિતજ પોખાર !

વીટેલાં આ સાત વર્ષમાં તો ઘણા ઘણા જાણવાજોગ બનાવો બની ગયા જેની ટુંક તપાસ લઈશું.

હિન્દુસ્તાનના જુદા જુદા શહેરોમાં ફરી હરી સરદાર નસરવાનજી તાલે-વંત વરસે મુંબઈ પાછા ફરયા. એ મુદત દરમ્યાન આ ભલા શેઠ્યાએ ખોર-શેદ સાથ નિયમિત પત્રબહેવાર જારી રાખ્યો અને તે પત્રબહેવારે કાંઈ જુદું જ રૂપ ધારણ કરીયું. દુન્યામાં બનતું આવ્યું છે તે મુજબ થોડા વખત પછી

સરદાર સાહેબ પોતાની માનીતી ખોરશેદ સાથે હમ્મેશના જોડાઈ ગયા ! તાલેવંત-હાઉસના બગીચામાં પોલુસ તેમજ ધભાંને પોતાના નાના બે સાવકાં ભાઈબેન સાથે આજે ગેલ કરતાં જોઈ ધરડાં ધનાકુધનો હરખ સમાયો જતો નથી. ભલી ખોરશેદે આજની ઘડી સુધી આ ચારે બચ્ચાંઓમાં કશો પણ તકાવત રાખ્યો નથી.

અસીલ મામામામી સાથે રાંદેરમાં ગરીબાધમાં ઉછરેલી ઉધરેલી ગુણવંત છોકરી જરૂર આજે લખખોની દોલતની ધણ્યાણી થઈ છે છતાં તેણી પોતાના આગલા દિવસો સ્હેજ પણ ભુલી ગઈ નથી. બેટી આપ પેલો શરમાળ રતન બહાડ્યો ભલે કાળે રાંદેર ગયો ! રાંદેર જાવો યા રતલામ—પણ નસીબ કોઈને છોડતું નથી. રૂપવંત તેટલીજ ગુણવંત છોકરીને મેલવી મારો બહાલો તે “જબરો ખાટી ગયો.” છે. બહેસ્ત-નશીન ચાંદનબાધના તમામ ગરીબ સગાંબહાલાંઓને જરૂર તેમજ રતને પોતાની સાથે “ચાંદન-કાઝા”માંજ રાખ્યાં છે. નજદીકના તેમજ દુરના તમામ ખેશીઓ આ નેક ધણી ધણ્યાણીની આજે એકે અવાજે તારીફ ગાય છે. ચોમેરની સ્તુતિના ભણકારા સાંભલતાં સાંભલતાં ગરોથમાન બહેસ્તમાં સદાની શાંતિમાં સુતેલાં મરહુમ ચાંદનબાધના અશો રૂહને કેવી ખુશનુદી પ્રાપ્ત થતી હશે ! સાત વર્ષમાં તો “જીભર” રતન ચાર બચ્ચાંઓનો મગરૂર આપ બની બેઠો છે. ચાંદન-કાઝાના વિશાળ બગીચામાં બચ્ચાંઓ સાથે લાડ કરતાં કરતાં હીરજીમામા અને એવણની બહાલી “ખટાં”ને હરખતું હડખું વારંવાર ઉભરી નીકલે છે.

હોમી અને કુમી પરણ્યા વિના શું કરવા બાકી રહી જાય ? હોમી કુમીને કેટલાં બચ્ચાં થયાં તે તો મને ખબર નથી; પણ પોતાની મહોરદાર કુમી રખેને “ડિટેક્ટીવ” ખાતામાં જોડાઈ જાય તેનો આ અધિપતીરાયને વારંવાર ધરકો પડે છે ! પેલો પ્રખ્યાત ચામનલાલ દેશાઈ હોમી કુમીને મલવા બ્યારે પણ ઉતરી પડે છે ત્યારે ખીજલતના મારેલા હોમીનો સ્હેરો જરા જોવાજોગ થઈ પડે છે.

પણ સખર ? ક્યાં ગયો—નિર્મળ સરલ હૈયાંવાલો મારો બિરાદર લવજ ક્યાં ભરાઈ બેઠો છે ? મેહરાં લવજ હજી સુધી વાંઝ્યાંજ રહી ગયાં છે તે સારૂ ધરડાં વીલરમાસીને રાંદેરમાં જખરી ચટપટ થયા કરે છે. બિચારાં બુદ્ધાં વીલરમાસીને પરવરદેગાર સલામત રાખે. તે આ ડાસાંએ રાંદેરમાં તરેહવાર “માનતાએ માની” — પીસરનાથ મહાદેવના પેટપર તેલ પણ રેડાવ્યું—પણ નહીં તે નહીજ ! લવજ્યા તો જેવાના તેવાજ રહી ગયા !! મરહુમ કાકાની દોલતની ખરકતથી લવજ હવે પોતાની મિઠી મહોરદાર સાથ સુખ્યારી ખુશાલ જીંદગી ગુનરે છે તોપણ તેનો ધુનરો, ખ્હીકણ સ્વભાવ હજી જેવા ને તેવોજ રહી ગયો છે. એક દિવસે કોલાખાના પહોળા પોખાળ રસ્તા-પર પોતાની મોટરકાર “રીવરસ” કરવા જતાં લવજ્યાએ પોતાની આખ્ખી ગાડી કોઈના બંગલાના બગીચાના કુડાએપર ચહડાવી દીધી. ખારસાં અરધા ડગળ કુડાંઓની પાયદસ્ત ફરી વળેલી જોઈ તે બંગલાના માલીએ લવજ્યાને પાણીથી પાતલો કરી નાંખ્યો. જેના જવાબમાં લવજ્યાએ ધુવડ મિસાલ તે માલીનું કોથું ભોંખ્યા કીધું. આખરે મેહરાંએજ માલીના હાથમાં પાનપાવલો સેરવી દઈ શયતાન ડાલો કીધો ! આજે લગભગ સાત વર્ષ થયાં છતાં લવજ્યા કામ-ચલાઉ લાઇસન્સપરજ મોટર હંકારે છે !!! પોતાના જેવાજ એકાદ દિલાવર ખ્હાદુર છોકરાને લવજ પોતાનો ધનપુત બનાવવા માંગે છે. જે કોઈની મરજી થાય તો મને પુછાવજો કારણ કે હું પોતે તો અત્યાર આગમચ એક શ્રીમંત ધણી ધણ્યાણીનો ધનપુત તેમજ મનપુત થઈ ચુક્યો છું. નાખી દેતાં ખારસાં પાંચ છ ડગળ જાતજાતની બુટની જોડીઓ મલવાનો દરેક સંભવ છે !

ફલી ખરેખર સુધરી ગયો. પોતાના મરહુમ ભલાં બાઈની સેવટની મરજીને માન આપી રસ્તમબા સોલીસીટર ફલીને પોતાની સાથ શેહગાહી લઈ જઈ ધંધામાં ફરીકામ પાડી આવ્યા. ફલીના મરહુમ પીદરના ભાગ્યાએ ફલીને પોતાનાં બચ્ચાં મિસાલ ગણી ધંધાધાપામાં દરેક રીતે આગલ વધારી ભાગ્યો બનાવ્યો. ફલી આજે ત્રણથી ચાર લાખ રૂપ્યાનો માલેક બન્યો છે. જરના સંખ્યાબંધ કાગલો છતાં ફલી મુબઈ પાછો ફરવા સાફ ના પાડે

છે. પોતાની પિત્રાઈ ફેનીને તે ઝાંખીને પણ યાદ કરતા નથી—યાદ કરવા માંગતો પણ નથી. ફલી હજી કુંવારોજ રહી ગયો છે. નહિંજ, નાહકની તસ્દી લેશો નહિંજ; કારણ કે ફલી હવે બિલકુલ બદલાઈ ગયો છે. ઐરાં-ઐથી તે સો કોષ દુરનો દુરજ રહે છે.

પેલી ફેનીનું શું ? યા ખુદા ! મુંબઈની બધી ગંધાતી ગટરો સુધરી ગઈ પણ આ નખરાંબાજ વંત્રી હજી જોવી ને તેવીજ રહી ગઈ છે. જરને લાખ ભલાઈ ! આ માયાળુ જરે હજી સુધી તેને ચાંદન-કાઝામાંજ રાખી છે અને તેનો પૈએ પૈ ખરચ આ અસરાફ જોડું ઉપાડી લે છે. છતાં પણ આ નગુણી નિર્લજ છોકરી જરના ગુણ ગાવાને બદલે તેની સાથ—અરે બધાં સગાંબાલાંઓ સાથ—રૂબાબ અને મિલનસથીજ વર્તે છે. ઉંચ ખમીર ધરાવતી અસીલ નેકળત જર મુંગે મ્હોંડે બધું ચલાવ્યા કરે છે ! ફલી સાથ પાછી દોસ્તી કરવા માટે ફેનીએ તેનાપર સંખ્યાબંધ ખાનગી કાગલો લખ્યાં—તેને પઠાવી મનાવી લેવા સારૂ અનીખના તારા તોડ્યા—પણ મકકમ મનના તે છોકરા તરફથી ફેનીને આજના દીન સુધી એક પણ જવાબ મળ્યો નથી. બન્ને જણને એક કરવા સારૂ બલી જરની પણ તમામ કોશિષ નિષ્ફળ નીવડી છે. મનમાં તરેહવાર હવાઈ કિલ્લાઓ બાંધતી ફેની ભપકાબંધ ઠંડેરો કરી વીલીંગડન કલબમાં ડાન્સ કરવા વારવાર ઉતરી પડે છે; પણ ઓ, કમનસીખી ! તેના મોંઘાદાટ પોશાક તરફ—અરે, કપાલપર ગોઠવાયલા તેના નકશીદાર બાલ તરફ કોઈ કુવારાં યા પરણેલાં ઝાંખીને જોતાં પણ નથી ! મારીપર નજર પડતાં આ છોકરી ચિલ્લો ચઢાવી દઈ મને ડોળા ધુરકવા મંડી જાય છે ત્યારે મને તો હુ દઇને હરવું આવી જાય છે!! ફેનીનો પણ શું કસુર ? હીરામાનેક ખાનદાનની આ નામીચી નખી-રીને મારી નાફેસ કલમે કાંઈ થોડી ઝંઝેરી નથી ! લાંબે વખતે ફલી ધંધા અર્થે લાચારીએ થોડા દહાડા મુંબઈ આવ્યો પણ ચાંદન-કાઝામાં ઉતર્યો નહીં. જરને તે મલવા આવ્યો છતાં ફેનીનું નામ વટીક દીધું નહીં. તે છોકરીની હસ્તી વટીક તે ભૂલી ગયો.

મુંબઈમાં ફલીની અચાનક આમદનો લાભ લઈ લેવા મને એક વિચિત્ર

ખ્યાલ આબ્યો. આ મારી વાર્તાના તમામ મુખ્ય પાત્રો સાથે એસી એક યાદગાર ફોટો પડાવવાની સુચના મેં બધા સનમુખ રજુ કરી. સઘળાંઓ એકઠે અવાજે કમુલ થયાં પણ બાધ સાહેબ ફેનીબાઈ શરૂઆતમાં જરા ઉંચે ઉપારેના થઈ પડ્યાં. આવતી કાલેજ હું બધાને લઈ ફોટો પડાવવા જનાર હતો એમ સાંભલતાંવાર ફેનીએ પોતાની મેલેજ મારાપર ચિટ્ટી લખી કહેવરાવી દીધું કે ફોટોમાં બધા સાથે એસવા સારૂ તેવણને કશોજ વાંધો નહોતો ! મારાં લાડકાં પાત્રોને ભેગાં કરી ફોટો પડાવવા મેં ગોઠવી દીધાં અને આ મારી વાર્તા પુરી કરવાની ખુશાલીભરી યાદીમાં તેઓના ચરણે હું—તમારો સેવક પોતે એસી ગયો !

ખલાસ.

બહાલાં વાંચનાર—આ મારી કમીની કોશિષને હાર પડેલી જોતાં સંતોષનો એક ઉંડો દમ ભરી તારી હજુર વાંકો વળી નમન કરું છું.

ગરીબડા “હયરત”ની નાકેસ કલમપર તારી જે માયા મહેરબાની છે તે સદા કાયમ રાખજે. “મગોલની સુઝે વાણ્યો મરે” તેમ મારા વડીલ લેખક અને દિલસોજ મિત્ર ભાઈ પીન્નમના પગલે ચાલી વાર્તાનવેશીમાં એક અખતરો અજમાવવાની મને પણ લાલચ થઈ આવી. તેના પરિણામમાં ત્રણ જુદી જુદી ઈંગ્રેજી વાર્તાઓના વળાંક ધ્યાનમાં રાખી—પારસી સંસારતું એક ચિત્ર રજુ કરવાની મેં પેરવી કરી. જરાપણ સરાહગાત વિના લખું છું કે એ નવી અજમાયશે મારાં ભેજાંતું દહી કરી મેલ્યું છે. “બાર—કે પોબાર?” ને પુરી કરવા આગમચ સાહિત્યના ક્ષેત્રમાંથી રખેને હું પોબારા માગી જવું તેનો મને જબરો ધરકો પડ્યો હતો પણ અંતે મુશ્કેલ આશાન ! આ મારી નાદાન કોશિષમાં હું કેટલો ફાવ્યો છું તેનું તોલ કરવાતું તમો ભલા વાંચકોની મુનસીરીપરજ છોડું છું.

સાહેબજી,—તમારી માયા મહેરબાની હશે તો ભવિષ્યમાં જલ્દીથી પાછાં મલશું.

લી૦ દુવાગો સેવક,
“હયરત.”

મારાં લાડકાં પાંત્રાના ચરણે હું તમારો સેવક પોતે બેસી ગયો.

(પાનું ૨૬૨ મું.)

જેહાંગીર બી. કરાણીના છોકરાઓ,
પુસ્તકો વેચનાર તથા પ્રગટ કરનાર, વિગેરે.
૨૨૦-૨૨, વોરા બજાર, દોર, મુંબઈ.

